

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

81309

TÜRK BASINININ LAİKLİK KONUSUNDAKİ TUTUMU
-1950 SEÇİMLERİ ÖNCESİ VE SONRASI-

81309

YÜKSEK LİSANS TEZİ
E. Fazıl ÇÖLLÜ

Enstitü Anabilim Dalı : Kamu Yönetimi

Tez danışmanı : Prof. Dr. İ. Erol KOZAK

Bu tez, 01.10.1999 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından

Oybirliği Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Prof. Dr. İ. Erol KOZAK

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Davut Durmuş

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Engin Yılmaz

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında, ders döneminden başlayarak, konu seçiminde ve tez hazırlık devresinde ufkumu açan yönlendirmeleri, değerli yardımları ve gösterdiği engin sabır ve hoşgörüden dolayı tez danışmanım Prof. Dr. İ. Erol Kozak'a;

Lisans öğrenimim sırasında bilgi ve düşüncelerimin gelişiminde önemli katkıları olan, Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyelerine;

Yüksek Lisans ders döneminde verdikleri derslerle bilimsel formasyonumun gelişmesinde emekleri olan SA. Ü. İ.İ.B.F. Dekanı Prof. Dr. Bilal Eryılmaz'a, Prof. Dr. Zerrin Toprak Karaman'a, Prof. Dr. M. Emin Köktaş'a, Yrd. Doç Dr. Musa Eken'e ve Kamu Yönetimi Bölümü Araştırma Görevlilerine;

Yüksek Lisans öğrenimim süresince teşvik edici ve anlayışlı tavrından dolayı, görev yaptığım Yüksekokulun Müdürü Doç. Dr. Osman Nuri Dilek'e;

Tümünün isimlerini anmak için bu sayfanın yeterli olmaması nedeniyle adlarını yazamadığım, tez çalışmam sırasında materyallerin toplamasından, çalışmanın son şeklini almasına kadar, bütün aşamalarda unutamayacağım yardımları için, değerli arkadaşlarıma;

Bu günlere ulaşıncaya kadar hayatımın her anında, şefkat, ilgi, ve desteklerini yanımda bulduğum, annem Sevim ve babam Niyazi Çöllü'ye;

Yüksek Lisans derslerim ve tez çalışmalarım nedeniyle kendilerine karşı olan sorumluluklarımı yerine getiremediğim için, bir çok güçlüğü ve sıkıntıya sabırla katlanan eşim Hünkâre ve sevgili çocuklarım Hatice Gamze ve Muhammed Niyazi'ye;

Saygı, sevgi ve teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	v
EKLER.....	vi
ÖZET.....	viii
SUMMARY.....	ix
GİRİŞ.....	1
1. DÜNYADA LAİKLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	3
1.1. TANIM.....	3
1.2. SİYASAL SİSTEM-DİN İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	6
2. TÜRKİYE’DE LAİKLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	11
2.1. OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA DİN-DEVLET İLİŞKİLERİ.....	11
2.1.1. Klasik Dönem.....	12
2.1.2. Tanzimat Dönemi.....	15
2.1.3. Meşrutiyet Dönemi.....	16
2.2. CUMHURİYET DÖNEMİ DİN-DEVLET İLİŞKİLERİ.....	17
2.2.1. Çok Partili Döneme Kadar Din-Devlet İlişkileri.....	18
2.2.1.1. Devletin Ve Toplumun Laikleştirilme Süreci.....	25
2.2.1.1.1. Siyasal Sistemin Laikleştirilmesi.....	26
2.2.1.1.1.1. Saltanatın Kaldırılması.....	27
2.2.1.1.1.2. Cumhuriyetin İlanı.....	28
2.2.1.1.1.3. Halifeliğin Kaldırılması.....	28
2.2.1.1.2. Hukukun Laikleştirilmesi.....	30
2.2.1.1.3. Eğitimin Laikleştirilmesi.....	31
2.2.1.1.4. Kültürün Laikleştirilmesi.....	32
2.2.1.2. Laikliğe Karşı Meydana Gelen Olaylar.....	33
2.2.1.2.1. Şeyh Sait İsyanı.....	33
2.2.1.2.2. Menemen Olayı.....	33
2.2.1.2.3. Bursa’da Arapça Ezan Olayı.....	34
2.2.1.3. Çok Partili Hayata Geçiş Denemeleri.....	34
2.2.1.3.1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası.....	34
2.2.1.3.2. Serbest Cumhuriyet Fırkası.....	35
2.2.2. Çok Partili Dönemde Laiklik Anlayışı Ve Tartışmaları.....	36

2.2.2.1. Çok Partili Hayata Geçiş Süreci Ve Laiklik Tartışmaları	37
2.2.2.1.1. Yeni Partilerin Din ve Laikliğe Yaklaşımları	37
2.2.2.1.2. Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Basında Din Ve Laiklik Tartışmaları.....	39
2.2.2.1.2. C.H.P.'nin 7. Kurultayı.....	47
2.2.2.1.3. Şemseddin Günaltay'ın Başbakan Olması.....	52
2.2.2.1.4. Demokrat Parti Ve Laiklik Tartışmaları	55
3. 1950 ÖNCESİ VE SONRASI TÜRK BASININDA LAİKLİK VE DİN TARTIŞMALARI	63
3.1. Millet Parti'si Etrafında Yapılan Laiklik Tartışmaları	65
3.2. 163. Madde Tartışmaları.....	68
3.3. Laiklik-Komünizm Tartışmaları.....	72
3.4. Din Eğitimi İle İlgili Tartışmalar	74
3.5. Mareşal Fevzi Çakmak'ın Cenaze Töreni	83
3.6. 1950 Seçimleri Öncesi Basında Yer Alan Laiklik Tartışmaları	93
3.7. İlk Yıllarında D.P. İktidarının Basınla İlişkileri	98
3.8. Arapça Ezan Okuma Yasağının Kaldırılması.....	106
3.9. Radyoda Kur'an Okunması	124
3.10. Atatürk'ü Koruma Kanunu	126
3.11. Ticani Tarikatı Eylemleri	131
3.12. Diyanet İşleri Başkanlığına Otonomi Verilmesi Tartışmaları.....	134
3.13. Kur'an'ın Türkçe'ye Çevrilmesi Tartışmaları.....	137
3.14. Yılbaşı Eğlencesi Tartışmaları	140
3.15. Müzik Tartışmaları.....	140
3.16. Müstehcenlik ve Güzellik Müsabakaları Tartışmaları	142
SONUÇ	146
KAYNAKÇA	151
1- Kaynaklar	151
2- Gazete ve Dergiler.....	151
3- Kitaplar.....	152
4- Makaleler.....	155
EKLER	158

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.y.	Adı geçen yayın
bkz.	Bakınız
Büyük Doğu	Büyük Doğu Mecmuası
c.	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Cumhuriyet	Cumhuriyet Gazetesi
DP	Demokrat Parti
Forum	Forum Dergisi
haz.	Hazırlayan
İHL	İmam Hatip Lisesi
Kudret	Kudret Gazetesi
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
Millet	Millet gazetesi
s.	Sayfa
Sebilürreşad	Sebilürreşad Mecmuası
Selamet	Selamet Gazetesi
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TODAİE	Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
Ulus	Ulus Gazetesi
Vatan	Vatan Gazetesi
Yeni Asır	Yeni Asır Gazetesi
Yeni İstanbul	Yeni İstanbul Gazetesi
Yeni Sabah	Yeni Sabah Gazetesi
Zafer	Zafer Gazetesi

EKLER

Ek 1: Zafer, 12 Nisan 1950.	158
Ek 2: Zafer, 13 Nisan 1950.	159
Ek 3: Vatan, 13 Nisan 1950.....	160
Ek 4: Ulus, 13 Nisan 1950.	161
Ek 5: Ulus, 13 Nisan 1950.	162
Ek 6: Vatan, 15 Nisan 1950.....	163
Ek 7: Cumhuriyet, 15 Nisan 1950.	164
Ek 8: Ulus, 15 Nisan 1950.	165
Ek 9: Ulus, 16 Nisan 1950.	166
Ek 10: Cumhuriyet, 16 Nisan 1950.	167
Ek 11: Zafer, 15 Nisan 1950.	168
Ek 12: Ulus, 20 Nisan 1950.	169
Ek 13: Ulus, 17 Ocak 1950.	170
Ek 14: Vatan, 8 Mayıs 1950.	171
Ek 15: C.H.P.'nin Dini Siyasete Alet Ettiği İddiaları İle İlgili Haberler:.....	172
Ek 16: Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'nde Laiklik Konulu Toplantıyla İlgili Olarak Basına Yansıyanlar.	173
Ek 17: Vatan, 5 Haziran 1950.	174
Ek 18: Zafer, 5 Haziran 1950.	175
Ek 19: Cumhuriyet, 5 Haziran 1950.....	176
Ek 20: Ulus, 6 Haziran 1950.	177
Ek 21: Cumhuriyet, 13 Haziran 1950.....	178
Ek 22: Zafer, 14 Haziran 1950.	179
Ek 23: Vatan, 14 Haziran 1950.	180
Ek 24: Vatan, 17 Haziran 1950.	181
Ek 25: Vatan, 17 Haziran 1950.	182
Ek 26: Vatan, 17 Haziran 1950.	183
Ek 27: Zafer, 18 Haziran 1950.	184
Ek 28: Vatan, 6 Haziran 1950.	185

Ek 29: Vatan, 6 Haziran 1950. Diyanet İşleri Başkanlığı'na otonomi verilmesi teklifi ile ilgili haber.....	186
Ek 30: Zafer, 5 Kasım 1950.	187
Ek 31: Zafer, 5 Kasım 1950.	188
Ek 32: Zafer, 3 Mayıs 1950.....	190
Ek 33: Cumhuriyet, 2 Mart 1950.....	192
Ek 34: Zafer, 15 Nisan 1950.	193
Ek 35: Zafer, 15 Nisan 1950.	194
Ek 36: Zafer, 13 Haziran 1950.	195
Ek 37: Demokrat Parti İktidarı İcraatlarıyla İlgili Olarak Bansında Yer Alan İki Yorum.	196

ÖZET

Laiklik, Hıristiyan dünyasında din ve mezhep çatışmaları, Orta Çağ'da meydana gelen, teknik ve coğrafi keşifler, Reform, Rönesans ve Aydınlanma Hareketleri, ulus devletlerin ortaya çıkışı ve diğer toplumsal değişimler gibi bir dizi gelişimin sonucunda ortaya çıkmıştır.

Bilim ve teknik alanlarında önemli gelişmeler kaydeden Avrupa ülkeleri karşısında geri kalmaya başlayan Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde Batıyı örnek alan bir takım ıslahatlar gerçekleştirilmiştir. Yapılan yeniliklere dinsel temeller bulunmaya çalışılmışsa da Şer'i Hukuk'a dayalı olmayan bir takım değişimler de yapılmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, "Tek Parti Döneminde", laiklik bir modernleşme projesi olarak devletin temel nitelikleri arasına konularak, bir mihenk taşı haline getirilmiş; siyaset sisteminin, hukukun, kültür ve eğitimin laikleştirilmesinde radikal değişimler çok hızlı bir şekilde yapılmıştır. Bu dönemde halktan inkılapları benimsemesi istenmiş muhalefetin ortaya çıkmasına izin verilmemiştir. Basına da devrimleri ve rejimi savunma, yayma ve halka benimsetme rolü verilmiş, devletin uygulamalarını eleştirmesi hoş karşılanmamıştır.

"Demokrasiye Geçiş Dönemi" olarak adlandırılan 1945-1950 yıllarında, yaklaşan 1950 seçimlerinin etkisiyle, iktidarda olan Cumhuriyet Halk Partisi, laiklik uygulamalarında bir takım değişiklikler gerçekleştirmiştir. Demokrat Parti, Millet Partisi ve yeni kurulan diğer partilerin, dinsel alanda özgürlük vaatleri yapmaları nedeniyle, laiklik konusunda toplumda ve basında önemli tartışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Bu tartışmalarda, laikliğin tanımı konusu anlaşmazlıkların temelini oluşturmuştur. Kemalist ilkeleri benimseyen laik yazarlar laikliği tanımını, toplum hayatının bütün alanlarında dinin etkisinin ortadan kaldırılması olarak yapmışlar; İslamcı ve Muhafazakâr-yazarlar ise laikliğin din ve vicdan özgürlüğü ve devletin dini alana karışmaması demek olduğunu savunmuşlardır.

Bu çalışmada, çok partili hayata geçilmesi nedeniyle oluşan ve daha önceki döneme göre daha özgür bir ortamda gerçekleşen laiklik tartışmalarında basının tutumu incelenerek; Siyaset ve toplum yaşamımızda çok önemli bir yer tutan laiklik tartışmalarının öncesi araştırılmış, günümüzde de olanca sıcaklığı ile devam eden bu tartışmalara ışık tutmak amaçlanmıştır.

ANAHTAR KELİMELEER: Laiklik, Kemalizm, Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Tek Parti dönemi, Demokrasiye Geçiş süreci, din özgürlüğü, basın.

SUMMARY

ATTITUDE ADOPTED BY THE TURKISH PRESS

BEFORE AND AFTER 1950 ELECTIONS

Secularism emerged in the Christian World following a series of developments such as the religious and confessional conflicts, technical and geographical discoveries, Reform, Renaissance and Illumination movements of the Medieval Age the emergence of nation-state and other social changes.

Lagging behind the European countries which exhibited significant advances with respect to science and technology, the Ottoman Empire attempted to undertake a number reforms intended to take the European Model as an example in the Tanzimat era. Although there were attempts at justifying the innovations on religious bases, a number of reforms which were not based on the Islamic Law were also undertaken.

During the first years of the Republic, i.e., in the Single Party period, secularism was among the fundamental qualities of the state as a modernization project, and was regarded as a cornerstone; and radical changes were made at full blast in the process of secularization of political system, law, culture and education. In this period, the people were demanded to adopt the innovations, and any possible opposition was smothered. The press was endowed with the role of advocating, disseminating; and making people adopt the revolutions and the regime, and any attempt by the press at criticizing the practices of the state was not tolerated.

Between 1945 and 1950, the period which was called the "period of Transition to Democracy", the governing Republican People's Party undertook several changes in secularism practices. Due to the commitments on liberalization with respect to religion by the Democratic Party, the Party of Nation, and other emerging parties, large-scale discussion were started to be made within the society and the press.

In these discussions the issue of definition of secularism formed the basis of the conflicts. While the secularist authors who adopted the Kemalist principles defined secularism as the elimination of the effect of religion on all domains of social life, pro-Islamic and Conservationist authors maintained that secularism implied freedom of religions and conscience and the non-intervention the by state with the religious sphere.

In this study, the position of the press in the secularism discussions, which emerged following the transition into the multiparty system and which were held in more liberal environment relative to the former period; was discussed, and the background of the secularism, which occupied a significant place in our political and social life was investigated, with the aim of shading light on such discussions which has continued with never diminishing ardor to date.

KEYWORDS: Secularism, Kemalism, Republican People's Party, Democratic Party, Single Party period, period of Transition to Democracy, freedom of religion, press.

GİRİŞ

Din, bütün toplumlarda var olan bir olgudur. İnsanlık tarihi boyunca tüm kültürlerde, yaşam biçimlerinde ve toplumların siyasal biçimlenme ve örgütlenmesinde etkili olmuştur. Her toplumda farklı şekillerde ortaya çıkan bu etkilerden olan ‐Laiklik‐, toplumsal değişimler sonucunda varılan; siyasal iktidar düzeni biçimlenmesi; siyasal iktidar düzeninin dinsel kurallara göre oluşturulmaması biçimidir. Laiklik toplumun veya toplumsal bir durumun niteliği olmayıp, bir siyasal örgütlenme biçiminin, modern ulus devletlerin bir ilkesi veya niteliğidir.

Laiklik uzun bir gelişim ve değişim süreci geçirerek günümüze ulaşan bir kavramdır. Başlangıçta ‐Tanrının hakkı Tanrıya, Sezar'ın hakkı Sezar'a‐ Diyen Hıristiyanlık zamanla manevi nüfuzunu kullanarak en büyük toprak sahibi olmuş ve ekonomik güç haline gelmiştir. Elinde tuttuğu dini ve dünyevi iktidarını ile devletler ve toplumlar üzerinde çok ağır bir baskı oluşturmuştur. Bu baskı nedeniyle kilise içinde ve halk arasında Kilise'ye karşı fikirler ortaya çıkmıştır. Kilise'nin iktidarının sınırlandırılması Batı düşüncesinde laiklik ve sekülerizm fikirlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ayrıca, bitmek tükenmek bilmeyen mezhep savaşları da dine karşı düşüncelerin gelişmesinde etkili olmuştur.

Laikliğin Batıda ortaya çıkmasını ve gelişimini sağlayan sebepler, feodalizmin çözülüp, kapitalizmin belirmesinde de etkili olmuştur. Bu süreçte ortaçağdaki gelişmeler, teknik ve coğrafi keşifler, burjuvazinin doğuşu, Rönesans ve Reform Hareketleri, Aydınlanma Felsefesi ve ulus devletlerin ortaya çıkışı önemli etkenlerdir.

Osmanlı'da sekülerleşmenin ortaya çıkışının temel gerekçesi, Batı'da olduğu gibi ne siyasal olarak büyük bir güce sahip olan bir din adamları grubunun nüfuzunu kırmak ihtiyacı; ne de farklı din ve mezhepler arasında çatışmalar devletin ve toplumun geleceğini ciddi bir şekilde tehdit eden din savaşları olmuştur. Amaç, Batı'nın bilimsel ve teknik başarılarından faydalanmaktır. Daha sonra bunun yeterli olamadığı, toplum olarak, Batı uygarlığını tümüyle benimsemek gerektiği görüşü hakim olmaya başlamış ve dinle ilgili birtakım sonuçlar da ortaya çıkmıştır. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleri yapılan düzenlemelerle Batı kurumlarının yerleştiği dönemler olmuşlardır.

Türk laikliğinin temelinde olan esas itibariyle onun çağdaşlaşma projesi olarak görülmesidir. Çağdaşlaşma hareketi dinle ilgili herhangi bir nedenle ortaya çıkmamıştır. Cumhuriyet bürokratları, bu çağdaş kimliği topluma mal edebilmek, geniş kitlelerin de laik kültürle yoğrularak yepyeni bir kimlik kazanmalarını istemişlerdir. Kimi zaman eğitici anlayış ve uygulamalarla, kimi zaman da zora başvurarak bu kimliği yaymaya çalışmışlardır. Toplumun ve devlet yönetiminin Batılılaştırılması yönünde hızlı dönüşümlerin gerçekleştirildiği bu dönemde laiklik çerçevesindeki düzenlemeler bir bakıma Batı yönelişin bir sonucu olmuş ve Batılılaşma ile birlikte yürümüştür.

II. Dünya Savaşından sonra “soğuk savaş” döneminde Sovyet tehdidine karşı Türkiye’nin Batı bloğunda yer almak istemesi nedeniyle siyasal rejimin yapısı değiştirilerek, tek parti çok partili çok partili sisteme geçilmiştir. Türkiye’de 1945-1950 yılları arası “Demokrasiye Geçiş Süreci” olmuştur.

Bu dönemde basının üzerindeki baskıların kısmen kalkması üzerine basında o zamana kadar yazılamayan konular tartışma konusu olmuştur. Bu konuların başında o günlere kadar eleştirilmesi mümkün olmayan Tek Parti yönetiminin laiklik politikası ve uygulamaları; CHP hükümetlerinin dini sahadaki politikaların yumuşatma kararı ve özellikle DP hükümetlerinin dine taviz verdikleri iddiaları nedeniyle laikliğin anlamının ne olduğu ve geriliciliğin, ne olup olmadığı gelmektedir.

İslamcı, Muhafazakar ve Kemalist, Laik olarak nitelendirilebilecek iki düşünce ekseni Ulus, Cumhuriyet, Vatan, Zafer ve Sebilürreşad, Büyük Doğu, Serdengeçti, Selam gibi basın organlarında karşılıklı olarak görüşlerini savunmuşlardır.

Bu araştırmada Kamuoyunun oluşumunda çok önemli ve etkili bir yere sahip olan basının, 1950 seçimleri öncesi ve sonrası laiklikle ilgili tutumu incelenerek laikliğin basın tarafından nasıl değerlendirildiği, ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. DÜNYADA LAİKLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Laiklik dünyada uzun bir tarihsel sürecin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreçte, çok değişik siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik faktörler etkili olmuştur. Bugün, bu sürecin sona erdiği ve laikliğin kemale ererek son şeklini aldığını söylemek de mümkün değildir. Aynı çok yönlü faktörlerin etkisi ile, laiklik, günümüzde de farklı toplumlarda tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Bunun sonucu olarak, teori ve uygulamada değişerek ve dönüşerek varlığını sürdürmektedir.

1.1. TANIM

“Laik” kavramı, Grekçe “Laos” kelimesinden türetilmiştir. (Lat. Laicus) Bu kavram Türkçe’ye “halk” olarak çevrilmişse de, gerçekte “avam” ya da “ahali” hatta “reaya” veya “lalettayın” kavramlarına daha yakındır. Anlam itibariyle, dinsel olmayan; dine ait olmayan; din-dışı unsurlara ait olandır.¹ Türkçe’de “ladini” (Ziya Gökalp), “laruhbani” (Ahmet İzzet Paşa), “iş hükümeti, ortamalı hükümet” (Ubeydullah Efendi) terimleri ile anlatılmak istendiği görülmektedir.²

Dilimize, Fransızca “laïque” kelimesinden geçen “laik” kelimesinin aslı Eski Yunanca “Laikus”³ “laikos” sıfatıdır. “Laikos” sıfatı, Yunanca’da “halk, kalabalık, yığın” “halktan olan kişi”⁴ anlamına gelen “laca” isminden türetilmiştir. Hıristiyanlığın ilk yüzyılına doğru inandığı din ne olursa olsun, din adamı niteliğinde bulunmayan bütün yığına “laikos/laici” denilmesi yaygınlaşmıştır.⁵

“Orta Çağ Kilise Latincesinde, bu kelime “laicus” biçimini alarak, Ruhbandan olmayan, Kilise’ye mensup olmayan, herhangi bir dinsel işlevi ve ünvanı olmayan kişi anlamında kullanılmıştır. Fakat, bu kullanımın da en eski Yunan kavrayışından pek farklı bir yanı bulunmamaktadır. Charlemagne’ın 800 yılında, Roma İmparatoru olmasıyla, Kilise ruhani iktidarının yanısıra, dünyevi iktidarı da kendi bünyesinde toplamıştır. Bu

---

¹ Aytuğ Altındal, “Laiklik”, Anahtar Kitaplar İstanbul-1994, s. 32.

² Özer Ozankaya, *Atatürk ve Laiklik*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara-1981, s. 56.

³ Mehmet Ali Kılıçbay, “Laiklik Ya Da Bu Dünyayı Yaşayabilmek,” *Cogito* Sayı:1 (Yaz 1994), s. 14.

⁴ Kılıçbay, a.g.m., s. 14.

⁵ Çetin Özek, *Devlet ve Din*, Ada Yayınları, İstanbul s. 13.

durumda, Kilise'ye mensup olmayan demek, yönetilen kişi olmak anlamına geliyordu. Laicus kelimesi metinlerde XIII. yüzyıldan itibaren görülmeye başlıyor ve kavramsal içeriği bu fetihten sonra doldurulmuştur.”⁶

“Laiklik” özellikle Katolik Hıristiyanlığın etkili ya da egemen olduğu ülke ve dillerde kullanılmış bir kavramdır. Protestan dini için geçerliliği yok denecek kadar azdır, kullanımı son derece sınırlıdır. “Laikos”un karşıtı “clericus” yani Katolik dinin hiyerarşik bir yapı çerçevesinde Papa'ya kadar uzanan ve tam anlamıyla dinsel “emir komuta” zinciri içinde yer alan “Ruhban(lar)”dır. Kilise babalarıdır.”⁷,

İngilizce ve Almanca'da “laic”, “lay” ve “laity” kavramları aynı Grekçe kökenden türetilmiştir. “Lay” ve “Laity” İngilizce'nin en karmaşık kavramları arasındadır. Tam çevirileriyle, meslek sahibi olmayan, okuma yazma bilmeyen, dinsel öğrenimi ve pozisyonu olmayan (cahil) kişi ve kişiler anlamına gelir. (Katolik Kilisesi'nin egemenliğinin sürdüğü dönemlerde eğitim bu kurumun tekelinde olduğu için sadece din adamları ve onların yetiştirdikleri seçilmiş kişiler okuma-yazma biliyorlardı, büyük kitle, Osmanlıca deyişle “ümmi” dir.) “Laik” kavramı ağırlıklı olarak ilkin 1790'lardan sonraki Fransa'da başlamış ve özellikle Katolik ve Fransızca konuşulan ülkelerde ve topluluklarda etkili olmuştur. “Laik” kavramı Müslüman Araplar arasında da “sekülerizm” kavramından daha çok kullanılmıştır.⁸

Ortaçağa girişle birlikte ise, siyasal iktidarın kaynağı ve dinsel-siyasal iktidar ilişkileri çok tartışılan bir konu haline gelmiştir. Bu tartışmalar içinde “laiklik” bir siyasal iktidar şekli adı olarak ortaya çıkmıştır.⁹

Laikliğin günümüzde bir çok tanımı yapılmaktadır. Bu tanımlardan birkaçı şöyledir:

“Temelde dinsel düşünceyle bilimsel düşüncenin ayrılmasıdır.”¹⁰

“Din ve dünya işlerini birbirinden ayırmak, toplumu din kuralları ile değil meclislerin düzenlediği yasalarla yönetmek, dini duyguları, inancı ve ibadeti hal kın özgür vicdanına bırakmaktır”.¹¹

---

⁶ Kılıçbay, a.g.m., s. 14.

⁷ Altındal, a.g.e., s. 33.

⁸ Altındal' a.g.e., s. 33.

⁹ Özek, a.g.e., s. 13.

¹⁰ Enver Ziya Karal, “Devrim ve Laiklik”, *Laiklik*, Milli Tenasüd Birliği Yayını, İstanbul-1954, s. 65.

“Laiklik, bireylerin birey olarak istedikleri dinsel inanca sahip olmaları veya hiçbir dinsel inanca sahip olmamalarına, devlet dahil, hiç kimsenin karışmamasıdır.”¹²

“Laiklik, siyasal iktidarın dinsel kurallara göre sistemleştirilmemesi ve dinsel emirlerle bağlı bulunmamasıdır.”¹³

Bu noktada çoğu zaman laiklik kavramıyla birlikte kullanılan ve anlam olarak laikliğe yakın olan Sekülerlik kavramlarına da kısaca değinmek gerekmektedir.

Latince “seaculum” kökünden gelen “secular” teriminin “zaman” ve “mekan” çağrışımlarını beraberce veren bir anlamı vardır. “Zaman”, onun şimdi oluşunu, hazır oluşunu; “mekan” ise dünyada ve dünyevi oluşunu gösterir. O halde “seaculum”, “bu çağ” veya “şimdiki zaman” anlamına gelir ve “bu çağ” veya “şimdiki zaman” içerisinde bu dünyadaki “vakıalara” işaret eder; yani “çağdaş vakıalar” anlamındadır. Vurgu, tarihsel süreç olarak görülen dünyada belirli bir zaman veya dönem üzerinedir.¹⁴

“Sekülerizm” kavramı özellikle Protestan ve Anglikan inanç sistemlerinde ve İngilizce ve Almanca’da kullanılmakta ve fakat Katolik ve Ortodoks inanç sistemlerine ve Fransa’ya bağlı kitlelerce kullanılmamaktadır. Latince anlamı itibariyle “sekülerizm” çok geniş kapsamlıdır ve en önemlisi ortaya çıkışı açısından tek tanrılı dinlerin - Musevilik, Hıristiyanlık ve İslâmiyet değil, çok tanrılı pagan toplumlarının ürünüdür. Başka bir ifadeyle tektanrılı dinlerden önce ortaya çıkmış, kitlelerce benimsenmiş ve gündelik hayatı belirlemiş bir düşünce ve yaşama tarzı, “modus vivendi” olarak günümüze dek uzanmış bir kavrayıştır. Dolayısıyla İngilizce’de ve Almanca’da, bu görüşü benimseyenlere, “secular” denilir, “laik” denmez.¹⁵

“Latince anlamı itibariyle, “sekülerizm”i, paganca olan, yeryüzüne ait olan; içinde yaşanılan çağa ait olan; ömür boyu “lifetime” olan dine ve kiliseye bağlı/bağımlı olmayan; ruhbanlara “clergy” ait olmayan; toplumsal ahlak standartlarının dine ve

---

¹¹ Neşet Çağatay, *Laiklik Nedir? Şeriat Nedir?*, T.T.K. Basımevi, Ankara-1955, s. 427.

¹² Ozankaya, a.g.e., s. 77.

¹³ Özek, a.g.e., s. 16.

¹⁴ Nakib Attas, “İslâm, Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi”, Çev. Mahmut Erol Kılıç, II. Baskı, İnsan Y., İstanbul 1995, s. 42.

¹⁵ Altındal, a.g.e., s. 25.

dinlere göre değil, güncel hayata göre düzenlenmesinden ve ayarlanmasından yana olmak ve güncel yargıları dışlamak ve kasten dışlamak” şeklinde özetlenebilir.¹⁶

Sekülerleşme, geleneksel toplumdan sanayi toplumuna geçişe paralel olarak kaba tanımla ile dünyevi diye tanımlayabileceğimiz, modern dünya görüşünün dinsel öğretinin yerini alması sürecidir. Daha yaygın olarak kullanılan laiklik, bilindiği gibi din ve devletin birbirinden ayrılmasına ayrılması ilkesine dayalı örgütlenme biçimidir.¹⁷

Sonuç olarak özetle sekülerist düşüncenin seküler/modern düşüncenin varsayımları üzerine kurduğu tartışmaların sadece bu modern dünya görüşünün bir teyidi mahiyetinde olduğu söylenebilir. Sekülerizmin otoritesini belirleyen onun bu özelliğidir, başka bir deyişle, sekülerizm dine karşı çıkmaz, çünkü dini başından itibaren muhatap olmaz, o dini yalnızca yeniden tanımlar. Bu yeni tanıma göre dinin yeri bireyin vicdanıdır ve bu yer de modern dünyanın değerleriyle çatışmadığı sürece saklı tutulmuştur.¹⁸

1.2. SİYASAL SİSTEM-DİN İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Laiklik, Hıristiyan dünyasında ortaya çıkmıştır. Verilen uzun mücadeleler sonucunda görülmüştür ki, Katolik Kilisesi'nin sertliğini giderebilmek, yani Kilise'nin gözünde “bu dünyayı” meşrulaştırabilmek imkansızdır. Bu durumda Katolisizm çerçevesinde Batı aydını için yapılabilecek iki şey kalmaktadır: Ya dini tamamen reddetmek, ya bizzat dinin bünyesinde bir ıslahata girişmek ya da onu pasifize etmek. Birincisi “ateizm”di ve ateizm daha çok dar bir çerçevede ilgi gördü, büyük kitleler tarafından kabul görmedi. İkincisi “Reformasyon”du ve Germen kökenli kuzey ülkelerinde başarılıydı. Reformasyon'un ileriki yüzyıllarda vardığı sonuç, “sekülerizm” oldu. Bunlara eklenebilecek bir üçüncüsü ise, Fransa başta olmak üzere Latin kökenli güney ülkelerinde gerçekleştirildi ve uzun mücadeleler sonucunda ulaşılan nokta, “laisizm” oldu.¹⁹ Dinin toplumda, toplumsal varoluşun her alanında devlet eliyle, siyasi güç kullanımı ile etkisizleştirilerek tamamiyle a-sosyal, tamamiyle bireysel bir hale

---

¹⁶ Altındal, a.g.e., s. 26.

¹⁷ Nuray Mert, “Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bakış”, Bağlam Yayınları, Ankara-1994, s. 17

¹⁸ Mert, a.g.e., s. 87

¹⁹ D. Hocaoğlu, “Laisizm'den Milli Sekülerizm'e Laiklik Sorununun Felsefi Çözümlemesi”, Selçuk Yayınları, Ankara -1995, s. 115.

getirilmesi ise laiklikten daha fazla bir şey ifade etmektedir ki bu da laisizmdir. Laisizm militan ve agresif yönleri olan, ateizme kolaylıkla kayabilen bir düşüncedir.²⁰

Laikliğin, Hıristiyan ülkelerde, gelişmesine, feodalizmin çözülüp, kapitalizmin ortaya çıkmasına yol açan gelişmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Doğu-Batı çatışması içinde, Roma İmparatorluğuna başkaldıran “yoksullar hareketi” olarak başlayan Hıristiyanlık, ikinci ve üçüncü yüzyıllardaki yoğun baskılara rağmen yayılmasını sürdürmüştür. Bu baskılar M.S. 324 yılında Büyük Constantinus’un Hıristiyanlığı kabul etmesi ile son bulmuştur. Hıristiyanlık giderek İmparatorluğun “resmi dini” oldu.²¹ Hıristiyanlığın asıl gelişimi Ortaçağ’da başlamış, Roma İmparatorluğunun zayıflaması sonucunda Avrupa’da güçlü siyasal birlikler parçalanmaya başladı ve feodalizm için gerekli ortam oluştu. Avrupa’nın bu bunalımlı döneminde Hıristiyanlık halka tek kurtuluş çaresi olarak gözükmeye başlamıştır. Kilise, ezilen halk yığınlarına öbür dünyada mutluluk sözü verirken, derebeylerini de Tanrı adaletiyle korkutarak yönetimlerini denetimi altında tuttu. Papa, kralların halkı yönetme hakkını Tanrı’dan aldıklarını, karşı hareketin Tanrı’ya isyan sayılacağını ilan etti. Karşılık olarak da krallar Papa tarafından takdis edilmeyi, Hıristiyanlığı yaymayı ve korumayı kabul ettiler. Başlangıçta, “Tanrı’nın hakkı Tanrı’ya, Kralın ki Krala” diyen Hıristiyanlık, sonunda Ortaçağın tüm değerler sistemini tek başına temsil eder hale geldi.²²

13. yüzyılda topun, bulunmasıyla feodal beylikler güçlerini kaybettiler, mutlak hükümdarlıklar güçlendi. Kağıdın bulunması Rönesans ve Reform hareketlerinin yayılmasını hızlandırdı²³ Pusulanın Müslümanlar tarafından Avrupa’ya tanıtılan pusula yardımıyla yapılan coğrafi keşifler, dünyanın düz değil yuvarlak olduğunu ortaya konulmasıyla Kilise’nin yaydığı doğmalar yıkılmaya başlamıştır.²⁴

---

²⁰ Hocaoğlu, a.g.e, s. 122.

²¹ Server Tanilli, *Uygarlık Tarihi*, İstanbul-1979, s. 26-27.

²² Tanilli, a.g.e., s. 30.

²³ Tanilli, a.g.e., s. 45.

²⁴ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul-1979, s. 22; Tanilli, a.g.e., s. 41-51.

11. Yüzyılda şehirlerde yaşayan insan sayısının artışı sonrası “Burjuvazi” sınıfı ortaya çıktı. Haçlı seferleri ve coğrafi keşifler yoluyla sömürülen zenginlikler bu sınıfın sermaye birikimini oluşturdu.²⁵ Burjuvazi yatırımlarında çalıştırmak amacıyla ihtiyaç duyduğu “emeğe ulaşmak için feodal yapı ve Kilise ile arasında ortaya çıkan çatışmalar siyasal ve sosyal yapıda değişimler meydana getirdi.²⁶

14. yüzyılda İtalya’da ortaya çıkan ve “yeniden doğuş” anlamına gelen Rönesans, Avrupa’nın Antik Çağı, Eski Yunan medeniyetini yeniden keşfetmeleri ile başlamıştır.²⁷

Kopernik’in Güneş merkezli kainat sistemli bilim anlayışını ortaya atmasıyla bilimsel paradigmada köklü bir değişim yaşanmıştır. Rönesans düşüncesi, insanların dinsel doğmalardan kurtularak, dünyaya yeni bir bakış açısından bakması düşüncesini getirmiştir..²⁸

Reform hareketini olarak adlandırılan dini ıslahat hareketi, dinin etkisini kullanan Kilise’nin baskısının artması, din adamlarının yaşamlarının halkta tepki doğurması gibi nedenlerle ortaya çıkmıştır.²⁹

Bu durum Kilise açısından iki sonuç doğurmuştur. Birincisi laiklerin, yani Kilisede görevli olmayanların kin ve nefret duymaları, ikincisi de bürokrasi içindeki bazı ruhanilerin de reformu savunmalarıdır.³⁰

Luther, “Hıristiyanlıkta Papalık yoktur” diyerek Tanrı ile kul arasındaki engelleri kaldırmak gerektiğini ve Latince değil, onların anlayacakları dilde hitap etmeyi savunmuştur.³¹

Protestanlık reformunu destekleyen orta sınıf, Katolik Kilisesininbağışta bulunanlar tarafından verilen hediyeleri kiliselerde toplayarak nüfuz ve servet kazandığını öne

---

²⁵ Tanilli, a.g.e., s. 41-51.

²⁶ Özek, a.g.e., s. 643.

²⁷ Prof. Dr. Ali Fuad Başgil, *Din Nedir? Din Hürriyeti ve Laiklik Ne Demektir*, Fakülteler Matbaası, İstanbul-1954, s. 15.

²⁸ Macit Gökberk, “Aydınlanma Felsefesi, Devrimler, Atatürk”, *Çağdaş Düşüncelerin Işığında Atatürk*, Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul-1983, s. 287.

²⁹ Tanilli, a.g.e., s. 57.

³⁰ Davut Dursun, *Din Bürokrasisi-Yapısı Konumu ve Gelişimi*, İşaret Yayınları, İstanbul-1992, s.56

³¹ Karal, a.g.e., s. 7.

sürmekle Protestanlığın “Kazanarı Allah Sever” düsturuna bel bağlamışlardır. Max Weber’e göre kapitalist sınıfın teşekkülünde en önemli kuvvet ve amil bu inanç olmuştur. Alman prensleri ise milliyetçi Luther’in ateşlediği harekette memleketlerinin Roma Katolik Klisesi’nin otorite ve tahakkümünden kurtuluşunu alkışlamışlardır.³²

Rönesans düşüncesinin oluşturduğu zemin üzerinde, Almanya’da Luther, Fransa’da Kalven, İsviçre’de Zvingli reformun öncülüğünü yaptılar. Bu hareketler sonucu Avrupa’nın din birliği bozuldu ve Hıristiyanlardan bir kısmı Katolik Kilisesinden ayrılarak Protestanlığı kabul etti. Böylece Katolik Kilisesinin ekonomik, siyasi ve sosyal gücü azaldı.³³

Aydınlanma, gerçeğe akıl ve deneyle yönelmeyi savunan felsefe akımıdır. “Aklını kendin kullanma cesaretini göster” sözü Aydınlanmanın parolasıdır.³⁴

Rönesans ve Aydınlanma Felsefesi’nin getirdiği yenilikler ulus devletin ortaya çıkışı için uygun zemini hazırlamışlardır. ulus devletlerin gelişimi için gerekli zemini hazırladı. Merkezi otoritelerin yıkıldığı, bireyin ve aklın ön plana çıktığı bu zeminde yeni bir devlet anlayışı da gelişmeye başladı.

Ulusal devlet görüşünün ilk temsilcisi Machiavelli’ye göre, devlet hakkında fikir ve idelerin mihrakı Kilise değil, yeni “devlet” nizamı düşüncesidir. Hukuk dinden değil, devletin özünden doğmalıdır. Machiavelli, bunun yanında dini bir cemiyet için en yüksek kudret olduğunu belirtmektedir.³⁵

18. Yüzyıl Aydınlanmacıları kişiler arasında yeni bir manevi bağ gerektiğini düşünerek“milliyet” fikrine ulaşmışlardır.³⁶

Bütün bu gelişmeler, laik siyasal sistemlerin oluşmasına da belirleyici olmuşlardır.

Sonuç olarak; laikliğin uzun bir değişim süreci geçirerek günümüze ulaştığını söylemek mümkün görünmektedir. Bu süreçte ortaçağdaki gelişmeler, teknik ve coğrafi keşifler burjuvazinin doğuşu, Rönesans ve Reform hareketleri Aydınlanma Felsefesi ve ulus

---

³² Yavuz Abadan, Devlet Felsefesi, A.Ü. S.B.F., Yayınları, Ankara 1959, s.179.

³³ Tanilli, a.g.e., s. 57-60.

³⁴ Gökberk, a.g.e., s. 291-294.

³⁵ Abadan, a.g.e., s. 187

³⁶ Karal, a.g.e., s. 6.

devletlerin ortaya çıkışı önemli olmuştur. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak, laik anlayışlar kanunlarda yer almaya başlamıştır. Bugün her ne kadar ortak bir laiklik tanımına ulaşamamış olsa da laik siyasal sistemin, devletin dinler karşısındaki tarafsızlığına ve din inanç özgürlüğünü sağlamaya dayandığını söyleyebiliriz.

2. TÜRKİYE'DE LAİKLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Laiklik merkezli tartışmalar, Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki dönemde aydınları çok yoğun olarak meşgul etmiştir. Söz konusu tartışmaları daha iyi anlamak için Osmanlı İmparatorluğu din-devlet ilişkilerini de incelemek gerekmektedir.

2.1. OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA DİN-DEVLET İLİŞKİLERİ

Osmanlı İmparatorluğunun bir İslâm Teokrasisi olmayışının temellerini çok gerilerde, Türklerin İslâm'la karşılaşmadan önceki dönemlerde aramak gerekir.

Orta Asya Türk Devletlerinde, siyasi güç ve yasama gücü birarada tutuluyordu. Devletin doğrudan doğruya Hakan tarafından vazedilen hukuk kodu olan "törü" yahut yasa ile varlığını sürdürdüğü görülmektedir³⁷ Türklerin İslâm'la karşılaşmadan önceki dönemlerinin en belirgin özellikleri: Hükümdarlık kudretinin merkeziliği; hukuki örgütlenmedir.³⁸Türk Hakanları, kendilerini dini lider olarak görmedikleri gibi, dini lider sıfatını da taşımazlardı.³⁹

M.S. 921'de Volga Bölgesinin ve 960 dolaylarında Orta Asya'daki Karahanlı Hanedanının idaresi altındaki Türkler kitle halinde Müslüman olmuşlardır. Türklerin kitle halinde Müslüman olmalarında, bu bölgelerde yaşayan Müslüman tacirlerin etkileri önemli olmuştur

Müslüman Türk hanedanları mutlak siyasi iktidarlarını desteklemek üzere bağımsız bir kamu hukuku meydana getirmeye gayret ettiler. Bu amaçla, maslahat ve örf gibi İslâmi ilkelere müracaatla yeni devlet kavramını haklılaştıran Müslüman fakihlerin işbirliğine sahip oldular. Türk hanedanları sayesinde bağımsız devlet hukuku kavramı büyük ölçüde kuvvetlendirilmiş oldu. Orta Asya, İran, Anadolu ve Hindistan'da Türkler tarafından kurulan devletlerde devlet düzeni, askeri işler, vergiler, toprak düzeni ve ceza

---

³⁷ Halil İnalcık, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İslâm", *Dergah*, c. III, Sayı: 30, Ağustos 1992, s. 15.

³⁸ İlhan Arsel, *Teokratik Devlet Anlayışından Demokratik Devlet Anlayışına*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Sayı: 378, Ankara-1978, s. 95.

³⁹ İ. Arsel, "Teokratik Devlet ve Laik Devlet", s. 72.

hukukuna ait konularda idarecilerin çıkardığı kararnameler zengin bir devlet hukuku külliyyatı meydana getirmiştir.⁴⁰ Osmanlı Devleti de bu miras üzerine kurulmuştur.

2.1.1. Klasik Dönem

Osmanlı İmparatorluğu daha kurulduğu günden başlayarak “İslâm Teokrasisi” olarak nitelendirilmiştir. Oysa, “Osmanlı İmparatorluğunu “teokratik” bir imparatorluk olarak nitelendirmek yanlış ve yetersizdir.”⁴¹

“İslâm, değişik kültürel ve ekonomik sistemlerde farklı biçimleri vurgulamış ve hayata geçirmiştir”.⁴² Tüm İslâm ülkelerinde, tek tip İslâm anlayışının uygulandığı iddiasının yanlışlığı, Osmanlı İmparatorluğu örneği ile de ispatlanır. Sultanın asli rolünün İslâm toplumunun lideri olarak görülmesi ve İmparatorluk dininin İslâm olması anlamında İslâmî olmakla beraber,⁴³ Osmanlı İmparatorluğunun Arap alemi dışında ve daha fazla Orta Asya ve İran kültür medeniyetlerinin etkisi altında gelişmiş olan devletlerin mirasçısı bulunması ve ayrıca büyük bir kısım Hıristiyan ülkelerin üzerinde gelişmiş olması dolayısıyla, çeşitli iklim ve tarih şartları altında nazari İslâm hukukunun uygulamada alabileceği şekiller hakkında ilginç örnekler sağlayacak durumdadır.

Türklerin daha başlangıçta, İslâmın anavatanındaki uygulanan şekliyle değil, sınır İslâmlığı diyebileceğimiz İslâmın ilk doğduğu dönemlerdeki özelliklerine sahip şekliyle tanışmalarını,⁴⁴ Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluşu esnasında, yönetim ve örgütlenme biçimleri açısından olsun, devlet ve egemenlik anlayışı açısından olsun, gelenek ve göreneklere göre biçimlenmesine, yol açtığı söylenebilir.⁴⁵

Osmanlı İmparatorluğunda sultanlar, yasama yetkisini kullanarak “kanunnameler” oluşturmuşlardır. Kamu hukuku, özellikle idare, maliye ve teşkilata ait olan nizamlarla bazı ceza işleri doğrudan sultanların emir ve fermanları ve bu fermanlarla oluşan kanunlarla idare edildiği halde; özel hukuk sahası ve bu arada özellikle evlenme ve

⁴⁰ İnalçık, a.g.e., s. 15.

⁴¹ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, s. 22.

⁴² Nur Vergin, “İslâm’da Çağdaşlık ve Türk Demokrasisine Geçişte Rolü”, *Yeni Forum*, 1992, s. 43.

⁴³ Mardin, “Türkiye’de Din ve Laiklik”, *Türkiye’de Din ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul-1992, s. 42.

⁴⁴ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, (çev. Metin Kıratlı), 2. bas., TTK, Ank. 1984 s. 11.

⁴⁵ Özek, a.g.e., s. 364.

miras gibi bir kısım şahsın hukukunu ilgilendiren medeni hukuk şeriat hükümlerine tabi kalır. Sultanlara kanun koyma yetkisi daha çok kamu hukuku sahasında tanınmıştır.⁴⁶

Klasik dönemde Osmanlılara gelene kadar, İslâm Hukukunun olgunlaşmış ve düzenlenmiş olması siyasal ve dinsel otorite alanlarının toplumsal-siyasal olaylarla belirlenmesine fırsat vermemiştir⁴⁷

Osmanlı İmparatorluğunda sekülerleşmenin klasik dönemde başladığını iddia edenler; Örfi hukukun ve laik kuruluşların etki alanı başlangıçta çok daha genişken, giderek şer'i hukuktan yana daraldığını söylemektedirler. Bu görüşe göre; 18. Yüzyıla dek şeriat yalnızca kuramsal olarak her alanda uygulanır gözükmüş olmasına ve bütün etkinliğine rağmen, "örfi hukuk" özellikle kamu hukuku (idare, maliye, devlet teşkilatına ait konular) dalında geniş bir uygulama alanı bulmuştur. İslâm mülkiyet ve miras hukukunun kaideleri, ülkenin büyük bir kısım toprakları üzerinde Miri Arazi Rejiminin uygulanması nedeniyle hükümsüz bir hale sokulurken, şehirlerdeki mülkler de vakıf yoluyla aynı hukukun tatbik sahası dışında bırakmıştır.⁴⁸

Buna ilave olarak İslâm ceza hukukunda para cezası mevcut bulunmadığı halde Osmanlı kanunnamelerinde cezalardan bir çoğu para cezaları haline sokulmuş veya şeriatın tayin ettiği cezalara ilave edilmiştir. Yine İslâm hukukunun haram saydığı faiz "Şer'i Muamele" formülü ile yasallık kazandırılmıştır, demektedirler.⁴⁹,

Osmanlı İmparatorluğundaki bu düzen, 16. yüzyıl sonlarından itibaren, ekonomik düzenin bozulmaya başlamasıyla değişmeye başlamıştır. Osmanlının ekonomik ve siyasal yapısındaki bozulma, bir kısır döngü biçiminde "fetih" düzeninin giderek çökmesine, bu çöküntü ise ekonomik ve siyasal bozulmanın giderek keskinleşip büyümesine yol açmıştır.⁵⁰

---

⁴⁶ Ömer Lütfi Barkan, "Türkiye'de Din ve Devlet İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi", Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri, T.T.K. Yayınevi, Ankara-1975, s. 55-74.

⁴⁷ Dursun, Laiklik, Değişim ve Siyaset, s.20

⁴⁸ İlber Ortaylı, Türkiye İdare Tarihi, Doğan Basımevi, TODAİE Yayınları, N: 180, Ankara-1979, s. 138.

⁴⁹ Ömer Lütfi Barkan, "Türkiye'de Din ve Devlet İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi", Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri, T.T.K. Yayınevi, Ankara-1975, s. 55-74.

⁵⁰ Özek, a.g.e., s. 658.

Osmanlı İmparatorluğunun gerilediği bu dönemde ulema ile asker ve sivil bürokrasi arasında da gerilemenin sebebi ve çareleri konusunda birbirine zıt iki görüş çıkmıştır. Ulemaya göre, gerilemenin sebebi dini idi. Osmanlılar Müslüman olarak görevlerini ihmal etmişler ve bu yüzden hakimiyet kudretini yitirmişlerdir. Çare dine daha çok önem vermek ve İslâmiyet’i hakim kılmaktır. Askeri ve sivil bürokratlar ise İmparatorluğun devlet mekanizmasının bozulduğu için gerilediğini ve Batı’dan alınacak yenilikler ile bunu düzeltmek gerektiğini savunmaktadırlar. Bu iki görüş kendi içlerinde giderek gelişerek Osmanlı ve Türk siyasi hayatını belirleyecek olan iki önemli cepheyi oluşturmuşlardır.

Bernard Lewis, İslam’ın Osmanlı İmparatorluğu’nun devlet ve toplum yapısındaki yerini şu şekilde anlatmaktadır:

“Kuruluşundan çöküşüne kadar, Osmanlı İmparatorluğu kendisini, İslam’ın gücünün ilerlemesine ya da müdafaasına adayan bir devletti. Altı asırdır Osmanlılar, öncelikle islami idareyi avrupa’nın büyük bir bölümüne hakim kılmak –ki bunda büyük ölçüde başarılı olmuşlardır-, ikinci olarak da batının amansız saldırısını durdurmak için müdafaa halinde, Hıristiyan Batı dünyası ile hemen hemen, sürekli savaş halindeydiler. Kaynağını Türk İslamı’nın köklerinden alan bu asırlarca süren bu mücadelenin bütün Türk toplumu ve kurumları üzerinde etki bırakmaması kaçınılmazdı. Osmanlı için İmparatorluk İslam’ın kendisiydi. Osmanlı vakayınamelerinde İmparatorluğun toprakları “İslam toprakları”, ordusu “İslam askerleri”, dini başkanı “Şeyhül-islam” olarak geçer. Osmanlı halkı ise kendini ilk ve en başta müslüman olarak düşünmekteydi.⁵¹”

Bu gelişmelerin yarattığı bunalımlı ortamda, 1839’da ilan edilen Tanzimat Fermanı’na bir kurtuluş hamlesi olarak bakılır. “Tanzimat, askeri ve teknik olarak başlayan ıslahat hareketlerinin siyasi-hukuki bir şekil almasıdır”.⁵²

---

⁵¹ Lewis, “Islamic Revival in Turkey”, International Affairs, c. 28, 1952, s. 47’den aktaran, Şaban Sitembölükbaşı, **Türkiye’de İslâm’ın Yeniden İnkişafı (1950-1960)**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara-1995, s.51

⁵² Ülken, a.g.e., s. 27.

2.1.2. Tanzimat Dönemi

Bir cihan imparatorluğu olan Osmanlı Devleti'nin zaman içinde dış saldırılar karşısında başarısız duruma düşmesi, kuruluş,ve yükseliş dönemindeki dinamizmini kaybederek dış dünyadaki gelişme ve değişimleri takip edememesi devlet idaresinde bazı ıslah girişimlerini gündeme getirmiş ve esas itibariyle dinsel merkezli çözümlerin yerine farklı kaynaklardan çözüm arayışları başlamıştır. Bu noktada başvurulan merci de Batı ülkelerindeki sistemler olmuştur.⁵³

Tanzimat döneminin “dinselleşme” boyutundan şu şekilde gelişmiştir:

“Tanzimat dönemi; bir yandan laik Batı kurumlarının yerleştiği, diğer yandan Şeriatın daha güçlü bir konum kazandığı ve toplumun şeriata daha sıkı sarılıldığı bir dönemdir. Buna “Tanzimatın İkiliği” adı verilir.

Tanzimat yılları, reform çabalarının yanısıra “müsavat” meselesinin sosyo-politik gelişmeleri belirlediği bir dönemdir. Tanzimatla birlikte gayrimüslümlere, Müslümanların sahip olduğu siyasi, hukuki hakların verilmesi, eşitlikçi uygulamalar, sosyal yansımalar hayli köklü ve kuvvetli şer'i prensiplerin çiğnenmesi olarak yorumlanır. Müslümanlar hakim durumlarının, müsavat politikaları ile ellerinden kaydığını gördükçe, bu hakimiyetin kaynağı olan şeriata yeni bir anlam yüklemeye başlayacaklardır; hakim statülerinin değiştirilmesi, şeriatin çiğnenmesidir; tekrar eski statülerine kavuşmaları, şer'i kuralların yeniden uygulanmasıyla mümkün olabilecektir. Böylece, İslâm geniş kitleler için ferdi bir din olmaktan sosyal-siyasal alana taşırılmaktadır. Din, sosyal tatminsizliklerin bir ifadesi, değişmeye karşı direnmenin en güçlü silahı, eskiye dönüşün vasıtası olmaktadır. Özellikle 1856 Islahat Fermanı ile gayrimüslümlere verilen diğer haklar, Müslümanları şeriata daha da yaklaştırır.”⁵⁴

İslâm tarihi boyunca, fıkıhın “muamelat” kısmını kanunlaştırmayı başararak ortaya bir Mecelle çıkarmak Tanzimat döneminde olmuştur. Tanzimat döneminde ilginç olan nokta, laik düzenlemeler de bile şer'i hukuktan dayanak getirilmesidir. 1858 yılında Fransa'dan aktarılarak kabul edilen Ceza Kanunnamesinin ilk maddesi, kanunun Şer'i dayanağını açıklar. Buna göre kanun “Emr-i ulul-emre ait tazir” yetkisine bina edilmektedir. Kanunname bu yetkiye dayanarak hem devlete hem de bireylere karşı

⁵³ Dursun, a.g.e., s. 43

⁵⁴ Mümtaz'er Türköne, *Siyasi İdeoloji Olarak İslâmcılığın Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul-1991, s. 51-76.

işlenen suçları düzenler. Tanzimat döneminin en önemli gelişmelerinden biri, İslâmın bir grup aydın tarafından ideolojiye dönüştürülmesidir. Herbirinin gazeteci olduğu bu aydınlar, modern dünyanın meydan okumalarına karşı İslâmı, batı düşüncesinin ürünü olan kavram ve kurumlarla “cem” etmeye çalışırlar ve İslâmın akli ve terakkici bir yorumunu geliştirirler. Bunu yapabilmek için hem İslâm düşüncesine hem de Batıya seçmeci bir tavırla yaklaşırlar.⁵⁵

Bu gelişmelerin yaşandığı Tanzimat dönemi, İmparatorluğun kurumlarını laikleştirmede de çok büyük gelişmeler kaydeder. Karma bir hukuk sistemi uygulanan yeni bir yargı yapısı ortaya koymak, sivil bir hukuk okulu kurmak ve Batı yargı geleneklerini anlayan bir yargıç sınıfı yetiştirmeye başlamak, dava vekilliği ve savcılık kurumlarını ortaya çıkarmak, Tanzimatın laikleşme üstünde ne kadar durduğunu anlatan adımlardır. Eğitim kurumlarının tekeli ellerinde tutan ulema’yı bir yana iterek, sivil bir eğitim sistemi geliştirmek, sivil öğretmen okulları açmak, bugünkü orta ve liselerin karması olan rüştiyeleri ülke yüzeyine yaymak, vilayet merkezlerinde askeri ve sivil liseler açmak, Tanzimat’ın getirdiği yeniliklerdir.⁵⁶

“Ceza Kanunnamesi (1840), Kanunname-i Ticaret (1850), Arazi Kanunnamesi (1858), Ticaret-i Bahriye Kanunnamesi (184), gibi yeni düzenlemeler hukuksal düzeyde laikleşmeye yönelik gelişmeler olarak kabul edilebilir. Bunların dışında, klasik Şariat Mahkemeleri Dışında Nizamiye Mahkemeleri’nin kurulması ve her geçen gün yargı alanında bu mahkemelerin öne geçirilmesi, esas itibariyle dinin tekelindeki yargının dinden kurtarılması ve laikleşmesi anlamını taşımıştır.”⁵⁷

Tüm bu önemli gelişmelerin yaşandığı Tanzimat dönemi, Meşrutiyet rejiminin kurulabilmesini sağlayan koşulları, kişileri ve havayı hazırlamıştır.

2.1.3. Meşrutiyet Dönemi

1876 Kanun-u Esasisi Osmanlı Devletine çağdaş bir yasal birlik vermek amacıyla başlamıştır. İkinci Meşrutiyet döneminde iktidarı elinde tutan milliyetçi ve batıcı İttihat

---

⁵⁵ Türköne, a.g.e., 76.

⁵⁶ Mardin, “Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk”, *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, s. 28.

⁵⁷ Dursun, *Laiklik, Siyaset ve Değişim*, İnsan Yayınları, İstanbul-1995, s.35

ve terakki idaresince alınmış olan bir dizi tedbir ve çıkarılan kanunlarla dinin yönetimdeki etkisi giderek azaltılırken Şeyhülİslâmlığın geleneksel yapısı ve konumu azaltılmaya çalışılmıştır.”⁵⁸

Balkan Savaşından sonra, Osmanlıcılık düşüncesinin başarısız olması ve İslâmcılık akımının gerilemesi, Türkçülük akımını güçlendirmiştir. Bu dönemde: Padişahlık ve halifeliğin ayrılması; Şeyhülİslâmın kabineye dahil olup olmaması gibi tartışmalar yapılmıştır. Şer’iye Mahkemeleri Bab-ı Meşihattan alınarak Adliye Nezaretine bağlanmıştır

Şerif Mardin, Meşrutiyet dönemi ile ilgili olarak, 19. Yüzyıl reformcuları için en zor problem, askeri kurumları ve yönetim ağını genişletmekti; yani “merkezi değerler sistemi” yaratmaktı. Çünkü bir merkezi değerler sistemi olarak Kur’an’a müracaat etmenin avantajlarına ve Osmanlı İmparatorluğu’nun gelişmiş yapısına rağmen, “merkezi değerler sistemi” bulunmadığını dağınık bir yapıya sahip olduğunu. Bu şartlar altında, laik bir millet oluşturmak alabildiğince güç hale geldi ve 19. yüzyılın ortalarında Osmanlı reformcuları bütün parçacıkların altında yer bulabileceği bir ortak şemsiye yaratmak için olağanüstü güç sarfettiler” demektedir. Ayrıca bir çok laik eğitim kurumu kuran Abdülhamit’in, saltanatının son yıllarında, idari sistem, saray sistemi ve eğitimin büyük ölçüde laikleştirildiğini söylemektedir.⁵⁹

Türkiye’de laikliğin gelişmesi ve kurumlaşması 18. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa karşısında güçsüzlüğünü fark ettikten sonra başlayan devlet idaresini ıslah etme ve bu çerçevede gösterilen faaliyetler sürecinin Türkiye Cumhuriyeti’nde aldığı nihai şekil olarak değerlendirilebilir.⁶⁰

2.2. CUMHURİYET DÖNEMİ DİN-DEVLET İLİŞKİLERİ

Türk siyasal yaşamı Osmanlı toplumsal yapısından çok önemli öğeler devir almış ve Osmanlı toplumsal yapısı, Cumhuriyetin en önemli belirleyicilerinden biri olmuştur. Bu

---

⁵⁸ Dursun, a.g.e., s.75.

⁵⁹ Şerif Mardin, *Türkiye’de Din ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul-1993, s.92-94.

⁶⁰ Dursun, a.g.e., s.34

yapı, bir yandan toplumun çeşitli ilişkilerinde İmparatorluk dönemindeki geleneklerin devamını sağlarken, öte yandan siyasal iktidarın da niteliğini biçimlendirmiştir.⁶¹

Türk siyasal yaşamı Osmanlılardan beri iki genel cephe arasındaki etkileşimlerle belirlenmiştir. Birinci cephe, “devletçi-seçkinci” cephe; ikinci cephe, “gelenekçi-liberal” cephedir. Devletçi-seçkinci cephe; Batılılaşma düşüncesi ve simgesi çevresinde oluşmuştur. Bu cephenin yaratıcısı ve önderi aydın kesimi de temsil eden merkezi bürokrasidir. Bürokratlar, Batılılaşma yolundaki devrimleri gerçekleştirmek için, toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal yaşamın her düzeyinde devletin işe karışması gereğine inanıyorlardı. Toplumsal-ekonomik ve siyasal değişmeye önderlik edebilecek güçlü toplumsal-ekonomik sınıfların olmayışı “devletçiliği” gerektiriyordu. Halktan kopuk olmaları ve devleti ancak kendilerinin kurtaracağına inanmaları onları ister istemez “seçkinci” yapıyordu. Modern bir toplum için laikliğin şart olduğuna inanan bu cephenin genel tutumu ise, baskıcı bir yaklaşım içinde bulunması ve pek çok düşüncelerini “halka karşı” uygulamak istemesidir. Gelenekçi-liberal cephe ise; Devletçi-seçkinci cepheye bir tepki olarak doğmuştur. Siyasal ve ekonomik yaşamda “liberalizmi” savunan bu cephe devletin baskıcı bir tutumla siyasal yaşamı denetlemesine ve ekonomiye karışmasına karşıdır. Cephenin “gelenekçiliği” Batılılaşma yönünde topluma baskı ile benimsetilmek istenen yeniliklere karşı bir direniş olarak biçimlenir. Bu cephenin genel nitelikleri: Kendisinin halkın gerçek temsilcisi olduğunu savunması; topluma sunulan yenilikleri engellemek için, İslâm dinini, son derece etkili bir araç olarak kullanmasıdır.⁶²

Osmanlı İmparatorluğundan devir alınan ve Türkiye Cumhuriyetinde de devam eden başka bir ikili durum ise, “Seçkinler Kültürü” ve “Halk Kültürü” olarak iki kültür düzeyinin toplumda geçerli olmasıdır.

2.2.1. Çok Partili Döneme Kadar Din-Devlet İlişkileri

Yeni Türkiye'nin doğmasını sağlayacak işaretleri, Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı boyunca ortaya koyduğu genel tutumla vermiştir. Amacı yalnızca siyasal meşruluğu

---

⁶¹ Emre Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi, İstanbul-1985, s. 318.

“veraset” temelli olmaktan çıkarıp “Milli egemenliğe” dayandırmak değil, aynı zamanda laikliği mihenk taşı yaparak kapsamlı bir modernleşme hareketini başlatmaktır.⁶³

1908 yılında Bulgar Türkoloğu Manolaf’a söylediği şu sözler, zihninde ilerde kurmayı düşündüğü bir rejim projesi olduğunu ortaya koymaktadır:

“Birgün gelecek, ben, hayal sandığınız bütün bu devrimleri başaracağım. Mensup olduğum ulus bana inanacaktır. Düşündüklerim hiçbir demagoji ürünü değildir. Bu ulus gerçeği görünce arkasından durmaksızın yürür, dava uğrunda ölmesini bilir. Saltanat yıkılmalıdır; devlet yapısı türdeş bir ögeye (mütecânis bir unsura) dayanmalıdır. Din ve devlet birbirinden ayrılmalı, doğu uygarlığından benliğimizi sıyrarak batı uygarlığına aktarılmalıyız. Kadın ve erkek arasındaki farklar silinerek yeni bir toplumsal düzen kuralıyız. Batı uygarlığına engel olan yasağı atarak Latin kökünden bir alfabe seçmeli, kılık kıyafetimize değin her şeyimizde batılılara uymalıyız. İnanınız ki bunların hepsi birgün olacaktır!”⁶⁴

Böyle bir rejimin kurulması yönündeki aşamalarda nasıl hareket ettiğini Nutuk’ta şöyle açıklamaktadır:

“Uygulamayı bir takım evrelere âyırarak ve olaylardan yararlanarak ulusun duygu ve düşünceleri üzerinde işlemek ve adım adım ilerleyerek amaca ulaşmaya çalışmak gerekiyordu”.⁶⁵

Mustafa Kemal, “tam bağımsız bir ulus” olmanın ancak laik bir dünya görüşüyle kavranabileceği düşüncesindedir.⁶⁶ Tam bağımsızlığı sağlayacak, Türk Devrimi olarak adlandırılacak değişimlerin ancak laik düşünce ile gerçekleşebileceğini düşünmektedir.

Bu anlayış içinde, İslâm-Doğu Medeniyet alanından, Batı medeniyeti alanına geçiş; engelleyici sayılan dinsel etkilerin kırılmasına bağlı görülmüş ve laikliğin gerçekleşmesi

---

⁶² Kongar, “İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, c. I, Remzi Kitabevi, İstanbul-1985, s. 143.

⁶³ Erdoğan, “Türk Demokrasininin Doğum Tarihi: 14 Mayıs”, Yeni Forum, Sayı: 278, Temmuz 1992, s. 39.

⁶⁴ Cumhuriyet, 19.8.1948’den alan S. N. Özerdim, Bilinmiyen Atatürk, s. 32-33’ten aktaran Ozankaya, Atatürk ve Lâiklik, s. 127

⁶⁵ Nutuk, Basıma hazırlayan: Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, c. I-II, Çağdaş Yayınları, İstanbul-1987, s. 45.

⁶⁶ Ozankaya, Türkiye’de Laiklik, Cem Yayınevi, İstanbul-1990, s. 138.

ile engellerin kırılabilceğine, Batı medeniyet alanına geçişle gerçekleşecek “medenileşme” ile de toplumsal mutluluğun ve zenginliğin sağlanacağına inanılmıştır.⁶⁷

Bu anlayışa göre, “din karşısında tarafsız, modern bir milli devlet kurmağa yardım etmeyi amaçlayan Cumhuriyet dönemi laikliğinin diğere bir amacı da toplumu İslâm’ın baskısından kurtarmak ve yeni özgür bir birey tipi yaratmak olmuştur.”⁶⁸

Ancak, Osmanlı İmparatorluğunun siyasi ve bürokratik mirası üzerine, ondan oldukça farklı ilkeler doğrultusunda yeni bir yapılaşmanın gerçekleştirilmesi zor bir iştir olduğu açıktır.⁶⁹

Kemalistler geri kalmışlıktan kurtulmak ve kalkınmak için Batı’yı model seçmişlerdir:

“Doğu, mutaassıp ve çökük ruhuyla geriliğin ve uyuşukluğun sembolü olmuş, kapılarını terakkiye kapatmıştı. Öte yanda Batı, Doğu’yu kolonisi ve açık pazarı yaparak endüstrileşmeye doğru dev adımlarla yürümüştür.”⁷⁰

“Türkiye’yi Doğu’nun bir parçası haline getiren hemen herşey, modernleşmek için bir engel teşkil etmektedir. Batı’yı sadece dış görünüş itibarıyla taklit etmek yetmemektedir. Türkler, kültürleri ve en temel fikirleri de dahil bütün kimliklerini değiştirmedikçe, oldukları yerde kalmaya mahkumdurlar.”⁷¹

Cumhuriyeti temel taşı oluşturulan laiklik, dinsel olanı, tutkuyla yenmeye azmettiği eski rejimle özdeş görüyordu...Cumhuriyet’in en büyük sorunu bağımsızlık ve halkın egemenliği değildi, asıl sorun toplumun daha derin tabanı ve etik temeliydi. Başka bir deyişle, temelden yola çıkarak, yurttaşların uymaları gereken etik ilkelerin neler olduğunu; gündelik, ailevi ilişkilerin, insanlar arasındaki ilişkilerin hangi temel üzerinde yeniden kurulacağını belirleyen bir ilke sorunuordu. Gerekli bir aşkınlığın, içinden meşruiyet çıkarabilecek bir aşkınlığın temeli ne olacaktı?⁷²

---

⁶⁷ Özek, a.g.e., s. 673.

⁶⁸ Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul Matbaası, İstanbul-1967, s. 232.

⁶⁹ Erdoğan, “Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Deneyimi”, **Yeni Forum**, Sayı: 284, Ocak 1993, s. 41.

⁷⁰ Yaşar Nabi Nayır, “En Büyük Tehlike”, **Varlık** 1 Mayıs 1947,

⁷¹ Nayır, “Batıdan Ne Anlıyoruz”, **Varlık**, 1 Şubat 1955,

⁷² Mardin, **Kollektif Bilinç ve Meşruiyetlerin Çatışması - Avrupa’da Etik, Din ve Laiklik**, Çev. Sosi Dolanoğlu, Serra Yılmaz, Metis Y., İstanbul 1995, s. 9-10-11.

Osmanlı ve Cumhuriyet elit-bürokrat kadroları arasındaki devlet düşüncesine ilişkin devamlılıktan dolayı devraldıkları mirasa uygun olarak, Cumhuriyet yöneticileri için de devlet, onların varlık nedeni, nihai sadakatlerini ve hizmetlerini sundukları kurumdu. Bu yüzden devletin yaşatılması ve güçlendirilmesi, Cumhuriyet bürokratlarının aksiyonuna hakim olan en önemli araçtı. Devlet düşüncesi konusunda bu devamlılığın doğurduğu en önemli sonuç, reform girişimlerinin elitist nitelikli ve merkez eksenli olmasıydı ki, dinsel alanlardaki düzenlemeler de böyleydi. Yani, Kemalistler için de devlet dinden önce gelmekteydi; üstelik Kemalistler dinin yerine seküler öğeleri (bilim ve milliyetçilik) koymaktaydılar. O halde kenarın gözünde, yapılanlar gene dinden uzaklaşmaktan başka bir şey değildi; bunun için de dine sahip olmaktan başka çare kalmıyordu.⁷³

Dolayısıyla Cumhuriyet Türkiye'sinde din meselesini, bir taraftan modernleşmenin şiddetli isteği, diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu'ndan tevarüs edilen meselelerin içine sokmak gerekir. Halk kültürü ile seçkinler kültürü arasında bir uçurum olması, seçkinlerin, dine önem veren kimseler olsa bile, "halk İslâmı"nı kuraldışı saymalarıyla sonuçlanmıştır. Diğer taraftan, Cumhuriyet'in seçkinleri İslâm'ın yüzeyde görülmesi mümkün olmayan önemli fonksiyonlar gördüğünü idrak etmemişlerdir. Bunun sonucu "kültürel optimizm" olmuştur. Cumhuriyet seçkinleri İslâm'ın kişisel fonksiyonlarını kolayca başka bir yapıya devredebileceklerini sanmışlardır.⁷⁴

Bu nedenle Cumhuriyet'in getirdiği laiklik prensibi, başından itibaren iki özelliği ile Batılı emsallerinden ayrılır. Bunlardan ilki, dini alan üzerinde devletin düzenleyici rolü; ikincisi de laikliğin kendisinin dine karşı alternatif olarak çıkarılmasıdır.⁷⁵

Batılılaşma serüveninde Fransa'yı taklit eden Türkiye'de de laiklik söyleminin pozitivist varyantına ilham kaynağının Comte ve Durkheim pozitivismi olduğu açıkça görülmektedir. Çünkü laiklik adına dinde reform yapma arzusunun temelinde; laiklikle

---

⁷³ A. Y. Sarıbay, a.g.e., s. 55

⁷⁴ Mardin, "Din ve İdeoloji", s. 147.

⁷⁵ Türköne' a.g.e., s. 33.

pek ilgisi olmayan fakat tıpkı Comte'un tasarladığı türden yeni bir din yaratma arayışı vardır.⁷⁶

Kemalist yönetim, kurumsal değişiklikler anlamındaki Batı'yı taklitle yetinmiyordu. Türk sekülerleşmesinin taklitçi niteliği, kıyafet, yazı ve zihni yapı gibi kişisel düzeyde ayrıntılarda da tamamlanmak zorundaydı. Hatta İslâmi ibadetin pratik ayrıntıları bile Batı yönelimli reformlardan nasibini alacaktır.⁷⁷

Türk laisistleri dine karşı olan tavırlarında o kadar aşırı gitmişlerdi ki, doğrudan İslâm dinine el atmışlar, reform denemeleri yapmaya kalkışmışlardır. Bir kısmı tatbikata da konmuş ve devlet gücü kullanılarak uygulanmıştır ki bunların içinde en meşhurları Türkçe ezan okunması ve namaz kılınmasıdır. Camilere ayakkabı ile girilmesi, sıra ve müzik enstrümanları konması, korolar kurulması vb..⁷⁸ uygulamalarla bir tür İslâmi kilise teşkiline matuf ve resmi niteliği olmayan aşırılıklar ise uygulanabilme imkanı bulamamıştır.⁷⁹

Kemalist sekülerizasyon siyasası yine de İslâm'ı tamamen elimine etmek, onun toplumsal köklerini kurutmak gibi bir boyut içermemekteydi; tersine, İslâm'ın milli kültür ve toplumsal hayatın kaynaklarından biri olarak kalmasına olanak tanıyıcı nitelikteydi. Kemalistler sosyal yapının farklılaşmasına bunun için önem veriyorlar ve farklılaşmış bir sosyal yapıyı İslâm'ın siyaset, hukuk ve eğitim alanlarından ayrılıp, bireylerin özel bir meselesi haline gelmesinin ön koşulu sayıyorlardı. Bir başka deyişle, Kemalist reformların amacı, İslâm'a rasyonel ve modern bir içerik kazandırmaktı.⁸⁰

Oysa İslâmiyet bir organizma gibi, sınırları belirsiz bir şekilde toplum içine yayılmıştır. Din bu haliyle şahsiyet bütünlüğünün en önemli temeli, toplumla ilişkileri sürdürmenin yol göstericisi ve toplumun işleyişini düzenleyen normlar bütünü olarak karşımıza çıkar. Batı'da laiklik "clerc"lerin toplum üzerindeki yetkilerinin sınırlanmasıyla, kolaylıkla vicdana itilmişti. İslâm toplumlarında böyle bir yapılanma olmadığı için, kanuni bir

---

⁷⁶ Vergin, "Din ve Devlet İlişkileri: Düşüncenin Bitmeyen Senfonisi", s. 12.

⁷⁷ B. S. Turner, "Max Weber ve İslâm", (Çev.: Yasin Aktay), Vadi Yayınları, Ankara-1991, s. 219.

⁷⁸ Tunaya, "İslâmcılık Akımı", Şinasi Y., İstanbul 1991, s. 181

⁷⁹ Hocaoğlu, "Laisizm'den Milli Sekülerizm'e", s. 228-229.

⁸⁰ A. Y. Sarıbay, a.g.m., s. 56

düzenleme ile dini bir vicdan işi haline getirmek mümkün değildir. Cumhuriyet'in medreseleri, tekke ve zaviyeleri kapatması tek başına dini normların toplum içindeki yaygınlığını önlemeye yetmemiştir. Bunu gören Cumhuriyet'in başvurduğu yol, dini kendi kontrolüne almasıdır. Osmanlı'dakine benzer bir "resmi İslâm" görüşünü oluştururken, devlet bizatihi dinin laikleştirilmesine girişmiştir.⁸¹

Yapısal dönüşüm gerçekleştirilmediği için Osmanlı'dan devir alınan kültürün, etkinliğini ve varlığını sürdürmüştür. Bu durumda oluşturulmaya çalışılan "çağdaş-laik" kültür de yalnızca devlet yönetme sanatı konusunda neredeyse 600 yıllık deneyimli "aydın-bürokrat" seçkinlerin kültürü olarak kalmış, yığınlara, halka bir türlü malolamamıştır. Bu da Osmanlı'nın klasik çağından beri yüzyıllardır sürüp gelmekte olan merkez-çevre kültürlerinin birbirinden kopukluğunun yarattığı "kültür ikiliği"ni ortadan kaldırmak yerine iyice pekiştirmiştir. Merkezi otoriteyi ellerinde tutan bürokratlarla, çevrede yerleşmiş halk arasındaki tarihi çatışma, başka bir bağlamda tekrarlanmıştır. Cumhuriyeti kuranların, uluslaşmanın yeşereceği atmosfer olarak düşündükleri laik düzende, dinsel olmayan çağdaş bir eğitimle ve modern bilimle temellendirilmeye çalışılan "milli kültür", giderek "ümme kültürü"nü gücünü geçmişten alan inatçı direnişine karşı gerilemek zorunda bırakmıştır.⁸²

Diğer yandan Kemalistler inkılaplarla tam bir başarı elde edilememesinin suçlusu olarak da inkılaplara karşı çıkan muhafazakarları görmüşlerdir:

"Daha fazla olamaz mıydı? yı bir yana bırakacağız. Fırsat düşkünü yobazın şom ağzına sakız vermekten sakınacağız. Ebetteki daha iyisi olurdu, kat kat üstünü de olurdu, ama neyliyelim ki bu geri kafalar da aramızdaydı. Bizi zehirlemekten, ayağımızı çelmelemekten, gözümüzü perdelemekten geri durmadı. Daha fazlası yapılmadıysa sorumlu odur, Cumhuriyet nesli değildir, diyeceğiz."⁸³

Kemalistler göre elitçi oluşlarının gerekçesi halkın kültür seviyesinin yükselmesi beklenirse çok uzun zaman geçeceği düşüncesidir. Halk aydınlandığı zaman kendilerini takdir edecektir.

---

⁸¹ Türköne, a.g.e., s. 33.

⁸² C. Güleç, "Laiklik ve Sorunları", s. 73.

⁸³ Nayır, "Otuz Yıl", Varlık. 1 Kasım 1953.

“Biz demokrasinin Türk milleti için en iyi, en semereli, en şerefli bir rejim olduğu kanaatindeyiz. Atatürk inkılapları, demokrasinin memlekette yerleşmesi ve yerleştikten sonra devam etmesi için zaruri ilk adımlardır. Türk milleti bir gün gelip de asırlarca süren bir maddi ve manevi ihmalin kendisini içine attığı cehaletten kurtulduğu, fikri aydınlandığı vakit inkılapları kendiliğinden ve isteyerek benimseyecek ve bizim şimdi gütmekte olduğumuz baskı politikasının lüzumunu takdir edecektir.”⁸⁴

“Asırlar boyunca harcıya harcıya artık daha fazla bekliyecek veya kaybedecek zamanımız kalmadığı için inkılaplarımızın yukarıdan aşağı yapılması ve çok kısa bir zamana sıkıştırılması zarureti vardı. Nitekim böyle oldu... İşte bu yüzden taze ve yeni olan büyük inkılaplarımız güçlü ve kuvvetli ağaçlar gibi derenliğine nüfuz edemedi. Biraz satıhta kaldı: hele inkılaplarımızdan bazıları son birkaç yıl zarfında, üzerlerindeki tesirin biraz azaldığını veya ortadan kalktığını sezince adeta birer lastik top gibi eski köhne şekillerine dönmek istidadını göstermeye başladı.”⁸⁵

“Kanunlarımızı yabancı memleketlerden kopya ettik diye acı acı bağıryoruz. Bir medeniyet devrimini birkaç yıl içinde gerçekleştirmeye kalkışan bir avuç hazırlıksız aydın için bundan başka tutulacak yol mu vardı? Peki o zamandan bu yana geçen uzun yıllarda ne yaptık? Sürü sürü hukukçular yetiştirdik ama bir tabu haline getirdiğimiz kanunlarımızı günün ihtiyaçlarına uydurmak için gerekli yetkiyi onlardan esirgedik. Durmadan komisyonlar toplayarak kanun tasarıları hazırlattık, sonra bunları birer birer sepete atarak rahatımıza baktık.”⁸⁶

“Batılılaşmak Mustafa Kemal’in inkılaplarıyla tam olarak gerçekleştirilmiş değildir. Türkiye, en azından, Batı ülkelerinin refah seviyesine ulaşınca kadar, yeni inkılapçı genç nesil tarafından onun icrası devam ettirilmelidir.”⁸⁷

Toplumun ve devlet yönetiminin Batılılaştırılması yönünde hızlı değişimlerin gerçekleştirildiği bu dönemde laiklik çerçevesindeki düzenlemeler bir bakıma Batı öykünmeciliğinin bir ürünü olmuş ve Batılılaşma ile birlikte yürümüştür.

---

⁸⁴ Tektaş Ağaoglu, “Atatürk ve Devrimler”, Varlık, 1 Haziran 1955,

⁸⁵ Rifat Tatlıoğlu, “En Büyük Davamız”, Varlık, 1 Ocak 1949,

⁸⁶ Nayır, “Otuz Yıl”, Varlık, 1 Kasım 1953.

⁸⁷Nayır, a.g.m.

2.2.1.1. Devletin Ve Toplumun Laikleştirilme Süreci

Ülkemizde laikliğin temel gerekçesi, ne siyasal olarak büyük bir güce sahip olan bir din adamları grubunun nüfuzunu kırmak ihtiyacı olmuştur; ne de yine Batı'da olduğu gibi farklı din ve mezhepler arasında çatışmalar devletin ve toplumun geleceğini ciddi bir şekilde tehdit eden din savaşları olmuştur. Türk laikliğinin temelinde olan esas itibariyle onun çağdaşlaşma projesinin en önemli unsuru olarak görülmesidir ve bunun da gerisinde esas olarak 18. ve 19. yüzyılların Avrupa'sının din-karşıtı ideolojileri, özellikle Fransız din-karşıtı Aydınlanma felsefesi ve yine özellikle Fransız pozitivistliği ve bilimciliği vardır.⁸⁸

“Türkiye’de din- devlet ilişkileri esas itibariyle iki ayrı eksen etrafında gelişme göstermiş olup bugün bu ilişkilerin almış olduğu şekil, sözkonusu eksenlerdeki ileri ve geri oynamaların ortaya koymuş olduğu nihai resimden ibarettir. Bu eksenlerden biri, XVIII. Yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devlet’inde başlatılan yenilik hareketleriyle gelişen dinin ve bunun toplumsal plandaki temsilcisi olan ulemanın devlet yönetimindeki ve toplumsal yapıdaki nüfuzunun ve etkisinin gerileme sürecinin cumhuriyet döneminde radikal siyasal kararlarla devam ettirilmesi uygulamasıdır. Diğer eksen ise, bu sürece bağlı olarak dinin (İslâm’ın) siyasal otorite tarafından reformasyona tabi tutularak devletin vesayeti ve denetimi altında bir Milli İslâm’ın yaratılmasıdır.”⁸⁹

Tanzimat döneminden itibaren gelişen laik düşünceler ve uygulamalar; Batı Avrupa’ya yakınlığın sağladığı temas olanaklarının özellikle büyük kentlerin sosyal ve kültürel yaşamında laik değerlerin yerleşmesinde yardımcı olması, Cumhuriyet Döneminin laiklik anlayışını hayata geçirmede zemin oluşturmuştur.

Kemalistlerin laiklik anlayışı şöyledir:

“Kemalist din politikasının temeli laiklik idi, dinsizlik değildi; amacı İslâmlığı yıkmak değil, onu devletten ayırmak, siyasal toplumsal ve kültürel işlerde dinin ve onun temsilcilerinin yetkisine son vermek ve bunu inanç ve ibadet konularına hasretmektir. Bu anlayış içinde Kemalistler İslâmlığı, çağdaş Batılı ve bir ulus-

---

⁸⁸ Ahmet Arslan, “İslâm, Laiklik ve Çağdaşlaşma” Türkiye Günlüğü, Sayı: 29 (Temmuz-Ağustos) s. 133.

⁸⁹ Dursun, Laiklik, Değişim ve Siyaset, s.74

devletteki dinin rolüne uygun hale getirirken, aynı zamanda dinlerine daha modern ve daha milliyetçi bir şekil vermeğe de teşebbüs ederler”.⁹⁰

Cumhuriyet Dönemi laiklik anlayışını uygulamaya geçiren evreleri dört gruba ayırabiliriz: Siyasal sistemin laikleşmesi, hukukun laikleşmesi, eğitimin laikleşmesi, kültürün laikleşmesi.

2.2.1.1.1. Siyasal Sistemin Laikleştirilmesi

Devletin Laikleşmesi; TBMM'nin açılması ve “Egemenlik Ulusundur” ilkesinin kurtuluşun temeli yapılması; 1921 Anayasası; Saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyet'in ilanı; Halifeliğin kaldırılması; 1924 ve 1927 Anayasa değişikliği; Laiklik ilkesinin Anayasaya girmesi, aşamalarını izlemiştir.

23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da dualarla toplanan Birinci Büyük Millet Meclisi'nin temel işlevi düşman işgali altında bulunan ülkeyi ve adeta muhasara altında bulunan İstanbul'daki Halife-Padişah'ı kurtarmak idi. Meclis üyelerini ekseriyeti de zaten son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında görevli kişilerden oluşuyordu. Bir bakıma İstanbul'da çalışmalar devam etmesi imkansız hale gelen meclisin Ankara'ya taşınması gibi olmuştur.⁹¹

Siyasal sistemin laikleşmesi, gerek Amasya Kararları, Erzurum ve Sivas Kongreleri belgelerinde, gerekse 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanununda “Milli Egemenlik” ve “Milli İrade” ilke ve kavramına yer verilmesi ile başlamıştır.⁹² Bu ilkenin doğrultusunda, siyasal sistemin laikleşmesi yolunda Mustafa Kemal, diğer değişimleri uygulamaya başlayınca Kurtuluş Savaşının sağladığı birliktelik bozulmuş ve T.B.M.M.'nin açılışından bir süre sonra . “Tenasüt Grubu, İstiklal Grubu, Halk Zümresi” gibi değişik gruplar oluşmuş. Konular Mecliste görüşülmeye başlandıkça gerçek düşünceler, amaçlar ortaya çıkmaya başlar ve tartışmalar yoğunlaşmıştır. 10 Mayıs 1921'de Mustafa Kemal

---

⁹⁰ Lewis, a.g.e., s. 408.

⁹¹ Dursun, a.g.e., s.37

⁹² Tunaya, *Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul-1975, s. 262.

ve arkadaşları yeni bir grup; onu izleyen günlerde de Mustafa Kemal karşıtları bir başka grup oluşturlar.⁹³

Mebus sayısı 200 kadardır. Grup, 9 Eylül 1923'te Halk Fırkası'nın kurulmasıyla siyasal partiye dönüşür. Birinci Grubun İkinci Gruba muhalefedinin simgesel dile gelişi din üzerinde odaklaşır.

İkinci Grup: Gelenekçi-liberal cephenin uzantısı olup, Mustafa Kemal'e karşıdır. Sultanlık ve Halifelik ile simgelenen eski toplumsal-siyasal düzene bağlıdır. Mebus sayısı çeşitli kaynaklarda 70'le 100 arasında verilmektedir kadardır.⁹⁴

2.2.1.1.1.1. Saltanatın Kaldırılması

1921 Anayasasının doğal sonucu. olan saltanatın kaldırılması görüşmeleri, muhalefetin güçlü olduğu Birinci Mecliste yapılır. Kurtuluş Savaşının başarıya ulaşması sonucu İtilaf Devletleri bir barış konferansı düzenlemek zorunda kalır. Ancak bu konferansa T.B.M.M. Hükümetiyle birlikte Osmanlı Hükümeti de çağrılır. Sadrazamı Tevfik Paşa durumu bir telgrafla Ankara'ya bildirince, Mecliste fırtınalı bir hava oluşur. Saltanatın kaldırılması veya devam etmesi yolunda yoğun tartışmalar yapılır ve çeşitli öneriler verilir.

Muhalefet açısından sorun, saltanat kaldırılınca, halife maddi imkanlardan ne olacağıdır? 1 Kasım 1922'deki oturumda saltanatın kaldırılması için verilen bir önerge ile "Hilafet Makamının Osmanlı Hanedanına" ait olduğu biçiminde değiştirilir. Mustafa Kemal bir konuşma yaparak hilafete ait kaygıların dağılmasını sağlar ve saltanat kaldırılır.⁹⁵

Saltanatın kaldırılmasıyla ilgili kararının 1. maddesinde: Anayasayla egemenlik haklarının Millete geçtiğini, Padişahlığın kaldırıldığını, 2. maddesinde ise: Halifeliğin Osmanlı Hanedanına ait olduğu, T.B.M.M.'nin bu makama, hanedandan en uygun kişisini seçeceği ifade edilmektedir.⁹⁶

---

⁹³ Suna Kili, *Türk Devrim Tarihi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul-1980, s. 141.

⁹⁴ Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara-1994, s.107

⁹⁵ Tunaya, *İslâmcılık Akımı*, s. 144.

⁹⁶ Hakkı Uluğ, *Halifeliğin Sonu*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul-1975, s. 221.

İstiklal Savaşı'nı yöneten bu meclisin, toplumdaki geleneksel-dinsel yapının muhafazası lehinde tavır alması dolayısıyla dağıtılmasından (Nisan 1922) sonra yapılan seçimler sonunda teşekkül eden İkinci Büyük Millet Meclisi, laikleşme yolunda alınan radikal kararlara onay vermiştir.⁹⁷ İkinci Mecliste seçime katılanların listesi Mustafa Kemal tarafından yapıldığından muhalif grubun sayısı daha azdır.⁹⁸

2.2.1.1.1.2. Cumhuriyetin İlanı

Seçimlerden sonra 11 Ağustos 1923'te T.B.M.M. ikinci grubun sayısı çok azalmış olduğu halde açılmıştır. Mustafa Kemal, Teşkilat-ı Esasiye Kanununun devlet şekline ilişkin maddelerinin değişikliğini öngören 29 Ekim 1923'te önergeyi Meclise sunmuş, önerge kabul edilmesiyle Cumhuriyet ilan edilmiştir⁹⁹

Rauf Bey (Orbay) 1 Kasım 1923 tarihli Vatan ve Tevhid-i Efkâr gazetelerine verdiği beyanatta Cumhuriyet'in zamansız ve çabuk ilan edildiğini, ileri sürmüştü,¹⁰⁰ Şer'iyeye Vekili Mustafa Fevzi Efendi Cumhuriyet'in acele olarak ilan edilmediğini, bu rejimin İslâm dünyasının ilk yönetim şekli olduğunu ve ona geri dönüldüğünü açıklamıştır.¹⁰¹

Cumhuriyetin ilanından önce Vakıf'ta Ahmet Emin Yalman ve Tanin'de Hüseyin Cahit Yalçın M. Kemal'i çevresindeki dalkavuklar tarafından diktatör olmaya teşvik edildiğini iddialarını ilandan sonra da sürdürmüşlerdir. Yalman cumhuriyetin ilanının birkaç saat içine sığdırılmasını eleştirmiş, Yalçın ise, acaba maksat hilafeti alıp reis-i cumhura mı vermektir diye sormuştur.¹⁰²

2.2.1.1.1.3. Halifeliğin Kaldırılması

Saltanatın kaldırılmasından sonra, Mecliste ve basında Hilafetin kaldırılıp kaldırılmaması ile ilgili tartışmalar yapılmaya devam etmiştir. H. Cahit Yalçın Tanin'deki köşesinde Hilafet'in kaldırılmasına karşı çıkan yazılar yazmıştır. Halife'nin

---

⁹⁷ Dursun, a.g.e., s.37.

⁹⁸ Kongar, a.g.e., c. I, s. 150-151.

⁹⁹ ATATÜRK, Nutuk, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul-1960. s. 423

¹⁰⁰ Tunaya, İslâmcılık Akımı, s. 152.

¹⁰¹ Tunaya,, a.g.e.,152

¹⁰² Kabacalı, a.g.e., s.108

statüsü ile ilgili olarak yurtdışından Hükümet üyelerine yazılan mektuplar basında yer almaya başlaması Hükümette bir huzursuzluk doğurmaya başlamıştır. Hükümet açısından bardağı tasıran damla ise, İsmailiye Mezhebinin Londrada bulunan lideri Ağa Han ve Hint’li Emir Ali’nin İsmet Paşa’ya gönderdikleri Mektubun basında yer alması olmuştur. 5-6 Aralık’ta 1923 günü bu mektubu Tanin, İkdam Tevhid-i Efkar’ın yayınlaması üzerine, 8 Aralık’ta İstanbul Bölgesinde görev yapmak üzere bir İstiklal Mahkemesi kurulmuş, 9-13 Aralıkta bu gazetelerin yönetici ve yazarlarından bir kısmı tutuklanmışlar ve 2 Ocak 1924’de beraat etmişlerdir.¹⁰³

Bu olayın meydana getirdiği hava ile 3 Mart 1924’te Halifeliğin kaldırılması ile ilgili 431 sayılı “Hilafetin ilgasına ve Hanedan-ı Osmaniye’nin Türkiye Cumhuriyeti Memalik-i Hariciyesi’ne Çıkarılmasına Dair Kanun” un görüşmeleri yapılmış, ve kabul edilmiştir. Kanunun kabul edilmesinden sonra gazeteler eleştiri yapmaktan uzak durarak övücü yayınlar yapmışlardır.¹⁰⁴

Cumhuriyet yöneticileri düşündükleri radikal değişiklikler için bir engel ve çekinilmesi gereken bir otorite olarak gördükleri¹⁰⁵ Halifeliğin, kaldırılmasının görünüşteki siyasi amacından çok daha önemli kültürel ve tarihi manası vardır. 19. Yüzyıldan beri sürüp gelen mücadelede devletçi-seçkince cephenin gelenekçi-liberallere karşı zaferini ifade eder. Böylece devlet yapısının diniliği özelliğine son verilmiş oldu.¹⁰⁶

Bunlara ek olarak anayasa metinlerinde gerçekleştirilen değişikliklerle de kanunlarla sürdürülen laikleşme hareketi iyice pekiştirilmiştir. 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, dini öne alan ve dinsel olana önem veren bir içeriğe sahip bulunuyordu.¹⁰⁷ Laiklik ilkesinin anayasada yer alması ise Mustafa Kemal’in 1927 yılında büyük Nutkunu verirken 1924 Anayasasının 2. maddesinde yer alan “Türkiye Devletinin dini İslâm’dır” hükmünün gereksiz olduğunu söylemesi ve kaldırılması gerektiğini belirtmesiyle gündeme gelir. Bundan sonra 1924 Anayasasındaki “Türkiye devletinin dini Din-i İslâm’dır” hükmü kaldırılmış, “mebuslar”ın ve “Reisicumhur”un

---

¹⁰³ Kabacalı, a.g.e., s.111-119.

¹⁰⁴ Kabacalı, a.g.e., s.124-125.

¹⁰⁵ Dursun, Laiklik, Siyaset Ve Değişim, s. 39.

¹⁰⁶ Dursun, a.g.e., s. 39

¹⁰⁷ Dursun, a.g.e., s. 40

yeminlerindeki dinsel kelimelerde değişiklik yapılmış ve Büyük Millet Meclisi'nin görevleri arasında gösterilen "Ahkam-ı şer'iyenin Tenfizi" görevine son verilmiştir (19 Nisan 1928). Hukuksal alandaki laikleşmeyi son aşamasına ulaştıran bir başka husus Türkiye Devleti'nin temel ilkeleri arasına laikliğin de 1937 yılında ilave edilmesidir.¹⁰⁸

1937 Anayasasında laiklik, "Türk Devleti'nin şekli ve beraber doğuş tarzının ve kuruluşunda hakim olan ve şimdiye kadar inkişaf eden temel umde" olarak nitelendirilmektedir. Böylece din "vicdanlara ve mabedlere" itilirken Cumhuriyet yurttaşının manevi ilkesi ve kimlik seğeneği olarak laiklik "irade" ile yürürlüğe sokulmuştur. Cumhuriyet'in bürokratları bu çağdaş ilkenin devlet dışında topluma bu kadar kolay benimsetilemeyeceğinin farkında olmalılar ki, laikliği yasaların güvencesine alma gereksinimini duymaktadırlar.¹⁰⁹

2.2.1.1.2. Hukukun Laikleştirilmesi

Hukukun Laikleşmesinde atılan adımlar şu şekilde sıralanabilir: Mecelle'nin kaldırılması; şer'iyeye Vekaleti'nin kaldırılması; şer'iyeye mahkemelerinin kaldırılması; İsviçre'den tercüme yoluyla alınan "Türk Kanun-u Medenisi"; İtalya'nın ilgili yasaları temel alınarak Türk Ceza Kanunu'nun kabul edilmesi; Kadın haklarına ilişkin yasal düzenlemeler.

1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, dini öne alan ve dinsel olana önem veren bir içeriğe sahip bulunuyordu. 20 Nisan 1924 tarihinde yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu kabul edilmeden önce 3 Mart 1924'te çıkarılan önemli kanunlar Türk siyasal-hukuksal sistemini kurum düzeyinde laikleştiren en önemli düzenleme olmuş ve bu alanda dönüm noktasını teşkil etmiştir. 429 sayılı şer'iyeye ve Evkaf Vekaleti'nin Kaldırılmasına Dair Kanun ile 19. yüzyıldan beri hükümette yer alan şer'iyeye ve Evkaf Vekaleti kaldırılmış (madde: 2); din işleri, itikat, ibadet hükümleri ve dini kurumların yönetim ve düzenlenmesi şeklinde tanımlanmış (madde: 1) ve bu işleri görmek üzere Başbakanlığa bağlı bir Diyanet İşleri Reisliği kurulmuştur.

---

¹⁰⁸ Dursun, a.g.e., s. 40

¹⁰⁹ C. Güleç, "Laiklik ve Sorunları", s. 94.

Bu kanun Türk laiklik sisteminin temel özelliklerini ortaya koyması bakımından son derece önemli göstergelere sahiptir. Öncelikle klasik tanımla din ve devlet işleri ayrılmamış, sadece dinin elinde olan bazı kamusal hizmet alanları alınarak sivil kurumlara aktarılmıştır. İkincisi, dine yeni bir tanım ve sınır getirilerek adeta reform yapılmak istenmiştir. Sadece itikat, ibadet ve ibadet yerlerinin yönetimi dinin sorumluluk alanı içerisinde görülmüştür. Üçüncü önemli özellik ise Başbakanlığa bağlı bir Diyanet İşleri Reisliği'nin kurulması ve herşeye rağmen bunun günümüze kadar korunmuş olmasıdır. Bu şekilde devlet din üzerinde kontrol ve vesayet kurmuş; din hizmetlerini de bir kamu hizmet alanı olarak görmüştür.¹¹⁰

Aynı zamanda II. Mahmut tarafından başlatılan ulemanın bürokratlaştırılması, mantığı sonucuna ulaşmıştır. İslâmlık devletin bir dairesi olmuştur; ulema küçük memurlar haline gelmiştir. Genel eğitim zaten ulemanın elinden alınmış bulunuyordu. Geriye devletin üzerine almaya hazırlandığı dini eğitim kalıyordu.¹¹¹

2.2.1.1.3. Eğitimin Laikleştirilmesi

Eğitimin laikleşmesi; medreselerin ve mahalli mekteplerin kaldırılması; Eğitimin birleştirilmesi (Tevhid-i Tedrisat Kanunu); üniversitelerin kurulması, şeklinde sıralanabilir.

Türkiye Cumhuriyeti'nde din eğitimi, 3 Mart 1924'te kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile 1924 Anayasasınının 153. maddesi ile korunan sekiz kanundan biri olarak hukuki bir meşruluk kazanmıştır.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu, ülkedeki bütün eğitim kurumlarının yönetimini Milli Eğitim Bakanlığı'na vermiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu, sadece nispeten özerk bir ortamda faaliyet gösteren medreselerin idaresinin Milli Eğitim Bakanlığı'na devri için değil, diğer bakanlıkların ve kurumların bünyesindeki, hatta Genel Kurmay'a bağlı okulların idaresini de Milli Eğitim'e vermiştir. Fakat zamanla bunun yanlış olduğu anlaşılmış ve askeri okullar yeniden Genel Kurmay'a iade edilirken medreseler hiçbir yasal dayanağı

---

¹¹⁰ Dursun, a.g.e., s.38

¹¹¹ Lewis, a.g.e., s. 409

olmadığı halde kapatılmıştır. Zira söz konusu yasa, medreselerin kapatılmasını değil, yönetimini Milli Eğitim'e bırakıyordu.¹¹²

Bu kanunun din eğitimi ile ilgili 4. maddesi şöyledir:

“Maarif Vekaleti, yüksek diniyat mütehasısları yetiştirmek üzere Darülfünun'da bir ilahiyat Fakültesi tesis ve İmamet, hitabet gibi hidemat-ı diniyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşat edecektir”¹¹³.

Kanunda, Milli Eğitim Bakanlığı'na, İlahiyat Fakültesi ve İmam-Hatip okulları açması için yetki verilmekte ise de okullarda verilecek din dersleri ile ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. 1924 yılından sonra devlet okullarının müfredatında birkaç yıl daha okutulan din dersleri, 1930'larda müfredatlardan çıkarılmıştır.¹¹⁴

2.2.1.1.4. Kültürün Laikleştirilmesi

Yazı devrimi, kıyafet devrimi ve türbe, tekke, ocakların kapatılması; şeyh, mürit, seyyid, mansıp, dede unvanlarının kaldırılması ve kullanılmalarının yasaklanması, Soyadı Kanunu, Tarih devrimi, Takvim ve ölçüler, resmi tatil ve bayramlarla ilgili yeni düzenlemeler, Dil devrimi, kültürün laikleşmesini sağlayan aşamalar olmuştur.

Bu konudaki kanuni radikal düzenlemeler şöyle sıralanabilir:

“Şapka İktisası Hakkında Kanun” (1925), “Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unsurların Men ve ilgasına,Dair Kanun” (1925), “Beynelmilel Erkanın Kabulü Hakkında Kanun” (1928), “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun” (1928), “Efendi, Bey, Paşa Gibi Lakap ve Unvanların Kaldırıldığına Dair Kanun” (1934), “Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun” (1934)¹¹⁵

---

¹¹² Dursun, a.g.e., s. 43

¹¹³ Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Kanun Sayı:430, 3 Mart 1340 (1924), Destur, Tertip 3, c.5, s.667

¹¹⁴ Nahit Dinçer, “1913'ten Bu Güne İmam-Hatip Okulları Meselesi”, İstanbul-1974

¹¹⁵ Dursun, a.g.e., s. 40.

2.2.1.2. Laikliğe Karşı Meydana Gelen Olaylar

Cumhuriyet döneminde devlete karşı irili ufaklı birçok isyan ve protesto hareketi meydana gelmiştir. Bunlardan birçoğunda dinsel bir temel vardır.

2.2.1.2.1. Şeyh Sait İsyanı

13 Şubat 1925'te başlayan Şeyh Sait İsyanı üzerine 4 Mart'ta istifa eden Fethi Bey Kabinesi'nin yerine hükümeti kurulan İsmet Paşa ayaklanmayı bastırmak üzere 4 Mart 1925'te hükümete geniş yetkiler veren Takrir-i Sükûn Kanunu çıkardı. Yargılama için olağanüstü yetkilerle donatılmış "İstiklal Mahkemeleri" kuruldu. Ayaklanma bastırıldı, elebaşlılar yakalanıp cezalandırıldı. İstiklal Mahkemeleri, Terakkiperver Fırkanın yerel şubelerini ayaklanmayı destekledikleri gerekçesi ile kapattı. Ankara İstiklal Mahkemesi ise, Hükümete partinin tümüyle kapatılmasını öğütledi. 3 Haziran 1925'te parti kapatıldı.¹¹⁶ Şeyh Sait İsyanı, laik değişimlerin topluma kabul ettirilmesi için uygulanacak yöntemlerin gerekçesi olarak kullanıldı. Takrir-i Sükûn Kanunu ve İstiklal Mahkemelerinin yürürlükte olduğu bu dönemde laiklikle ilgili değişimler çok hızlı bir şekilde yapıldı. Meydana gelen muhalif olaylar sertlikle bastırıldı.

2.2.1.2.2. Menemen Olayı

Menemen'de 23 Aralık 1930'da Derviş Mehmet isimli şahıs çevresine topladığı kişilerle birlikte "Şeriat isteriz" diye bağırarak olay çıkarmış ve halktan bazı kişilerde katılımıyla büyüyen kalabalık, karşılıklarına çıkan yedek subay Kubilay'ı öldürmüşlerdir. Ayaklananlar üzerine ateş açan Hükümet kuvvetleri. Derviş Mehmet'i olay yerinde öldürmüşlerdir.

Menemen olayı, Cumhuriyet'in yedinci kuruluş yılında, Türk sosyal hayatında büyük tepkiler yarattı. Bu olaya karşı Mustafa Kemal'in davranışı çok sert ve kesin oldu, kışkırtıcılar yakalanarak yok edilmişlerdir.¹¹⁷

---

¹¹⁶ Kongar, İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, c. I, s. 152.

¹¹⁷ Kili, Atatürk Devrimi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara-1983, s. 178.

2.2.1.2.3. Bursa'da Arapça Ezan Olayı

Bursa'da 1 Şubat 1933'te meydana gelen olay, Ulucami'de Arapça Ezan ve Kamet okuyan bir grubun Hıristiyan ve Yahudilerin kilise ve havralarında rahatça ibadet edebildikleri halde, Müslümanların bu hakkının olmamasını anlatmak için Evkaf Müdürlüğü ve Valiliğe doğru yürümelerinden patlak vermiştir. Bursa Sulh ceza Hakimi, Savcısı ve Evkaf Müdürü görevden alınmış 200 civarında kişi sorguya çekilmiş, 19 kişi çeşitli hapis cezalarına çarptırılmıştır. Olay üzerine Bursa'ya giden Atatürk şunları söylemiştir:

“Bursa'ya geldim, hadise hakkında alakadarlardan malumat aldım. Hadise hattizatında fazla ehemmiyeti haiz değildir. Herhalde cahil mürteciler Cumhuriyet adliyesinin pençesinden kurtulamayacaklardır. Hadiseye dikkatimizi bizzat çevirmemizin sebebi, dini siyaset veya herhangi bir tahrike vesile etmeye asla müsaade etmeyeceğimizin anlaşılmasıdır. Meselenin mahiyeti esasen din değildir, dildir”.¹¹⁸

2.2.1.3. Çok Partili Hayata Geçiş Denemeleri

Cumhuriyet ilk yıllarından itibaren tek parti yönetimindedir. Bunun nedeni ise, büyük değişimler için “tek parti”nin gerekli görülmesidir. Nitekim, Mustafa Kemal 1925 yılında Terakkiperver Fırka ve 1930 yılında Serbest Fırka ile çok partili hayata geçiş denemesi yapmış, ne var ki, her ikisi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır.¹¹⁹

2.2.1.3.1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

Hilafetin kaldırılması, aynı gün Şer'îye ve Evkaf Vekaletinin kaldırılarak yerine Başbakanlığa bağlı bir Diyanet İşleri Müdürlüğü kurulması ve Tevhid-i Tedrisat Kanununun kabul edilmesiyle birlikte bu yöneliş muhafazakâr çevrelerde tepki uyandırdı ve böyle bir ortamda Kazım Karabekir, Ali Fuat (Cebesoy) ve Refet Paşalarla, Rauf (Orbay) Bey ve Adnan (Adıvar) Bey Halk Partisinden ayrılarak 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurdular.¹²⁰ Gelenekçi-liberal cephenin uzantısı olan parti programında siyasal özgürlükler bakımından liberal düşünceler vardı ve

¹¹⁸ Cumhuriyet, 6,7 Şubat 1933.

¹¹⁹ Tanilli, Devlet ve Demokrasi, Say Yayınları, İstanbul-1985, s. 96.

“dinsel inançlara saygılı” olunduğu açıklanıyordu. Nitekim iki partinin arası da daha doğrusu partideki kişilerin arası da programda yer alan 6. madde “fırka itikad- diniye ve efkâra hürmetkardır” nedeniyle açıldı. İstanbul basını Terakkiperver Cumhuriyet Fırkayı destekledi.

Ne var ki, bu parti uzun ömürlü olamadı, daha öncede değinildiği gibi Doğu’da çıkan Şeyh Sait İsyanı gerekçe gösterilerek kurulan İstiklal Mahkemeleri, Terakkiperver Fırkanın yerel şubelerini ayaklanmayı destekledikleri gerekçesi ile kapattı. Ankara İstiklal Mahkemesi ise, Hükümete partinin tümüyle kapatılmasını teklif etti 3 Haziran 1925’te parti kapatıldı.¹²¹

Atatürk’ün T.C.F.ile ilgili görüşleri şöyledir:

“Efendiler, yaptığımız inkılabın vüsat ve azameti karşısında, eski hurufat ve müessesatın birer birer sükutunu gören, müteaasıp ve irticaâr anasır ‘efkâr ve itikadı diniyeye hürmetkar’ olduğunu ilan eden bir fırkaya ve bhusus bu fırkanın içinde isimleri şöhret bulmuş zevata dört elle sarılmaz mı? Yeni fırka yapan zevat bu hakikatı müdrik değil midirler? O halde ellerine aldıkları din bayrağı ile millet ve memleketi nereye götürmek istiyorlardı?”¹²²

2.2.1.3.2. Serbest Cumhuriyet Fırkası

Uygulanan laikleşme ve modernleşme doğrultusundaki değişimlerle 1930 yılına gelindiğinde, toplumsal huzursuzluğun ve muhalefetin yaygınlaştığı görülür. Bunun bir sebebi Kemalist kadronun devletçi-seçkinci bir görüşle toplumu tepeden inme düzenleme çabaları ise bir başka sebebi de ekonomik durgunluğun yarattığı hoşnutsuzluk idi.¹²³ Bu şartlar altında Mustafa Kemal eski arkadaşı ve başbakanı Fethi (Okyar) Beye bir muhalefet partisi kurmasını önerdi. Fethi Bey 12 Ağustos 1930’da Serbest Cumhuriyet Fırkası adlı partisini kurunca, Mustafa Kemal “Laik Cumhuriyet” ilkelerine bağlı kaldıkça partinin hiçbir siyasal etkinliğinin engellenmeyeceğine ilişkin güvence verdi.¹²⁴ “Bir öncekisi gibi, serbest fırka da hiçbir şekilde dini bir parti değildi;

---

¹²⁰ Erdoğan, “Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Deneyimi”, s. 41.

¹²¹ Kongar, a.g.e., c. I, s. 152.

¹²² Atatürk, Nutuk 1920 1927, İstanbul 1962, c.2, s. 891.

¹²³ Erdoğan, “Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Deneyimi”, s. 41.

¹²⁴ Kongar, I, s. 154.

programı laikliğe bağlı olduğu hususuna bağlı olduğu hususuna özen göstermiş ve bunu tekit için bazan kendini ‘serbest Laik Cumhuriyet Fırkası’ olarak isimlendirmişti.¹²⁵”

Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulduğu andan itibaren halk tarafından gerçek bir muhalefet partisi gibi algılandı. Partiye yönelen halk desteği kültürel ve ideolojik açıdan homojen olmayıp, geniş muhafazakâr halk kitleleri de partiye akın etti. Parti bir anda gelenekçi-liberal cephenin temsilcisi durumuna geldi. Fethi Beyin halktan gördüğü ilgi ve onun hükümeti tenkit edişini, Halk Partililer sadece kendi parti iktidarlarını değil, fakat rejimi tehdit eden bir tehlike olarak yorumladılar. Hükümete göre, Fethi Beyin gördüğü ilgi özellikle “gericilerden” geliyordu.¹²⁶ Gelişmeler Serbest Fırka ile Halk Partisi arasındaki gerginliğin artmasına sebep oldu. Bu gerginlikte Mustafa Kemal’in Halk Partisini desteklemesi nedeniyle, Fırka yöneticileri Mustafa Kemal’e karşı karşıya gelmemek için Fırka liderleri kısa bir süre sonra, 18 Aralık 1930’da partiyi feshetme kararı aldılar.¹²⁷

Serbest Cumhuriyet Fırka denemesi ile ilgili değişik açıklamalar yapılmaktadır. Bazıları Mustafa Kemal’in çok partili bir demokrasiyi Türkiye’de kurmayı gerçekten istediğine, yalnız “gerici hareket” bunun erken olduğunu gösterince teşebbüsten vazgeçtiğine inanır. Diğerleri, onun ekonomik bunalım sırasında gerginliği yatıştırmak için, uslu, idare edilebilir bir muhalefet kurmak amacıyla olduğunu, bu muhalefet şirazedden çıkıyor görününce de onu ezdiğini söylerler.¹²⁸

2.2.2. Çok Partili Dönemde Laiklik Anlayışı Ve Tartışmaları

Türkiye’de demokrasiye geçiş süreci 1945 yılında Türkiye’nin Birleşmiş Milletlere katılması ile başlar. Bu sürecin başlamasının ardında hem iç hem de dış etkenler bulunur. Dış etkenlere: Türkiye’nin Batı içinde yer almak istemesini, Batı’nın ise Türkiye’yi içine almak için demokratikleşmeyi gerekli görmesini; Birleşmiş Milletler Anayasasını; Sovyetlerin toprak talebini sayabiliriz. İç etkenler ise: II. Dünya Savaşı dolayısıyla ve bilhassa köyde hissedilen yüklemeler; artan ekonomik bunalım; varlık

---

¹²⁵ Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952*, s. 633.

¹²⁶ Karpat, a.g.e., s. 62.

¹²⁷ Tunaya, a.g.e., s. 634

¹²⁸ Lewis, a.g.e., s. 279.

vergesi; burjuvazinin artık devletin denetimci desteğinden çıkacak gücü kendinde bulup, kendi iktidarını kurmaya yönelmesidir.

Demokrasiye geçişle beraber, demokrasinin gereği olarak din konusunda özgürleşme başlamıştır. Partiler ise dini avantajı diğer tarafa kaptırmamak için laiklik konusunda daha toleranslı davranmışlardır. Böylece Tek Parti döneminde uygulanan “radikal laiklik” hem demokrasinin gereği olarak hem de oy kaygısı ile yumuşatıldı. DP’nin giderek din konusunda toleransını attırması laikliğe karşı bir tutum olarak değerlendirilmiştir.

2.2.2.1. Çok Partili Hayata Geçiş Süreci Ve Laiklik Tartışmaları

Türkiye’de çok partili demokrasi 1950 yılında başlar, fakat demokrasi fikri ve isteği çok eskilere kadar gider. Hürriyet’in bağımsızlıkla eş anlamda olduğu pek çok Doğu ülkelerinden farklı olarak, Türkiye’de sadece ulusların diğer uluslara karşı haklarıyla değil, ulus içinde kişilerin haklarıyla da ilgili gerçek bir demokratik hareket vardır. Fakat bu hareket, yaygın entelektüel nüfusuna rağmen, pek az bir siyasal başarıya ulaşır; 1876 ve 1908’deki iki meşruti rejim yüksek ümitlerle başlar, hayal kırıklığı ile biter.¹²⁹ Cumhuriyet ilk yıllarından itibaren tek parti yönetimindedir. Bunun nedeni ise, değişimler için “tek parti”nin gerekli görülmesidir. Nitekim, Mustafa Kemal 1925 yılında Terakkiperver Fırka ve 1930 yılında Serbest Fırka ile çok partili hayata geçiş denemesi yapmış, ne var ki, her ikisi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır.¹³⁰

2.2.2.1.1. Yeni Partilerin Din ve Laikliğe Yaklaşımları

Demokrasiye geçişin gerçekleşmesinde önemli aşamalardan biri; ilk defa 1945 yılında, 19 Mayıs Spor Bayramında Cumhurbaşkanı İnönü’nün bayram mesajında “siyasi hayatımızda demokratik prensipler daha büyük ölçüde hakim olacaktır”¹³¹ demesi olmuştur.

1 Kasım 1945 günü Meclis konuşmasında ise ikinci parti konusunu açıkça ifade etmiştir:

---

¹²⁹ Lewis, a.g.e., s. 302.

¹³⁰ Tanilli, a.g.e. s. 96.

“Bizim tek eksliğimiz hükümet karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir. İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında, teşebbüsün muvaffak olamaması talihsizliktir. Fakat memleketlerin ihtiyaçları sevkiyle, hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde başka bir partinin kurulması mümkün olacaktır.”¹³²

1945 Temmuzunu ile 1950 tarihi arasında Türkiye’de 24 politik parti ve kuruluş ortaya çıkmıştır. Programlarının ortak özelliği ise tutucu bir tavır sergilemiş olmalarıdır¹³³. Çok partili hayata geçişte ilk kurulan 18 Temmuz 1945’te Nuri Demirağ, Cevat Rifat Atilhan, Hüseyin Avni Ulaş tarafından kurulan Milli Kalkınma Partisi’nin (), programında bir “İslâm Birliği Federasyonu kurulmasını” öngörmesi gibi, bu dönemde kurulan diğer bazı partilerde programlarında din ve geleneğe karşı tutumlarını belirtirler.¹³⁴

Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes’in 7 Haziran tarihli “Dörtlü Takrir” adlı önergede, Milli egemenlik ilkesinin tam olarak uygulanması ve parti çalışmalarının demokratik esaslara uydurulması istenmiştir. Çiftçi Topraklandırma Kanunu’nuna da muhalefet eden bu gurubun önergesi kamuoyunda sıcak karşılanınca bundan cesaret alan Köprülü ve Menderes muhalefetlerini basında sürdürmüşler ve gelişmeler sonucunda Menderes, Köprülü, Koraltan partiden çıkartılmışlardır.¹³⁵ Bu arada, İsmet İnönü bütün konuşmalarında karşıt bir parti kurulması düşüncesini savunmuştur. Sonunda, 7 Ocak 1946’da Demokrat Parti kuruldu. 28 Şubat 1946 yılında kurulan Sosyal Adalet Partisi, amacının Dünya Müslümanları Birliği’nin desteklenmesi olduğunu vurgularken, 24 Nisan 1946’da kurulan Çiftçi ve Köylü Partisi, Türk’ün tarihi adalet ve değeri ile ilgili bütün özelliklerini tatbik etmek için İslâmi esaslara dayanılacağını belirtmiştir¹³⁶. 29 Haziran 1946’da kurulan Arıtma Koruma Partisi programında, din hürriyetini savunmakla beraber, dinin siyasetin aleti

---

¹³¹ Lewis, a.g.e., s. 303.

¹³² Kabacalı, a.g.e., s.175.

¹³³ Muzaffer Sencer, *Dinin Türk Toplumuna Etkileri*, İstanbul-1968, s. 140.

¹³⁴ Tunaya, *İslâmcılık Akımı*, s. 179.

¹³⁵ Erdoğan, “Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Deneyimi”, s. 43.

¹³⁶ Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler*, İstanbul-1952, s. 693.

olmasına karşı çıkıyordu, 19 Temmuz 1946'da kurulan İslâm Koruma Partisi, İslam dininden olan veya sempati duyanların üyeliğini kabul edeceğini, amacının, İslâm'ın yükselmesi kuvvet kazanması olduğunu belirtmiştir.¹³⁷ 8 Temmuz 1947'de M.K.P.'nin kurucularından C. Rıfat Atilhan tarafından kurulan Türk Muhafazakar Partisi'nin parti programına Türk Milletinin atalarından miras kalan bütün maddi ve manevi değerlerin muhafaza edilerek, Milletin medeni ülkeler seviyesine çıkarılacağı ifade edilmektedir.¹³⁸ 20 Temmuz 1948'de D.P.'den ayrılan Mareşal Fevzi Çakmak, Yusuf Hikmet Bayur, Osman Bölükbaşı gibi tanınmış isimler tarafından kurulan genel başkanı Fevzi Çakmak olduğu halde fiili başkanlığını Bayur'un yürüttüğü, Millet Partisi parti programında, itikatları, örf ve adetleri tanıdığını; din kurumuna ve milli geleneklere saygılı olduğunu belirtmiş, din işlerini devletten ayırmayı; cemaatlerin dini kurumlar kurabilmesini; ilk ve orta dereceli okullara din derslerinin konulmasını üniversitelerde İlahiyat fakültelerinin açılmasını savunarak; herkesin dilediği şekilde ibadet edebilme hakkını kutsal saymıştır¹³⁹. 30 Eylül 1949'da kurulan Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi, geleneklere bağlılığı, dindarlığı destekleyeceğini, farklı din ve mezheplerin serbestçe örgütlenmesine taraftar olduğunu¹⁴⁰ 12 Eylül 1950'de kurulan Çalışma Partisi ise, programında laik olduğunu belirtmekle beraber İslâm dininin ihmal edilmesine ilgisiz kalmayacağını vurgulamıştır¹⁴¹

İlginç olan, 1950 seçimlerinden (ilk serbest seçimlerden) sonra, seçmen desteğine sahip olmadıkları görüldüğü için, bu partilerin hepsinin dağılmak zorunda kalmasıdır.¹⁴²

2.2.2.1.2. Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Basında Din Ve Laiklik Tartışmaları

Yeni dönemde dinsel politika alanında bir değişiklik olmuş ve dinsel akımlara daha hoşgörülü bakılmaya başlanmıştır. Elbette ki çok partili bir hayatta pek çok konuda olduğu gibi, din konusunda da birden çok görüşle karşılaşılacağından, laikliğe de tekçi

---

¹³⁷ Tunaya, a.g.e., s. 708.

¹³⁸ Tunaya, a.g.e., s. 710.

¹³⁹ Tunaya, a.g.e., s. 719. Neşet Çağatay, *Türkiye'de Gerici Eylemler 1923'den Bu Yana*, Ankara-1972, s. 39.

¹⁴⁰ Tunaya, a.g.e., s. 736.

¹⁴¹ Tunaya, a.g.e., s. 738

¹⁴² mardin, *Türkiye'de Din ve Siyaset*, s. 132.

bir bakışla yaklaşılmamıştır¹⁴³. Bu dönemde, Türkiye’de İslâmiyet’in rolü hakkında tartışmalar başlamış ve o güne kadar ifa de edilemeyen görüşler açığa çıkmıştır. “Bu tartışmalara katılanlar; muhafazakarlar, ılımlılar ve aşın laiklik taraftarları olarak üç bölümde toplanabilirler. Muhafazakarlar, dini zorunlu bir gereksinim olarak görmekte; laikliğin, ahlaki ve kültürel temeli zayıflattığı iddiası ile laikliğe karşı çıkmaktaydılar. Bu kesimce İslâmiyet’in siyasi bir fonksiyonu vardı. O da dinin, II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye’de ortam bulmuş olan sol eğilimlere karşı koyabilme aracı olduğudur. İşte din, bu sırada kendisini gösterecek ve laikliğin sol akımlara karşı etkili bir savaşım veremediği iddiasıyla Komünizme karşı bir kale oluşturacaktı. İlimli grupsa, din özgürlüğünü, insan haklarının bir parçası olarak kabul etmekte ve devletin dini konulara karışmamasını; bu işi, devletten bağımsız olarak cemaatlere bırakması gerektiğini savunmaktaydı. Aşırı laiklik taraftarları da dine verilen her ödünü bir geri adım olarak görmekte; dine inanç olarak karışmamakla birlikte, dogmatizmi açıkça reddetmekteydiler. Ayrıca geçmişte 31 Mart ve Menemen olayları gibi örnekler bulunduğundan; dinin serbestlik kazanmasından endişe duymaktaydılar.”¹⁴⁴

Türkiye’de savaş sonrası yeni demokrasi süreci tabiatıyla artık laikliğe karşı düşmanlıklarını ve İslâmlığın ihyası isteklerini gittikçe daha açık olarak ilan eden dini liderler de dahil olmak üzere bütün fikir akımlarına çok daha büyük bir ifade özgürlüğü verilmişti.¹⁴⁵ Basın da dini konulara gittikçe artan bir ilgi göstermiştir. Kendini dini konulara ve dini fikirlerin yayılmasına çalışan pek çok dergi yayınlanır.

1945’ten sonraki dönemde dini akımlar da yeniden canlanma görülmektedir. Mardin, bu yeniden canlanmaya “hortlama” demenin yanlış olacağını, çünkü bu döneme kadar dinin üç odak noktasında kendini sürdürdüğünü belirtir. Bu noktalar: 1) Kültür Muhafazakarlığı, 2) Tarikatlar, 3) Dini modern toplumlarla bağdaştırarak aynı zamanda onu yeniden canlandırmaya çalışan akımlardır.¹⁴⁶ Bu akım özellikle Büyük Doğu’da görülür. 1940’larda Necip Fazıl Kısakürek Büyük Doğu Dergisinde Cumhuriyet’in

---

¹⁴³ Gencay Şaylan, *İslâmiyet ve Siyaset*, Ankara-1987, s. 55.

¹⁴⁴ Karpat, a.g.e., s. 234.

¹⁴⁵ Lewis, a.g.e., s. 413.

¹⁴⁶ Mardin, “İslâmcılık”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, s. 1938.

kültürel cansızlığının altını çizerek, Türk Gençliğinin düşüncesini geleneksel kanallara yeniden yönlendirme girişiminde bulunur ve İslâmı yeniden değerlendirmeyi hedefler.¹⁴⁷

Bu dönemdeki dini canlanmanın siyasi rolünü belirlemek ise kolay değildir. Fikir hürriyetinin yeniden tesisiyle, İslâmiyet zorunlu olarak yine siyasal bir konu oldu ve dini destek avantajının diğer tarafa kaptırılması korkusu da her iki partiyi bu harekete karşı hiç olmazsa hoşgörüyü, çok kez de teşvike yöneltir. Yine de bu dönemde laikliği koruyucu davranış kuvvetini korur.¹⁴⁸

Kemalistler ve Muhafazakar, İslamcı, Liberal yazarlar arasındaki laikliğin tanımlanması konusundaki tartışmalar basında geniş olarak yer almıştır. Tartışmalar, laiklik Cumhuriyeti'in temel esaslarından biri haline getirilmiş olmasına rağmen, resmi olarak ne anlama geldiğinin açıkça tanımlanmamış olmasından kaynaklanmıştır.

Halk Partililer laikliği, dini, sosyal hayatın diğer unsurlarından ayrı bir alan olarak kabul ettiler. Onların laiklik tanımı, 1947 kongresinde yapılan “Laiklik, yalnız din ile siyasetin arasında bir alaka kurulmaması değil, sosyal hayatın her yönü ile din arasında bir münasebet kurulmamasıdır. Binaenaleyh laiklik, sosyal hayatın her yönünü din ölçülerinden ayırmayı, sosyal hayatın her yönünü, zamanın, hayatın, müspet bilimin verilerine uydurmayı tazammum eder.”¹⁴⁹Şeklinde yapılan tanımda da görüleceği gibi aslında sekülerizmi ifade etmektedir

Buna karşılık muhafazakarlar, dini sosyal hayatın vazgeçilmez bir unsuru olarak görmekteydiler. Onların gözünde ise laiklik, dini ortadan kaldırmak için uygulanan bir sistemdir. Bu dönemde C.H.P. uygulamalarından dolayı açıkça ve ciddi bir şekilde eleştirilmeye başlanmıştır. CHP'nin devrimci davranışlarının din hürriyetine ve laikliğe aykırı olduğunu, dinsizliğe giden bir yol takip ettiğini, iddia etmektedirler. Sebilürreşad Dergisinde Eşref Edip, Selamet Dergisinde Hamdullah Suphi Tanrıöver, “Devletin dini

---

¹⁴⁷ Mardin, “2000’e Doğru Kültür ve Din”, s. 9.

¹⁴⁸ Lewis, a.g.e., s. 417.

¹⁴⁹ “Laikliği Noksan Anlama”, Forum, c. 4, Sayı: 44. 'den aktaran Sitebölükbaşı, a.g.e., s.50.

yönetici bir rol oynadığını ve bunu gaye edindiğini, dinsizliğe varabilmek için laikliği perde olarak kullandığını” köşelerinde yazıyorlardı.¹⁵⁰

“Türkiye'deki laikliğin amacı, dini unutturmak olmuştur. Bu şekildeki bir anlayış ise ölmek üzeredir”.¹⁵¹

“Laiklik gerçek anlamında din ve vicdan hürriyetini ifade etmektedir. CHP ise laikliği dinden tamamıyla el çekmek. dini konularla hiç meşgul olmamak şeklinde anlamıştır. Bu şekildeki bir tatbikat, toplumda buhran ve hürriyetsizlik doğurmuştur”.¹⁵²

“Halkın dini ve milli seciyesini korumak devlete ait bir iştir. Devlet bu görevi savsaklayıp elini çekemez”.¹⁵³

“CHP, milletin vicdanına boyuna tekme atan bir parti olduğu gibi, partinin vicdan özgürlüğü fikri de devrimciliği de Atatürkçülüğü de yalandan ibarettir. Kısacası her şeyi yalan olan bu parti, İslâmiyet'in sahipsiz olmadığını unutmaktadır.¹⁵⁴ CHP, okullarda din derslerini kaldırmış; din bilginlerinin kökünü kurutmak için elinden geleni yapmış; halkın giyimine, saçına, sakalına kadar el uzatmıştır. Mason derneklerini açarken türbelere zincir vurmuştur. Hapisler, keyfî cezalar, idam sehpaları ortalığı dehşete boğmuş, partililer açıkça Allah'a meydan okumuşlardır.¹⁵⁵

Dönemin diğer bir özelliği ise Batı'daki laiklik tanım ve uygulamalarının referans olarak gösterilerek Türkiye'deki laiklik uygulamaları hakkında yorumlar yapılmasıdır. Kemalist laiklik tanımına karşı İslâmcılar, Batı hükümet sistemlerinden örnekler getirmişler, Muhafazakarlar ve laikler, laiklikle ilgili fikirlerini Batılı yazarlar ve Batı'daki uygulamalara isnat ettirerek müdafaa etmeye çalışmışlardır. Türk aydınlarını Batı'ya hakem olarak müracaat etmelerine sebep olan faktör muhtemelen, Batı'nın ilim ve diğer sahalardaki üstünlüğü idi. İkinci bir sebep de, laiklik Fransa'da doğmuş ve

---

¹⁵⁰ Hamdullah Suphi Tanrıöver; “Türkiye'de Din Meselesi”, *Selamet*, 12 Aralık 1947; E. Edip; “Onlar İçin Hidayet Kapıları Kapalıdır,” *Sebilürreşad*, Sayı: 3, Haziran 1948, s. 37. *Sebilürreşad*, E. Edip, “İrtica Teranesi Bir Tedhiş Silahıdır...”, sayı: 43, Mayıs 1949, s. 285. *Sebilürreşad*, E. Edip, “Laiklik Şeriat Aleyhtarlığı mıdır?”, Sayı:45, Mayıs 1949, s. 316.

¹⁵¹ Tanrıöver; “Türkiye'de Din Meselesi”, *Selamet*, 5 Aralık 1947

¹⁵² *Sebilürreşad*, “Tarikatçı ve Hurafeci İlmihaller”, Sayı: 6, Haziran 1948, s. 91.

¹⁵³ Hakkı Şenkon, “Yirmi Küsur Sene Süren Komünizm Umdeleri”, *Sebilürreşad*, Sayı:17, Eylül 1948, s. 264.

¹⁵⁴ Eşref Edib, “Dinsizliği Siyasete Alet Yapanlar”, *Sebilürreşad*, Sayı: 31, Şubat 1949, s. 82-84.

¹⁵⁵ Edib, “Hakka Arka Çevirenlerin Akıbeti”, *Sebilürreşad*, Sayı: 78, Haziran 1950, s. 35-42.

Türkiye'ye Batı'dan getirilmişti. Bu durumda laikliği anlamanın en iyi yolu, onun doğduğu yerdeki uyarlanışını gözlemektir. Esasen her iki grup da, kendi farklı iddialarını ispatlamaya yarayacak belli örnekleri aktardılar.¹⁵⁶

“Şüphesiz ki din yapısı ve objektif çatısı itibarıyla içtimai bir müessesedir; cemiyet varlığından ayrılmayan bir vakıdır. En iptidai kavimlerden bugünkü en yüksek medeniyetli milletlere kadar, insanlar her devirde şu veya bu şekilde bir dine bağlanmış ve tabiat üstü harikulade bir kuvvet membaı halindeki bir varlığa inanmıştır.”¹⁵⁷

“Demokrasi tek mil yeryüzüne yayılmış olduğu halde, bütün dünyada ancak birkaç laik devlet vardır; mesela hürriyetin beşiği ve demokrasinin en eski vatanı sayılan İngiltere'de laiklik yoktur. Devletin resmi dini “Anglikan” mezhebidir. Bizde laiklik hiçbir zaman tatbik edilmemiştir ve edilmesi de milli bünyemiz itibarıyla kabil değildir.”¹⁵⁸

“(Fransa anayasasına göre) Fransa bölünmez, laik, demokratik ve sosyal bir cumhuriyettir. Din devletten ayrılmıştır. Öğretim laiktir. Çocukların din dersi görmesi için okullar perşembe günü de tatil edilir. Dini öğretim için devlet yardımında bulunur. Dini zümrelere dini işlerini idare etmek üzere dini cemiyetler kurmak hakkı tanımamıştır. Dini partiler de faaliyettedir. Katolik M.R.P. Fransa'nın en kuvvetli partilerindedir. Milletlerin kahir ekseriyeti dinlerine bağlıdırlar...Bilhassa Avrupa milletleri, birkaç tanesi istisna edilirse dinlerine şiddetle bağlıdırlar. Dinsizlik medeniyet icabı değildir. Bilakis çok defa barbarlık dinsizliğin neticesidir. Dine karşı mücadeleye giren ve onu cemiyet hayatından çıkarıp, tecavüzü güç ve hatta bir bakıma imkansız olan vicdanlara sıkıştırmak isteyenler materyalist bir dünya görüşüne sahip olanlar ve bilhassa Marksist materyalistlerdir... Bu çevrelerin elinde laiklik dine karşı çekilmiş bir silah olarak vazife görmektedir ve hedefi dini hayatımızdan sürüp çıkarmaktır.”¹⁵⁹

“Laik devletler, dinin toplumsal değerini anlamakta, ona önem vermektedirler. Dinin toplum içindeki fonksiyonunu serbestçe görebilmesi, devletin dine tahakküm

---

¹⁵⁶ Sitembölükbaşı, a.g.e., s.51

¹⁵⁷ Başgil, “Din Hürriyeti ve Laiklik”. *Sebilürreşad*, Sayı:78 Haziran 1950.

¹⁵⁸ İsmail Hakkı Danişmend. “Laiklik Milli Bünyemize Uymaz” *Sebilürreşad*, Sayı:88.Eylül 1950.

¹⁵⁹ Bekir Berk. “66 Devletin Anayasalarına Göre Din ve Devlet Münasebetleri”. *Türk Düşüncesi*, Sayı:5

etmemesi, onun teşkilatlanabilmesine imkan sağlamakla mümkün olabilecektir. Gerçek laiklik budur”.¹⁶⁰

“Türkiye’de laiklik, devletin dine tahakkümü şeklinde ortaya çıkmıştır. Türkiye’de de batıda olduğu gibi din ile devlet münasebetini düzenlemek, laik düzeni gerçekten memlekete getirmek, bunun için de dinin müstakil ve serbest hüviyetini kabul etmek şarttır”¹⁶¹

“Devrimci geçinen çevre, Müslüman halkın ibadetine dahi el atmıştır. Kur’an diliyle ibadet, Kur’an yazısı ile yazı yazmak yasak edilmiştir. Laiklik devletin bu gibi konularda bitaraf olması anlamına geldiğine göre, bu davranış laikliğe aykırıdır ve dinsizliğe giden bir yolun basamağıdır. Bu şekildeki hareket milletin kalbine sokulmuş bir hançerdir”¹⁶² “milletin tefekkür hayatına indirilen ağır bir darbedir”.¹⁶³

“Devletin dini serbest bırakarak moral değerlere yer vermesi gerekmektedir. Halbuki şimdi tatbik edilen laiklik sebebiyle Türk milletinin Müslümanlığı kabul edilmemektedir”.¹⁶⁴

“Efendiler! Yalnız cahilane bir taassup ve körlükle bu milletin diline, dinine, tarihine, manevi ve ahlak kıymetlerine vurulan tekmelerin haklı reaksiyonları ve acı tenkidleri var: Geçen yirmi beş senelik bir devir içinde servete, sefahate doymayan azgın bir zümre yiyip içip eğlenirken, beri tarafta Müslüman halkımız bu namuslu fakat boynu bükük insanlar kütlesi esir kamplarındaki mahkumlar gibi inledi. Bunu unuttuk mu? İşte bugün bu masum insanların göğüslerini dolduran ahlak boşanmakta ve memleket bir “restoration” devri beklemektedir. (...)

Restorasyon devri açmak demek inkılap etiketi altındaki realiteleri yeni baştan gözden geçirmek iyilerini kötülerinden ayırmak hakiki inkılabı “dejenerezance” hareketlerinden ayıklamak demektir. (...)

Seneler boyunca yapılmış haksızlıkları ve zorbalıkları tenkid etmek ve kötülüklerin düzeltilmesini istemek yasak mıdır? Hangi kanun ile? Müslümanlığa mahsus

---

¹⁶⁰ Mustafa Kentli, “Din ve Devlet”, *Sebilürreşad*, Sayı:38, Nisan 1949, s. 202.

¹⁶¹ E. Edip; “Laiklik Dine Tahakküm Değildir-Kudret Gazetesi-”, *Sebilürreşad*, Sayı: 36, Mart 1949, s. 170.

¹⁶² “İbadetlere Kanun Müdahale Edebilir mi?”, *Sebilürreşad*, Sayı: 4, Mayıs 1948, s. 60; E. Edip, “Artık Yeter Efendiler, Milletın Vicdanından Elinizi Çekin”, *Sebilürreşad*, Sayı: 17, Ekim 1948, s. 262.

¹⁶³ Başgil, “Memleket Tefekkür Hayatına ve İnkişafına İndirilen Ağır Darbe”, *Sebilürreşad*, Sayı:15, Eylül 1948, s. 238.

¹⁶⁴ “Halk Partisinin Din Siyaseti”, *Selamet*, 21 Kasım 1947,

ayinleri icra etmek, hatta Medeni Kanun'u tenkid etmek irtica mıdır? Hangi hukuk prensibiyle? Medeni Kanun'un milli hayatımıza, hususiyle aile yuvamıza indirdiği darbeler inkâr kabul eder şeyler midir? (...) Fakat sorarım, bunu görüp söylemek irtica mıdır? O halde Anayasa'nın vatandaşlara tanıdığı tefekkür ve tenkid hürriyetinin manâsı ne olsa gerektir? Zavallı demokrasi! Korkarım ki, İttihatçıların Meşrutiyeti ve Halkçıların Cumhuriyeti gibi. sen de bir zümre demagojisinin kurbanı olup gideceksin.”¹⁶⁵

Böylece Muhafazakarların tenkit noktalarından birini, laikliğin Batılılaşmanın kaçınılmaz bir parçası olduğu şeklindeki laik iddialara karşı çıkmak teşkil etmekteydi. İkincisini ise, Laikler'in laiklik yorumunu sorgulamak ve bu kavramın yanlış anlaşıldığını ortaya koymak oluşturmaktaydı. Bu yaklaşım tarzı muhafazakarları, Anayasayla korunmuş bir prensibe direkt olarak saldırmaktan alıkoymakta ve kendilerine özgü teklif getirme şansı vermekteydi. Muhafazakarlar özellikle şu dört noktayı vurguladılar¹⁶⁶:

“1-Laiklik, din hürriyetidir, fakat ladinilik veya ateizm değildir.

2-Laiklik, ... din cemaatlerinin okul, hastane, yurt gibi hayır müesseseleri açılmasına müdahale etmez. Dini ve laik müesseselerin karşılıklı saygı ile yanyana yaşamalarını ister.

3-Laiklik, devletin dini müesseselere maddi ve manevi yardım yapmasına mani değildir

4-Laiklik, vatandaşın muhtelif dünya görgüleri arasında dini bir kainat ve hayat anlayışına sahip olmasına mani değildir.”¹⁶⁷

Muhafazakar basının bu tavrı karşısında, inkılapçı, laik yazarlar da şu görüşleri savunmuşlardır:

“Dinin mutlak bağımsızlığını istemekle dini istismarlara imkan veren bir sistem teklif edilmektedir. Laiklik müessesesinin her memlekette, o memleketin toplumsal şartlarına göre bir bünye kazandığı gerçeğini görmeden, klasik ve tek tip bir laiklik anlayışına sarılmaktadırlar.”¹⁶⁸

---

¹⁶⁵ Başgil, “İrtica Yaygarası”, *Volkan*, 25 Mart 1951.

¹⁶⁶ Sitembölükbaşı, a.g.e., s.52

¹⁶⁷ A. Fehmi Bilgin, “Laiklik Bu mu?”, *Sebilürreşad*, Sayı: 7, Temmuz 1948, s. 111. “Lailik Manası”, *Sebilürreşad*, Sayı: 172

¹⁶⁸ Tunaya a.g.e.,

“İslâmiyet'in kendi bünyesinin doğurduğu şartlar, Türkiye de batıya oranla, değişik bir laiklik görüşünün yerleşmesine sebep olmuştur. Türkiye'de laiklik, devletin dinin vesayetinden kurtulması amacıyla kabul edilmiş ve bu amacın icap ettirdiği müesseseler teşekkül etmiştir. Dinin kontrolsüz ve devletçe düzenlenmeden teşkilatlanmasına göz yummak, dinin yıllar yılı benimsenmiş, şeriat yaygaraları ile yeniden ortaya çıkmasına, toplumun gelişmesine karşı çıkmaya sebep olacaktır.”¹⁶⁹

Bu dönemde dini cemaatler ve bunların çeşitli eylemleri ile ilgili haberler ve laiklik hakkındaki yazılar basının gündeminde yer almıştır.

Ulus gazetesinde yer alan bir haberde; 1948'de Afyon'da “Nurcu” olduğu ifade edilen bazı kişilerin, dini kullanarak; halkı devlet aleyhinde suç işlemeye kışkırtmaktan dolayı mahkeme önüne çıkarıldıkları; Sanıkların, şapka giyilmesi; tesettürün kaldırılması; Türkçe ezan ve kamet okunması; Latin harflerinin kabulü; saltanat ve hilafetin kaldırılması; tekke ve zaviyelerin kapatılması; İslâmi esaslar yerine milli esasların konulması; medeni kanunla kadınlara erkekler derecesinde haklar tanınması gibi birçok devrim hareketlerini küfür sayarak; cumhuriyeti, bir baskı rejimi, rejimin uygulayıcılarını da “yılan, zındık, komünist düşmanlar” olarak değerlendirdikleri Birtakım dini risale ve mektuplar yayınladıkları ve sanıkların çeşitli hapis cezalarına çarptırıldıkları yer almıştır.¹⁷⁰

Afyon'daki bu olay üzerine yazdığı bir yazıda Hüseyin Cahit Yalçın, olayı 31 Mart irtica olayının küçük çapta bir dirilmesi ve ülkede irtica ve taassup ruhunun çürümediğinin bir belirtisi olarak ve çok partili hayatta siyasi partilerin dini siyasete alet etmelerinin bir sonucu olarak değerlendirmektedir:

“Demokratik rejim ile beraber başlayan söz ve fikir hürriyeti, korkuyu hafifletmiş ve mutaassıp oldukları kadar da cahil ve takdirsiz kimselere cesaret vermiştir. Doğrusu aranırca muhalefet namına ortaya çıkan bazı ölçüsüz, düşüncesiz kimseler bu mürtecilere kuvvet ve cesaret vermek hususunda ellerinden geleni yapmışlardır... Milletın kalbinden kanun korkusu kaldırarak yerine Allah korkusunu ikame edeceklerini söyleyenler, partilerinin Allah'a inananlar partisi olduğunu ilan edenler muhalefet yapmıyorlar, memleketin hayır ve menfaati

---

¹⁶⁹ Tunaya, a.g.e.,

¹⁷⁰ Ulus, 15 Aralık 1948.

uğrunda bir fikir müdafaa etmiyorlardı; ateşle oynuyorlardı. İşte yangını çıkıktı. Şimdi keyifli keyifli seyredip iftihar edebilirler... Devam etsinler, Afyon Vakası memlekette demokrasiyi kökleştirmek ve geliştirmek hususundaki karar ve azmimizi hiçbir suretle sarsamaz ve sekteye uğratmaz... Taassup ve irticayı hakiki ezmenin yolu memlekete getirdiğimiz demokrasiyi bütün icaplarıyla inkişaf ettirmektedir.”¹⁷¹

İç politikada şartların değişmesi sonucu CHP laiklikle ilgili radikal tavrında bazı değişiklikler yapmak durumunda kalmıştır. CHP'nin 1947 kurultayında laiklik en çok tartışılan konu olmuş ve laiklik uygulamalarının yumuşatılması kararı verilmiştir. Hatta 1949 yılında CHP medreseden yetişmiş bir İslâm bilgini Şemsettin Günaltay'ı başbakanlığa getirilmiştir. İmam-Hatip yetiştiren kurslar kurulması için karar çıkartılmış; Ankara Üniversitesinde bir İlahiyat Fakültesi açılmış; seçmeli ders olarak ilkokullarda din dersi başlatılmış; bazı türbelerin yeniden açılmasına izin verilmiş ve hac için döviz sınırlamasını kaldırılmıştır.

2.2.2.1.2. C.H.P.'nin 7. Kurultayı

Bütün siyasi partilerin laiklikle ilgili tavırlarını ortaya koyduğu bir ortamda, Cumhuriyet Halk Partisi'nde laiklik politikasını yeniden gözden geçirmek durumunda kalmıştır. Ankara'da toplanan 7. Kurultay, CHP'nin tek parti dönemi zihniyetinden ayrılarak çok partili cumhuriyete ayak uydurma çabasının bir ürünü olmuştur. C.H.P.'nin kendi içinden bir reform isteği ortaya çıkmış, bu durum da C.H.P. içinde, laikliğin daha özgürlükçü bir yorumunun yapılması ve dini konularda halkın sesine kulak verilmesini isteyenlerle, bu gibi konularda halka verilecek tavizlerin laikliği ortadan kaldıracılabilecek sonuçlar doğuracağını iddia eden grup arasında bir tartışmayı ortaya çıkardı.¹⁷² Örnek olması açısından delegelerin Kurultayda yaptıkları konuşmalardan birkaçı şöyledir:

Milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver:

“Batıda laiklik vardır ama din ihtiyaçlar çeşitli usul ve yollarla giderilmektedir. Biz ıslahat hareketlerimizde yalnız bir müesseseye el uzatmadık. Acaba tababet ve ordumuz için yaptığımızı din teşkilatımız için de yapsaydık meyvalarını almaz mı

¹⁷¹ Yalçın, 51 Sanıklı Dava, 16 Aralık 1948

¹⁷² CHP 7. Büyük Kurultayı Tutanağı, Ankara-1948; Vatan, 6 Haziran 1950

idik? Dini müesseseleri kapadık. Yeryüzünde böyle bir laik devlet mevcut değildir. Diğer önemli bir hakikat, devletlerin yalnız olamayacağıdır. Bizim şark dünyasıyla alakadar olmamız, hayatımız iktizasıdır. Aramızda din rabıtası, tarihi rabıtalar vardır. Ayrıca geniş imparatorlumuzun enkazı üzerinde kalmış, şimdi başkalarına tabi Türk ekalliyetler var. Bunların din ihtiyaçları var. Bunlar son müdafaalarını din teşkilatlarıyla yapıyorlar. İmam-Hatip mekteplerimizi açmazsak, üniversitelerimizde din öğretimi yapmazsak, bu zavallı ekalliyetler müdafaalarını yapmak için muhtaç oldukları adamları nereden tedarik edeceklerdir? Dahili ihtiyacımız için de dışındaki parçalarımız için de bu müesseseleri kurmak mecburiyetindeyiz. Cemil Sait Barlas'ın iddia ettiği gibi laikliğin insan ile Allah arasında olması, ancak ferdi planda düşünülebilir. Fakat cemiyet meselesi söz konusudur. Türk milletinin dini söz konusudur. Devlet, milletin dini ihtiyaçlarını ya bizzat temin eder, bir dini kadrosu devlet içinde kalır veya büsbütün çıkartılır. Fakat yine bir meselesi vardır.”¹⁷³

Türk büyüklerinin türbelerinin de açılması gerektiğini savunan Tanrıöver, Laikliğin Cumhuriyetin getirdiği bir şey olmadığını tarihteki İslam Devletlerinde de örfi hukukun kanunlar arasında yer aldığını, İnkılabın bir döneminde zorunlu olarak yapılanlara artık gerek kalmadığını, şimdi artık İslam Dünyası ile kurulacak ilişkilerle Dünyadaki güç dengesi içinde iyi bir yer alınabileceğini söyledi

Delege Abdülkadir Güney, ahlaki çöküntüye karşı, ilkokullara din dersi konulması ve bir İlahiyat Fakültesi açılmasını istedi. Dine karşı kayıtsızlığı kınadı.¹⁷⁴

Delege Emin Karpuzoğlu,

“... Acaba komisyon dini, terakkiye ve inkişafa mani mi görmek istiyor ? Bu zihniyete iştirak edilemez. İslâm dini hiçbir zaman bu ittihamı ve bu batıl itikadı kabul edemez... Dinsizliği kendisine meslek edinmiş insanlar da, dini menfaatlerine alet edenler gibi aynı hırs ve aynı taassupla İslâm Dini aleyhinde çalışmıyorlar mı? İslâm dininin kutsi hüviyetini bilmeyen yalnız ve yalnız hurafe ve efsanelerden aldığı ilhamla hasbi olarak din aleyhtarlığı yapan yalancı peygamberler, ya yeni bir din kurmak veya beş bin sene evvelki güneş dinine ve iki bin sene evvelki İsa'nın havarilerinin hurafe ve safsatalarına götürmek istiyorlar...

¹⁷³ a.g.y.,

¹⁷⁴ CHP 7. Büyük Kurultayı Tutanağı, s. 450.

Asıl irtica bizi bu safsatılara götürmek isteyenlerdir... Artık yeter, bu adamlar vicdanımıza, dinimize ve mukaddesatımıza dil uzatmasın. Biz aziz vatanımızın ve kahraman milletimizin geleceğini garanti etmek için yeni nesle mutlaka din terbiyesinin verilmesiyle doğru yolu göstereceğiz.”¹⁷⁵

Milletvekili Sinan Tekelioğlu:

“... Diyanet İşleri Reisi ise bir iş yapamıyor. Var ama eli kolu bağlı. Hıristiyan ve Musevi cemaatler kendileri için mektep açmışlar, din adamlarını yetiştirmişler. Köylülerimizin ise ölülerini gömecek adamları bile yoktur. Devlet, Türk dindarlarını da diğer dinlerdeki gibi bir tutmalıdır... Dinsiz milletler yaşayamazlar.”¹⁷⁶

Delege Y. Ziya Köseman:

“Laiklik yanlış tefsirlere yol açmayacak şekilde tarif edilmelidir. Yanlış tefsirler yüzünden memlekette bazı vaziyetler vatandaşlar yanında ızdıraclar husule gelmiştir. Esas olan dinin devletten veya siyasetten ayrılmış olması veya birleşmiş bulunması değildir. Esas, fiili neticelerdir. Vatan endişeye düştü ve bu şekilde bir ihtilaf ile karşılaştı. Vatandaşlar ne istiyor bunu arar lazımdır. Bugün vatandaşlar din öğretimini, din terbiyesini, ahlak terbiye istemektedirler. Memlekette bir din bilgisizliği meydana gelmiştir. Laiklik umdemize hanel gelmesin diye bu mühim vazife ihmal edilmiştir.”¹⁷⁷

Delege Şükrü Nayman:

“Bugünkü ihtiyaç Türk milletinin ve Türk gençliğinin hasretle özlediği manevi gıda ihtiyacıdır. Biz ihtiyacımızı İslâm dininin kabul ettiği ahlak kanunlarında bulacağız. Bugün harp sonu Amerika'da Avrupa'da radyo harıl harıl dini konferanslar vermekte, kiliseler dolup taşmaktadır. Biz ise iftar sofraya yerine içki masaları, kadınlı erkekli briç ve poker partileri yapmayı bir yenilik olarak kabul ediyor ve övünüyoruz. Din terbiyesinin inkişafına yardım etmek zamanı gelmiş, hatta geçmiştir.”¹⁷⁸

---

¹⁷⁵ a.g.y.,

¹⁷⁶ a.g.y., s. 451.

¹⁷⁷ a.g.y.,

¹⁷⁸ a.g.y.,

Reform istekleri özetle, ibadete ve ibadet yerlerine, giysiye, Kur'an'ın diline devletin karışamayacağını savunmuştur. Birinci grubun, reformun iktidar gücü ile yapılabileceğini düşünmesine karşı, ikinci grup, bunun doğal gelişime bırakılmasına inanmaktadır.¹⁷⁹ Parti dine önem vermeyip İslâm'ı başka dinlerden aşağı tutmakla suçlanmış; laik düzenin, gençleri dinden habersiz yetiştirdiği iddia edilmiştir. CHP'deki bu farklı görüşler, onun laiklik politikasına etki etmiştir.

Teklif edilen tavizler ana hatlarıyla şunlardır:

- 1-Türk ve din büyüklerinin türbeleri halkın ziyaretine açılmalı,
- 2-Haftada birer saatlik seçmeli din dersleri, velilerin yazılı müracaatıyla öğrencilere verilmek şartıyla ilk ve orta okul müfredatına dahil edilmeli,
- 3-CHP'nin din eğitimine önem verdiğini belirten bir madde parti programına konulmalı,
- 4-Parti programı, CHP'nin ilkokullarda seçmeli din derslerini başlatacağını ilan etmeli,
- 5-Milli Eğitim Bakanlığı programı da seçmeli din derslerinin ilkokulların müfredatına konulacağı açıkça belirtmeli,
- 6-Din eğitimi veren yüksek okullar açılmalı,
- 7-İmam-Hatip Okulları yeniden açılmalı.¹⁸⁰

Buna tavizlere karşı çıkanlar ise, Diyanet İşleri Başkanlığı'nı devletten ayrılması, Kur'an ve ibadet dilini Türkçeleştirilmesi; halkevleri ve ibadet yerlerinin fonksiyonlarının birbirine yaklaştırılması, ibadet şekillerinde değişiklikler yapılması, dini kıyafetlerin giyilmesinin yasaklanmasını istemişlerdir.

Behçet Kemal Çağlar, "örümcekli" kafalıların:"efsanelerine" karşı delegeleri uyarmış, "Türkiye'yi, uygarlığın imkanları gerekliliklerinden, bunların gavur icadı olduğu bahaneleriyle uzak tutan yobazlığa olduğu kadar, kızıl emperyalizme de düşman"

---

¹⁷⁹ Tunaya, *İslâmcılık Akımı*, s. 181-182.

¹⁸⁰ Binnaz Toprak, *Islam and Political Development in Turkey*, Leiden 1981, s79'dan aktaran, Sitembölükbaşı, a.g.e., s. 22

olduğunu söylemiştir.¹⁸¹ Cemil Sait Barlas ve Behçet Kemal Çağlar gibi katı laikliğin uygulanmasından yana olanların çabaları sonucu bazı öneriler reddedilmiştir.¹⁸²

Kurultayda, laikliğe ait 15. madde şiddetli tartışmalara yol açmış ve delegelerden bazıları, din işlerinin devletçe ele alınmasına karşı çıkmışlar, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın özerk olmasını savunmuşlar; bir İlahiyat Fakültesi'nin kurulması gerekliliği üzerinde durmuşlardır.¹⁸³

15. madde şu şekildedir:

“Partimiz devlet idaresinde bütün kanunların, nizamların ve usullerin muassır medeniyete, ilim ve fenlerin temin ettiği esas ve şekillere ve dünya ihtiyaçlarına göre yapılmasını ve tatbik edilmesini din fikirlerinin devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutulmasını milletimizin her yönden ilerleyip yükselmesinde başlıca muvaffakiyet amili görür. Din anlayışı vicdan işi olduğundan her türlü taarruzdan ve müdahaleden masundur. Hiçbir vatandaşa kanunların men etmediği ibadet ve ayinlerden dolayı karışılmaz.”¹⁸⁴

Kurultay, dine taviz konusundaki teklifleri değerlendirmesi için, bu teklifleri parti kuruluna ve kabineye arz etmeye karar verdi.¹⁸⁵ Bunun üzerine CHP'nin programında, dini konulara ilgi göstereceğini vurgulayan yeni bir düzenleme yapıldı:

“Dini anlayış bir vicdan işi olduğundan, her türlü taarruz ve müdahaleden masundur. Hiçbir vatandaşa kanunların men etmediği ibadet ve ayinlerden dolayı karışılmaz”¹⁸⁶

Kurultayın ardından, laiklik yeni bir boyut kazanmış, Din “manevi gıda” olarak değerlendirilmiş ve toplumun bu gıdaya gereksinimi olduğu gerekçesiyle ilkokullara din dersi konulmasına; hac görevini yapacaklara döviz ayrılmasına, Türk büyüklerine ait türbelerin açılmasına karar verilmiştir.¹⁸⁷ 1947 tarihli Kurultayında bu kararlar C.H.P.'nin , Kemalist ideolojiden ödünler vermesi olarak değerlendirilmiştir.

---

¹⁸¹ Jaschke, (Çev. Haydar Örs), Bilgi Yayınevi, Ankara-1972, s. 99.

¹⁸² *Tasvir*, 3 Aralık 1947.

¹⁸³ *Kudret*, 3 Aralık 1947; *Ulus*, 3 Aralık 1947.

¹⁸⁴ *Ulus*, 3 Aralık 1947; Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, s. 586.

¹⁸⁵ Ali Rıza Kırboğa, *İmam-Hatip Okulları Davası*, İstanbul-1975, s. 287.

¹⁸⁶ Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, s. 586.

¹⁸⁷ Şaylan, a.g.e., s. 55.

Bütün bunlara rağmen, kongrede yapılan şu “laiklik” tanımının aslında sekülerleştirmeyi ifade ediyor olması çok ilginç bir noktadır:

“Laiklik, yalnız din ile siyasetin arasında bir alaka kurulmaması değil, sosyal hayatın her yönü ile din arasında bir münasebet kurulmamasıdır. Binaenaleyh laiklik, sosyal hayatın her yönünü din ölçülerinden ayırmayı, sosyal hayatın her yönünü, zamanın, hayatın, müspet bilimin verilerine uydurmayı tazammum eder.”¹⁸⁸

Partinin bu yönünü eleştiren Adnan Menderes, 1945’ten önce ve sonra olmak üzere birbirine taban tabana zıt düşünce ve felsefeye dayanan iki tane CHP olduğunu söylemektedir. Menderes’in belirttiğine göre CHP, iktidarı kaybetmek korkusu nedeniyle ödün vermeyi peşinen kabullenmiş bir partidir ve bu gerçeği görmek için Demokrat Parti (DP) kurulduğu zamanki CHP programı ile DP’nin fikir ve prensip olarak oluşmasından sonraki CHP programını karşılaştırmak yeterlidir.¹⁸⁹

2.2.2.1.3. Şemseddin Günaltay’ın Başbakan Olması

1945-1950 yılları arasında, yeni kurulan muhalefet partileriyle birlikte Türkiye’de ilk defa serbest seçimlerin yapılacak olması nedeniyle C.H.P., dine olan yaklaşımında meydana gelen değişimlerin göstergelerinin en önemlilerinden birisi Profesör Şemseddin Günaltay’ın başbakanlığa getirilmesi olmuştur.

1949 yılında başbakanlığa getirilen Günaltay, Sebilürreşad’da “Din beşeriyet için bir ihtiyaçtır, dini tahkir alçaklıktır”, “Batınlık komünizm gibi bozguncu siyasi bir teşkilattır” vb. başlıklar altında yazıları yayımlanmıştır.¹⁹⁰ “Kutsiyet duygusunun kaynağı dindir... Kutsiyet duygusunu inkişaf ettirirsek yükseliriz... Yeryüzünde kutsiyet hükmüne, yani dine bağlı olmayan medeni bir millet yoktur.”¹⁹¹

---

¹⁸⁸ “Laikliği Noksan Anlama”, *Forum*, c. IV, sayı: 44. ’den aktaran Sitembölükbaşı, a.g.e., s.50

¹⁸⁹ Taner Timur, *Çok Partili Hayata Geçiş*, İstanbul-1991, s. 63.

¹⁹⁰ *Sebilürreşad*, Sayı: 28, 1948

¹⁹¹ “Memleketimizde Kutsiyet Duygusu Yaşayacaktır”: Başbakan Şemseddin Günaltay’ın Nutukları”, *Sebilürreşad*, Eylül 1949, s. 156.

Dinin önemiyle ilgili bir çok konuşma yapmış olan ve “Medreseden yetişmiş bir İslâm bilgini” olarak tanıtılan¹⁹² Günaltay’ın, bu göreve getirilmiş olması C.H.P.’nin yaklaşan seçimler nedeniyle halka yaptığı bir jest olarak görülmüştür.:

Günaltay’ın başbakanlığına karşı çıkanlar olmuştur. Bunlardan Behçet Kemal Çağlar C.H.P.den ve Millet vekilliğinden istifa etmiş, Partiden kopmalar olacağı ve ayrılanların Kemalist Parti adında yeni bir parti kuracakları söylentisi ortaya çıkmıştır.¹⁹³

Günaltay hükümetinin programının din eğitimi bölümü şöyledir:

“...Din öğretiminin ihtiyari olması esasına sadık kalarak, vatandaşların çocuklarına din bilgisi vermek haklarını kullanmaları için gereken imkanları hazırlayacağız; fakat laiklik prensibinden ayrılmamıza asla imkan tasavvur edilmemelidir. Bilhassa din perdesi altında bu milleti asırlar boyunca uyuşturmuş hurafelerin yeni baştan belirmesine asla meydan vermeyeceğiz...”¹⁹⁴

“Türk inkılabının ana prensiplerini titiz bir itina ile savunmaya devam edeceğiz. Bütün diğer hürriyetler gibi vatandaşın vicdan hürriyetini de mukaddes tanırız. Din öğretiminin ihtiyari olması esasına sadık kalarak, vatandaşların çocuklarına din bilgisi verme haklarını kullanmaları için gereken imkanları hazırlayacağız. Fakat, laiklik prensibinden ayrılmamamıza asla imkan tasavvur edilmemelidir. Bilhassa din perdesi altında bu milleti asırlar boyunca uyuşturmuş olan hurafelerin yeni baştan belirmesine asla meydan vermeyeceğiz. Bu konuda alınması gerekli sayacağımız tedbirleri yüksek tasviplerinize sunmakta tereddüt etmeyeceğiz ... Her türlü vicdan ve düşünce hürriyetinin masuniyeti esastır. Fakat, kanaat ve düşünceler kanunlarımızın yasak ettiği tahrik ve propaganda mahiyetini aldığı zaman en ağır suç sayılacaktır.”¹⁹⁵

Programda da laiklik üzerinde fazlaca durulması İslâmcı çevreleri kaygılandırmıştır.

Yeni Hükümetle ilgili olarak, Eşref Edib, Sebilürreşad’da şunları yazmıştır:

“Hükümet başına geçecek zevatın mutlaka “komünizm gibi din de bir zehirdir” demesi, yahut milletteki din hislerinin tamamıyla bertaraf edilmesi için otuz sene daha bu gidişin devamına lüzum var demesi mi icap eder? Onların Başbakan

---

¹⁹² Tunaya, “Tunaya: İslâmcılık Cereyanı”, s. 204.

¹⁹³ Cumhuriyet, 21 Ocak 1949

¹⁹⁴ Cumhuriyet, 23 Ocak 1949; Ulus, 23 Ocak 1949.

¹⁹⁵ İsmail Arar, Hükümet Programları, İstanbul-1955, s. 205.

olmaları ve öyle demeleri laikliğe aykırı telakki edilmiyor da, Şemseddin Günaltay'ın Başbakan olması ve "Din beşeri bir ihtiyaçtır. Dinsiz bir millet yaşayamaz. Dini tahkir alçaklıktır. Türk milletinin dini olan Müslümanlık ilim ve fazilet dinidir. Bu güzel dini hurafelerden ve taarruzlardan kurtararak safiyeti evveliyesine yükseltmek ve inkişafını sağlamak bütün münevverler için en mühim bir vazifedir" demesi neden laikliğe aykırı görülsün?

Öyle ya, mademki laiklik dinsizlik demek değilmiş, o halde dindar adamların, memlekette dini inkişafın husulünü candan isteyen imanlı zevatın re'si kâra (yönetime) gelmesi, hükümet ve devlet reisi olması neden laikliğe aykırı olsun? Bilakis, böyle zevatın millet işini deruhte etmesi, dindar ve Müslüman olan millet gibi hissetmek ve düşünmek itibariyle demokrasi esaslarına daha uygundur:

Programa gelince:

Programdaki ifade serttir. Adeta müfritlerin diline benziyor. Şemseddin Günaltay gibi bir ilim adamının, bir İlahiyat Fakültesi reisinin bu hususta daha temkinli, daha mutedil bir lisanla konuşması icap ederdi. "Dini siyasete âlet" sözü, yirmi beş senedir Halk Partisi'nin din üzerindeki baskısını yürütmek için öne sürdüğü paslı bir silahtır Din perdesi altında siyaset değil, siyaset perdesi altında dinin kolu kanadı sımsıkı bağlanmıştır. şimdi bu kâfi değilmiş gibi, demokrasi şerefine, mülga idare-i örfiye kanunları gibi kanunlar mı yapılacak? Demokrasiyi geliştirmek hususunda çalışacağını söyleyen bir kabine için bu türlü konuşmak hiç de demokrasi esaslarına uygun düşmez. Diğer hürriyetlerde demokrasi var da din ve vicdan hürriyetine gelince totaliter prensipler mi tatbik olunacak? Demokrasi bir küldür tecezzi kabul etmez. Ya bütün hürriyetler tam ve müsavi olarak vardır; yahut yoktur: her türlü propaganda caiz de yalnız dini propaganda mı suç olacak? O halde Diyanet Riyasetini derhal lağvetmeli, bütün vaizleri söz söylemekten men'etmeli. Çünkü bunlar neşriyatla ve şifahen dini propaganda yapıyorlar ve dini propaganda yapmak için Meclis kendilerine tahsisat veriyor. her müessesenin kendi mevzuu dahilinde propaganda yapması vazife-i asliyesidir. Tekel idaresinin şarapları, rakıları propaganda yapması suç olmuyor da, dini müesseselerin din propagandası yapması neden suç oluyor?

Sonra demokrasi esaslarına göre hükümetin bütün icraatı tenkid olunabilecek de din üzerindeki baskısını tenkid neden dini siyasete alet telakki olunarak men edilecek? Bunun açıkçası, her şeyde demokrasi var ama dinde yok! Her şeye karşı müsamaha var ama, dine karşı müsamaha yok.

Demokrasiyi geliştireceğini söyleyen hükümet din ve vicdan hürriyeti meselesinde böyle şiddetli bir lisan kullanacağı yerde daha mülayim, demokrasi hkmetlerine yakışır daha demokratik bir dille konuşmalıydı. (...)

Sonra hükümet hurafelere meydan vermeyeceğini, buna karşı kanuni tedbirler alacağını söylüyor. Eğer bu, kanun çerçevesine girerse hurafe telakki olunan şeyleri birer birer saymak ve göstermek icap eder. Mutlak olarak böyle “hurafe” kelimesinin kanuna konulması esasat-ı hukukiyye ile kabili telif değildir (hukuk kurallarıyla bağdaşmaz). Hükümet ne gibi şeyleri, ne gibi maddeleri hurafe telakki ediyor? Belki onun hurafe saydığı şey bir esasa müstenittir: Hem, laik bir hükümetin böyle dini meselelerle uğraşması nasıl tecviz edilebilir?”¹⁹⁶

2.2.2.1.4. Demokrat Parti Ve Laiklik Tartışmaları

Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes’in verdikleri “Dörtlü Takrir” adlı önergeyle başlayan sürecin sonunda 7 Ocak 1946’da Demokrat Parti’nin kurulmuştur.

Bu dönemde DP’nin gelişimini Tunaya şöyle anlatmaktadır:

“1945’den önce, muhalefet kitlesi hazırđı. 1945’te dünya şartlarının da yardımı ile CHP’ye karşı muhalefet başlamıştı. DP, geniş hoşnutsuzluğu bir iptidai madde olarak kullanmasını bilmiş ve geniş bir kitle kendisini benimsemiştir. Tek parti iklimi değişince de, çeşitli fikir akımları, bu arada Meşrutiyet İşlmcılığını değişik şartlar altında devam ettirmek isteyen bir cereyan da ortaya çıkmıştır. Bu cereyan, Türk Devrim hareketlerinin karşısında yer almış ve muhalefetin destekleyicisi olmuştur”.¹⁹⁷

İnönü, Demokrat Parti’nin kuruluşunu hatıralarında şöyle anlatmaktadır: “Bayar’ın parti teşkil etmesinden memnun olmuştum. Program hakkında ilk malumatı alınca, geçmiş tecrübelere göre dikkat edilecek bazı noktalar üzerinde fikrimi söyledim. Benim o zaman Bayar’a endişe ile bahsettiğim mevzuları şöyle hatırlıyorum: Din siyasete vasıta olarak kullanılacak mı? Mektep yaptırılmak hamlesine zarar gelecek mi? Ve seçim meselesi hallolunacak mı?”¹⁹⁸

¹⁹⁶ Eşref Edib, “Günaltay’ın Başkanlığı ve Akisleri”, Sebilürreşad, Sayı: 29, 1949

¹⁹⁷ Tunaya, İşlmcılık Akımı, s. 178.

¹⁹⁸ Cumhuriyet, 2 Eylül 1959; Metin Toker, Tek Partiden Çok Partiye, İstanbul-1970, s. 112.

Demokrat Parti, Programında demokrasiye bağlılığını ve kuruluş amacını şöyle ortaya koymuştur:

“Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin, demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadıyla kurulmuştur,”¹⁹⁹

Dinin siyasete alet edilmemesi ifade ise şu şekilde ifade edilmektedir:

“Dinin siyaset aleti olarak kullanılmasına, yurttaşlar arasında sevgi ve tesanütü bozacak şekilde propaganda vasıtası yapılmasına, serbest tefekküre karşı taassup duygularını harekete getirmesine müsamaha olunmamalıdır.”²⁰⁰

DP'nin 85 maddelik parti programının laiklikle ilgili 14. maddesi şöyledir:

“Partimiz laikliği, devletin siyasette, dinde hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması manasında anlar ve laikliğin din aleyhtarlığı şeklindeki yanlış tefsirini reddeder, din hürriyetini diğer hürriyetler gibi insanlığın mukaddes haklarından tanır. Gerek dini tedrisat meselesi ve gerekse din adamlarını yetiştirecek müesseseler kurulması hususunda mütehasıslar tarafından esaslı bir program hazırlanması zaruridir. Üniversite içinde yer alacak İlahiyat Fakültesi ve ilmi mahiyette mümasil müesseseler, Milli Eğitim Bakanlığı'nın bu kabil müesseseleri gibi muhtar olmalıdırlar.”²⁰¹

Demokrat Parti'nin programında yer alan bu ifadeler Sebilürreşad'daki bir yazıda. “din siyaseti” nin henüz tam anlamıyla aydınlanmış olmadığı şeklinde yorumlanmıştır:

“Demokrat Parti din meselesindeki görüşlerini daima böyle kapalı tutamayacaktır. Bir dereceye kadar olsun, safha safha açıklamak mecburiyetinde kalacaktır: Çünkü her gittiği yerde millet bu suali partiye sormaktadır. Milletin en ziyade merak ettiği; açıkça anlamak istediği nokta şudur: Demokrat Parti'nin din hürriyetini anlayışı ve din siyasetiyle Halk Partisi'nin bu husustaki anlayış ve siyaseti hakkında ne fark vardır?

Mesela Türk milleti ibadetinde peygamberinin lisanını kullandığı için üç ay zindana atılmasını, dinlere karşı ilanı harb eden masonların istedikleri gibi faaliyet icrasında serbest oldukları halde Türk milletinin dini inkişafı yolunda bir cemiyet

¹⁹⁹ Tunaya, Türkiye'de Siyasi Dernekler II, s.

²⁰⁰ Tunaya, a.g.e.,

²⁰¹ Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952, s. 662.

teşkil edememesini Halk Partisi din hürriyetiyle kabili telif göremediği gibi Demokrat Parti de bu hususta Halkçılarla aynı fikirde midir?

Sonra din ile devletin ayrılması meselesinde Diyanet Riyasetinin hükümet ve Meclise bağlı resmi bir müessese halinde kalması, mekteplere dini tedrisatın kabulü, bir takım dini müesseselerin hükümet tarafından açılma teşebbüsleri, laiklik telâkkisi, tamamıyla hükümetten ayrı, hür ve müstakil bir cemaati İslâmiye teşkili gibi mühim meselelerde, Halk Partisiyle Demokrat Parti arasında ne gibi görüş farkları vardır?

Sonra Millet Partisi din meselesindeki görüşlerini, Halk Partisi'nin mesela Anayasaya soktuğu hususi parti umdelerinin Anayasadan kaldırılması, milletin istediği lisanla ibadette serbest olması gibi bazı hususta bir dereceye kadar açıklamıştır. Acaba bu hususta Demokrat Parti Halk Partisiyle omuz omuza olarak Millet Partisi ne karşı müşterek bir siyaseti diniye mi takip edecektir?

İşte böyle gerek esasa, gerek tatbikata ait birçok noktalar vardır ki Demokrat Parti bunları hep meskut geçmektedir. Halbuki bir partinin, milletin vicdanı umumisine ait bu kadar meseleler üzerinde ilanihaye sakin kalması, görüşlerini, düşüncelerini saklaması doğru değildir. İslâm dini aşikâre olduğu gibi partiler de eğer davaları hak olduğuna inanıyorlarsa bunu saklı tutmamaları icap eder.”²⁰²

DP'nin ortaya çıkması ve halkın bu partiye olan ilgisinin yoğunluğu üzerine, C.H.P. Anayasa'ya göre 1947'de yapılması gereken seçimleri, 14 ay önceye aldı. Böylece, D.P. teşkilatlarının kuruluşunu tamamlayamadan seçime girmiş oldu. 1946 seçimlerinde . CHP'nin milletvekilliği teklifini reddeden, İstiklal Savaşı kahramanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın Bayar'ın teklifini kabul ederek D.P. İstanbul listesinden bağımsız aday olması partiye güç vermiştir²⁰³

21 Temmuz'daki Seçimlerde 465 meclis sandalyesinin 390'ını C.H.P. 65'ini D.P., 7'sini bağımsızlar kazandı.²⁰⁴ DP için önemli bir başarı elde etti ve gücünü ispatladı.

Gergin bir havada yapılan seçimlerden sonra, oyların sayımının “açık oy gizli tasnif” usulüne göre yapılması seçim sonuçlarında hile yapıldığı iddialarının ileri sürülmesi ortamın daha da gerilmesine sebep olmuştur. 24 Temmuzda hükümet seçim sonuçları

²⁰² Eşref Edib’ “Demokrat Parti'nin Din Siyaseti”, Sebilürreşad, Sayı: 27, 1948

²⁰³ Rıfık Salim Burçak, *Türkiye’de Demokrasiye Geçiş*, s. 76-78.

²⁰⁴ *Ayın Tarihi*, Temmuz 1946

hakkında vatandaşları şüpheye düşürücü yayınları yasakladı, Celal Bayar'ın "İşte iddia ediyorum, hatta itham ediyorum, seçim işlerine fesat karıştırılmıştır. Seçimler memleketin hakiki iradesini göstermekten uzaktır." şeklindeki bir beyanatını yayınlayan Yeni Sabah ve Gerçek gazeteleri kapatıldı.²⁰⁵

Bu günlerde, D.P.'lilerin şiddetli eleştirilerine karşı çıkan, Falih Rıfkı Atay C.H.P.'nin yayın organı olan Ulus'ta, Demokrat parti, bir siyasi parti olmaktan çıkmıştır. Bir yıkıcılar ve intikamcılar hareketi haline gelmiştir şeklinde bir yazı yayınlamıştır.²⁰⁶

1946 seçimleriyle ilgili olarak ,Tahsin Banguoğlu, 18 5 1998'de kendisi ile yapılan bir konuşmada anlatmaktadır:

"... İnönü Bayar'a kıymet vermezdi, muhalefet partisini onun kurmasına çok sevinmişti. Yalnız 1946 Seçimlerinden sonra aralarında bir anlaşma oldu. 1946 Seçimlerinin açıklanan neticelerinde %40 hile vardır. Seçimin hemen ardından yolsuzluklar ve hileler olduğu gerekçesi ile seçimlerin iptali gündeme geldi. D.P. bunun üzerine gitseydi netice alma şansı büyüktü. D.P. buna lüzum görmedi ve bu konuda İnönü ile Bayar anlaşılır."²⁰⁷

Seçimle ilgili iddialar siyasi tansiyonun artması üzerine Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 12 Temmuz 1947'de "12 Temmuz Beyannamesi" olarak adlandırılan bir demeç vererek havayı yumuşatmıştır. Bu beyanname politikada önemli değişimlere yol açmıştır. D.P. ile ilişkilerde sertlik yanlısı olan Başbakan Recep Peker istifa etmek durumunda kalmış, Demokrat Parti'de ise C.H.P. ile yakınlaşmaya karşı çıkan Kenan Öner bir grup partili istifa ederek Millet partisini kurmuştur.²⁰⁸

D.P.'nin bu kadar bile başarı gösteremeyeceğini düşünen C.H.P.'liler ise seçimden sonra İktidarda kaldığı daha sonraki dört yıl boyunca, tekrar halkın güvenini kazanmak için çalıştılar. Dört yıl içinde üç CHP başbakanı 1946-1950 yılları arasında dört CHP hükümeti kurdu: 1-Recep Peker hükümeti (1946), 2-Birinci Hasan Saka hükümeti (1947), 3-İkinci Hasan Saka hükümeti (1948), 4-Şemseddin Günaltay hükümeti (1949), dini konularda resmi olarak o ana kadar yapılmamış değişimleri gerçekleştirdiler.

---

²⁰⁵ Karpat, a.g.e., s. 145

²⁰⁶ Ulus, 1 Temmuz 1946.

²⁰⁷ İsmail Kara, *Biraz Yakın Tarih Biraz Uzak Hurafe*, Kitabevi, İstanbul-1998, s.107

²⁰⁸ Karpat, a.g.e.,

DP ise, 1946 seçimlerinden sonraki dört yılı bütün yurttan alternatif politikasını halka anlatmak ve teşkilatlarını geliştirmekle geçirdi. D:P. ve diğer partilerin o ana kadar hiç görülmemiş bir şey olarak halkın ayağına gitmesi karşısında. Halk ilk defa eline geçmiş olan böyle bir fırsatı değerlendirerek, iktidar partisini şikayet etti ve isteklerini onlara ilettiler. Onlar da İktidar partisinin yıllarca ihmal ettiği hususları eleştirmeye ve bu şekilde taraftar toplamaya başladılar. Hem Milletvekili adayları ferdi propaganda gezilerinde, hem de parti olarak düzenledikleri toplantılarda, mitinglerde halka Ezanı tekrar aslı lafızları ile okumak, Kur'an Kurslarını yaygınlaştırmak, İmam-Hatip Okulları açmak gibi bir takım vaatlerde bulundular.²⁰⁹

DP böylece, mümkün olan en geniş sahaya hitap etmeyi amaçlamaktaydı; daha çok liberalizm ve demokrasi arzulayanlar kadar, muhafazakarların, dindar halkın ve iş çevrelerinin desteğini kazanmak da istiyordu. Liderlerinin seçmen tarafından iyi tanınan kimseler olması da parti için ayrı bir avantaj oluşturmuştur. DP programının yanında parti liderlerinin konuşmaları D.P.'nin büyümesinde etkili olmuştur.

Celal Bayar 1949'da DP Bursa kongresinde laikliği vicdan hürriyeti olarak açıklamıştır:

“Evet biz Müslüman'ız ve Müslüman olarak kalacağız. Şunu ehemmiyetle ve ısrarla tekrarlayarak derim ki, laiklik prensibi buna asla mani değildir. Bilakis vicdanlara hükmedilmesine müsaade etmeyen bir prensiptir. Bugün bizi inandırdığımız gibi ibadet etmekten men eden hiçbir kimse yoktur ve hiç bir zaman da olmayacaktır.”²¹⁰

aynı konuşmasında ²¹¹ “Ancak Türkiye'de şeriatı ve irticayı asla yaşatmayacağız.”²¹² da diyen Celal Bayar'ın bu son sözü konusunda gelenekçi basın DP'yi güç durumda bırakmış ve Bayar tam olarak yapmasa da, sözlerini açıklamak zorunda kalmıştır.²¹³

---

²⁰⁹ B. Bilgin, a.g.e., s. 59; Tahsin, Banguoğlu, Kendimize Geleceğimiz, İstanbul-1984, s. 98.

²¹⁰ Vatan, 4 Nisan 1949.

²¹¹ Vatan, 4 Nisan 1949.

²¹² Vatan, 4 Nisan 1949.

²¹³ Raif Ogan, “Bayar'ın Bursa Nutkunda Karanlık Bırakılan Laiklik Mevzuu”, *Sebilürreşad*, C. II, Sayı: 47 Mayıs 1949, s. 345; E. Edip, “Din Herşeyden Üstündür”, *Sebilürreşad*, Sayı: 46, Mayıs 1949, s. 329; E. Edip, “Laiklik Şeriat Aleyhtarlığı mıdır?”, *Sebilürreşad*, Sayı: 45, Mayıs 1949, s. 3 16; M. Raif Ogan, “Şeriatı Yaşatmamak Celal Bayar'ın Ne Haddine?”, *Sebilürreşad*, Sayı: 39, Nisan 1949, s. 2 17.

DP, muhalefetteyken 1949'daki II. Büyük Kurultayında Celal Bayar, Türk milletinin Müslüman olduğunu ve Müslüman olarak Allah'ına kavuşacağını söylemiştir.²¹⁴ DP, bu tutumunu, hem oy sağlayabileceği sanısıyla hem de pazar ekonomisine geçişin yaratacağı aydınlanmadan doğabilecek siyasal yönelişleri önleyebilmek amacıyla, siyasal varlığının sonuna dek sürdürmüştür.²¹⁵

Bayar yine DP'nin II. Kongresinde yaptığı konuşmasında laiklikle ilgili görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

“Programımızda din hürriyeti de diğer hürriyetler gibi mukaddestir demişizdir. Programımız laiklik ve dine hürmet esasını en iyi şekilde tespit etmiştir. Eğer biz iktidarda olsa idik, bu programın tatbiki keyfiyeti de mütehasısların hazırlayacağı bir programla elde edilirdi. Türk milleti Müslüman'dır. Müslüman kalacaktır. Allah'ına Müslüman olarak dönecektir... Dini tedrisat meselesi tamamıyla teknik bir meseledir. Genel İdare Kurulu şöyle böyle yapacağım deseydi acele etmiş olurdu. Biz programımızın tatbiki imkanını elde ettiğimiz gün, en mutemet kimseler tarafından tatbik şekli de programa bağlanacaktır... Biz dinin siyasete alet edilmesinin şiddetle aleyhindeyiz. Bu ne maksatla olursa olsun, bizzat o mukaddes mefhuma hürmetsizliktir. Biz irtica'nı aleyhindeyiz. Memlekette irtica yoktur. Ama irtica'a doğru beliren istidatları görüp önlemezsek bu memleketin felaketini kendimiz hazırlarız. Bu noktada hassas olmamız lazımdır.”²¹⁶

CHP'nin muhalefeti irtica taraftarı olarak suçlamasına karşılık, Demokrat Parti II. Büyük Kongresinde Reşat Güçlü, CHP'yi: irticaya taviz vermekle suçlamıştır.

“...Memlekette irticayı körükleyen tek kuvvet CHP'dir. Nasıl ki (daha fazla ayakta durmak için) Atatürk'ün mirasını yiyorsa, Atatürk inkılabını satarak mürteciye taviz veriyor. Adana'dan geliyorum. İstanbul'dan harıl harıl, tomar tomar yılan muskası geliyor. “Bunlar nedir?” dediğim vakit, “Partice damgalanmıştır, daha tesirlidir.” diyorlar. Beraberimde numunelerini getirdim. CHP'yi bu memlekette irticayı uyandırmak ve irticaya taviz vermekle itham ediyorum.”²¹⁷

1949 yılında Zonguldak'ta meydana gelen bir olayı Cihat Baban şöyle anlatmaktadır:

---

²¹⁴ Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, s. 681.

²¹⁵ Özek, *Devlet ve Din*, s. 542-543.

²¹⁶ Tunaya, a.g.e., s. 681; *Vatan*, 24 Haziran 1949.

²¹⁷ Tunaya, a.g.e., s. 652.

“CHP'nin dinsiz olduğu, camileri ahır yaptığı, toplantılarda her gün tekrar ediliyor, alkış topluyor. Demokrat Parti kurucuları da bu sözlere hep aynı endişe ile yani oy kaybetmemek ve iktidarı kaçırmamak için karşı çıkmıyorlar. Aslında oy toplamak kaygusu ile arkadaşlarının vermiş oldukları tavizler Celal Bayar'ı bile tavizsiz hale getirmişti. 1949 Zonguldak Konferansını yaparken bir delegenin: “Kadınlar evlerine dönmelidir. Bu açık-çıplaklığa bir son verilmelidir. Kur'an serbest olmalı, Kur'an Kursları açılmalıdır. Biz ezan sesi ile uyumak, ezan sesi ile uyanmak istiyoruz” demesi üzerine yanımda oturan Celal Bayar, kulağıma eğilerek: 'Bu geri kafalılarla ve iptidai insanlarla bizler ne yapacağız?...' diye bana sormuş, fakat söz sırası kendisine geldiği zaman oyları ürkütmemiş olmak için o densiz, gerici delegenin haddini bildirmemişti.”²¹⁸

1950 Yılına kadar süren demokratikleşme sürecinde DP din konularındaki resmi sınırları aşmamaya dikkat etti. Bununla beraber, “İslâm'ın Savunulması” DP için açığa vurulmamış fakat güçlü bir propaganda unsurudur. DP'nin din konularında daha fazla özgürlüğe müsaade edeceğine inanan seçmenlere bu mesaj ulaştı. CHP'nin ekonomik ve sosyal politikalarına duyulan tepkinin yanısıra İslâm konusu da DP'nin 1950 seçim zaferinde büyük ölçüde rol oynamıştır.²¹⁹

Sonuç olarak, Türkiye'de laikliğin Tanzimatla başlayan Batı'ya yönelmeyle başlayan sürecin sonunda, modernleşme olarak Cumhuriyet Döneminde ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Çok partili döneme kadar devletin laikleştirilmesi, toplumun sekülerleştirilmesi için, devlet eli ile yoğun bir programın uygulanması girişimine şahit olunmuştur. Siyasal sistemin, hukukun, eğitimin ve kültürün laikleştirilmesi çalışmaları zaman zaman toplumdaki tepkiler görse de söz konusu hareketler çok kısa sürede şiddetle cezalandırılmışlardır. Çok partili hayata geçişle birlikte siyasal rekabetin kaygısı katı laikliğin teori ve uygulamasına liberal bir etkide bulunmuş ve yumuşatılmasına neden olmuştur.

---

²¹⁸ İsmail Cem, *Türkiye'de Gerikalmışlığın Tarihi*, s. 393.

²¹⁹ *Türkiye'de İslâmcı Akımlar*, s. 33.

3. 1950 ÖNCESİ VE SONRASI TÜRK BASININDA LAİKLİK VE DİN TARTIŞMALARI

Cumhuriyetin ilanından sonra Türk basını, 1946 ve hatta yer yer 1950'ye kadar süren bir dönemde, tek parti idaresince belirlenen, sınırlar içinde hareket etmiştir. Bu dönem boyunca basın, iktidar politikalarını meşrulaştırmak ve devrimleri yaymak doğrultusunda yönlendirilmiştir. Bu dönemde basında yerleşen bazı gelenekler ve zihniyet bugüne kadar tesirleri görülen bazı eğilimleri doğurmuştur.

Tek parti döneminin karakteristiği basında muhalif sesin bulunmamasıdır. O devrin ünlü gazetecilerinden F. Rıfki, Türkiye'de basın mesleğinin haysiyeti olmadığını, çünkü sorumlu şahısların, başyazarların kendilerine verilen telefon emirlerinin dışına çıkamadıklarını, bir yazısında yakınma kabilinden yazar. Bu dönem boyunca sol basın organlarına da zaman zaman müsaade edildiği halde İslâmcı nitelik gösteren hiçbir yayına izin verilmemiş, hatta bazı zamanlarda Ramazan'la ilgili yazı ve haberlere yer vermek bile gericilik propagandası suçlamasıyla yasaklanmıştır.²²⁰

Güdümlü basın devrinde basın organları arasında fikirlerine göre bir sınıflama yapmak mümkün değildir. Daha önceden yayımlanan gazeteler de yeni yayımlanmaya başlayan gazeteler de istisnalar dışında resmi fikirleri işlemiş, savunmuş, pekiştirmeye çalışmışlardır. Daha önce yayımlanan gazeteler Cumhuriyet fikriyatını en uygun biçimde müdafaa ettikleri oranda, yayınlarını sürdürdüler. Sahipleri, başyazarları milletvekili seçilmişlerdir.

Cumhuriyet yıllarında yayınlanmaya başlayıp da günümüze kadar tesirli bir yayın organı olarak gelen Cumhuriyet, İstanbul'da Cumhuriyet fikriyatını savunmak üzere Yunus Nadi tarafından 1924'te kurulmuştur. Kurucuları arasında Zekeriya Sertel ve Nabizade Hamdi de vardı. Cumhuriyet'te devrin önde gelen yazarları yer aldılar. Ziya Gökalp, Ahmed Rasim, Cenab Şahabeddin, Peyami Safa, bunlar arasındadır. Cumhuriyet, tek parti döneminin fikir gazetesi oldu. Ancak zaman zaman fikrî gömlek değiştirmelere uğrayan bu gazete, II. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Almanya'yı ve Alman Nazizm'inin Avrupa'da kurmak istediği "yeni nizam"ı desteklemiştir. Çok partili hayata

---

²²⁰ Mehmet Doğan, *İletişim Veya Dehşet Çağı*, İstanbul, 1993, s. 79.

geçişte bir süre Demokrat Parti'yi desteklemiş sonra DP'nin politikalarına karşı çıkmıştır. 1960'tan sonra ise 12 Mart döneminin bir kesiti hâric, çeşitli sol görüşleri takip etmiştir.

Ahmed Emin (Yalman) tarafından kurulan Vatan, rejimin zorlamasıyla çeşitli zikzaklar çizmiştir. 1925'te Elazığ İstiklâl Mehkemesi'nce kapatılmış ve Ahmed Emin, Mustafa Kemal tarafından gazetecilikten man edilmiş, bu yüzden Vatan'ı ancak Atatürk'ün ölümünden sonra 1940'ta yeniden çıkarabilmiştir.²²¹

Millî mücadele sırasında Ankara hükümetinin resmi yayın organı olan Hâkimiyet-i Milliye bu özelliğini Cumhuriyet döneminde de sürdürmüştür. Devrin önde gelen yazarları çeşitli zamanlarda bu gazetenin yazarları ve idarecileri arasında yer almıştır. Dil devriminin harareti yıllarında adı Ulus'a çevrilmiş, Falih Rıfki Atay, Hüseyin Cahid Yalçın ve Nihat Erim bu gazetede başyazarlık yapmışlardır. Ulus, 1971'de kapanıncaya kadar C.H.P.'nin yayın organı olmaya devam etmiştir.²²²

1949'da yayın hayatına başlayan Zafer Gazetesi, çok partili hayata geçiş döneminde ve iktidarı boyunca Demokrat Parti'yi desteklemiş, partinin yayın organı niteliği taşımıştır. Başyazarlığını, daha önce Ulus ve Vatan'da yazan Mümtaz Faik Fenik yapmıştır. Liberal bir yayın politikası izleyen Zafer'de Ali Fuad Başgil, Ahmed Muhib Dıranas, Advie Fenik gibi kişiler yazıların yayınlamışlardır. Gazete 27 Mayıs 1960'ta kapanmıştır.

1908 yılında kurulan ve aralarında M. Akif, Aksekili Ahmet, Şeyhülislam Musa Kazım gibi dönemin önemli İslamcılarının da bulunduğu yazar kadrosuna sahip olan Sırat-ı Müstakim'in devamı olan Sebilürreşad, aralıklarla sürdürdüğü yayın hayatını 1966 yılına kadar sürdürmüştür. Yayıncısı Eşref Edip Fergan'dır.²²³ Takrir-i Sükun devride ve Ahmet Emin Yalman'a yapılan Malatya suikastı nedeniyle kapatılmıştır. 1948'de yeniden yayınlanmaya başlayan dergi, İslamcı yayın organlarının en önde gelenlerinden birisi olmuştur. Bu dönemdeki yazarları arasında E. Edip, C. Rıfat Atillhan, Ö. Nasuhi

---

²²¹ Doğan, a.g.e., s. 79.

²²² Doğan, a.g.e., s. 76-82

²²³ Zafer toprak, "İkinci Meşrutiyette Fikir Dergileri", Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, c1, s. 126.

Bilmen M. Raif Ogan, gibi isimler vardır. Dergi 1950'li yıllarda yapılan laiklik tartışmalarında İslamcı görüşleri yansıtmıştır.

İslamcı yayınların en önemlilerinden biri de N. Fazıl Kısakürek tarafından 1943'te çıkarılmaya başlayan ve çeşitli dönemlerde mecmua ve günlük gazete olarak çıkan Büyük Doğu'dur. Birçok defa mali sıkıntılar veya kapatılma cezası almasıyla yayını duran dergi Malatya suikastı nedeniyle de kapatılmıştır. Derginin yazı kadrosunda dönemin tanınmış bir çok ismine rastlanmaktadır: A. Fuad Başgil, E. Edip, O. Yüksel Serdengeçti, Ö. Rıza Doğrul, Osman Turan, H. Ziya Ülken, Peyami Safa, C. Sıtkı Tarancı, F. Hüsnü Dağlarca bunlardan bazılarıdır.

Demokrasiye geçiş sürecinin çok önemli bir aşaması olan 1950 seçimlerinin yaklaşmakta olması, sürecin devam edip etmeyeceği endişelerinin yaşanması seçimler öncesinde C.H.P. 'nin din eğitimi, Türk Büyüklerine ait türbelerin açılması gibi laiklik uygulamalarını yumuşatan kararlar alması ve D.P. , M.P. gibi muhalefet partilerinin iktidara gelince dinsel hayatta çeşitli özgürlükler getirecekleri vaatleri gibi sebeplerle politika ve basın gündeminin ilk sıralarına yerleşen, laiklik tartışmaları kimi olaylar ve konular etrafında odaklanmıştır. Bunları; 163. Madde, Laiklik Komünizm, Din eğitimi Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenaze töreni ve Millet Partisi'nin laikliği çiğnediği iddiaları etrafında yoğunlaşan tartışmalardır. Seçimlerden sonra yapılan tartışmaları ise, Arapça Ezan okuma yasağının kaldırılması, Radyoda dini yayınların başlatılması, Demokrat Parti iktidarının Atatürk inkılaplarını yok etmeye çalıştığı iddiaları, Ticani tarikatı eylemleri, Atatürk'ü koruma kanunu çıkarılması, Batılılaşma ve Batı kültürüne karşı gösterilen tepkiler konuları şeklinde sıralamak mümkündür.

3.1. Millet Parti'si Etrafında Yapılan Laiklik Tartışmaları

Millet Partisi 1950 seçimleri öncesi ve sonrası laikliği çiğnemek vedini siyasete alet etmek olarak değerlendirilen bir çok olay nedeniyle, laiklikle ilgili tartışmaların odak noktası olmuştur. Çalışmamızın bir çok yerinde ele alınan bu konu ile ilgili olarak bir fikir vermesi amacıyla birkaç örnek vermekle yetiniyoruz.

Bu tip olaylardan birisi eskiden D:P. İstanbul il başkanlığını da yapmış daha sonra M.P. kurucularında Avukat Kenan Öner'in ölümü nedeniyle, Hacı Bayram Camiinde okutulan mevlittir. Bu olay basına şu şekilde yansımıştır:

“Parti kurucularından Avukat Kenan Önerin ölümü dolayısıyla 17 Nisan 1949 yılında parti mevlit düzenlemiştir. Bu mevlit olayına Ankara Üniversitesi ve Yüksekokul gençliği de karıştırılmıştır. 17 Nisan’da Ankara’da Hacı Bayram Camisi’nde öğle namazından sonra okutturulan mevlitte, parti başkanı Yusuf Hikmet Bayur, Osman Nuri Köni, Reşat Aydın, Sadık Aldoğan ve on beş kadar genç bulunmuştur.”²²⁴

Mevlitte, bir beyanname ile beraber gülsuyu dağıtılmıştır. Kenan Öner’den “hukuk devi” olarak bu bahsedilen beyannamede, 1944 yılında, Irkçılık ve Turancılık suçlamasıyla tutuklanan gençlere ettiği yardımlar anlatılmaktadır.

Ankara Cumhuriyet Savcılığı’nı göreve çağıran Ulus Gazetesi, Mevlidin,1944 olaylarından dolayı suçlanan İnönü’ye karşı vatandaşları kışkırtmak amacı ile düzenlendiğini söyleyerek, asıl amaçlarının siyasi bir gösteri yapmak olduğunu iddia etmiştir. Mevlide katılan Parti yöneticileri tamamen öğrencilerin yaptığı organizasyonla bir ilgilerinin olmadığını ve beyannamede dini siyasete alet eden bir şey olmadığını söyleyerek kendilerini savunmuşlardır.²²⁵ Ankara öğrenci cemiyetleri ise, olayla ilgilerinin olmadığını bildiren bir açıklama yayınlamışlardır.²²⁶

Hüseyin Cahit Yalçın, Kenan Öner’in akraba ve yakınlarının mevlit okutmalarında herhangi bir sakınca olmadığını, kanunun, böyle bir olayı siyasete alet etmek isteyerek ateş ve kanla oynayanların yakalarına yapışacağını ve irticanın bu ülkede hayat hakkı olmadığını yazmıştır.²²⁷

Yusuf Hikmet Bayur’un 1949’da Millet Partisi’nin yayın organı olarak tanınan Kudret Gazetesi’nde, Arapça ezan yasağının Atatürk’le ilgisinin olmadığını laik bir devlette böyle bir kanunun olmaması ve kaldırılması gerektiğini, ileri sürmesi üzerine; Ulus Gazetesi’nden Falih Rıfki Atay, bu iddiaya karşı; Atatürk’ün, Türk milletini Arap kültüründen uzaklaştırmak için Ezanı Türkçeleştirdiğini, camileri kapatmayan ve ibadeti yasaklamayan cumhuriyet rejiminin, aslında dine karşı olmadığını; fakat, Millet Partisi’ni dini siyasete alet ettiğini yazmaktadır:

---

²²⁴ Ulus, 16, 18, 19, 8 Nisan 1949.

²²⁵ Ulus, 18 Nisan 1949.

²²⁶ Ulus, 16 Nisan 1949.

²²⁷ Hüseyin Cahit Yalçın, “Prensipler Etrafında”, Ulus, 23 Nisan 1949.

“...Bu parti adamlarının İstanbul camilerinde şeriat politikası yaparak teşkilatlanmak istediklerini, gazete havadisleriyle biliyordum. Doğrusunu isterseniz, bizim manevi kalkınmamız ve garplılışmamız bakımından ciddi bir ehemmiyet verdiğim irticaı, artık büyük bir tehlike saymayışıma da Mareşal gibi bir şöhretten de faydalanan şeriatçılığın Millet Partisi’ne hiçbir itibar sağlamamış olması sebep olmuştur: Fakat ezanın yeniden Arapçalaştırılması hareketinin başına Mareşal yetmediği için, Atatürk’ü geçirmek isteyenlere karşı isyan etmek borcumuzdur.”²²⁸

Çoruh Milletvekili Ali Rıza Ekrem ise, 1933’te Bursa’da Arapça ezan okunması olayı üzerine Atatürk’ün derhal Bursa’ya gittiğini hatırlatarak bu iddiayı hayret ve üzüntüyle karşıladığını bildirmiştir. Ekrem, kendisini ‘dinle ilgili işlerde düşüncelerini dumanlı olmakla itham eden’ Bayur’a, “Millet Partisi’nin dini siyasete alet olarak kullandığını söylediğim için mi düşüncelerim dumanlıdır?” diye sormaktadır.”²²⁹

Bu olay gibi bir çok olayda Millet Partisi Laiklik düşmanı olarak suçlanmıştır. Eşref Edib, Millet Partisi’ne destek verdiği bir yazısında şunları söylemiştir:

Milli dil ve kültürün, yabancı dil ve kültürlerle karşı korunması fikrine dayanılarak Kur’an dilini ibadetlerden kaldırmak; uydurulmuş, boş bir bahanedir. Programına Türk milletinin istediği dilde ve istediği şekilde ibadet edebilme hakkı olduğunu koyan Millet Partisi’ne niçin saldırılmaktadır? Kur’an’ı Türkçeleştirme işi, yanlış bir yola sapmaktı; ancak, halk camileri terkedince yolun çıkmaz olduğu anlaşılmıştır. Yüzyıllardan beri nasıl Kur’an’ın bir kelimesine hatta bir harfine kimse dokunamadıysa, yine hiç kimse bunu başaramayacak ve millet onu, o, milleti yaşatacaktır.”²³⁰

Laikliği ihlal ettiği suçlamalarına hedef olmaya devam eden, Millet Partisi 1953’te dine dayalı bir cemiyet olduğu suçlamasıyla kapatılmıştır.

---

²²⁸ Atay, “Bay Hikmet Bayur’a Cevap”, *Ulus*, 8 Şubat 1949.

²²⁹ Ali Rıza Ekrem, “Hakikatleri Olduğu Gibi Görmeliyiz”, *Ulus*, 6 Nisan 1949.

²³⁰ E. Edib, “Dinsizliği Siyasete Alet Yapanlar”, *Sebilürreşad*, Sayı: 31, Şubat 1949, s. 82-84.

3.2. 163. Madde Tartışmaları

Türk Ceza Kanunu, siyasi sahadaki bazı dini faaliyetleri halihazırda kısıtlamaktaydı. 241 ve 242. maddeler, din adamlarının siyasi faaliyetlerde bulunmalarını yasaklamıştı.²³¹ Bunun dışında o zamana kadar daha fazla kısıtlamalara ihtiyaç duyulmamıştı. Cumhuriyet'in ilk 25 yılında, devletin uyguladığı laik politikaların açık bir tenkidi zaten düşünülemezdi. Türkiye'nin demokrasiye geçişi ise, İslâmcı grupların fikirlerini ifade edebilmeleri için daha uygun bir zemin yaratmış, CHP hükümetiyle DP'nin, sadece İslâmi temayüllerin artmasından değil, fakat aynı zamanda bu temayüllerini MP tarafından kullanılmasından da endişe duymalarına sebep olmuştu. Bu bakımdan, 163. maddedeki düzenlemenin 1950 seçimlerinden bir önceki sene yapılmış olması tesadüf olmasa gerekir. 163. madde, 1945'ten sonra CHP tarafından dini sahada verilen tavizlerden sonra yeniden düzenlenmiş ve onları dengelemeye çalışmıştır. Bu madde aynı zamanda. CHP'nin uygulanabilir yeni bir laiklik tanımına da işaret etmekteydi. Yeni düzenlemenin ilginç yanlarından biri, onun mecliste çok sayıda DP milletvekili tarafından da desteklenmiş olmasıydı. DP için de bu madde, laikliğin kabul edilebilir yeni bir tarifine delalet etmekteydi.²³²

Türk Ceza Kanunu'nun 141, 142 ve 163. maddelerinde değişikliği öngören tasarının görüşülmesi sırasında bazı milletvekilleri maddenin değiştirilmesine karşı çıktılar. tasarı şu şekildedir:

“Laikliğe aykırı olarak devletin içtimai veya iktisadi veya siyasi veya hukuki temel nizamlarını kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla cemiyet tesis, teşkil, tanzim veya sevk ve idare eden kimse, iki yıldan yedi yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır. Böyle cemiyetlere girenler veya girmek için başkalarına yol gösterenler altı aydan aşağı olmamak üzere hapis cezası ile cezalandırılırlar.

Dağılmaları emredilmiş olan yukarıda yazılı cemiyetleri sahte nam altında ve muvazaa şeklinde olsa dahi yeniden tesis, teşkil, tanzim veya sevk ve idare edenler hakkında verilecek cezalar üçte birden eksik olmamak üzere artırılır.

---

²³¹ Özek, *Din ve Devlet*, s.500

²³² Sitembölükbaşı'a.g.e. ,s.53

Siyasi menfaat temin veya şahsi nüfuz tesis eylemek veya her ne suretle olursa olsun laiklik esasını sarsmak maksadı ile dini veya dini hissiyatı veya dince mukaddes sanılan şeyleri alet ederek her ne suretle olursa olsun propaganda yapan veya telkinde bulunan kimse, bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır. Yayın yeri veya yayın vasıtası veya yayın konusu bakımından az zarar umulan hallerde failine altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir. Bu maddede yazılı cemiyetler hakkında 141. maddenin son fıkrası hükmü yürür.”²³³

Tasarı üzerine yapılan müzakerelerde kendisinin de samimi bir Müslüman olduğunu ifade eden Başbakan Şemseddin Günaltay, teklifi şu şekilde savundu:

“Memlekette gericilik yoktur, diyorlar ama gericilik komünizmle de gelebilir. Böyle yerler vardır” .... “Biz memlekette ihtilal ve irticaı yaşatmıyacağız. Buna meydan vermemek için çalışıyoruz. Demokrat Parti Başkanı ile bu mesele hakkında birkaç defa konuştum. Demokrat Parti başkanı daima irtica endişesini izhar etti. Ben de kendisine irticaı önleyecek bir kanun tasarısı hazırlayacağımı söyledim. (Protesto eden Demokratlar’a dönerek) Sizlere mi başkanınıza mı inanayım? Rica ederim samimi olunuz efendiler... Kanun belki hiç tatbik edilmez. Fakat hükümetin elinde böyle bir kanunun bulunması. memleket düşmanlarına ve fena düşünenlere karşı hükümeti önleyici imkanla teçhiz edecektir.”²³⁴

“Ben mekteplerde din dersleri okutturmaya başlayan hükümetin başkanayım. Bu memlekette Müslümanlara namazlarını öğretmek, ölülerini yıkamak için İmam-Hatip kursları açan bir hükümetin başkanayım. Bu memlekette Müslümanlığın yüksek esaslarını öğretmek için ilahiyat Fakültesi açan bir hükümetin başkanayım... Bana Müslümanlığa kasteden adam diye hiç kimse hitap edemez. Ben bilerek inanan bir Müslümanım”²³⁵.

“Arabistan’ın Hicaz çöllerinde yetişmiş olan İmam Malik bin bu kadar sene evvel, o zamanın ve o muhitin icap ve ihtiyaçlarına göre kurduğu esasları kabul edecek değilim. Bizim kabul edeceğimiz kanunlar bu memleketin ihtiyaçlarını bilen yine bu memleketin en güzide evlatları olarak seçilip, TBMM’ne gelen milletvekillerinin tanzim edecekleri kanunlardır... Ve biz müslüman olmak

---

²³³ “Laiklik Hakkında Mecliste Fırtınalar Koparan Madde”, *Sebilürreşad*, c.2, Sayı:48, 1949.

²³⁴ *T.B.M.M Zabıt Ceridesi*, c.20, dönem: VIII, s.596-597.

²³⁵ *a.g.y.*, s.598.

itibariyle Hazreti Muhammed'in din olarak telkin ettiği her şeye inanıyoruz ve ona göre ibadetlerimizi yapmakta serbest bulunuyoruz... Bizce Müslümanlık, dinin ana hükümleridir sonradan uydurulma hurafeler değildir. Din hükümlerine tamamen riayet eden bir müslümana bu memlekette hiç kimse müdahale edemez.”²³⁶

Günaltay'a göre; kanun teklifi, Türkiye'de İslâmi hissiyatın inkişafını ve samimi Müslümanları değil fakat dine dayalı bir devlet kurma arzusunda olan teşebbüsleri hedef almaktaydı. Günlük İslâmi inanç ve ibadetlere müsamaha edilecek ve hatta gerekli görüldüğünde devlet tarafından desteklenecek, dine dayalı siyasi örgütlenmelere ve teokratik bir devlet kurmak isteyenler hoş görülmecekti.

Günaltay'ın tasarımı Celal Bayar'ın da görüşünü alarak hazırladığı iddiası ortaya atılmış bu iddia yalanmadığı gibi Fuat Köprülü, müzakerelerde tasarımı destekleyen bir konuşma yapmıştır:²³⁷

“Genel Başkan gibi bütün Demokratlar komünizm ve gericiliğe karşıdırlar, laikliğe sıkı sıkıya bağlıdırlar. Bu nedenle hükümetçe sunulan tasarıdan yanadırlar. Ancak tasarıdaki bazı hükümler tasarımı amacından uzaklaştırmakta, siyasi baskı şüphesi doğurmaktadır.”²³⁸ DP'nin bu tavrı, karşısında İslâmcılar; bazı Demokratlar'ın dine karşı alınacak tavır hakkında CHP ile işbirliği yaptığını iddia ederek, halkı milletvekillerini seçerken daha dikkatli olma konusunda uyarın yazılar yayınladılar.²³⁹

MP grup başkanı Osman Nuri Köni, konuşmasında tasarının dine ve dindar halka karşı çıkarıldığını savunmuştur:

“... din propagandası yapılmayacak deniliyor. Fakat dinsizlik hakkında sükut. Yani yapılacak demek istiyorlar. Bu böyledir, bunun manası budur. Bundan maksat nedir? Laiklik maskesi altında bir tahakküm vücuda getirmektir,... halkı esir olarak, halkı köle olarak yaşatmaktır. Buradaki laikliğin manası tahakkümü yaşatmak demektir. Ben böyle anlıyorum, dinsizlik hedef alınıyor, açık söylüyorum, beni

---

²³⁶ a.g.y s.597-598.

²³⁷ G. Jaschke, a.g.e., s.102.

²³⁸ Mahmut Goloğlu “Devrimler ve Tepkileri” (1924-1930) Ankara-1972, s. 261-269.

²³⁹ “Dine Karşı Alınacak Tavır Hakkında CHP ile DP İşbirliği Yapıyor”, *Sebilürreşad*, Sayı:48, Haziran 1950.

ikna etsinler... Bu tasarı dine, bilhassa din-i İslâm'a tecavüz mahiyetini taşıyan hükümleri ihtiva etmektedir.”²⁴⁰

Bu iddia DP ileri gelenlerinden milletvekili Yunus Muammer Alakant konuşmasında, tasarıda dini fikirlerin ağır şekilde cezalandırılmasının, demokrasiye ve gerçek anlamda laikliğe aykırı olduğunu söylemiştir:

“Mevcut olan metni tetkik buyursanız, dini fikir ve telkinlerin yapılması gayet ağır suçlarla karşı karşıya bulundurmaktadır. Din müessesesinin yükselmesi din adamlarının yükselmesiyle kabildir. Fakat memleketimizde nasılsa, senelerden beri muhtelif prensipler tatbik edildiği gibi, laiklik prensibi de makus ve yerine masruf olmayan bazı muamelelerle tatbik edilmiş olması maatteessüf memleketimizin büyük ekseriyetinde laikliğe karşı bir adem-i memnuniyet ve hoşnutsuzluk ve hatta nefret uyandırmıştır. Bunun böyle olması, laikliğin hakiki manasına değil, laikliği hakiki manada tatbik etmemekten ileri gelmiştir. Şimdi teklif edilen bu maddeyi bu itibarla anti-demokratik buluyoruz ve demokratik hak ve hürriyetlerin tatbikinde bir baskı vasıtası olarak kullanılacağını telakki ediyoruz. Sayın başbakanın bunu biz demokrasiyi tetkik etmek için, demokrasiyi korumak için teklif ediyoruz şeklindeki sözleri hayret uyandırmıştır. Ey demokrasi senin namına nasıl kanunlar teklif ediliyor, diyoruz.”... “Kanımca din için konan cezalar, komünizme verilmiş tavizdir”... “Düşünce ve vicdan özgürlüğü demek, düşünce ve inancı kafada ve yürekte hapsedmek demek değildir. Onu serbestçe açıklamaktır, bu suç mu olacaktır?”²⁴¹

sorusunu Adalet Bakanı, “Açıklama, devlet varlığını ve güvenliğini bozacak şekilde ise suçtur. Partiler, propagandalarında dini alet etmeyecekler,” şeklinde cevaplandırdı

Tasarının kabul edildiği görüşmelerin sonunda. “Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması, Dinsel Unvanların Kullanılmaması Hakkındaki” kanuna aykırı hareket edenlere verilmesi öngörülen cezaların üst sınırı indirildi.²⁴²

---

²⁴⁰ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, 18.Dönem, c.20, , s.574

²⁴¹ a.g.y.

²⁴² Mahmut Goloğlu, “Devrimler ve Tepkileri” (1924-1930), Ankara-1972, s. 261-269

Ceza Kanunu'nun 163. maddesindeki düzenlemeyi desteklemek suretiyle Demokratlar, kendilerini açıkça laik bir parti olarak tanımladılar. Fakat DP'nin laikliği, dini inkişafa karşı olmak manasında değil, teokratik bir devlete karşı olmak manasında anlaşılmalıdır. Bu durum ise, laik siyasi düzenin temellerini tehlikeye atmadan dine ne çeşit tavizlerin verilebileceği sorusunu açık bıraktı. Bu yüzden, DP'nin iktidarda kaldığı on yıl boyunca laiklik konusundaki tartışmaların çoğu bu nokta etrafında odaklanmıştır. Kasım 1950'de Sebilürreşad Gazetesi'nin 91. sayısındaki Eşref Edip'in bir yazısında "son 25 yılda zarfında yapılan inkılâplar birer birer sayılarak dini yıkmak suretinde gösterilmesi", "dini siyasete karıştırmak mahiyetinde görülmesi" üzerine "163. madde ile ilgili ilk tahkikat" yapılmıştır.²⁴³

3.3. Laiklik-Komünizm Tartışmaları

Komünistlik suçlaması laik ve İslamcı kesimin birbirlerine karşılıklı olarak yönelttikleri bir suçlama olması açısından oldukça ilginçtir. Laik yazarlar tarafından ortaya atılan Türkiye'de yüzünü açıkça gösteremeyen komünizmin irticayı kendisini gizlemek için bir örtü olarak kullandığını irticanın "nikaplı komünizm" oluşunu iddiası 1950'lerin başında çok kullanılan bir suçlama şekli olmuştur.²⁴⁴ İslamcı yazarlara göre ise C.H.P.'nin uygulamaları komünist ülkelerde bile yoktur. Dine karşı olmak ancak komünistliktir tezini işlemişlerdir.²⁴⁵

Bu konudaki örneklerden birisi Nadir Nadi'nin "İkisi de Bir" başlıklı makalesidir:

"Ömrü boyunca, Atatürk en aşağı komünizme olduğu kadar irticaa karşı da milletimizi korumağa çalıştı ise bunu boşuna yapmadı. İyi bilmeliyiz ki, bir yaşayış nizamının ifadesi olan demokrasi, her şeyden önce vicdan ve fikir hürriyetine dayanır. Komünistler ve yobazlar, hürriyetin düşmanıdırlar. Bunlardan birinciler, batı medeniyetini yıkmak, ikinciler o medeniyete sırt çevirmek azmindedirler. Bu itibarla yobazlar memleketimizde komünistlerin en yakın dostları sayılır. Türkiyeyi demirperde arkasına çekmek hevesinde olanlar bugün irticadan başka neye güvenebilirler?"

---

²⁴³ Vatan, 28 Kasım 1950,

²⁴⁴ Nadi, "Artık Yeter", Cumhuriyet, 28 Haziran 1951; Yalman, Vatan, 14 Nisan 1950.

²⁴⁵ Sebilürreşad, Sayı: 80, Haziran 1950, s. 71

Aşırı sağ ve aşırı sol cereyanlara karşı ciddî bir savaşın lüzumunu ileri sürerken, bu iki düşmanı birbirinden katiyen ayırmamağa dikkat etmeliyiz. Birine göstereceğimiz ufacak bir müsamaha en ziyade ötekinin işine yarıyacaktır.”²⁴⁶

Aynı temayı işlediği başka bir yazısında Nadi şunları söylemektedir:

“Biz Türkiyede bundan böyle irticain öteki şark memleketlerinde görüldüğü gibi ciddî bir tehlike doğurabileceğine inananlardan değiliz. Komünist ajanlarının usta elleriyle gıdıklanan yobazlar, bizde olsa olsa bazı tatsız engelleme hareketlerine sebep olabilirler, iç rahatımızı bir dereceye kadar bozabilirler. Cemiyetimizi daima ileriye doğru yürütmesini beklediğimiz inkılâplarımızın hiçbir şekilde aksadığını görmek istemediğimiz için inkılap prensiplerini korumak bahsinde müsamahaya kapılmaması tarafıysızdır.”²⁴⁷

Muhafazakarlar, CHP'nin bazı uygulamalarını Komünizm, onun karşısında durabilecek tek gücün de din olduğunu savunmuşlardır:

“Komünizm, bir memlekette yerleşebilmesi için o memleketteki din ve milliyet duygularını öldürmek mecburiyetindedir. Komünizmi yegane önleyecek tedbir İslâmiyet'tir.”²⁴⁸

“Türkiye'de masonlar ve komünistler 27 seneden beri milliyet ve din duygularını öldürmek için gayret sarf etmişler, Komünizmin yurttan yerleşmesi için çalışmışlardır. Eğitim müesseselerine dahi Komünizmi sokmuşlardır.”²⁴⁹

“Din düşmanlığı şeklinde ortaya çıkan laiklik Komünizmin dostudur ve komünist bir sistemi yerleştirmek amacına yöneliktir.”²⁵⁰

Muhafazakarlar için Komünizm konusu, onların CHP'ne karşı yönelttikleri eleştirilerde kullandıkları silahlardan biri olmuştur. CHP'nin, iktidar olduğu dönemde dine karşı takip ettiği politikalar, komünist ülkelerin uygulamalarıyla karşılaştırdıklarında büyük benzerlikler taşımaktaydılar. Muhafazakarlar, bu çerçevede, CHP'li meclis başkanı Recep Peker'in açık bir şekilde dinin bir zehir olduğu yolundaki sözlerini sık sık hatırlatmışlardır. CHP'li başbakan Şükrü Saraçoğlu da aynı şekilde, “ Muhammed'in

²⁴⁶ Nadi, “İkisi de Bir”, *Cumhuriyet*, 14 Ocak 1951

²⁴⁷ Nadi, “Atayı Korumak”, *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1951.

²⁴⁸ “Komünistlerle”, *Selamet*, Ocak 1948, Sayı: 14, s. 30.

²⁴⁹ a.g.m., s. 31.

²⁵⁰ *Sebilürreşad*, “Din Düşmanı Komünizmle Mücadele İçin Manevi Enerji Lazım”, Sayı: 2, Mayıs 1948, s. 29; Yusuf Ziya Yörükhan, “Din Aleyhtarlığı Komünizm Yoludur”, *Sebilürreşad*, Sayı: 6, Haziran 1948, s. 89.

kızıl tehlikeyi getirdiğini, dini tamamen ortadan kaldırmak için otuz yıl daha gerektiğini” söylemiştir.²⁵¹

Başbakan Şemseddin Günaltay, 1949’da Türk Ceza Kanunu’nun 141, 142 ve 163. maddelerinde değişiklik öngören tasarı Meclis’te görüşülürken komünizm ve irticayı aynı gördüğünü, “Memlekette gericilik yoktur, diyorlar ama gericilik komünizmle de gelebilir. Böyle yerler vardır,” sözleriyle ifade etmesine, Yunus Muammer Alakant, bu sözlere “Kanımca din için konan cezalar, komünizme verilmiş tavizdir.” Şeklinde karşılık vermiştir.²⁵²

1950’lerde Muhafazakarlar, Türkiye’deki Komünizm tehlikesine karşı, devletin İslâm’ı inkişaf ettirerek ondan faydalanmasını teklif etmekte, bunun için de İslâm dininin devlet eliyle güçlendirilmesinin şart olduğunu ileri sürmekteydiler. H. Saruhan, Sebilürreşad Mecmuasında bu durumu şu şekilde değerlendirdi:

“Komünizmin beşeriyet için ne gibi bir afet olduğu bilindiği halde buna niçin müdafaaya kıyam etmiyor da seyirci kalıyoruz? Tamamıyla yerleşmesine müsaade ediyoruz? Mevcut müdafaa teşkilatıyla komünistliği önlemek güçtür; Komünizme karşı ancak din durabilir ve bunun için her şey bir yana dini inkişafa kuvvet vermeli. Dini müesseseleri ihya etmeli, din adamları yetiştirmeli, çocuklarımıza din terbiyesi vermeli, mekteplerde din derslerini derhal koymalıdır.”²⁵³

3.4. Din Eğitimi İle İlgili Tartışmalar

Türkiye’de din eğitimine hukuksal bir çerçeve sağlayan, 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanununun din eğitimi ile ilgili 4. maddesi şu şekildedir:

“Maarif Vekaleti, yüksek diniyat mütehasısları yetiştirmek üzere Darülfünun’da bir İlahiyat Fakültesi tesis ve İmamet, hitabet gibi hidemat-ı diniyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşat edecektir”²⁵⁴.

---

²⁵¹ Hüseyin Saruhan, “Komünizme Karşı Duracak Ancak İslâmiyet Kalesidir”, *Sebilürreşad*, Sayı: 9, Temmuz 1948, s. 142.

²⁵² Mahmut Goloğlu, “Devrimler ve Tepkileri” (1924-1930), Ankara-1972, s. 261-269

²⁵³ H. Saruhan, a.g.m., s. 143.

²⁵⁴ Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Kanun Sayı:430, 3 Mart 1340 (1924), Destur, Tertip 3, c.5, s.667

İlahiyat Fakültesi ve İmam-Hatip okulları açması için, Milli Eğitim Bakanlığı'na yetki veren, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nda, okullardaki din dersleri konusundan bahsedilmemiştir. 1924 -1930'arası okulların programlarında yer alan din derslerinin, daha sonra ise ortadan kaybolduğu görülmektedir. Din dersleri öğretmenlerinin bir kısmı emekli edilmiş, bir kısmı da branşları dışında alanlarda görevlendirilmiştir²⁵⁵

1947 Kurultayı'nın ardından CHP 1948 yılında mevcut din görevlilerinin bilgi ve seviyelerinin geliştirilmesi ve modern anlayışa uygun bir hale getirilmesi amacıyla, Ankara ve İstanbul'da imam hatip kursları açılmasını kabul etmiş²⁵⁶, Milli Eğitim Bakanlığı, ilk etapta imam hatip kurslarının İstanbul, İzmir, Ankara, Seyhan, Diyarbakır, Erzurum'da açılmasına karar vermiş.²⁵⁷ bunları Konya, Kastamonu, Bursa, Trabzon,²⁵⁸ Isparta, Afyon ve Urfa'dakiler izlemiştir.²⁵⁹ ve tüm yurttaki bunların sayısı Mart ayında 12'ye ulaşmıştır.²⁶⁰, fakat çok az sayıda din adamı bu kurslara katılmıştır.²⁶¹ Ocak 1949'da, imam hatip kurslarının, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın oluşturduğu bir komisyon tarafından saptanan Kur'an, hadis, tefsir, ibadet, ahlak, Türkçe, hutbe, Türk ve İslâm Tarihi, coğrafya, yurt bilgisi, sağlık bilgisi gibi derslerden oluşan programları,²⁶² Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Heyeti'nce incelenerek; Bakanlıkça onaylanmıştır.²⁶³

Bu olay üzerine yazdığı bir makalede F. R. Atay iktidarın icraatını şöyle savunmaktadır:

“Din fikirlerinin, siyaset ve dünya işlerinden ayrı tutulması zaruretini ifade eden layiklik, bizim için yalnız bir parti prensibi olmaktan ziyade inkılapla kurulan yeni Türk devletinin ayırıcı vasfı ve temelidir. Bu bakımdan onu zedeleyebilecek her hareket ve zarar, prensipsizlik çerçevesini aşarak devletin varlığını sarsmaya kadar gider ... Esasında layiklik, gerçek manasıyla vicdan ve dini kanaat hürriyetinin tek

---

²⁵⁵ Nahit Dinçer, “1913'ten Bu Güne İmam-Hatip Okulları Meselesi”, İstanbul-1974

²⁵⁶ Cumhuriyet, 16 Ocak 1949; Ulus, 16 Ocak 1949.

²⁵⁷ Ulus, 22 Eylül 1948.

²⁵⁸ Cumhuriyet, 27 Ocak 1949.

²⁵⁹ Ulus, 22 Ekim 1949.

²⁶⁰ Ulus, 8 Mart 1949.

²⁶¹ Beyza Bilgin “Türkiye’de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri” Ankara, 1980, s.59

²⁶² Cumhuriyet, 7 Ocak 1949, Ulus, 22 Kasım 1951.

²⁶³ Ulus, 2 Ocak 1949.

sağlam garantisidir... Din öğretiminin devlet murakabe ve kontrolüne tabi olarak , genel eğitim ve öğretim kanunları çerçevesinde teşkilatlandırılması bir zarurettir.

...²⁶⁴

C.H.P.'nin 1947 yılındaki kurultayında din eğitimine önem verilmesi, din eğitimi veren yüksekokullar açılması, imam hatip okulları açılması gibi din eğitimi ile ilgili alınan kararlardan sonra, Milli Eğitim Bakanlığının 1947'de yayınladığı din eğitimi yapacak olan özel kuruluşların açılmasına ilişkin bildiri: "Medeni Haklara sahip yurttaşlar 789 sayılı Maarif Teşkilatı Kanunu'nun 4. maddesi gereğince Milli Eğitim Bakanlığı'ndan izin almak Şartıyla, İslâm dininin akidelerini ve ibadetin esaslarını öğrenmek isteyen çocuklara bunları öğretmek maksadıyla din bilgileri dersaneleri açabileceklerdir..."²⁶⁵ denilmiştir.

1948 yılında laikliği zedelemekten ilkököl çocuklarına din dersleri verilmesi çalışmalarına ve imam hatip kurslarının açılması hazırlıklarına başlanarak.²⁶⁶ 1948'de ise, ilkököl, 4. ve 5. sınıflarda okutulacak din derslerinin programları belirlenmiş²⁶⁷ ve Aralık ayında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından oluşturulan komisyonun hazırladığı programlar, Milli Eğitim Bakanlığı'na gönderilmiştir.²⁶⁸ Böylece, Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu tarafından ilkökullarda yapılacak din eğitimi ile ilgili genelge, ilgililere gönderilmiş ve isteğe bağlı olan bu derslerin gösterimine 15 Şubat 1949'dan itibaren başlanılmasına karar verilmiştir.²⁶⁹

Din derslerinin seçmeli olması kimileri tarafından eleştirilmiştir:

"Ders zamanları dışında çocukların seçmeli dersler için mektepte toplanacaklarını kabul etmek, çocuk psikolojisine yer vermemek demektir. Din eğitimi mecbur tutulmayabilir. Ancak bu, din dersi okumak istemeyenlerin serbest bırakılması biçiminde de uygulanabilir."²⁷⁰

---

²⁶⁴ Ulus 24 Mayıs 1948.

²⁶⁵ Ulus, 3 Temmuz 1947.

²⁶⁶ Ulus, 18 Temmuz 1948.

²⁶⁷ Ulus, 24 Ekim 1948.

²⁶⁸ Ulus, 29 Aralık 1948.

²⁶⁹ Ulus, 1 Şubat 1949.

²⁷⁰ Yusuf Ziya Yörükhan, "Din Eğitimi ve Din Öğretimi", Tasvir, 20 Mart 1948

“Müslüman bir milletin okullarında, evlatlarına din dersi okutmak için, ana-babaların onayını almak kadar garip bir karar düşünülemez. Dersi uygun olmayan şartlar altına koyarak Türk ahlak ve karakteri bakımından bu dersten fayda ummaya imkanı yoktur.”²⁷¹

Nadir Nadi ise ilahiyat Fakültesi açılması ve okullarda din dersi okutulması için yapılacak masraflara alevi vatandaşlarında iştirak ettirilmiş olacağı gerekçesi ile karşı çıkmıştır.²⁷²

Din dersleri ilkokullarda okutulmaya başlayınca hükümet, din dersi öğretmenleri yetiştirme problemiyle karşı karşıya kaldı. Bu boşluğu gidermek için 1948’de CHP meclis grubunda bir İlahiyat Fakültesi’nin kurulmasının kararlaştırılmasının ardından²⁷³ bu fakültenin 4 Haziran 1949 tarihinde çıkarılan Ankara Üniversite Kuruluş Kadroları hakkındaki 5239 sayılı kanuna ek 5424 sayılı kanunla Ankara Üniversitesi’ne bağlı olmak üzere kurulması gerçekleşmiştir.²⁷⁴

Bu tasarı basında yoğun bir tartışmaya sebep oldu. Tasvir gazetesinde Cahit Baban, bu fakültenin aydın din adamı yetiştireceğini ve halk arasında hurafelerin yayılmasını önleyeceğini düşündüğünü ifade etti.²⁷⁵ Yeni Asırda yazan M. Tunçer, iyi bir bilgiyle teçhiz edilmiş vatansever din adamlarına duyulan ihtiyacı dile getirdi.²⁷⁶

Seçimlere katılacak diğer partilerin bu konudaki propagandaları ve halkın talebinin yoğunluğu C.H.P.’nin bu kararı almasında etkili olmuştur. Dönemin Milli eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu 18 5 1998’de kendisi ile yapılan yukarda bahsi geçen konuşmada Başbakan Hasan Saka’nın Mecliste “Efendiler! Mekteplere din dersini kabul etmezsek gelecek intihabda (seçimde) partimiz bir rey bile alamayacaktır”²⁷⁷ dediğini nakletmektedir.

---

²⁷¹ Yeni Sabah, 16 Haziran 1948.

²⁷² Cumhuriyet 5 Ocak 1949.

²⁷³ Ulus, 26 Mayıs 1948.

²⁷⁴ Ulus, 5 Haziran 1949

²⁷⁵ Tasvir, 31 Ocak 1948.

²⁷⁶ Yeni Asır, 4 Şubat 1948.

²⁷⁷ Kara, a.g.e., s.106.

C.H.P.'nin din eğitimi politikası, çok partili hayata geçtikten sonraki dönemde ağır bir biçimde eleştirilmiştir:

“Yurdun din adamlarına ve din eğitimine ihtiyacı vardır. CHP'nin son yıllarda din derslerini kabul etmesi şeklindeki tatbikat, samimiyetsizliğin bir ifadesidir. Din dersi okumak bahanesiyle bu iktidar dinsizlik propagandası yapmaktadır. Din işlerini elinde toplayan Diyanet İşleri Reisliği din derslerini de yönetmelidir. Tevhidi Tedrisat Kanunu çıkararak Maarif Vekilliği, Müslüman Türklerin itimadını kaybetmiştir”.²⁷⁸

“Din eğitimi konusu da, Türkiye'de dinsizlik yolunda gelişimin bir ifadesidir. Devrim hareketinin en büyük hatası bu konuda olmuştur. Laiklik bahaneleri ile, devrimci hükümet ilmiye sınıfını küçümsemiş ve din eğitimini engellemiştir. Bu hareketin amacı dinsiz bir nesil yetiştirmektir. Topluma sadece “medeniyet-i sefihe”ye ait bilgiler verilmiştir. Bu mütevazı sınıfın teşkil ettikleri medreseler yıllar yılı, bu memleketin tek kültür yapısı olmuş ve ilim, irfan temsil etmiştir. Medrese zihniyeti toplumdaki dini düşüncenin gelişebilmesi için şarttır”.²⁷⁹

“Devrimcilerin Batıyı alma kalkanı arkasındaki gerçek amaçları, dinsiz bir sistemi yerleştirmek, Türk'ün ahlaki ve moral değerlerini yıkmaktır. Bu, din düşmanlığının en parlak delilidir”.²⁸⁰

“Türk halkı Müslüman olduktan sonra onun dinini öğrenmesi de en tabii hakkıdır. Dini eğitim yapmak laikliğin bir icabıdır. Halbuki Türkiye'de laikliğe aykırı bir hareket olarak yorumlanmıştır”.²⁸¹

“Türkiye bu devrede Hıristiyanlaşma gayreti içindedir. Batılılaşma adı altında yapılan bu hareket Türkiye'yi kültür, maneviyat, ahlakîyat noktasından İslâmiyet'ten uzaklaştırmıştır. Hıristiyanlığı, bir çöküntüye götürmüştür. Doğunun Batı medeniyeti içinde erimesine yol açılmıştır”.²⁸²

DP hükümeti, 4 Kasım 1950 tarihinde, din derslerinin okul müfredatının içine alınması teklifini kabul etti. Buna ek olarak, çocuklarının din derslerini almasını arzu eden velilerin oranının çok yüksek (yaklaşık % 98) olduğunu dikkate alan hükümet,

---

²⁷⁸ Doğrul, “Din Öğrenimi ve Din Mütesseseleri Hakkında”, *Selamet*, 27 Şubat 1948,

²⁷⁹ Ömer Rıza Doğrul, “Kurultay'da Din Kavgası”, *Selamet*, 19 Aralık 1947,

²⁸⁰ H. Saruhan, “Laik misiniz? Yoksa Din Düşmanı mı?”, *Sebilürreşad*, Sayı: 18, Ekim 1948, s. 286.

²⁸¹ “Din ve Ahlak Dersleri-Yeni Sabah'tan-”, *Sebilürreşad*, Sayı: 5, Haziran 1948, s. 76.

²⁸² E. Edip, “İnkılap ve Din-Vatan Gazetesine Cevap-”, *Sebilürreşad*, Sayı: 12, Ağustos 1948, s. 180.

öğrencinin bu dersi alabilmesi için velisinin bir dilekçeyle okul idaresine başvurması şartını da kaldırdı. Yeni uygulamaya göre, çocuklarının bu dersleri almasını istemeyen diğer azınlıktaki velilerin bir dilekçeyle, bu isteklerini okul idaresine bildirmesi gerekecekti. Bu konuda yapılan üçüncü bir değişiklik de geçme notuyla ilgiliydi. Önceden bir üst sınıfa yükselebilmek için din dersinden geçme notu gerekmezken, bu defa öğrencilerden, diğer dersler gibi din derslerinden de geçme notu almaları şartı istenmekteydi²⁸³.

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından din dersleri için hazırlanan kitaplar, Hz. Muhammed, Musa, İbrahim ve İsa gibi peygamberlerin öğretileri ve hikayeleri, bazı ayetlerin Türkçe tercüme ve İslâm'ın beş şartının yorumlanmış açıklaması gibi konuları ihtiva etmekteydi.²⁸⁴

Bazı gazeteler yeniden düzenlenen din derslerinin, halkın büyük bir bölümü tarafından memnurlukla karşılandığını yazmaktaydı. Hatta özellikle köylerde velileri tarafından okula gönderilmeyen kız çocukları, din dersi uygulamasından sonra okula gitmekteydi.²⁸⁵

1951 yılında Vatan gazetesi, vicdan hürriyeti, taassup ve laiklik konularında Türk aydınları arasında bir anket yaptı. Gazeteye göre ankete katılanların çoğu “insanlığın, hangi seviyede olursa olsun, bir iman aradığı, ona bağlandığı, kendisini fazilete yöneltecek bir dine bağlanmazsa herhangi bir anlamda mutlaka bir put edineceği ve ona tapacağı” düşüncesi üzerinde birleşmekteydi.²⁸⁶

Ulus Gazetesi'ndeki “Anayasa ve Din Öğretimi” başlıklı yazısında bu konuda taraf olamadığını söyleyen Peyami Safa'nın kanaatleri şu şekildedir:

“Bazı yazarlarımız din öğretimini mecburî bir hale getirmenin Anayasa'mızdaki vicdan hürriyeti prensibine aykırı olduğu iddiasındadırlar. ... Anayasa, gelişme çağında ve vâsîye muhtaç çocukların değil, reşîd olanların hak ve hürriyetlerini

²⁸³ Howard; A. Reed, “Turkey's New Imam-Hatip Schools”, *Welt Des Islam*, 1955, s.152.'den aktaran Sitembölükbaşı, a.g.e., s.34.

²⁸⁴ Richard; B. Scott “Turkish Village Attitude Towards Religious Education”, *The Muslim World*. c.55, 1965, s.224'den aktaran Sitembölükbaşı, a.g.e., s.78.

²⁸⁵ *Hür Adam*, 17 Ekim 1950.

²⁸⁶ *Vatan*, 9 Nisan 1951.

tain eder. Yoksa çocuğu okula gidip gitmemekte de muhtar bir şahsiyet gibi görecektik. Çocuğun hürriyeti reşidin hürriyeti ile bir değildir. Okul eğitiminde ana-babanın vicdan hürriyeti de bahis mevzuu olamaz. Yoksa demokrasiye taraftar olmıyan bir babanın çocuğuna okulda demokrasi terbiyesi verilmesinin de Anayasa'ya aykırı sayılması lazım gelirdi. ... Bizim ultra-laik yazarlarımız, laikliğin siyasî bir müessese olduğunu unuturlar ve laik devleti laik okulla karıştırırlar. Birçok laik memleketlerde okul siyasî bir müessese olmadığı için laik değildir; yahut din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılması din realitesinin okullarda top-yekun inkâr edilmesi için bir sebep değildir.”²⁸⁷

Yine aynı günlerde Ulus Gazetesi'ndeki “Din ve Okul” başlıklı yazısında din eğitime bilimsel olarak yaklaşmak gerektiğini söyleyen İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun yazısı özetle şöyledir:

“Din dersleri ahlâk bozukluğunu önleyemez. Önce ahlâk neden bozuluyor, bunu incelemeliyiz. ... Ahlâk bozuluyor, diyerek okulun tarafsızlığını bozmak, Kemalizm prensiplerini ters yüzüne çevirmek doğru olmasa gerek. Din ile ahlâk aynı şey değildir. Din, her şeyden önce bir inanç kurumudur. İnandığı zaman ve inandığı sürece dinlidir. Oysa ki ahlâk, inanç işi değil, eylem işidir. Bizde din eğitimini devletin vermesi neden yanlıştır? Bizde, diyorum. Çünkü Türkiye tek dinli, tek mezhepli bir ülke olsaydı durum o kadar güç olmayacaktı. ... din öğretimi başkadır, eğitimi başkadır. Din eğitimi, din hayatı yaşayan bir çevrede, gerçek din hayatı yaşatarak verilebilir.

Ali Fuad Başgil de, bu konudaki düşüncelerini şöyle açıklar:

“Madem ki ana-babalar çocuklarına dinî terbiye vermek ve onları hayat yolunda din mâneviyatıyla techiz etmek hakkına mâliktirler; o halde böyle bir terbiye vermeyi bi'l-fiil mümkün kılmak ve bu hususta ana-babalara yardım etmek devletin vazifesidir. Çocuk velilerinin kanunen hakkı olan din terbiyesine devletin fiilî imkanlar vermesi laikliğe aykırı olmak şöyle dursun, devlet için bir borçtur.”²⁸⁸

Nadir Nadi, Ekim 1950 sonlarında, okullara zorunlu din dersleri konulmasını eleştirerek şöyle demiştir:

---

²⁸⁷ **Ulus**, 16 Ekim 1950

²⁸⁸ **Zafer**, 30 Ekim 1950

“Bundan iki yıl kadar önce, Halk Partisi hükûmeti, ilkokullarda ihtiyarî olarak din dersleri okutulmasına karar verdiği zaman, bunu inkılâp prensiplerine aykırı bulduğumuz için üzüntü duyarak burada açıkça tenkid etmiştik. Lâiklik mefhumunun dinsizlik demek olmadığını gerçi biliyorduk. Sosyal bir realite olarak din müessesesinin insan toplulukları içindeki ehemmiyetini de inkâr etmek aklımızdan geçmiyordu. Bizim istediğimiz kavlimiz ile fiilimizin birbirine uyduğunu görmek, lâik devlet anlamının ışığı altında yürümek, tehlikeli zikzaklara sapmaksızın inkılâbı milletçe selâmete çıkarmaktı.

Lâiklik esasını benimsemiş bir memlekette vatandaşların vicdan hürriyeti teminat altındadır. Çeşitli din ve mezhep sâlikleri arasında diledikleri gibi teşkilatlanmak, başkalarının veya toplumun hürriyetine tecavüz etmemek şartıyla âyinler yapmak, konferanslar vermek, tedrisâtta bulunmak hakkına sahiptirler. Hiçbir şekilde hükümet bunları yasak edemez. Hattâ devletin icra organı olarak onun vazifesi, vicdan hürriyetinin yurttan serbestçe gelişmesine imkan sağlamaktır. Ana babalara okullarda çocuklarını dinî terbiye görmeleri “imkânını” devlet temin edebilir ve etmelidir. Din teşkilâtına bağlı öğretmenler, devlet okullarında, istekli ana babaların çocuklarına belli saatlerde din dersi verebilmelidir. Aksi takdirde vicdan hürriyeti daha ziyade kuru bir sözden ibaret sayılır. Fakat lâik olduğunu iddia eden, o prensipe bağlılıkta içtimâî bir fayda gören bir devlet ihtiyarî de olsa din tedrisâtını millî bütçeden kendi vasıtalarıyla sağlayamaz. Hele bu tedrisâtı hiçbir şekilde mecburî kılamaz.

Muhterem Adnan Adıvar’ın birkaç gün önce Cumhuriyet’te pek güzel söylediği gibi, böyle bir karar hem anayasa hükümlerine, hem de medenî kanuna aykırı bir hareket olur.

... Bizce asıl mühim olan nokta, okullarımızda din dersleri mecburî kılınırsa bunun inkılâba aykırı olacağıdır.

... Diyorlar ki:

-Ana babaların yüzde doksan dokuzu okullarda din derslerine taraftardır, ne yapalım?.

Demokratik bir nizam kurmaya çalıştığımız yurdumuzda böyle bir düşüncenin altındaki sakatlığı hep birden ve derhal görmezsek, özlediğimiz nizama daha uzun zaman kavuşamayacağımızdan korkmalıyız. Ana babaların yüzde doksan dokuzu önünde hürmetle eğiliriz. Fakat geri kalan yüzde birin de hakkını çiğnememek şartıyla demokrasi, belki ekseriyetin idaresidir, fakat ekseriyetin tahakkümü aslâ.

Ana babaların yüzde doksan dokuzu, hattâ yüzde yüzü meselâ benim yazı yazmamı istemezse hükümet bu isteği yerine getirmekle mi mükelleftir?... Demokratik prensipler, kanunlar ve nizamlar, hürriyet idarelerini ayakta tutan direklerdir. İster bir kişi, ister bin kişi, ister memleket halkının tutarı bunlardan bir tekini devirirse orada demokrasi tehlikeye girer ve sonunda da yıkılır gider.

Şu gerçeği unutmıyalım: 14 Mayıs Türk inkılâbının ışığı sayesinde kavuştuk. Daha mesut yarınlar doğru ilerlemenin yolu o inkılâba sınımsız bağlanmaktır. Sağa sola kaymalar bizi her an uçurumun kenarına sürükleyebilir.”²⁸⁹

devlet okullarında din eğitime iki tip yaklaşım tarzı vardır, birincisi din eğitimi laik bir tedrisata dahil edilmemeli ve çocuklar kendi dünya görüşlerini kendileri bulmalıdırlar. İkincisi ise, din eğitimi devletin okullarında devlet tarafından verilmeli böylece din ve vicdan hürriyeti korunarak, çocukların sağlıklı bir tercih yapmaları sağlanmalıdır.

Demokratlar, din eğitime karşı daha liberal bir tavır benimseme eğilimi gösterdiler. Buna mukabil, din derslerinin devlet okullarında programlı bir şekilde artırılması, muhafazakar Müslümanların gözünde Demokratlar’ın sempati toplaması ve devletin de meşruluk kazanması açısından iyi bir fırsat yaratabilecekti. Öte yanda, devlet okullarında verilecek din derslerinden laik devletin endişe etmesini gerektirebilecek herhangi bir sebep de yoktu. İslâm, Osmanlı döneminde öğretildiği şekliyle değil, yeni Cumhuriyet’in laik ideolojisine uygun düşecek bir tarzda, yani “hurafeler”den arındırılmış bir şekilde öğrenime sunulacaktı (“hurafe” kelimesi laik devlet adamları tarafından sık sık, İslâmi ve geleneksel inançlar içindeki laikliğe ters unsurlar için kullanılmıştır).DP hükümetlerinin ilk ve orta okullarda başlattığı din dersleri seçmeli idi. Çocuklarının bu dersleri almamalarını isteyen veliler bir dilekçeyle okula müracaat edebilecekler ve çocuklarının bu derslerden muafiyetini isteyebileceklerdi. Buna rağmen CHP çevreleri yeni düzenlemelere karşı tenkitlerini yükseltmekte gecikmediler. DP, 1945sonrası CHP hükümetlerinin başlattığı bir eğilimi devam ettirmiş, fakat bu yolda CHP’nden çok daha fazla bir mesafe katetmiş, bu yüzden de onun “laikliğe ihanet” ithamlarına maruz kalmıştır. ²⁹⁰

---

²⁸⁹ Cumhuriyet, 31 Ekim 1950

²⁹⁰ Sitembölükbaşı, a.g.e., s.77

3.5. Mareşal Fevzi Çakmak'ın Cenaze Töreni

Çok partili hayatta çok önemli bir olay da bir din gösterisi olarak değerlendirilen 10 Nisan 1950 tarihinde ölen Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenaze törenidir. Bu tören günlerce basının ilk gündem maddesi olmuş ve basının laiklik anlayışını sergilemesi açısından çok önemli tartışmalar yapılmıştır.

Basında Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenaze töreni ile ilgi haberleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Zafer Gazetesi ilk gün cenaze törenindeki olaylara olumlu bir yaklaşım içindedir:

“Büyük ve kahraman asker Mareşal Fevzi Çakmak'ın ölümünün memlekette ve bütün yurt dışında uyandırdığı derin teessür devam etmektedir. Dün ..... şehrimizde birçok eğlence yerleri kendiliklerinden müesseselerini kapatmakla umumi teessüre ve matem havasına iştirak etmişlerdir. Gazetemiz de ebedi istirahatgâhına tevdi edileceği bugün Mareşal'in hatırası önünde saygı ile eğilerek kendisine rahmet ve Türk milletine tekrar başsağlığı diler.”²⁹¹

“Mareşal'in ölümünden sonra Ankara ve İstanbul radyolarının neşriyatında hiçbir değişiklik yapmamaları ve müzik neşriyatına devam etmeleri, şehrimizdeki yüksek tahsil gençliği arasında büyük bir teessür uyandırmıştır. Müteaddid gruplar dün akşam gazete idarehanelerine müracaatla teessür ve protestolarının alakalı makamlara duyurulmasını istemişlerdir. Bu sabah Tıp Talebe Yurdu ikinci şube öğrencileri radyoların devamlı müzik neşriyatını protesto eden bir telgraf çektikleri gibi müteaddid üniversiteli gençler namına bu sabah Başbakan'a ve diğer yüksek ve alakalı makamlara telgraflar çekilmiştir.”²⁹²

“Vefatı bütün yurttaki derin teessür uyandıran Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenazesi dün üniversite gençliği ve halk tarafından büyük merasimle kaldırılmıştır. Gençlerin elleri üzerine verilen tabut caddede görüldüğü vakit bir cenaze arabasının peydah olması gençleri galeyana getirdi. Cenaze arabası istemiyoruz, diye bağırıyorlar. Mareşal'in tabutu, nöbet değiştire değiştire gençliğin elleri üzerinde ilerlemeye başladı. Bu ara şehrimizin en güzel sesli hafızlarından elli kadarı başta imam olduğu halde tekbir getirmeğe, ilâhiler, duâlar okumaya

---

²⁹¹ Zafer, 12 Nisan 1950

²⁹² Zafer, 12 Nisan 1950

başladılar. Cenazenin arkasından gelen ve her an büyüyen kalabalık da bir ağızdan bu tekbirlere ve duâlara iştirak ediyordu.”²⁹³

Vatan Gazetesi ise olaya biraz daha farklı yaklaşıyordu:

“Halk caddelerden tekbir ve tehlil okuyarak geçti. Tertip edilen askeri merasim yapılamadı. Halk cenazenin top arabasına konmasına müsaade etmedi. Bazı tahrikçiler yol boyundaki camilerin minarelerinden Arapça ezan okudular.”²⁹⁴ Radyo evi önündeki miting ve gerici faaliyetlerde bulunmak suçundan yetmiş iki kişi tutuklanmıştır.”²⁹⁵

“Yakalanan 100 şahıs arasında ancak 15 talebe bulunuyor.”²⁹⁶

“Mareşal’in ölümünde yapılan tahrikler dolayısıyla zabıta tarafından nezaret altına alınan 92 kişinin 48’i mahkemece tevkif edilerek cezaevine gönderildi. Sanıkların grup grup sorguları yapılıyor.”²⁹⁷

Tutuklananlara yöneltilen suçlamalara arasında “Resmî bir devlet dairesi olan Radyoevinde memurların vazifelerine müdahale, Arapça ezan okumak ve inkılâba aykırı hareketlere tevessül etmek” bulunmaktadır.”²⁹⁸ “Arapça ezan okuyan ve tekbir getirenler hakkında takibat yapılmaktadır. Suçları sabit olduğu takdirde bunlara verilecek ceza tadil eden kanuna göre 1 seneye kadar hapistir.”²⁹⁹

Mareşal’in cenaze töreninin yarattığı taassup havası öyle cesaret vericidir ki İstanbul’da, Hasan Hilmi Yurddan adında bir imam, başına taktığı yeşil sarılla Beyazıt Sahafılar Çarşısı’nda dolaşmaya bile başlamıştır.”³⁰⁰

Cenazedeki olaylarla ilgili olarak Gazeteciler Cemiyeti ve Gençlik cemiyetleri birer beyanname yayınlamışlardır:

“Mareşal’in ölümü ve bu ölüme idarî makamatın gösterdiği lâkaydî ve gençlerin yaptığı tezahüratla ilgili olarak İstanbul matbuat mümessilleri Gazeteciler Cemiyetinde toplanmışlar ve aşağıdaki beyannameyi neşretmişlerdir:

---

²⁹³ Zafer, 13 Nisan 1950

²⁹⁴ Vatan, 13 Nisan 1950

²⁹⁵ Cumhuriyet, 16 Nisan 1950.

²⁹⁶ Vatan, 14 Nisan 1950

²⁹⁷ Zafer, 14 Nisan 1950

²⁹⁸ Zafer, 15 Nisan 1950

²⁹⁹ Vatan, 14 Nisan 1950

³⁰⁰ Cumhuriyet, 16 Nisan 1950.

“14 Nisan 1950 Cuma günü Gazeteciler Cemiyetinde toplanan ve aşağıda imzaları bulunan biz İstanbul gazetelerinin mümessilleri İstanbul ve Ankara’da cereyan eden bazı hadiseler üzerinde görüşerek şu prensipleri yayınlamağa karar verdik:

Yarım asırlık askeri hayatı içinde bu yurda büyük ve memleketi kendisine minnettar bırakacak değerde hizmetlerde bulunan rahmetli Mareşal Fevzi Çakmak’ın şerefli hatırasını andıktan sonra Türk milletinin ve şuurlu gençliğimizin göstermiş buldukları hassasiyeti, milli şeflere karşı duyulması icab eden saygı bakımından takdir ve iftiharla karşıladığımızı bildiririz.

.....

Biz aşağıda imzaları bulunan İstanbul gazeteleri mümessilleri milli matemler karşısında gençliğin ve halkımızın gösterdiği hassasiyeti ne derece büyük bir tasviple karşılırsak yüzbinleri aşan kalabalığın ortasında hadiseleri maksatlarına göre istismara cür’et eden ve bu gibi tezahürleri tereddidi ettirmeğe kalkan birtakım mahiyetleri meçhul unsurların da hareketlerini o derece şiddetle takbih ettiğimizi açıklarız.

Bu prensipleri ortaya atarken, kimden gelirse gelsin anarşiye kaçan hareketleri asla tasvib etmediğimiz gibi, memleketimizde birbuçuk asırlık bir mücadele mevzuu olan ve başarılı merhalesinde Atatürk’ten emanet alınan İnkılâp prensiplerine her hal ve şartta bağlı kalacağımıza ve bunlara tevcih edilecek kasıt ve ihanetlere karşı parti ve zümre farkı gözetmeksizin şiddetle savaşağımızı kuvvetle teyid ederiz. Bu bakımdan İstanbul gazeteleri, demokratik nizamın muhafazası yolunda hükümetten gelecek baskıya karşı olduğu kadar, sokaktan gelecek gayr-i mes’ul tazyiklere de karşı koymaya aynı derecede azmetmiş bulunmaktadır.

...

İmzalayanlar: Akşam Gazetesi mümessili Enis Tahsin Til, Cumhuriyet Gazetesi sahip ve baş muharriri Nadir Nadi, Hergün Gazetesi sahip ve baş muharriri Faruk Gürtunca, Gece Postası mümessili Haluk Cemal Baydezman, Son Saat Gazetesi mümessili Cihad Baban, Son Posta Gazetesi sahip ve baş muharriri Selim Ragıp Emeç, Son Telgraf Gazetesi mümessili Nurettin Oryan, Vatan Gazetesi baş muharriri Ahmet Emin Yalman, Yeni İstanbul Gazetesi mümessili Refik Halid Karay, Zaman-Akşam Postası Gazetesi sahip ve baş muharriri Nusret Safa Coşkun, Milliyet Gazetesi sahip ve baş muharriri Ali Naci Karacan.”³⁰¹

---

³⁰¹ Zafer, 15 Nisan 1950; Vatan, 15 Nisan 1950; Cumhuriyet, 15 Nisan 1950

İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği şu protestoyu yayınlamıştır:

“Mareşal Fevzi Çakmak’ın ufulü karşısında alakadar makamların gösterdiği alakasızlık ve kayıtsızlığı protesto maksadıyla birliğimiz tarafından tertip edilen toplantıyı müteakip Nişantaşı’na kadar uzanan kütleden, umumi nizamı bozacak harekate tevessül etmeleri dolayısıyla bazı tevkifler yapıldığını ve cenaze töreni isnasında Atatürk inkılâbına aykırı olarak tekbirler getirmek, selâ vermekle yüksek tahsil gençliğini irticanın hortlamasına vesile olduğu şeklindeki tarizkar üslubiyle yayın yapan Radyo Gazetesinin henüz bilmediğimiz ve bilmek istemediğimiz sebepler tahtında yaptığı bu ithamı şiddetle reddediyor ve aşağıdaki izahı lüzumlu buluyoruz:

“..... İrtica hortlamadı... Bu büyük ölü için duyulan milli heyecanın galeyana gelmiş şeklidir.”

İ. Ü. T. B. Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti Beyannamesi:

“Aziz Mareşal Fevzi Çakmak’a gerekli hürmeti göstermek istemeyenleri tel’in gayesiyle yapılan mitinglerde tahrikçilik suçıyla bazı gençler tevkif edilmiş bulunuyorlar. Cemiyetimiz, eğer ortada tahrik diye vasıflandırılacak bir suç mevcutsa, gençliğin tahrik eden değil, edilenler meyanında bulunduğu kanaatindedir.”

Ankara Yüksek Tahsil Gençliği de bir beyanname neşretmiştir. Bu beyanname şöyle denilmektedir:

“Büyük Kumandan ve örnek insan Mareşal Fevzi Çakmak’ın ölümü dolayısıyla Türk milletine taziyetlerimizi tekrarlarken, aşağıdaki hususları umumi efkâra açıklamaya zaruri görüyoruz:

Resmî makamlar bu acı irtihal karşısında gereken alakayı göstermemişlerdir.

Matbuatın bazı organları ve radyolarımız, maalesef hadiselere layık olduğu ehemmiyeti vermemişler ve mutad neşriyatlarına devam etmişlerdir.

Gazino, sinema, tiyatro ve mümasil eğlence yerleri büyük matemimize iştirak etmemiştir.

Bu hususlar, biz Ankara Yüksek Tahsil Gençleri arasında haklı bir inkisar ve derin bir sükûtu hayale vesile teşkil etmiş, teessür ve teessüflerimizi mucib olmuştur.”³⁰²

---

³⁰² Vatan, 14 Nisan 1950

Türk Kültür Ocağı, Türk Gençlik Teşkilatı, bir beyanname yayınlarak bayrakların yarıya indirilmemesini ve bazı arkadaşlarının tutulmalarını protesto etmişlerdir.³⁰³

Cenaze töreniyle ilgili yapılan yorumlar ise şöyledir:

Ulus Gazetesi bütün gençliği, inkılabı korumaya, gerçekleri görmeye davet etmiştir. Yobazların, Mustafa Kemal'in kurduğu Cumhuriyeti yıkmak; boğmak ve doğramak üzere harekete geçtiklerine dikkati çekerek, bu "leş kargaları"nın amaçlarına ulaştıkları an vatanın da parçalanmış olacağını söylemektedir.³⁰⁴

Burhan Felek, bu dönemde, demokrasi ile beraber teokrasinin de alıp başını yürüdüğünü; Mecellenin istenip eski yazının arandığını vurgulamakta ve din adamlarını, dinin ahlaki öğretileriyle uğraşmamalarından dolayı suçlayarak; onlara ruhlara girmelerini öğütlenmektedir.³⁰⁵

Nadir Nadi'ye göre:

"Radyonun Mareşal'in öldüğünü bildirip ardından müzik yayınına geçmesi; bir çok vatandaşın özellikle milliyetçi gençliğin üzüntüsünün iktidara karşı bir kızgınlık duygusuna dönüşmesine yol açmıştır ve bu kızgınlık, kimi politikacılarla bir kısım dindar grup tarafından sömürülmüştür."³⁰⁶

Vatan Gazetesi'nden Ahmet Emin Yalman'ın cenaze törenindeki olayları şöyle değerlendirmektedir:

"Elemle görüldü ki Mareşal Çakmak'ın terakki rejiminin baş desteklerinden biri diye milli tarihe mal olan şahsiyetli rejim düşmanlığının bir aleti diye kullanmak, ölümünün doğurduğu milli teessür ve matemi bu maksatla istismar etmek isteyen kimseler çıkmıştır. Bunların yaptığı iş, rejimi 1944 yılına kadar fiilen omuzlarında taşıyan büyük adamın eserine karşı en açık bir hürmetsizliktir. .... Muhterem Mareşal Fevzi Çakmak, milletine en büyük hizmetini belki de bu dünyadan başka bir aleme intikal ettiği sırada yapmış, adeta mevcut vaziyet istidat ve ihtimalleri manevi huzurunda çok dikkate layık bir manevradan geçirtmiştir. Bu manevra, iki elim hakikati ortaya sermiştir. Birincisi şudur ki; şu veya bu bahaneyle sokaklara

---

³⁰³ Vatan, 13 Nisan 1950

³⁰⁴ Ulus, 14 Nisan 1950.

³⁰⁵ Burhan Felek, "Huy Meselesi Din Meselesi", Cumhuriyet, 10 Mayıs 1951.

³⁰⁶ Nadir Nadi, Perde Aralığından, İstanbul-1991, s. 337.

dökülen insan yığınları İstanbul'da nizam ve asayiş bir hamlede çiğneyebilir ve bu yığınların arkasına nikaplı tahrikçiler karışarak saf insanları meçhul ve karanlık istikametlere sürükleyebilirler. İkincisi, böyle bir tehlikeye karşı nizamı korumakla mükellef olan makamların bütün iyi niyetlerine rağmen vaziyeti idare bakımından hazırlıklı ve tedarikli bulunmadıkları ve Türkiye'nin en büyük şehrinde harice karşı en mühim teşhir ve temsil sahasında nizamın ve asayişin saatlerce müddet başı boş ve tahrikçilerin keyfine tabi kalmasına mani olamadıklarıdır.³⁰⁷

Yalman, "Millet Partisi'nin Millete Borcu" başlıklı makalesinde ise

"Millet Partisi, zaman geçtikçe başı bozuk, yıkıcı ve gerici bir kuvvet haline düşmek istidadını göstermektedir. Bu istidat, son hadiseler karşısında göze batacak bir hale gelmiştir..... Son zamanlarda Millet Partisi'nin gösterdiği istidat, dinî hisleri politikada başarı vasıtası diye kullanmak ve bir buçuk asırlık bir mazisi olan Türk terakki mücadelesini böylece baltalamaktır."³⁰⁸

Yalman "Moskova İçin Çalışanlar" başlıklı makalesinde yine aynı konudan bahsetmektedir:

"Milletimiz bir suikast karşısındadır. Bunda rol alanlar, doğrudan doğruya Moskova ajanları değildir. Kin ve ihtiras yüzünden akli muvazenesi bozulan birtakım bedbahtlarla saf dini hisleri ve koyu ve müfrit milli heyecanları dolayısıyla bunların ifsadına kapılanlardır. Aralarına koyu mutaassıp veya koyu milliyetsever nikabı altında bazı Moskova ajanlarının karışmış olması akla yatkındır. .... Laiklik bir dinsizlik hareketi değildir. Dinin politika nüfuzıyla alakalı sefil emellere alet edilmesine meydan bırakılmaması itibarıyla dinin ulvî ve ahlâkî manasına karşı en büyük saygı ifade eden bir harekettir. Laikliğin bu manada bir an evvel düzeltilmesi yolunda biz gayret sarf etmekten hiçbir zaman geri kalmadık.

O meş'um 31 Mart'ın arifesinde şahsiyeti bütün Türk milletinin malı olan Muhterem Mareşal Fevzi Çakmak'ın ölümü ve gençliğin haklı ve asil hassasiyetini istismar ederek Yeniçeri usulü kazan devirmeye kalkışınlar, tarihimizin sahnesinde kendini gösteren ve milletin hürriyet, nizam, terakki ve saadet imkanlarını kendi mel'un emelleri hesabına kundaklamağa çalışan, Yeniçeri usulü kazan kaldıran kuvvetlerin tâ kendisidir. Bunlar her zaman gibi muvazenesiz harislerden namuslu

---

³⁰⁷ Vatan, 14 Nisan 1950

³⁰⁸ Vatan, 16 Nisan 1950

bir çalışma neticesinde elde edemeyeceği mevkileri fesat yoliyle elde etmeğe çalışan tufeyli ruhlulardan, mürtecilerden tâ arkada da Moskof ajanlarından mürekkebirdir.

Mareşal Çakmak, tam 31 Mart'ın arifesindeki ölümüyle milletin kurmay başkanlığı vazifesine devam etmiş ve yıkıcı kuvvetlerin kendi kendilerini ele vermelerine imkan vermiştir. Vatana bu son hizmetinden dolayı ruhu şad olsun.”³⁰⁹

“Gazab Yüzünden Bu Defa da Milletimize Rahmet Gelecek” yazısında bu olayın olumlu sonuçlarının da olacağını düşünen Yalman şunları söylemektedir.

“..... Neticede şu kanaate vardım ki; yeni bir teali devrinin eşiğinde olan Türk milletinin son hadiseler gazab yüzünden rahmet yaratacak, kundakçılara karşı intibah haline gelmemize, basiretimizin uyanmasına, seçimlerin arifesinde memlekette siyasi sulh, emniyet kurulmasına yol açacaktır. Demokrat Parti lideri tarafından yapılan ve dünkü sayımıza geçen vatanseverce beyanat, bunun çok güzel bir müjdesidir.”³¹⁰

“Evimiz Sigortasızdır”³¹¹ isimli makalesinde İnkılâba düşman cereyanlara karşı milli bir cephe oluşturmak gerektiği hakkındaki fikirlerinin Ankara'da C.H.P. ve D.P. çevrelerinde gereken tesiri ve uyanıklığı yapmamış olmasından dolayı üzüntülüdür.

Adviye Fenik'in “Müthiş Bir Düşman Kara Tehlike!” adlı yazısı laik yazarların fikirlerinin bir özeti gibidir:

“Bunca senedir büyük bir titizlikle müdafaa ettiğimiz İnkılâplar sarsılıyor mu? Acaba geriye doğru bir hareket mi var? Din gibi mukaddes bir mefhumu bir kara tehlikeyi ..... karıştırıp içinden politik zafer mi sağlamak isteyenler var? Nitekim aydınlıkta yeşili kırmızıdan, kızılı karadan ayırabiliriz. Ancak karanlıkta bütün renkler aynıdır. Mürtecinin elinde tuttuğu orak-çekiç midir? Yoksa ay-yıldız mı? Ayırd etmeğe imkan yoktur. Menemen'de zavallı Kubilay'ın kafasını kesip bir sopaya takan kara zihniyeti, dağda yol kesip adam boğan eşkıyadan nasıl ayırd edeceğiz?

---

³⁰⁹ Vatan, 19 Nisan 1950

³¹⁰ Vatan, 21 Nisan 1950

³¹¹ Vatan, 18 Nisan 1950

Dini politikaya veyahut kendi şahsi hasis emellerine alet edenlerin oyununa gelmeyeceğiz. Din bir kuvvet gösterisi vesilesi olduğu zaman manevi bakımdan en büyük taarruza uğramış demektir.

Mukaddes din mefhumunu baltalayan ideoloji, zannetmeyelim ki sadece komünistliktir; bunu kara kuvvet de aynı şekilde kemirir.

Allah korkusu içimizde kalacak ve din siyasete alet olup propaganda vesilesi yapılmayacaktır. Bu gaye uğrunda siyasi kanaatlerimiz ne olursa olsun vatandaşların birleşmesi gerektir. Çünkü milletin selameti ve vatanın emniyeti bundadır.”³¹²

Bu makalelerdeki cenaze töreninde meydana gelen olayların 31 Mart ile Menemen olaylarına benzetilmesini ve “Komünistlerin gizli müttefikinin mürteciler olduğu, her ikisinin amacının da Cumhuriyet’i yıkmak olması karşısında milletin özellikle de gençlerin Atatürk İnkılâplarına ve Cumhuriyet’e sahip çıkmaları gerektiği” fikrini paylaşan pek çok köşe yazarı vardır. Örneğin:

“İrtica mı, Asla!” yazısını yazan Kemal Demirel,³¹³ “İnkılâba Sadakat ve Hürmet” yazısının sahibi Abidin Dav’er,³¹⁴ “Kırk Bir Sene Sonra”,³¹⁵ “İyi Bir Hareket”,³¹⁶ “İsyan Provası”,³¹⁷ “İki Düşmana Karşı”³¹⁸ makalelerini yazan Hüseyin Cahit Yalçın, “Genç Dostum Dikkat!”³¹⁹ “Ateşle Oynuyoruz”³²⁰ ve “Kin’in Uykusu Hafiftir”³²¹ adlı makaleleri kaleme alan Kemal Zeki Gencosman, “İrtica Biz Çağırmayalım”³²² ve “Sonsuz Millî Mücadele”³²³ nin yazarı Feridun Osman Menteşoğlu, “İrtica Aklını Başına Alsın” tavsiyesinde bulunan Burhan Belge,³²⁴

---

³¹² Zafer, 18 Nisan 1950

³¹³ Vatan, 17 Nisan 1950

³¹⁴ Cumhuriyet, 14 Nisan 1950

³¹⁵ Ulus, 15 Nisan 1950

³¹⁶ Ulus, 23 Nisan 1950

³¹⁷ Ulus, 25 Nisan 1950

³¹⁸ Ulus, 28 Nisan 1950

³¹⁹ Ulus, 14 Nisan 1950

³²⁰ Ulus, 15 Nisan 1950

³²¹ Ulus, 16 Nisan 1950

³²² Ulus, 15 Nisan 1950

³²³ Ulus, 11 Kasım 1950

³²⁴ Ulus, 16 Nisan 1950

“Pusudaki Tehlike”ye işaret eden Prof. Dr. Fahri Ecevit,³²⁵ “Hatırla”,³²⁶ “Sakın Ölmessin”³²⁷ makalelerinin sahibi Falih Rıfkı Atay, “Din ve Politika” yazarı M. Nermi³²⁸ bunlardandır.

Olaylar üzerine açıklama yapma gereği duyan Celal Bayar’ın beyanâtı Ulus Gazetesi’nde “Tahriklere Karşı Demokrat Parti de Cephe Aldı” başlığı altında yer almıştır: “Son zamanlarda husule gelen bazı hadiselerin manası üzerinde ehemmiyetle durulmak mecburiyeti vardır. Mukaddes mefhumların nasıl istismar edilmekte olduğu ve millî vicdanda yer etmiş duyguların âdî politika oyunlarına ne suretle alet edilmek istendiği meydandadır. Memleketimizde emniyet ve istikrarı bozmak, kanun otoritesini yıkmak yolundan maksatlarını istishale çalışan dış cereyanların son hadiselerdeki tesirleri de âşikârdır. Görülüyor ki sağdan ve soldan gelen tehlikeli ceryanlar bir mecrada birleştirilmek isteniyor.”³²⁹

Hadiseye olumlu yaklaşanlar da vardır. Nitekim Son Posta’dan Selim Ragıp Emeç’e göre:

“Başlangıcı tamamen masumane ve tazimkâr bir duygunun infial ifade eden heyecaniyle kendisini ortaya koyduğu halde, sonradan birtakım karmakarışık unsurların araya girmesiyle merhumun yüksek mâneviyetini dahi taazzib ettiği şüphe götürmeyen bir hava içinde bütün kıymetler alt üst olmuştur.”³³⁰

Kudret Gazetesi’nde yer alan bir makalede olaylara katılanları suçlayanlara karşı çıkılmaktadır:

“Bize sorarsanız bu halk tekbir de getirir, ezan da okur. Kabahat tekbir getirenlerde ve ezan okuyanlarda değil, bunu kanunla men etmeğe kalkışanlardır. Vicdanlar üzerinde bu kadar zâlimâne baskı yapıldıkça, ve bu iş mesele yapıldıkça halk bin üç yüz senelik an’anesine daha sıkı sarılıyor. Eğer İstanbul’da tekbir getirilmiş veya Arapça ezan okunmuş ise, bizce bütün mes’ûliyet vicdan hürriyetini çiğneyen kanunlardadır.”³³¹

---

³²⁵ **Ulus**, 17 Nisan 1950

³²⁶ **Ulus**, 29 Ekim 1950

³²⁷ **Ulus**, 10 Kasım 1950

³²⁸ **Yeni İstanbul**, 15 Nisan 1950

³²⁹ **Ulus**, 24 Nisan 1950; **Vatan**, 21 Nisan 1950

³³⁰ **Son Posta**, 15 Nisan 1950

³³¹ **Kudret**, 17 Nisan 1950

Sebilürreşad, bu konuda, isteyenin ölüsüne mızıkça çaldıracağını, isteyenin tekbir getireceğini ve isteyenin tabutuna çelenk taktırabileceği gibi Kabe örtüsü de örttürebileceğini; çünkü laikliğin bunu gerektirdiğini söylemektedir. Bu tören bir irtica hareketi şeklinde algılanmamalıdır. Çünkü bu, kalplerin bir köşesinden gelmiştir; bununla öğünülmelidir. Bu, milletin canlılığının, heyecanının bir göstergesidir ve böyle heyecanlar, manevi ihtiyaçlardandır. O halde bundan korkmamak gerekir. Ne Millet Partisi'nin ne üniversite gençliğinin ne de İstanbul halkının irtica ile bir ilgisi yoktur.³³²

Mareşal Fevzi Çakmak için Millet Partisi'nin mevlit okutmak istemesi üzerine Peyami Safa şunları yazar:

“Mareşal için mevlût mu? Allah ganî ganî rahmet eylesin, elbette. İstiyenler ona yirmi değil, yirmi bin mevlût okutabilir. Fakat niçin seçimden üç gün evvel de sonra değil? Din geleneği kırk gün sonrayı emrediyor. 19 Mayıs'a rastlıyormuş. Seçimden 4 gün sonra. Besbelli ki Mareşal'in aziz hatırası ve mevlûdun ilâhi mânâsiyle bu politika oyunu arasında hiçbir münasebet yok. Hedef açık: Din duygularını seçim kampanyasının en şimşekli günlerinde propaganda âleti olarak kullanmak, bu arada yalnız iktidara ve partisine karşı değil, bütün rejime, İnkılâba, Atatürk'ün miras bıraktığı ölmaz değerlere, hürriyet ve modern demokrasi anlayışına karşı irticacı hortlatmak!”³³³

Yine Ulus'ta T. İ. rumuzuyla yazılan bir yazıda Peyami Safa'nın fikirlerine katılırken, Süleyman Çelebi'nin Mevlûd'ü Türkçe yazmasından hareketle ibadetlerin de Türkçe yapılması gerektiğinden bahsedilmektedir.³³⁴

1951 yılındaki İstanbul il kongresinin açılışında saygı duruşu yapmak yerine başta vefat etmiş olan Mareşal Fevzi Çakmak olmak üzere bütün şehitlerin ruhuna Fatiha okunması teklifi uzun tartışmalara konu olmuş sonunda Fatiha okunmasına karar verilmiş. Daha sonra kürsüye gelen Yusuf Kemal Tengirşek şunları söylemiştir:

“Fatiha okumak hiçbir zaman irtica olmadığı gibi laikliğe de asla aykırı değildir. Laikliği yanlış anlamıyalım. Laiklik konuşulduğu sırada ben de vardım. Laiklik Kanunvaz' ında mutlak bir istiklâli haiz olmaktır. Milletin menfaat ve maslahatına

---

³³² Sebilürreşad, Sayı: 76, Nisan 1950, s. 12

³³³ Ulus, 22 Nisan 1950

³³⁴ Ulus, 24 Nisan 1950

uygun esaslar İslam fihında varsa oradan alınır. Yoksa başka hukuk esaslarından alınır. Fatiha okumakla bunun ne münasebeti vardır? Biz ölülerimize Fatiha okumakla hürmet gösteririz. Boşu boşuna ayakta durmanın manası yoktur. O bizim örfümüz, bizim adetimiz değildir.”³³⁵

3.6. 1950 Seçimleri Öncesi Basında Yer Alan Laiklik Tartışmaları

1950 yılında seçim çalışmalarının başladığı günlerden itibaren basında partilerin dini siyasete alet ettikleri iddiaları çok sık yer almıştır.

Bunların en ilgiç olanlarından bir tanesi C.H.P. tarafından bastırılıp dağıtıldığı iddia edilen bir kitapla ilgili olanıdır:

“Şayan-ı hayret bir vesika. C.H.P. dini siyasete âlet etmektedir. Bu günkü Zafer Gazetesi, Halk Partisi'nin laikliği çiğnediğine, dini siyasete âlet ettiğine dâir şayan-ı hayret bir vesika neşretmiştir. Bu vesika, Ulus matbaasında basılan Demokrat Parti'nin Hüviyeti, yahut Köyde Bir Muhakeme adlı kitaptır. Bu kitap, Halk Partisi müfettişi Niyazi Aksu tarafından Ordu Halk Partisi kongresinde dağıtılmıştır. Kitapta Demokrat Parti aleyhine akla gelmedik yazılar vardır. Asıl işin şayan-ı hayret tarafı, bu kitapta geniş ölçüde din propagandası yapılmaktadır. Kitabın 24. sayfasında şöyle denilmektedir: 31 Mart hadisesini çıkartanlar da bu vatanın evlâdı idiler. Fakat hırs ve istirkap onları fesada sevk etti. Ve mukadder olan âkıbeti buldular. “İnnallâhe lâ yuslihu amel-el müfsidîn” (Kuşkusuz Allah, fesatçıların işlerini düzeltmez). Efendim! Cenâb-ı Hak, Kur'an-ı Kerim'de “Mü'minler kardeşdir” buyurmuştur. Bir hakikatin sübutu için Allah'ın kelâmından daha kat'î nas olamaz. Ve bunlar arasında ihtilaf düşerse (ıslâh ediniz!) emri varit olmuştur. Demek ki husûmet, tefrika, Allah'ın da istemediği bir şeydir.

İşte o muhterem İnönü de günlerden beri Ege Bölgesi'nde Allah'ın bu emrini vatandaşlara telkin ile meşgul olmuştur. Çünkü memleketin yüksek menfaatleri de bunu âmirdir. Ve bu mukaddes vatanî vazifesini kasaba kasaba, köy köy dolaşarak ifa etmiştir.

Ey vatandaşlar! Siz kardeşsiniz. Sakın birbirinize düşmanlık duyguları tutmayın! Sakın birbirinize düşman olmayın, demiş. Ve bu hareketiyle Allah yolunda çalışmıştır. Elbette ki Allah muîni olur.”

³³⁵ Cumhuriyet, 15-16 Nisan 1951; Sebilürreşad, Sayı: 102, Nisan 1951, s. 20.

İşte, Altıokunda laiklik umdesini taşıyan ve kendisine inkılâpçı süsü veren ve Atatürk inkılâplarının devam ettiğini bildiren Halk Partisi'nin, Halk Partisi kongrelerinde yaptığı propaganda!...

“... ”

Fakat biz, Allah'ın emrine ve büyük İnönü'nün nasihatlerine uyuyoruz.”

“Bu vesika, partili partisiz herkes tarafından hayret ve dehşetle karşılanmıştır. Bazı şahsiyetler, Halk Partisi günlük politikası için altı okundan birini mi feda ediyor? demişlerdir.”³³⁶

“C.H.P.'nin din propagandası yaptığı kitapta Atatürk'ten saygısız bir şekilde bahsediliyor” şeklinde verilen haberde İsmet İnönü'nün, Atatürk'ün içki masası başında verdiği emirleri ciddiye almadığı, bunun üzerine Atatürk'ün bundan dolayı çok hiddetlenerek İsmet Paşa'yı Başbakanlık'tan alarak zorunlu ikamete memur ettiğinden bahsedilmektedir.³³⁷

Din adamlarının seçimlerde vatandaşlara oy vermelerini telkin ettikleri iddiaları da örnek vermemiz gereken bir haber tipidir. Vatan Gazetesi'nin 7 Mayıs tarihli sayısında Isparta-Keçiborlu Müftüsü Bekir Sönmez'in Cuma vaazında:

“Oylarınızı C.H.P.'sine veriniz! Demokrat'lara oy verirseniz, kâfir olursunuz. Çünkü Halk Partisi'nin başı İnönü'dür” gibi, caminin kudsiyetine yakışmayacak şekilde parti propagandasına çevirince haklı olarak cemaatin bazıları hocayı kürsüden indirmek istemişlerdir. Ve fakat Müftü Bekir Sönmez, konuşmasına devamda ısrar eylediğinden, zorla indirilerek camiden çıkarılmak mecburiyeti hasıl olmuştur”.³³⁸

Vatan Gazetesi'nin 8 Mayıs tarihli sayısında ise C.H.P.'li Başbakan Yardımcısı Nihat Erim'in İzmir'de yaptığı bir konuşmada Demokrat Parti'nin seçim propagandasında inkılâpları tehdit ettiğini söylediği kaydedilmektedir.³³⁹

12 Temmuz beyannamesi ile kendisine partiler üstü bir konum kazandırmaya çalışan İsmet İnönü, kampanya döneminde bu rolünü terk ederek ilk defa seçim gezilerine çıkmıştır³⁴⁰

---

³³⁶ Vatan, 10 Ocak 1950

³³⁷ Vatan, 11 Ocak 1950

³³⁸ Vatan, 7 Mayıs 1950

Yine seçim öncesi günlerde C.H.P. iktidarının Türk Büyüklerinin türbelerinin açılmasına karar vermesi ile ilgili haberler basında yorumsuz olarak yer almıştır. Türk Büyüklerinin türbelerinin açılması ile ilgili olarak 1 Mart 1950'de Meclisteki oturumda konuşulanlardan basına yansıyanlar, iktidarın laiklikle ilgili taşıdığı endişeleri göstermesi açısından önemlidir.

“Millî Eğitim Bakanı, türbelerin bâtil itikadlara kaynak ve sahne olmasına müsaade edilmeyeceğini bildirdi. Fatih Sultan Mehmed türbesini çocuklarımız, Atatürk'ün türbesini ziyaret eder gibi ziyaret edeceklerdir. Eğer bugün bir Türk büyüğünün mezarında farz-ı muhal olarak bir hilâfetçilik toplanması vâki olursa, hükümet orayı kapatabilecektir. Hulusi Oral, türbesi açılacak Türk büyüklerine âit listenin Tarih Kurumu tarafından hazırlanmasını istedi.³⁴¹ Millî Eğitim Bakanı, kanun metnine “selâtin” lafzının eklenmesine “Barbaros da Türk büyüğüdür. Halk çocuğudur. Fakat bir sülâleye mensup olmak hiçbir rüçhan hakkı vermeyecektir” dedi İzahatı sırasında bunlara laalettayin türbedarlar konulmayacağını, mesela, Fatih'in Türbesinde oturacak gencin, Üniversite mezunu bir tarihçi olacağını söyledi.³⁴²

Fatih'in,³⁴³ Kanuni'nin,³⁴⁴ Barbaros'un³⁴⁵ türbeleri İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay'ın da katıldığı törenlerle açılmıştır. Fahrettin Kerim Gökay, türbelerin açılışında türbede medfun bulunan tarihî şahsiyetler hakkında birer konuşma yapmıştır.

Fatih'in türbesinin açılışında Fahrettin Kerim Gökay, yaptığı konuşmada şunları söyledi:

“Değerli Hemşehrilerim! Türk geleneğinde seyahate çıkan bir adamın arkasından uğur ve hayır dileğinde bulunulur. Memleketin en sıkıntılı günlerinde Karadeniz'e açılan Atatürk, bu şehri terk ederken en büyük kuvveti ve duâyı şüphesiz Fatih'in ruhundan almıştır. İslâm tarihinde “Feth-i Mübîn” diye anılan, dünya tarihinde Ortaçağ'ı kapayarak Yeniçağ'ı açan Fatih, İstanbul'un kurtarılmasını bütün

---

³³⁹ Vatan, 8 Mayıs 1950.

³⁴⁰ Ulus, 23 Mart 1950.

³⁴¹ Cumhuriyet, 2 Mart 1950.

³⁴² Cumhuriyet, 2 Mart 1950

³⁴³ Cumhuriyet, 15 Nisan 1950

³⁴⁴ Ulus, 20 Nisan 1950

³⁴⁵ Ulus, 19 Nisan 1950

ruhuyla arzu etmişti. Onun türbesi, Cumhuriyet tarihimizin İnkılâplarının icabı olarak Büyük Millet Meclisi kararıyla bir müddettir kapalı bulunuyordu. Bu sebeple kapalı bulunan türbeyi milletin hükümlerlik hukukunu temsil eden Cumhuriyet hükümeti adına kadir bilir halkımıza açıyoruz.”³⁴⁶

1950 Mayıs’ında yayınlanan DP seçim beyannamesindeyse parti, halka şöyle seslenmektedir:

“...iktidara geldiği taktirde, partimizin, millete mal olmuş inkılaplarımızı ve geçirmekte olduğumuz son demokratik inkılabın elde edilmiş neticelerini mahfuz tutmayı ilk ve en mühim vazife sayması pek tabiidir. Bu maksatla anayasada vatandaş hak ve hürriyetlerini ve millet iradesine dayanan istikrarlı bir devlet nizamını teminat altında bulunduracak esaslı tadiller yapmak kararındayız. Çünkü bugünkü anayasamız, millet hakimiyetini kabul etmesine rağmen, kuvvetler birliği esasına dayandığı ve vatandaş hak ve hürriyetlerini kafi teminat altında bulunduracak müeyyidelerden mahrum olduğu için millet hakimiyeti yerine tek parti ve zümre hakimiyetine mani olamamıştır”³⁴⁷

Gerek burada belirtildiği, gerekse Adnan Menderes’in ileride hükümet programında tekrar belirtileceği üzere, Atatürk Devrimleri, millete mal olan-olmayan şeklinde iki bölüme ayrılmaktadır.³⁴⁸

Partilerin adaylarının daha çok orta kesimden kişilerin oluşturduğu seçimlerde C.H.P.’nin aday listesinde 6, D.P.’nin aday listesinde ise 3 din adamına yer verilmiştir.

Seçim kampanyası sırasında, kırsal kesimin ekonomik problemleri, halkın dini taleplerine cevap verilmesi ve tek parti döneminin bütün hoşnutsuzluk ve huzursuzluklarını ortadan kaldıracığı konularını işleyen Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde büyük bir zafer kazandı. Seçim sonuçlarına göre: D.P., seçime iştirak eden 7.916.091 kişiden 4.242.831’inin oyunu % 53.59 olarak Meclis’in toplam 487 olan sandalyesinden 408’ini kazandı, C.H.P. 3.165.096 oy alarak % 39.98 yalnızca 69 milletvekilliği aldı, Millet Partisi ise 240.209 oy ile % 3.03 sadece 1 Milletvekili çıkarabilmiştir. Bağımsızlar ise 267.955 % 3.4 oy alarak 9 milletvekilliği

---

³⁴⁶ Cumhuriyet, 15 Nisan 1950

³⁴⁷ Cumhuriyet, 9 Mayıs 1950; Yeni Asır, 9 Mayıs 1950; Yeni İstanbul-9 Mayıs 1940; Zafer, 9 Mayıs 1950.

³⁴⁸ Adnan Menderes’in Konuşmaları, c. I, (der. Mustafa Doğan), İstanbul-1957, s. 14.

kazanmışlardır. Bir kişinin birden fazla yerde milletvekili adayı olabilmesi sebebiyle 408 milletvekilliği kazanan D.P.'nin Meclis'teki milletvekili sayısı 393 olmuştur.³⁴⁹

Demokrat Parti Kastamonu Milletvekili Muzaffer Ali Mükta, 1950 seçim kampanyası sırasında bir vatandaşın dile getirdiği isteği TBMM'de şöyle anlatmaktadır:

“Bizler, DP'den iktidara geçer geçmez milleti refaha kavuşturacağını beklemiyoruz. Bu zamanla olacak iştir. Bizlerin, çarıklarımızı, kundura, bez pantolonlarımızı, ceketlerimizi kumaştan yapamazsınız. Bunu beklemiyoruz, yalnız bizleri dini ve manevi sahada hürriyete ve refaha kavuşturun, bu kafidir.”³⁵⁰

CHP'nin 1954 yılındaki II. kurultayında İnönü:

“Seçim tatbikatında bizim şikayet ettiğimiz esaslı bir nokta da dinin siyasete alet edilmesi keyfiyetinin, partimiz aleyhine faal bir surette kullanılabilmesidir. Eski ve yeni kanunlar, dini siyasete alet etmeyi men etmiştir. Seçim esnasında buna ehemmiyet verileceği tekrar tekrar ifade olunmuştur. Ama hazin hakikat şudur ki, bu seçim silahı, büyük mikyasta ve Cumhuriyet Halk Partisi aleyhine, haksız ve insafsız olarak kullanılmıştır. Partimiz de kanunca haklı olduğu himayeyi görmemiştir.”³⁵¹

Seçimler C.H.P.'ni bundan sonraki on yıl boyunca da devamlı olarak kalacağı ana muhalefet partisi durumuna düşürdü. Nadir Nadi, Cumhuriyette: “İktidarı kaybedip “sine-i millet'e dönen” Halk Partisi'ne ise orada yaşayan hak adalet ve hürriyet hasretinin bekçiliği düşüyor.”³⁵² demekteydi.

Muhalefetteki durumu, CHP'nin dini konulardaki tutumunda önemli bir değişiklik getirmedi; hem laiklik hem de vicdan hürriyeti prensiplerine bağlı kalacağını vurgulamaya devam etti. 1950 dönemi boyunca CHP, iktidardaki DP'nin dini çevrelere verdiği tavizlere karşı çıkmak için hemen hemen her fırsatı kullandı. DP'nin bu tür politikalarını CHP, “geriye bir adım”, “irtica hortluyor” ya da “Kemalist inkılaplara ihanet” ifadeleriyle sertçe tenkit etti. DP'nin dış politika açısından iktidarla muhalefet arasında görüş ayrılığı yoktu. Din lehine olan icraatlarının da çoğunun nitelik

³⁴⁹ Cumhuriyet, 26 Mayıs 1950.

³⁵⁰ TBMM Tutanak Dergisi, c. 5, s. 786.

³⁵¹ Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, İstanbul, s. 176.

³⁵² “Yandan Baskı”, Cumhuriyet, 2 Ağustos 1951.

bakımından CHP'nin 1945-1950 arasındaki uygulamalarından pek farklı olmadığı göz önüne alınırsa, bu suçlamaların mübalağa olduğu ve seçim demagojisi niteliği taşıdığı görülür. İktidarda olduğu yıllarda CHP'nin dine karşı takındığı olumsuz tavır, Demokratlar'ın İslâmcılar'dan büyük ölçüde destek görme imkanını sağlamıştır. 1950 seçimlerinde verilen bu destek karşılığında bu muhafazakar kesim Demokratlar'dan, önceki dönemde dine karşı uygulanan katı politikaları terk etmelerini, daha çok din hürriyeti getirmelerini ve dini konularda halkın sesine kulak vermelerini beklediler. Bu noktada ortaya çıkan esas soru ise Demokratlar'ın bu beklentilerle ne kadar karşılayacağı idi.³⁵³

Demokratlar kendilerini “İslâm'ın kurtarıcısı” olarak gören büyük bir kitlenin desteğiyle iktidara geldiler ve bu yüzden de sık sık halkın arzularını temsil eden bir parti olduklarını iddia ettiler.³⁵⁴

Demokrat partinin seçimleri kazanmasından sonra seçmenleri sevinç gösterileri yaptılar. Bernard Lewis bu konudaki çarpıcı örnekleri, şöyle aktarır: “Ankara’da Taceddin Camisi’nde bir vaiz cuma namazında, Türkiye’yi Allahsız Halk Partisi’nin idaresinden kurtardığı için Allah’a şükretti. Bursa yakınında bazı köylüler büyük mülkleri bölmeye başladılar ve ne yaptıkları sorulduğunda “şimdi demokrasi var!” karşılığını verdiler. İstanbul taksi şoförleri polisler burun kıvrıldılar ve emirlerine uymayı reddettiler, ve polislerin kendileri bile, ellerinde hâlâ ne gibi yetki kaldığı konusunda biraz şüpheye düşmüş göründüler. Bir zamanlar İnönü’nün portresinin bulunduğu sayısız duvarlar üzerinde parçalanmış ve lekelenmiş kâğıt parçaları görülüyordu; seyyar satıcılar sokaklarda “Demokrat limonata” satıyorlardı.³⁵⁵

3.7. İlk Yıllarında D.P. İktidarının Basınla İlişkileri

Demokrat Parti basın özgürlüğünü sağlayacağını vaadettiğinden, daha iktidara gelmeden önce tek parti döneminde sürekli baskı altında yaşayan basın tarafından geniş destek görmüştür. İslamcı basının önde gelen yayın organı Sebilürreşad’da “Sayın başbakan,

---

³⁵³ Sitembölükbaşı, a.g.e., s.56

³⁵⁴ E. Edip, “Hükümetin Programı ve Ezan Meselesi”, Sebilürreşad, Sayı: 80, Haziran 1950.

³⁵⁵ Bernard Lewis, a.g.e., s. 317

uzun ve karanlık gecelerden sonra sen, Müslüman gönüllerin âfâkında bir yıldız gibi doğdun. Nur ve ziya saçan bir yıldız gibi. ..." denilerek karşılanmıştır.³⁵⁶

İlk başta parti yayın organı niteliği taşımayan gazetelerden Cumhuriyet Milliyet, Hürriyet, Akşam, Tasvir, Yeni Sabah, Yeni İstanbul, Gece Postası ve Vatan Demokrat Parti'yi desteklemişler, daha sonra bunları bir bölümü desteklerini çekmişlerdir. Ankara'da çıkan, Ulus ve Halkçı (Yeni Halkçı), sahipleri milletvekili seçilen Vakit ve Tercüman, Falih Rıfkı Atay'ın çıkardığı Dünya CHP'ye Zafer, Son Posta ve Hergün DP'ye Kudret ve Millet, Millet Partisi'ne bağlılıklarını sürdürmüşlerdir.³⁵⁷

Yeni Basın Kanunu, 15 Temmuz 1950'de TBMM'de kabul edilerek, 21 Temmuz 1950'de yürürlüğe girmiştir. Basın Kanunu, 1931 tarihli "Matbuat Kanunu'nun" hükümete tanıdığı yetkileri kaldırarak; gazete çıkarmak için izin almak yerine sadece bildirimde bulunmayı, Basın suçlarının "Toplu Basın Mahkemeleri"nde yargılanmasını, yayımlanan yazılar nedeniyle gazete sahipleri yerine, yazışları müdürleri ve yazarların birlikte ceza sorumluluğu taşıması getirilmiştir.

Kasım 1950'de, Sebilürreşad Gazetesi'nin 91. sayısındaki Eşref Edip'in bir yazısında "son 25 yılda zarfında yapılan inkılâplar birer birer sayılarak dini yıkmak suretinde gösterilmesi", "dini siyasete karıştırmak mahiyetinde görülmesi" üzerine "163. madde ile ilgili ilk tahkikat" yapılmıştır.³⁵⁸

Başbakan Menderes, Temmuz 1950'de Bursa gezisi sırasında gazeteci İsmet Bozdağ'ın basın kanununda tanınan özgürlükleri kastederek: "Acaba, ipin ucu biraz kaçmadı mı?" şeklindeki sorusuna şu cevabı vermiştir:

"- Basın, demokrasinin "lazım-ı gayri müfarikidir" (Onsuz olunmazı). Biz demokrat parti olarak millete demokrasi sözü verdik. Hürriyeti kısıtlayan bütün kanunları kaldıracağız dedik. Şimdi bu sözümüzü yerine getiriyoruz. Sizin gibi bazı arkadaşların tereddüdü var: 'Acaba basın bu geniş hürriyeti istismar eder mi?' diye... Edip etmiyeceğini önümüzdeki aylarda göreceğiz... Eğer basını, kendisine tanınan hürriyetleri kullanmak hürriyetini ortaya koyarsa; biz de

---

³⁵⁶ "Başbakanla Bir hasbihal", Sebilürreşad, Şubat 1950.

³⁵⁷ A!pay Kabacalı, a.g.e., s.236

³⁵⁸ Vatan, 28 Kasım 1950,

kendisine verdiğimiz haklardan bir kısmını geri alırız. Halk Partisi hürriyet çeşmesi musluğunu iyice kısmış, basını susuz bırakmıştı.. Biz açtık, bol su verdik... Eğer bu su kullanılmaz, çeşmenin çevresi bataklık olmaya başlarsa, musluk elimizin altındadır, kısarız olur biter!... O zaman bizde şairin dediği gibi 'kendi elimle yontup yare verdiğim kalem / Fetva-i hun-u na hakkımı yazdı iptida2 der, kaderimize küseriz!...'”³⁵⁹

Sol akımlar sıkı bir şekilde kovuşturulmaya başlandı. “İşçiler Birleşiniz” başlıklı bir yazı yayımlayan Haftanın Sesi dergisinin sahibi ve yazı işleri müdürü Yusuf Ahıskalı tutuklanmıştı.³⁶⁰ 1951’de büyük bir “Komünist tevkifatı” yapılmıştı. Aralık 1951Aynı dönemde Ceza Kanunu’nun 141-142. maddelerindeki cezalar yeniden artırıldı.³⁶¹

Necip Fazıl Kısakürek’in Büyük Doğu Mecmuası’nın ve diğer dinsel içerikli yayınları protesto etmek amacıyla çeşitli kuruluşların gösteri yürüyüşü düzenlenmesi üzerine, İşçileri Bakanlığı bir bildiri yayımlayarak “Yurtta irticai mahiyette bir hareket bulunmadığını ifade etti.”³⁶² Daha sonra Necip Fazıl aleyhinde dava açıldı. Büyük Doğu ve Sebilürreşad gibi yayınlar hakkında savcılıkça soruşturma başlatıldı.³⁶³

DP listesinden bağımsız milletvekili seçilen Nadir Nadi, 2 Ağustos 1951 günlü Cumhuriyet’te şunları yazıyordu:

“Muhalefette bulunduğu yıllarda Demokrat Parti, basın hür niyetinin en hararetli bir aşığı idi. Söz ve yazı hürriyetini köstekleyen her türlü engellere karşı savaşıyor, antidemokratik dediğimiz kanunların yürürlükten kaldırılması için elinden gelen gayreti esirgemiyordu. Meşhur 19 Mayıs zaferinin kutlandığı bayram günlerinde kodaman Demokratlar her gördükleri gazeteciyi “Siz çalıştınız siz kazandınız, sizin eserinizdir bu bayram!” diye iltifata boğmaktan çekinmiyorlardı.

Ne yazık ki, yeni iktidarla basının sarmaş dolaş geçinmesi uzun sürmedi. Antidemokratik kanunları bir an evvel lağvetmek hususunda o kadar titizlenen hükümet işbaşına geçtikten bir müddet sonra nedense gevşedi, hatta bir yıla varmadan Ceza Kanunumdaki hürriyet kısıcı maddelerin savunması vazifesini bile

³⁵⁹ İsmet Bozdağ, *Dünyada ve Türkiye’de Basın İstibdadı*, Emre Yayınları, İstanbul-1992, s. 187.

³⁶⁰ Cumhuriyet, 6 Şubat 1951

³⁶¹ Kabacalı, a.g.e., s.230.

³⁶² Milliyet, 23 Mart 1951

³⁶³ Cumhuriyet, 30 Nisan 1951

üzerine aldı. Eski iktidar 161 inci maddeye dayanarak vaktiyle on gazeteciyi mahkemeye vermişse, yenisi, bunların otuzunu kırkını birden “pençe-i adalete” teslimine yeltendi (hepsi beraet etmiştir)...”

Bununla beraber resmî ilânlara dair çıkardığı kararname ile hükümet, basın üzerinde tesir yapmak istediği bakımından, hafsalaya güç sığacak bir yol tutmuştur. Yeni karara göre, İstanbul gazeteleri başlıca üç sınıfa ayrılmaktadır: Yüzde yüz hükümeti tutan gazetelere imtiyazlı bir vaziyet tanınmaktadır. Tiraj seviyeleri ve hitap ettikleri okuyucu çevreleri dikkate alınmaksızın bunlara en fazla ilân verilecektir. İkinci sınıf gazeteler Hal Partisini tutan, yahut sahibi Halk Partili olanlardır. Bunlar ceffelkalem, resmî ilânlardan mahrum bırakılmışlardır. Geri kalan gazetelere de ayrı bir muamele yapılacak, tirajları ne olursa olsun bunlara himayeli gazetelerin üçte biri kadar resmî ilân müsavi bir şekilde dağıtılacaktır. Tuhaf bir nokta daha: bu dağıtış nizamı bir ay için muteberdir. Anlaşılan ortalama muamele gören gazetelerden bir ay zarfında hükümeti fazlaca tenkit edenler çıkarsa, bunların ilânı kesilecektir.

Hangi fikir köşesinden ele alırsanız alınız şu kararın arkasında saklı duran bozuk zihniyeti görmemeğe imkân var mıdır?³⁶⁴

Başbakan Adnan Menderes’in kimi sözleri ve iktidara gelmeden önce devr-i sabık yaratmayacağı diyen Demokrat Parti’nin geçmişin hesabını soracağı yolundaki haberler de, artık muhalefete geçmiş olan CHP’li basını karşı saldırılara yöneltmiştir.

“Demokrat Parti milletvekili Sinan Tekelioğlu’nun hükümet programının müzakeresi sırasında yeni meclisimizin 9. Meclis değil 1. Meclis olduğunu, yeni başbakanımızın dahi 3. Başkan değil 1. Cumhurbaşkanı bulunduğunu söylemiş ve bu sözler Meclis’te menfî bir tesir ve tepki yapmadıktan başka D.P.’liler tarafından da harâretle alkışlanmıştır.”³⁶⁵

Peyami Safa, “Atatürk’ü de mi İnkâr Ediyorlar?” başlıklı makalesinde; Adnan Menderes’in bu olaya tepki göstermemesini ve “Cumhuriyet İnkılâbının şekilden ibaret kaldığını ve 14 Mayıs seçiminin bugüne kadar yapılan İnkılâplarla ölçülemeyecek ehemmiyette büyük bir İnkılâbın ilk merhalesi olduğunu” söylemesini kınayarak:

---

³⁶⁴ “Yandan Baskı”, *Cumhuriyet*, 2 Ağustos 1951.

³⁶⁵ *Ulus*, 6 Haziran 1950.

“Adnan Menderes gibi aydın, hatta apaydın bir Başbakan’ın bu büyük tarih realitesini görmezden gelip Cumhuriyet İnkılâplarını Atatürk’ün kurduğu bir Meclis’in kürsüsünde resmen ve alenen küçük düşürmeye kalkışması rejimimizin yarını hesabına hayra yorulacak şey değildir.”³⁶⁶

demmiştir.

Birleşmiş Milletler Filistin Ara Bulma Komisyonu’nda Türk delegesi olan Ulus Gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın’ın görevinden alınması Ulus gazetesi ile hükümet arasında sürtüşme konularından birisini oluşturmuştur.

“D.P. hükümeti gazetemizde ileri sürdüğü tenkidlere tahammül edemeyerek bu defa da Hüseyin Cahit Yalçın’ı vazifesinden almış bulunmaktadır.”³⁶⁷

Hüseyin Cahit Yalçın Ulus’ta, Demokrat Parti’nin büyük bir halk desteği ile iktidara gelen bir hükümeti eleştirmenin milleti eleştirmek olacağını söyleyen Başbakan Menderes’i tahammülsüzlükle suçlamıştır:

“Hükümeti tehdit etmenin bir küfür ve cinayet teşkil ettiği memleketleri bulmak için diktatörlük diyarlarına gitmek icabeder. Çok şükür ki bizde demokrat adını taşıyan bir parti vardır. Ve bu partinin iktidar mevkie gelişini bir hürriyet bayramı olarak alkışlamışlardır. şimdi bu Demokrat Hükümetin demokrat Başbakanı tarafından kendilerinin tenkid kabul etmez bir kutsiyet payesine erişmiş oldukları kanaati izhar edildiğini görmek küçük akıllarımıza sağmayan bir büyük düstur ve felsefe kadar bize çetin geliyor.

Sayın Başbakana atfedilen bu akıl ermez demokratik felsefeden başka büyük bir tahammülsüzlük ve sinirlilik eserleri de gazetelere geçmiştir. (...)

Başbakanın, gösterdiği sinirlilik içinde ancak “tehdit” kelimesiyle tavsif olunabilecek ihtarının doğrudan doğruya Halk Partisi ne tevcih edilmiş olduğunda şüphe yoktur. Bizim gazetelerden burada yalnız Ulus’u görebildiğim için yapılan neşriyatın hepsi hakkında bir şey söylemeye imkân bulamıyorum. Herhalde, Ulus’un muhalefeti ile muhalefette iken Demokrat Parti organlarının yazıları ve bizzat Başbakanın sözleri ve nutukları mukayese edilirse Ulus’un neşriyatı bir tatlı şerbet gibi kalır Acaba başka halkçı gazeteler fikir ve matbuat serbestisi uğrunda kanlarını son damlasına kadar dökeceklerinden mi bahsediyorlar yoksa milli

---

³⁶⁶ Ulus, 5 Haziran 1950

³⁶⁷ Ulus, 14 Haziran 1950

idareyi ele almak fikrini mi yayıyorlar yoksa mitingler yaparak etrafa bir ihtilal havası mı veriyorlar?

Başbakanınki gibi derin bir felsefe değil ama basit ve âmiyane bir hakikat: Demokrasi = tolerans.”³⁶⁸

CHP'den hesap sorulacağı yolundaki dedikoduları üzerine Hüseyin Cahit Yalçın, “Hesap Soranlar Şimdi Korkuyorlar” başlıklı sert bir başyazı yayımladı.³⁶⁹

Başbakan Adnan Menderes'in Amerika gezisi sırasındaki bir konuşmasında “Cumhuriyet Demokrat Parti tarafından kurulmuştur”³⁷⁰ demesi de basın ve diğer partiler tarafından eleştiri konusu yapılmıştır.

Demokrat Parti iktidarının ilk günlerinde basında başlayan laiklik tartışmaları hükümetin son anına kadar da gündemden düşmemiştir. CHP yanlısı basın tarafından Ezanın Arapça okunması yasağını laikliğe ve demokrasiye aykırı bulan Demokrat Partililere ve dinsel yayınlara ciddi eleştiriler yöneltilmiştir. Demokrat Parti listesinden bağımsız milletvekili seçilen olan Nadir Nadi, hükümeti yapılacak suçlamalar hakkında şöyle uyarmıştır:

“Laiklik konusunu ezan cephesinden ele alan Sayın Menderes, kanaatimce hareket noktasını yanlış seçmiştir: Onun iyiniyetinden şüphelenmek için ortada hiçbir sebep yoksa da, bu sözler yeni hükümet aleyhine ileri-geri birtakım propagandalar yapılmasına imkân verecektir. Nitekim bu ezan meselesini ileri sürerek Demokrat Parti'nin yarın fes giyilmesine, öbür gün Arap harfleri kullanılmasına müsaade edeceğini söyleyenler şimdiden görülüyor. Buna karşı yeni iktidarın hareketsiz durması, gençlik ve aydın çevreler üzerinde doğuracağı tepki bakımından doğru olmaz.”³⁷¹

14 Haziran tarihinde Başbakan Adnan Menderes'in D.P. Grubunda yaptığı konuşma Ulus Gazetesi tarafından “sinirli ve müsamahadan uzak” olarak değerlendirilmiş, “bunlar serbest münakaşa ortamını nasıl idame ettirecekler?” diye sorulmuştur.³⁷²

---

³⁶⁸ Ulus, 28 Haziran 1950.

³⁶⁹ Ulus, 7 Temmuz 1950.

³⁷⁰ Ulus, 3 Kasım 1950

³⁷¹ Cumhuriyet, 7 Haziran 1950.

³⁷² Ulus, 16 Haziran 1950.

Nadir Nadi Atatük'ü Koruma Kanunu'nu gündeme geldiği günlerde "İlk Şart: Basın Hürriyeti" başlıklı yazısında özgürlüklerin kanunla sınırlanması ile ilgili olarak şunları söylemiştir:

"Ne zaman yurdumuzda söz ve yazı hürriyetinin genişletildiğini görsek, arkasından hürriyet düşmanı birtakım aşırı cereyanlar belirir. Devlet sorumlunu yüklenenler hürriyetlerimizde korumak hevesine kapılırlar. Bu maksatla bir kanun hazırlanır.

-İrticaa karşıdır, gericiliğe karşıdır, canımıza kastedenlere karşıdır, gerçek hürriyetseverler korkmasın!

Gibi vaadlerle yürürlüğe konur. Neticede ise hürriyeti muhafaza buyursun diye kendi ellerimizle alkışladığımız kanun, bir de bakarız, her şeyden önce bizim ağzımıza bir kilit vurmuştur.

Herhalde tuhaf bir hürriyet anlayışımız var. Bilmemki ne zannediyoruz?

...

... Asıl üzerinde titrememiz gereken büyük değer söz ve yazı hürriyetidir. Vatandaş hak ve hürriyetlerini korumanın, insan gibi yaşamanın, ileri ve kuvvetli bir cemiyet olmanın tılsımı başka bir yerde aranmamalıdır."³⁷³

22 kasım 1952'de Malatya'da Hüseyin Üzmez isimli bir genç tarafından Ahmet Emin Yalman'a silahlı saldırıda bulundu. yakın tarihimize "Malatya Suikastı; Malatya Hadisesi, "olarak geçen bu olayda, Yalman yaralı olarak kurtuldu.³⁷⁴ Büyük Doğu, Serdengeçti ve Hür Adam olayda tahrikçi oldukları iddiasıyla, yönetici ve yazarlarından, Necip Fazıl Kısakürek, Osman Yüksel Serdengeçti ve Cevat Rıfat Atilhan tutuklanarak mahkum oldular.

Bu olaydan sonra D.P.'nin İslamcı basın ve kesimle arası açılmıştır. Yalman daha sonra bu olayın "Memlekette geriliğe karşı bir milli cephe" kurulmasına yol açtığı için "çok hayırlı bir neticesinin" olduğunu yazmıştır.³⁷⁵

Hükümetin, basın arasındaki sürtüşmelerin önemli boyutlara ulaşması üzerine hazırladığı yeni kanun tasarısı hakkında, Nadir Nadi, daha üçbuçuk yıl önce hürriyetçi

---

³⁷³ Nadi, "İlk Şart: Basın Hürriyeti", Cumhuriyet, 3 Ocak 1951.

³⁷⁴ Vatan, 26 Kasım 1952.

³⁷⁵ Ahmet Emin Yalman, Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim, İstanbul-1971, c. 4, s. 298.

basını göklere çıkararak, Basın kanunundaki zincirleri koparan bir iktidarın yaptıklarının akla sığar bir şey olmadığını yazmıştır.³⁷⁶

9 Mart 1954'te, 1954 Seçimleri öncesine rastlayan günlerde "Neşir Yoluyla Veya Radyo İle İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun" çıkarılmış ve basınla Hükümet arasındaki gerginlik iyice artmıştır.³⁷⁷ Demokrat Parti İktidarına muhalefet yayınlarından Ulus, Halkçı, Dünya, Milliyet Yeni Sabah gibi gazetelerin bir çok yazarı hakkında davalar açıldı. Hatta 26 ay 20 gün hüküm giyen ve 80. yaşgünü hapishanede kutlayan Hüseyin Cahid Yalçın, hastalanması üzerine Cumhur Başkanı Celal Bayar tarafından cezası affedilmiştir.³⁷⁸

Menderes, 28 Şubat 1955 tarihli meclis konuşmasında:

"Demokrat parti iktidara gelir gelmez, Meclis'in Ekim dönemini bile beklemeden, yaz tatiline bile gitmeden vaatlerimizin başında gelen en mühim mevzuu tahakkuk ettirmek için, nasıl Matbuat Kanunu'nu ortadan kaldırıp, matbuat sahasını sorumsuzluğa bıraktığımızı biliyorsunuz. Bunun ardından memlekette, 30 komünist gazetesi, 40 tane dini istismar eden, en mukaddes adi politika hırslarının ve adi kazanç endişelerinin bâzicesi yapan gazetelerin, nasıl ortaya çıktığını da biliyorsunuz. Onların neşriyatı, bir kısım siyaset haydutlarına cesaret verdi. Bu haydutlar Atatürk heykellerini kırmaya başladılar. ..."

diyerek basında çıkan iki yazıyı okumuştur:

"...

Ey bel aşağı, ey altyapı, ey bayağının bayağısı maskeli haydut!

Daha ne zamana kadar, beylik şöhretlerin arkasına gizlenip aktarma laflarla, "inkılap elden gidiyor" misüllü yavelerle bu milletin namusuna, ırzına geçeceksin?..

Artık yeter!..

Yeter artık!..

Susun baykuşlar,

Susun sarhoşlar,

Susun,

---

³⁷⁶ Nadi, "Hangi Basın Rejimi", Cumhuriyet, 8 Aralık 1953.

³⁷⁷ Nadi, "Baldırıcıplak", Cumhuriyet, 11 Mart 1954

³⁷⁸ Cumhuriyet, 19 Mart 1955

Şuradan buradan Ata arayan ata'sız köksüz piçler...

“On yılda on beş milyon genç yarattık” şarkıları,

Susun artık,

Susun!...”

Bu da bir gazeteden:

“Sametçiğime yıdırım telgraf”

Samet Ağaoğlu

Hergele Meydanı, Çamdeviren apart.

.... numara

“Numaramı bildir... Turfanda salatalık göndereceğiz. Menderes'le yersiniz. Baki selam.”

Menderes konuşmasını şöyle bitirmiştir:

“Basın hürriyeti bu mu?. “Basın hürriyeti lâzım, niye tedbir alıyorsun?” diyorlar. Bırakalım mı?.. Cemiyet çöksün mü?.. Hangi basın hürriyetini istiyorsunuz bizden?..”³⁷⁹

Hükümet programında “Millete mal olmuş İnkılâplarımız mahfuz tutulacak, anayasada vatandaş hak ve hürriyetini kâfi teminat altına alan ta'diller yapılacak”³⁸⁰ denilen, DP iktidarının daha ilk aylarında basınla arasında İnkılaplar ve laiklik konularındaki sürtüşme daha sonra daha ileri boyutlara varmış, ilk günlerde Demokrat Parti'yi destekleyen Vatan ve Cumhuriyet gibi gazeteler hükümetin karşısında yer almıştır.

3.8. Arapça Ezan Okuma Yasağının Kaldırılması

Türkçe Ezan okunması çalışmalarına 1932 yılında Atatürk tarafından görevlendirilen, Reşit Galip'in nezaretinde İstanbul'un önde gelen dokuz hafızının bir araya getirilmesiyle başlanmıştır.³⁸¹ Daha sonra H. Cemil Çambel başkanlığında çalışmalarına devam Aralarında Saadettin Kaynak, Hafız Burhan, Hafız Kemal, Ali Rıza Sağman gibi meşhur hafızlarında bulunduğu bu topluluk, “Allahü Ekber”in Türkçe'ye “Allah Büyüktür” mü yoksa “Tanrı Uludur” mu şeklinde çevrileceği konusunda anlaşmazlığa

³⁷⁹ Adnan Menderes'in Konuşmaları, c. 2, s. 90.

³⁸⁰ Cumhuriyet, 30 Mayıs 1950.

³⁸¹ Hasan Cemil Çambel, Makaleler Hatıralar, Ankara, 1987, s. 36

düşmüşler ve her iki şekli de Atatürk'ün huzurunda okumuşlar ve Atatürk tarafından "Tanrı Uludur" biçimi uygun bulmuştur.³⁸²

İlk Türkçe Ezan 29 Ocak 1932'de Kuşadası'nda okunmuştur.³⁸³ Ezan ve Kamet'in Yurdun çeşitli bölgelerinde değişik Türkçe şekillerde ve kısmen Arapça olarak okunması Şubat 1933'ye kadar devam etmiş daha sonra tamamen Türkçe okunmaya başlamıştır.³⁸⁴

Metninde birçok değişiklik yapıldıktan sonra ortaya çıkan Türkçe Ezan şu şekildedir:

Tanrı uludur

Şüphesiz bilirim bildiririm

Tanrıdan başka yoktur tapacak

Şüphesiz bilirim bildiririm

Tanrının elçisidir Muhammet

Haydi namaza; haydi halasa

Namaz uykudan hayırlıdır

Tanrı uludur; Tanrıdan başka yoktur tapacak.³⁸⁵

Ezan'ın Türkçe okunması ile ilgili olarak bir yasal düzenleme yapılmadan 1941 yılına kadar gelinmiştir. CHP hükümeti tarafından 2 Haziran 1941 yılında çıkarılan Türk Ceza Kanunu'un 526/4055 nolu, maddesiyle Arapça ezan, kamet okuyanların üç aya kadar hafif hapis veya 10 liradan 200 liraya kadar hafif para cezası ile cezalandırılmaları öngörülmüştür.³⁸⁶

---

³⁸² Hafız Yaşar Okur, *Atatürk'le Onbeş Yıl*, 1962, s. 12

³⁸³ *Anadolu*, 2 Şubat 1932

³⁸⁴ *Anadolu*, 10 Şubat 1933

³⁸⁵ *Resimli Şark*, Sayı:22-24, İstanbul, 1932, s.24

³⁸⁶ *Türk Ceza Kanunu Bütün Ek Ve Değişiklikleriyle Beraber*, (haz. Mehmet Görkey), İstanbul, 1943, s. 185; *Vatan*, 17 Haziran 1950; *Sebilürreşad*, "İbadetlere Kanun Müdahale Edebilir mi?", Sayı: 4, Haziran 1948.

Selamet Dergisi'nde de Arapça ezan konusunun 1947 yılında tartışılmaya başlandığı görülmektedir.³⁸⁷ Ömer Rıza Doğrul, ezanın Türkçe'ye çevrilmesinin bir hata olduğunu, Ezanın anlamının Türkçe olarak ifade edilemeyeceğini söylediği bir yazısı şöyledir:

“...Türk'ün bildiği ve benimsediği Ezan-ı Muhammedi Arapça değil, fakat İslâmcadır ve İslâmca olduğu için hem Arapça'dır, hem Türkçe'dir, hem Acemce'dir. Hatta hem Hindice'dir, hem Çince'dir. O, bir müşterek dildir ki bu camiaya bağlı olanların hepsi anlarlar, kelimelerini belki akılları kavrayamaz, fakat ruhları kelimelerin iç yüzünü kavrar. O ezan, Allahü Ekber diye başlar, La ilahe illallah diye biter ve başka türlü ezan yoktur. Onu ifade eden ezandan başka bir kelime bulunmaması da bunu ispat eder. Çünkü ezan da bir İslâmi kelimedir ve bütün Müslümanlar arasında müşterektir...Bütün Müslümanlar ezan okurlar hem aynı ezanı okurlar., Türk'ün bir istisna teşkil etmesi yersizdir... Ezan, kamet, tekbir, bunlar bizim ruh hayatımızın diplerinde manalarından daha derin manalarla sesimizin manalara kattığı kudretlerle, ruhumuzun manalara ve seslere kattığı hazlarla yüklene yüklene asırları aşarak bize intikal etmiş emanetlerdir. Bizim bunları değiştirmeye kalkışmamız, milli mukaddes emanetlere saygısızlık olur ve bütün Türk milletinin vicdanı bu saygısızlıktan ıstırap duyar. Bu ızdırabın devamına meydan vermeye ne lüzum var? Bize kalırsa hükümet, vakti ile bu yolda vuku bulan müdahalesini geri almalı ve bu işi millet vicdanına bırakmalıdır.”³⁸⁸

Laikliğin Türkiye'de tam olarak yerleşememesinin ve irticanın ortadan kalkmamasını, cahil halkın kutsal olarak gördüğü Arapça ve bu dille yazılmış kitapların tesirinde kalmasına bağlamayan ve Kur'an, ezan, ve diğer bütün ibadetlerin Türkçe olması gerektiğini iddia eden, Ulus Gazetesi'nden Feridun Osman Menteşeoğlu bir yazısında şunları söylemektedir: “...Laikliği kökleştirmek için ve Türk milletinin dini istiklalini de temin için din kültürümüzü “Türk” yapmaktan başka hiçbir çare yoktur. Bunu laiklik ve milliyetçiliğimizin bekası namına iddia ediyoruz”.³⁸⁹

Behzat Bilgin, Ticanilerin Mecliste Arapça Ezan okumaları üzerine M. Tuncer müstear adıyla yazdığı bir yazıda; Meclis, ezan okunacak yer olmadığını; ancak, ezanın

³⁸⁷ Hasan Feyzi Akıncı, “Okuduğumuz Ezanlar Yanlış mı?”, *Selamet*, 31 Ekim 1947 s. 3.

³⁸⁸ Ömer Rıza Doğrul, “Ezan ve Kamet Hakkında”, *Selamet*, 7 Kasım 1947, s. 2.

³⁸⁹ Feridun Osman Menteşeoğlu, “Türk Dinini de Diliyle İster”, *Ulus*, 26 Şubat 1949; “Cuma Namazına Buyrun”, *Ulus*, 27 Mart 1949.

okunması gereken yerde de serbestçe okunabilmesi gerektiğini, laik bir devletin de ibadetin diline karışmasının iyi bir niyetle de olsa doğru olmadığını, bu durumun onun laik niteliğini tehlikeye düşüreceğini söylemektedir. Oy hakkı istediklerini Avam Kamarası'nda haykırdıkları için dışarı atılan, fakat sonunda oy hakkını kazanan İngiliz kadınlarını hatırlatmakta ve bu hakkın da bir gün alınacağını söylemektedir.³⁹⁰

Sebilürreşad, laiklik uygulamalarının değiştirilmesi ve Arapça ezan yasağının kaldırılması yönündeki fikirlerini, demokrasiye geçişin oluşturduğu ortamda yeniden yayın hayatına tekrar başladığı 1948 yılından itibaren şiddetle savunmuştur. Dergide çıkan yazılara göre C.H.P., Türkleri birbirinden ayırmak için farklı alfabeler, harfler bulan Rusya'nın yolundan giderek, ezanın ve Kur'an'ın Arapça okunmasını yasaklamış, böylece Milleti Kur'an dilinden ayırmış, Türklerin diğer Müslüman milletlere ve Kur'an'a büsbütün yabancı kalmalarına sebep olmuş, halkın Kur'an diliyle ibadet etmesini yasaklayarak, milletin kalbine hançer sokmuş, büyük ıstıraplara yaşattırıştır. Bir İslam ülkesi olan Türkiye'de Arapça ezan okuyana 3 ay ceza verilmesi; fakat, Yahudi ve Hıristiyanların serbest bırakılmaları gibi bir olay Engizisyonlar döneminde bile görülmüş şey değildir.³⁹¹

Dergideki yazılarda Antidemokratik kanunların, Arapça ezan okuma yasağının kaldırılması için CHP ve D.P., bağımsız milletvekilleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı göreve çağırılmaktadır. Demokrasiye, laikliğe, vicdan özgürlüğüne aykırı kanunların kaldırması gerektiğini söyleyen DP'ye niçin bir girişimde bulunmadığı sorulmaktadır.³⁹²

Bu dönemin laiklik tartışmalarında Ordinaryüs Profesör Ali Fuad Başgil'in önemli bir yeri vardır. Başgil, yazılarında Laikliğin din özgürlüğü ve devletin din işlerine karışmaması olarak yorumlar ve hükümetin yetkilerinin sınırını aştığını söylemiş, laik yazarlar tarafından, aydın bir kişi olduğu halde, irticanın yanında olmakla suçlanmıştır.

“Hükümet adamlarının herhangi bir dinde reform yapmaya kalkışmaları kadar haksız hatta gülünç bir hareket tasavvur olunamaz. Dinde reform lazım gelebilir.

---

³⁹⁰ M. Tuncer, “Laiklik ve Biz”, *Yeni Asır*, 10 Şubat 1949.

³⁹¹ E. Edip, “Artık Yeter Efendiler”, *Sebilürreşad*, Sayı:17, Ekim 1948, s. 262; A. Fehmi Bilgin, “Laiklik Bu mu?”, *Sebilürreşad*, Sayı: 7, Temmuz 1948, s. 111.

³⁹² “İbadetlere Kanun Müdahale Edebilir mi?”, *Sebilürreşad*, Sayı: 4, Haziran 1948, s. 60.

Fakat bunu yapmak ve dinin adab ve erkanına karışmak hükümet adamlarının ne hakkıdır, ne vazifesidir, ne de ehliyetli oldukları bir iştir. Dinde, eğer icap ediyorsa, reform yapmak, buna karar vermek, bir dinin akide ve erkanı üzerinde konuşmak, o dinin müçtehidlerine alimlerine ait bir selahiyettir.”³⁹³

Diyanet İşleri Başkanı Arapça ezanın yasaklanmasında hangi içtihadı ve fetvaya dayandığını soran Başgil, Ezan bir ibadettir ve ibadetin şeklini, dilini belirleyecek makam ne Başbakanlıktır ne TBMM. Laik rejimde bu makam mabettir demektir. Ona göre Ankara’da iktidar emrinde çalışan Diyanet İşleri Başkanlığı, devlete bağlı din sistemine bir paravana görevi görmektedir.³⁹⁴ Din özgürlüğünün gereklerinden biri de herkesin dinde yerleşmiş dil ile ibadetini serbestçe yapabilmesidir.³⁹⁵ Türkiye’de din özgürlüğü yoktur ve laiklik, bir umacı olarak kullanılmaktadır. Diyanetin emrettiği şekilde ezan okumak yasak da, hükümetin emrettiği şekilde ezan okumamak da suçtur; ancak, hiç ezan okumamak yasak ve suç değildir.³⁹⁶ İbadet ve dua kanun konusu olamaz. Kanunun görevi kötülükleri ve ahlak dışı hareketleri yasaklamaktır.³⁹⁷

Bütün partiler seçim kampanyalarında Arapça Ezan yasağının kaldırılması konusunu işlemişler, basında Ezanın dili konusundaki tartışmalar ve haberler seçimler yaklaştıkça artmıştır.

DP iktidara gelince, yasağın sürdürülmesinin, devletin din işlerine müdahalesi demek olduğunu, bunun da laikliğin temel manasına tamamen aykırı olduğunu iddia söyleyerek, ilk iş olarak, bu yasağın kaldırılması konusunu ele aldı.

4 Haziran 1950’de, yaptığı basın toplantısında Adnan Menderes, Zafer Gazetesi baş yazarı Mümtaz Faik Fenik’in bir sorusuna şöyle cevap vermiştir:

“Her taassup cemiyet hayatı için zararlı neticeler doğurur. Cemiyet hayatında esas değişikliklerin yapılabilmesi evvela taassup zihniyetinin yıkılmasına bağlıdır. Bu hakikatin iyice kavranmış olması neticesidir ki Büyük Atatürk birtakım hazırlayıcı

---

³⁹³ Başgil “Din ve Laiklik” s. 137

³⁹⁴ “Türkiye’de Din Hürriyeti ve Laiklik”, *Yeni Sabah*, Başgil, 14 Haziran 1950.

³⁹⁵ “Din Mefhumunun Unsurları ve Din Hürriyeti”, *Yeni Sabah*, Başgil, 24 Mayıs 1950.

³⁹⁶ Başgil, “Din Hürriyeti ve Laiklik Mevzuu Üzerinde Düşünceler”, *Yeni Sabah*, 17 Mayıs 1950.

³⁹⁷ “Din Hürriyeti Fikrinden Doğan Haklar”, *Yeni Sabah*, Başgil, 27 Mayıs 1950; Başgil, “Din Hürriyetinin Hududu”, *Yeni Sabah*, 31 Mayıs 1950.

ön inkılaplara başlarken taassup zihniyeti ile mücadele etmek lüzumunu hissetmişti.

Ezanın Türkçe okunması mecburiyeti de büyük bir zaruret neticesi olarak kabul edilmelidir: Zamanında çok lüzumlu olan bu mecburiyet ve tedbir diğer tedbirlerle birlikte bugünün hür Türkiye'sine zemin hazırlamıştır. Ezanın Türkçe okunmasına mukabil cami içinde bütün ibadet ve duaların din dilinde olması garip bir tezat teşkil eder gibi görünür. Bunun izahı arzettiğim gibi geçmişteki hadiselerin hatırlanmasına ve taassup zihniyetine karşı mücadele zaruretinin kabul olunmasına bağlıdır. Aradan uzun yıllar geçtikten ve vaktiyle zaruri görülen tedbire artık bir ihtiyaç kalmadıktan sonra bunda ısrar bu sefer vicdan hürriyetine karşı bir taassup teşkil eder. Şimdi meselenin laiklik ve vicdan hürriyeti bakımından halline sıra gelmiştir.

Dini siyasete karıştırmamak ve dini ibadetler amme nizamına ve umumi adaba aykırı olmamak şartıyla herkesin dini vecibe ve ibadetlerini serbestçe yerine getirebilmesi vicdan hürriyeti icabındandır. Vicdan hürriyeti de diğer hürriyetler gibi vatandaşın tabii hakkı olarak kabul olunmadıkça laik devlet prensibinin tahakkuk ettirilmesine imkan görülemez. Parti programımızda da vicdan hürriyeti ve laiklik esasları bu anlayışa göre tespit edilmiştir.

Diğer inkılaplarımız gibi laiklik esasının da muhafazası bugün için ancak prensiplere bağlı kalmakla mümkündür. Halbuki umumi adaba ve amme nizamına hiçbir aykırılık göstermeyen ezan meselesinde memnuniyetin devamı laiklik prensibini menfi cihetten zedelemek manasını tazammum eder. Tekrar edelim ki irticaa, taassuba; geriliğe karşı mücadeleyi ancak prensiplere sıkı sıkıya bağlı kalmakla mümkün görüyoruz.

Bu izahımın milletimize mal olmuş inkılaplarımızın tamamı ile korunacağı manasını taşıdığını da ayrıca tafsile lüzum görmemekteyim. Hükümet olarak ezan meselesi hakkında görüşümüz bundan ibarettir. Ancak kanuni hükümlerle de alakalı olan bu meselenin gerek prensip gerekse grubumuzca lüzum görüldüğü takdirde kanunda değişiklik yapmak bakımından meclis grubumuza arzı ve grubumuzca alınacak karara göre hareket olunması pek tabiidir.³⁹⁸

---

³⁹⁸ Cumhuriyet, 5 Haziran 1950; Yeni Sabah, 5 Haziran 1950, Vatan 5-6 Haziran 1950.

Adnan Menderes'in bu beyanati, geniş yankılar uyandırmış, basını günlerce meşgul etmiştir.³⁹⁹

6 Haziran'da Ulus Gazetesi:

"Menderes'in demeci birçok tefsirlere yol açtı. Umumiyetle gençler ve münevverler, Atatürk'ün inkılâp yapısında bir gedik mevzuu bahis olduğunu belirterek teessürlerini ifade etmekte ve birçokları da işin bu kadarla kalıp kalmayacağını sormaktadır... Demokrat Parti'nin münevver ve genç, kalabalık bir grupun, Cumhuriyet'i ve inkılâbı Türk gençliğine emanet ettiği için Atatürk'ün söylediği sözleri hatırlayarak eza duydukları da öğrenilmiştir"⁴⁰⁰

Kimileri tarafından devrimlere sadakatsizlik olarak değerlendirilmiş fesin, eski yazının, dört kadınla evliliğin, geri gidişin bir adımı olarak algılanmıştır.⁴⁰¹

"Ezanın Arapça okunacağını öğrendiğim bu sabahtan beri perişan bir halde olduğumu sizden neye gizleyeyim? Etime bıçak saplansa bir damla kanım çıkmaz. Hükümet gazetesinin (Zafer Gazetesi kastediliyor. İ. K.) Atatürk inkılâplarının bir taraftan didiklenmeye başladığını teşhir eden büyük manşetini gördüğüm andan itibaren içimi derin bir ümitsizlik kapladı. Sabahtan beri kara kara düşünüyorum. Tüylerim diken diken oluyor."⁴⁰²

"Başbakanın beyanati bizi dehşete düşürdü. Meraşal'in cenaze töreninde azametini gördüğümüz tekbirci kütleyi, yurdun dört köşesindeki benzerlerini sevinçlerinden çıldırtmak için bundan daha güzel bir vaad olamaz. İnkılâp prensipleriyle alakalı bir kararın değiştirilmesine aslâ taraftarlık edemeyiz. (...) Arapça ezanın metninin vicdan hürriyetiyle bir alakası yoktur.

"Tanrı uludur' nidasını beğenmeyen dudakları arasından 'Allahu ekber' desin. Bazı zümreleri memnun etmek için bu mesele ortaya atılmıştır. Bu, ateşle oynamaktır."⁴⁰³

"Arapça ezana dair bu beyanati okuyunca içimden bir ürperme duyduğumuzu saklıyamıyacağız. Demek ki Demokrat Parti icraata Arapça ezan okunmasına

---

³⁹⁹ Sebilürreşad, Sayı: 80, Haziran 1950, s. 71.

⁴⁰⁰ Ulus, 6 Haziran 1950

⁴⁰¹ Cumhuriyet, 6 Haziran 1950.

⁴⁰² Kemal Zeki Gençosman, Ulus'tan aktaran İsmail Kara, Amel Defteri, Kitabevi, İstanbul-1998, s. 26.

⁴⁰³ Nusret Safa Coşkun, Zaman-Akşam Postası'dan aktaran İsmail Kara, a.g.e., s. 26.

yeniden imkan vermekle başlayacaktır. Ortaçağın dinî hurafelerinden temizlenmiş lâik bir zihniyete karşı gelmektir bu.”⁴⁰⁴

“Atatürk inkılapları bir bütündür. Bu bütünün bir halkası koparıldı mı ötekiler de birbirini koparır. Medrese, türbe, tekke, Arapça harfi, Arapça tedrisat gelir. Bir din dili kabul edilirse arkasından din dilini öğretmek ihtiyacı gelir. Kur’an-ı Kerim okuyabilmek için Arap harfi ve Arapça’yı okuyup yazmak gerekmez mi?”⁴⁰⁵

Arapça ezan yasağının kaldırılması, kanunlaşmadan önce, Adnan Menderes’e, saygı ve sevginin dile getirildiği telgraflar çekilmiştir.⁴⁰⁶

Cumhuriyet gazetesindeki bir habere göre, Arapça ezan, ülke içindeki bir kesimi oldukça sevindirmiş ve bu kesime cesaret vermiştir. Ezan dilinin serbest bırakılacağı haberleri üzerine, Samsun’un Vezirköprü ve Kavak ilçelerine bağlı bazı köylerde başlarına sarık sarıp dolaşanlar olmuştur.⁴⁰⁷

Başbakanın demecini olumlu olarak değerlendirenler şunları söylemişlerdir.

Mümtaz Faik Fenik:

“Adnan Menderes bu fikirlerini türbelerin açılması, İlâhiyat Fakülteleri’nin açılması, mekteplerde din dersinin tekrar ihdâsı hareketlerinde olduğu gibi seçimlerden evvel değil, seçimleri Demokrat Parti kazandıktan ve iktidarı elde ettikten sonra söylemiştir. Dava, hürriyetlerin muhafazası ve rejimin demokrasi esasları dahilinde inkişaf ve davasıdır: Bu da en ileri bir inkılâpçılıktır.”⁴⁰⁸

Muhip Dıranas, Zafer Gazetesi’ndeki köşesinde, ezanın kanun zoru ile mecburen Türkçe okunmasıyla ilgili olarak

“Halbuki buna düpedüz ibadete müdahale ve Allah’la kulun arasına girme denir. İsteyen müezzin ezanı Türkçe okur, isteyen mü’min de minaresinde Türkçe ezan duyulan camie gider. Ama isteyen müezzin de müsaade buyuralım da ezanı Arapça okuyabilsin. Ve isteyen Müslüman, Arapça ezan okunan camide namazını kılsın. Laiklik budur. Ve bilinmeli ki Atatürk’ün inkılaplarına sadakat veya sadakatsizlik, umdelerin korunması veya korunmaması noktasındadır” demiştir.

⁴⁰⁴ Yavuz Abadan, Ulus’tan aktaran İsmail Kara, a.g.e., s. 26.

⁴⁰⁵ Ethem İzzet Benice, Son Telgraf’tan aktaran İsmail Kara, a.g.e., s. 26.

⁴⁰⁶ Cumhuriyet, 14 Haziran 1950, Yeni Sabah, 12 Haziran 1950, Yeni Sabah, 18 Haziran 1950.

⁴⁰⁷ Cumhuriyet, 13 Haziran 1950.

⁴⁰⁸ Zafer, 7 Haziran 1950.

Ezanın Arapça okunabilmesine genel olarak olumlu yaklaşan Nadir Nadi'nin yine de bazı çekinceleri vardır:

“Yirminci yüzyılın tam ortasında, hür seçimlerle iktidara gelen demokratik bir hükümet yurdumuzda henüz işe koyulurken “ezan Arapça mı, Türkçe mi okunsun?” mevzulu bur yazı yazmak zorunda kalacağımı doğrusu aklıma getirmek istemezdim. Ortaçağdan devralınmış bütün bir hurafeler sistemini temelinden yıkan otuz yıldır tek mil enerjisi ile batı medeniyetine doğru hamleler yapan bir rejimin muhalif ve muvafık temsilcileri, bize bugün, memleket menfaatleri bakımından daha alâka toplayıcı münakaşa örnekleri gösterebilirlerdi.

Ezanın Arapça, Farsça veya Türkçe okunması meselesi, gönlünü tanrıya bağlamış mutekid din adamlarınca pek mühim bir hadise sayılabilir. Bu konuyu aralarında uzun boylu görüşmek, ortaya atılan ilmî fikirleri diledikleri gibi incelemek onların hakkıdır. Fakat din işlerini dünya işlerinden ayırdığını iddia eden bir rejimin muvafık ve muhalif vatandaşları ezan konusunu ele aldığı zaman vaziyet doğrusu biraz tuhaflaştırıyor. Elimizde olmıyarak kendi kendimize soruyoruz: Bunların neresi lâik? Hani tanrı ile kul arasına girilmeyecekti? Hani inkılâp prensiplerini çiğnememek şartı ile herkes vicdanı nasıl emrederse ibadetini öyle yapacaktı?

Lâiklik konusunu ezan cephesinden ele alan sayın Menderes, kanaatimce hareket noktasını yanlış seçmiştir. Onun iyi niyetlerinden şüphelenmek için ortada bir sebep yoksa da, bu sözler yeni hükümet aleyhine ileri geri birtakım propagandalar yapılmasına imkan verecektir. Nitekim bu ezan meselesini ileri sürerek Demokrat Parti'nin yarın fes giymesine, öbür gün Arap harfleri kullanılmasına müsaade edeceğini söyleyenler şimdiden görülüyor. Buna karşı yeni iktidarın hareketsiz durması, gençlik ve aydın çevreler üzerinde doğuracağı tepki bakımından doğru olmaz. Demokrat Parti memleketimizde bir irtica hareketini desteklemeyeceğine göre, kendini yanlış tanıtabilecek propagandaları vaktinde önlemesini bilmelidir.

Doğrusunu isterseniz, son dört yıllık siyasî hayatımızda oy toplamak gayreti ile her iki taraf da lâiklikle bağdaşması güç bazı kombinezonlara başvurmak lüzumunu nedense duymuştur. Bu hususta ilk adımın Halk Partisi'nin attığı da maalesef bir gerçektir. İlkokullara din derslerini koyduran, İlâhiyat Fakültesini kuran, türbeleri birer birer açan, hattâ seçimlerde tarikat şeyhlerinden yardım istiyen Halk Partisi değildir de kimdir? Bütün bunları yapanların şimdi “Arapça ezana izin verecekler, eyvah inkılâplar elden gidiyor” diye hayıflanmalarını biraz gülünç gibi geliyor bize.

Bununla beraber, yukarıda da söyledik, sayın Başbakanın hareket noktasını yanlış buluyoruz. Gerçi Atatürkün giriştiği inkılâp hamlelerinden her biri, hattâ ezanın Türkçe okunması bile, hep bu memlekette taassubu yenmek, sahici fikir ve vicdan hürriyetini kökleştirmek gayesini güdüyordu. Bu gaye gerçekleşikten sonra bazı yasaklar üzerinde ısrar etmek ters tarafından bir nevi taassup sayılabilirdi. Fakat ezan nihayet teferruata âid bir noktadır. Eğer Başbakan, Atatürkün hedef bildiği gerçek lâikliğe artık lâıyk olduğumuza kanaat getirdi ise şöyle konuşmalıydı:

“-Din işlerini dünya işlerinden tamamiyle ayıracağız. Bunun için de Diyanet İşleri müessesesini devlet kadrosundan çıkarıp tam manasiyle bağımsız bir hâle koyacağız. Bundan böyle bu müesseseye bütçeden tahsisat verilmeyecektir. Bütün lâik memleketlerde olduğu gibi din işleri bizde de kendi teşkilâtı ile yürüyen bir varlık tarafından idare edilsin. Biz sadece inkılâp ve Cumhuriyet esaslarını korumak amacı ile bu müessesenin çalışmalarını kontrol edeceğiz. Dünya işlerine karışmadığı müddetçe biz de ona karışmıyacağız..”

Sayın Başbakan böyle konuşsa idi, hem muhalefetin aleyhte yapacağı propagandaları önlemiş, hem de eski iktidarın son yıllar boyunca lâiklik bahsinde işlediği hataları tamir etmiş olurdu.⁴⁰⁹

M. Tuncer (Behzat Bilgin)'e göre; Arapça ezan yasağı vicdan ve ibadet özgürlüğüne getirilen bir sınırlamadır ve Demokrat Parti tarafından bu engel kaldırılmıştır. Arapça ezan okuyanları kanuna karşı gelmiş bir mürteci konumuna düşüren CHP'nin aksine, DP ve Menderes sayesinde, ülkeye gerçek vicdan huzurunun gelmiştir.⁴¹⁰ M. Tuncer, başka bir yazısında CHP'nin Türkçe ezan okunmasını zorla uyguladığını, uymayanların suçlu duruma düşürüldüğünü, böylece CHP'nin laiklikten ayrılıp halkı baskı altında tuttuğunu, DP'nin yerinde bir karar ile ezan dilinin serbest bıraktığını, Ezanın Arapça ya da Türkçe okunmasına artık kimsenin karışamayacağını ve DP'nin özgürlük ve demokrasinin gerçek savunucusu, CHP'nin de karşı bir parti olduğunu söylemektedir.⁴¹¹

Hükümetin ilk iş olarak Arapça ezan konusunu ele alması DP içinden de bazı eleştirilere hedef olmuştur.⁴¹² Nihat Reşat'ın, Nadir Nadi'ye anlattığı bir hatırasına göre, Arapça

---

⁴⁰⁹ Nadir Nadi, “Ezan”, Cumhuriyet, 7 Haziran 1950.

⁴¹⁰ M. Tuncer, “Din ve Vicdan Hürriyeti Tahakkuk Yolunda”, Yeni Asır, 9 Haziran 1950.

⁴¹¹ M. Tuncer, “Vicdan Hürriyeti ve Gerçek Laiklik Esası”, Yeni Asır, 17 Haziran 1950.

⁴¹² Yeni Asır, 8 Haziran 1950; Cumhuriyet, 8 Haziran 1950.

ezan yasağının kaldırılmasında kabine üyeleri Menderes'i desteklemektedirler; ancak, Celal Bayar bu konuda düşüncelidir. Bayar, bu karar yüzünden Atatürk'ün ruhunun sıkıntı duyup duymayacağını sormuş ve Nihat Belger de ona, "Büyük zaferimiz üzerine Atatürk'ün ruhu o kadarlık kusuru bize bağışlar" şeklinde cevap vermiştir.⁴¹³

Tartışmalarda, bazı C.H.P. milletvekilleri ise, yasağı kaldırmamak konusunda Demokratlar'ı laikliğin ruhuna tecavüz etmek ve din işlerine müdahale etmekle suçlamışlar, "böyle bir tavrın Kemalist inkılaplara "ihamet" demek olacağı ve "geriye doğru bir adım" olarak kabul edileceğini savunmuşlardır.⁴¹⁴

"Atatürk inkılapları bir küldür. Bunda tadiller, tasfiyeler yapmaya kalkamayız. Bu yapıldığı takdirde bunun neneğe varacağı bugünden kestirilemez. Ezan hakkında bu karar, inkılap abidesinin altından bir tuğlanın çekilmesine ve bütün mihrak temelini sarsılmasına benzer."⁴¹⁵

D.P.'liler Halkın duygularını sömürmekle suçlamaları karşısında, aynı suçlamayı Halk Partililere karşı yaptılar:

"Halkın dini hissiyatını tahrike kalkan ve bunu istismar etmek isteyen Halk Partililerdir. Türbelerin açılması, dini tedrisatın başlaması bunun ilk adımları idi. Halk Partili bir milletvekili de Arapça ezan hakkında bir teklifte bulunmakta idi. Hakikati ve ihtiyacı bizim onlardan evvel görmemiz mi onları kızdırıyor?"⁴¹⁶

Kastamonu Milletvekili Muzaffer Mühto ve Çankırı Milletvekili Kasım Arar tarafından DP Meclis Grubu başkanlığına da ezanın Arapça okunmasının Ramazan Bayramı'ndan önce gerçekleştirilmesi için götürdükleri teklifi⁴¹⁷ Eskişehir Milletvekili Abidin Potuoğlu'nun başkanlığında toplanan Meclis Grubu tarafından oy birliği ile kabul edilmiştir. Grupta, Ankara Milletvekili Sadri Maksudi Arsel, Türkçe ezanı Atatürk devriminin prensiplerinden saymanın Atatürk'ü küçültmek ve laikliği anlamamak olduğunu savunmuş, Kemal Özçoban da bunun millete mal olan inkılaplardan

---

⁴¹³ Nadir Nadi, a.g.e., s. 366.

⁴¹⁴ Vatan, 6 Haziran 1950, "Camilere Politika Sokan Kim?", Sebilürreşad, Sayı: 99, 1951

⁴¹⁵ Vatan, 6 Haziran 1950.

⁴¹⁶ Vatan, 6 Haziran 1950.

⁴¹⁷ Zafer, 13 Haziran 1950.

olmadığını söylemiştir.⁴¹⁸ Menderes ise, hükümetin konu hakkındaki fikrini radyo ve gazeteler aracılığıyla belirttiği ve Arapça ezan yasağının anayasa hükümlerine, laiklik prensibine aykırı olduğu üzerinde ifade etmiştir.⁴¹⁹

Başbakan Adnan Menderes'in ezanın Arapça okunması ile ilgili yapılan D.P. grup toplantısındaki konuşması da Ulus Gazetesi tarafından ağır bir şekilde eleştirilmiştir.

“Başbakan Adnan Menderes'in 14 Haziran tarihli gazetelerde çıkan beyanâtı ve D.P. grubunda söylediği sözler, bî-taraf çevrelerde derin bir hayret uyandırmıştır. Bir başbakanın bu kadar sinirli ve müsamahadan uzak konuşması karşısında herkes birbirine bu zihniyetle bunlar serbest münakaşa hayatını nasıl idame ettireceklerdir, diye sormaktadır.”⁴²⁰

16.6.1950, tarihinde, saat 15'te Fuat Hulusi Demirelli'nin başkanlığında toplanan meclise sunulan Türk Ceza Kanunu'nun 526. maddesinin değiştirilmesi hakkındaki tasarının raporu Adalet Bakanlığı'nca hazırlanmış; ancak, üzerinden 48 saat geçmediği için gündeme alınmamıştır. Bunun üzerine söz alan Menderes Demokrat Parti grubunda alınan kararı duyan vatandaşların yasağın kalktığını zannederek suçlu duruma düşebileceklerini söyleyerek tasarının ivedilikle görüşülmesini istemiştir.

16 Haziran tarihli Ulus ve Zafer gazetelerinde tam metni yayınlanan ezanın Arapça okunması ile ilgili görüşmeler şöyle gelişmiştir:

“Oturum açılır açılmaz başbakan söz istiyerek Kürsüye gelmiş ve şunları söylemiştir:

Arapça ezan hakkında D.P. Meclis Grubunun aldığı karar gazetelerde yayımlandı. Böylece bu hususta kanuni memnuiyetin kalkmış olduğu telakkisine ve bazılarının daha şimdiden arapça ezan okumağa kalkışma ihtimali vardır. Bundan dolayı, bu hususta sevketmiş olduğumuz kanun tasarısının bu günkü gündeme alınmasını ve ivedilikle yeğlikle görüşülmesini teklif ederim.

Başbakanın bu teklifi reye konularak kabul olunduktan sonra Başkan, bu mevzuda konuşmak isteyenlere ne şekilde söz verilmesine dair olan bir tavrini okutmuştur.

---

⁴¹⁸ Cumhuriyet, 14 Haziran 1950; Yeni Sabah, 14 Haziran 1950; Yeni İstanbul-14 Haziran 1950; Kudret, 14 Haziran 1950.

⁴¹⁹ Zafer, 14 Haziran 1950.

⁴²⁰ Ulus, 16 Haziran 1950

Takrime göre, evvela aleyhte konuşacaklara söz verilecek, sonra lehtekiler konuşacak ve son söz gene aleyhte konuşacaklara verilecektir.

Bazı hatipler bunun aleyhinde bulunmuşlarsa da Takrir kabul olunmuş ve ilk olarak kürsüye gelen C.H.P. Meclis Gurupu namına Trabzon milletvekillerinden Cemal Reşit Eyüpoğlu şunları söylemiştir.

“-Türk Ceza Kanununun 526.’ncı maddesinde ezana taalluk eden ceza hükmünün kaldırılması maksadı ile Hükümetin bu gün huzurumuza getirdiği kanun tasarısı hakkındaki C.H. Partisi Meclis Grubunun görüşünü arz ediyorum:

Bu memleket milli devlet ve milli şuur politikası Cumhuriyetle kurulmuş C.H. Partisi bu politikayı takip etmiştir. Bu politika icabı olarak Ezan meselesi de bir dil meselesi ve milli şuur meselesi telakki edilmiştir.

Milli devlet politikası, mümkün olan her yerde Türkçe’nin kullanılmasını emreder. Türk vatanında ibadete çağırmanın da öz dilimizle olmasının bu bakımdan daima tercih ettik.

Türkçe ezan Arapça ezan mevzuu üzerinde bir politika münakaşası açmaya taraftar değiliz.

Milli şuurun bu konuyu, kendiliğinden halledeceğine güvenerek Arapça ezan meselesini ceza konusu olmaktan çıkarılmasına alehtar olmayacağız.”

Bu sözler muhalif, muvafık bütün millet vekilleri tarafından uzun uzun alkışlanmış ve bundan sonra kürsüye Sinan Tekelioğlu gelmiştir. Tekelioğlu, Atatürk’ün dahi bu gün sağ olsaydı Kuranı Kerim’in Türkçe’ye çevrilemeyeceğini gördükten sonra, Arapça ezan hakkında koyduğu cezai müeyyideyi kaldırmış olacağını söylemiş ve sonra her zaman olduğu gibi sadet haricine çıkarak başka bir meseleden bahsetmeye başlamıştır...

.....

Gerek muvafık, gerek muhalif bütün meclisin bu şekildé bağrışması üzerine Tekelioğlu fazla devam edememiş ve bu kanunun da kaldırılmasını isteyerek kürsüden inmiştir.”

Bundan sonra konuşan Ankara milletvekili Doktor Talat Vasfi Öz de kanunun lehinde konuşmuş ve bir aralık Arapça ezanı unutarak 14 Mayıs’ta tecelli eden zaferin bir iradei ilahiye olduğunu söylemiştir. Hatibin bu sözleri sağdan ve soldan:

-İradei milliye! Diye itirazla karşılanmış, bunun üzerine Talat Vasfi Öz:

-Hem iradei milliye hem de iradei ilahiye! diye tekrarlamış ezana taalluk eden bir meselenin Ramazanın arifesi olan mübarek bir Cuma gününde konuşulmasının büyüklüğüne de işaret ederek Peygamberimizin buyurduğu şekilde ezan okunmadan kılınan namazların muteber olmadığını, 18 sene bu millet evlatlarının en derin ıstırabı sinelerinde sessizce taşıdıklarını söyleyince gürültüler çok fazla artmış, “Bu ne biçim laikliktir!” sesleri arasında kürsüden inmeğe mecbur olmuştur.

Bundan sonra Başkan kifayet-i müzakere takriri verilmiş olduğunu bildirmiş fakat Kastamonu Milletvekili Muzaffer Ali Müfto buna şiddetle itiraz etmiş ve oturduğu yerden :

- Söz istiyorum! Diye bağırmasına rağmen Başkanın usul üzere takriri reye koyması karşısında yerinden fırlamış ve kürsüye koşarak:

- Benim D.P.nin ilk kongresinden beri ahdim ve vaadim var. illa konuşacağım! Diye bağırmıştır. Bu sırada gürültüler artmış, sıra kapaklarına vurulmuş ve Başkan Muzaffer Ali Müfto’yu kürsüden inmeğe davet etmiştir. Bunun üzerine Müfto aşağıya inmiş ve takrir reye konularak kabul edilmiştir.

Böylece tasarının heyeti umumiyesi üzerindeki müzakere bitmiş ve maddelere geçilmiştir. Bu arada Niğde Milletvekili Necip bilge bir kelimenin yanlış yazılmış olduğunu ileri sürmüşse de kendisinin yanlış bildiği, doğrusunun, yazıldığı şekilde olduğu kendisine söylenmiştir.

Bundan sonra da Müfto söz alarak kürsüye gelmiş, gülüşmeler ve alkışlar arasında söze başlamıştır. Ancak “Ben D.P. Kongresinde din derslerinin de parti programına alınmasını istemiştım.” Deyince gene gürültüler olmuş ve sağdan soldan “anlaşıldı, lüzum yok” sesleri işitilmiştir buna rağmen Müfto devamla, üç çocuğu olmasına rağmen öldüğü zaman arkasından bir fatiha okuyacak kimsesi olmadığına dair eski endişelerini artık kalkmış olduğunu bildirmiş ve “bunları söylemeğe ahdim vardı, yeminim vardı. İşte söyledim.” demiş ve kürsüden inmiştir.

Müteakiben kanunun ne vakit meriyete girdiği münakaşası başlamış ve Resmi Gazetede neşredilir edilmez kaydı kabul edilerek, tasarı bu suretle kanununiyet kesbetmiştir.⁴²¹

---

⁴²¹ Zafer, Vatan, 17 Haziran 1950

Aynı gün, Türk Ceza Kanunu'nun 526. maddesinin 4055 sayılı kanunla 1941 yılında değiştirilmiş olan bölümü, 5665 sayılı yeni kanunla şu şekli almıştır: “Salahiyetli makamlar, tarafından adli muameleler dolayısıyla yahut amme emniyeti veya amme intizamı veya umumi hıfzıssihha mülhazası ile kanun ve nizamlara aykırı olmayarak verilen bir emre itaat etmeyen veya bu yolda alınmış bir tedbire riayet eylemeyen kimse, fiil ayrı bir suç teşkil etmediği takdirde, bir aya kadar hafif hapis veya yüz elli liraya kadar hafif para cezası ile cezalandırılır. Şapka iktizası hakkında 671 sayılı kanunla Türk harflerinin kabulü ve tatbikine dair 1353 sayılı kanunun koyduğu memnuiyet ve mecburiyetlere muhalif hareket edenler üç aya kadar hafif hapis veya otuz liradan altı yüz liraya kadar hafif para cezası ile cezalandırılır.”⁴²² Bu değişiklikle, 4055 sayılı kanunla getirilmiş olan “Arapça ezan ve kamet okuyanlar” bölümü kaldırılmakla beraber, para cezaları da artırılmıştır. Kanun, 17.6.1950 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Kararın, Resmi Gazete’de yayınlanması ile, Arapça ezanın serbest olduğu Başbakanlık tarafından valiliklere telgrafla bildirilmiş⁴²³ ve ilk Arapça ezan Fatih ve Beyazıt camilerinde aynı günün öğleninden itibaren okunmaya başlanmıştır.⁴²⁴

İnönü ve bir grup milletvekili karşı oy kullanmasına⁴²⁵ rağmen, genel olarak CHP milletvekilleri yasağın kaldırılmasına karşı çıkmadılar. Vatan gazetesinde CHP’li bir milletvekilinin kendisine, hükümet kararını protesto etmek için her vilayette toplantılar yapılmasının teklif edilmesi üzerine:“Yani bunu yapalım da 1954 seçimini de kaybedelim öyle mi?”⁴²⁶ demesi, CHP’lilerin, dini konular nedeniyle D.P.’nin daha fazla büyümesini engellemek amacıyla bu şekilde davrandıkları düşündürmektedir.

Arapça ezan üzerindeki yasağın kaldırılması genel olarak halk tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.⁴²⁷ Ramazan Bayramı’na yetiştirilen Arapça ezan, ülkede büyük ilgi

---

⁴²² *Düstur*, c. 31, 3. Tertip, Ankara-1950, s. 2116, *Zafer*, 18 Haziran 1950.

⁴²³ *Zafer*, 18 Haziran 1950.

⁴²⁴ *Cumhuriyet*, 18 Haziran 1950.

⁴²⁵ *Vatan*, 17 Haziran 1950

⁴²⁶ *Vatan*, 6 Haziran 1950

⁴²⁷ *Vatan*, 6 Haziran 1950

görmüş; halk, ezanı, kurbanlar keserek karşılamıştır.⁴²⁸ İslâmcı gazeteler, ramazan ayında bir cumaya rastlayan bu günü halkın bir bayram gibi kutladığını yazmaktaydılar. Sebilürreşad'da Eşref Edip, DP milletvekillerine ve Menderes'e büyük minnet duygularını ifade etmiş ve onları halkın gerçek temsilcileri olarak nitelendirilmiştir:

“Kızıl ve kara taasubun uzun seneler milletin vicdanı üzerinde yaptığı müthiş baskının temellerini, mübarek Ramazan arifesi olan Cuma günü millet berheva etti. Kahraman Türk Milleti yirmi küsür sene en acı ıstıraplara, mukaddesata karşı yapılan en ağır tecavüzlere sabır ve tahammül gösterdikten sonra nihayet Allah'ın Lûtufta ve ihşan ettiği bir gayretle, harekete geldi, üzerine çöken kara ve kızıl kâbusu bertaraf etmeye muvaffak oldu. Vicdanının enderin köşesine kadar uzanan hain tırnakları parçaladı...”⁴²⁹

Refik Cevat Ulunay, “Allah-ü Ekber”deki anlamın ve ululuğun “Tanrı Uludur” ile ifade edilemeyeceğini, Kur'an'ın çevirisinin de yapılamayacağını, tefsirinin yapılabileceğini savunmaktadır. Ulunay, DP'nin bu kararı ile Ramazan Bayramı'nı Arapça ezan ile karşılamamanın mutluluk verici bir olay olarak bahsetmektedir.⁴³⁰

Sebilürreşad'daki bir yorumda yazılanlar, geçmiş yılların acısını çıkarmak ister gibidir:

“CHP, komünist hatta komünistlerin bile yaptığını yapmayan; din düşmanı, laiklik adına yıllarca milletin canına okuyan; halkı Allah ve Peygamberi öğrenmekten alıkoyan; imanı didikleyen; tapınaklara tecavüz eden bir partidir. Bu yaptıklarından dolayı, onlara Rusya'dan nişanlar, madalyalar gelecektir. Minarelerden “Allahü Ekber” sesleri inledikçe, kinlerinden, kıskançlıklarından çatlayacaklar; kahırlarından yanacaklardır. Allah, onları çılgına döndürmüştür; serseme çevirmiştir. Onlar istese de istemese de bu ülkede Kur'an diliyle ezanlar günde beş defa, elli altmış bin minarede okunacaktır. Kur'an dili, Kur'an yazısı mezara gömülmemiştir ve Arapça ezan okuyanların hapse atıldığı devir, artık ebediyen tarihin kara ve kızıl cehennem çukurları içersinde kalmıştır. Bundan

---

⁴²⁸ Yeni Sabah, 18 Haziran 1950

⁴²⁹ E. Edip, “Hükümetin Programı ve Ezan Meselesi”, Sebilürreşad, Sayı:80, Haziran 1950; “Yere Serilen Kara ve Kızıl Taasup”, Sayı:82, Haziran 1950 s. 104.

⁴³⁰ Ulunay, “Allah-ü Ekber”, Yeni Sabah, 15 Haziran 1950.

böyle Türkiye’de Kur’an diline ihanet eden bir tek günahkar müezzin bile görülmeyecektir.”⁴³¹

Falih Rıfki Atay, CHP’nin Arapça ezan ile ilgili görüşmelerde muhalefet etmemesini eleştirmektedir. CHP’nin, Mustafa Reşid, Barbaros, Yavuz Sultan Selim gibi Türk büyüklerinin türbelerini açmakla laiklikten taviz vermediğini; asıl tavizi ne bilgin ne sanatçı ne devrimci olan Hacı Bayram gibi birinin türbesini açan Demokrat Parti’nin verdiğini iddia etmektedir. Partilerin İnkılapları savunmak için birlikte hareket etmeleri gerektiğini yoksa, günün birinde, dörtte üçü sarıklı, dörtte biri şapkalı, yarısı sağdan yarısı soldan yazan bir toplumun ortaya çıkması durumunda o günkü iktidar sahiplerinin tarih önünde hesap veremeyeceğini söylemektedir.⁴³²

Nurettin Artam yazılarında, sanki Müslümanlar ibadete Türkçe çağrılmazmış ve Türkçe minare şerefesiyle cami içine yakışmayacak bir dilmiş gibi diyerek, ezanı Arapça okunmasını serbest bırakan DP’yi eleştirmekte ve iktidar taraftarlarının CHP’lileri dinsizlikle suçlamalarına karşı çıkmaktadır.⁴³³ DP’lileri, meclisteki nutukları “Amin” diyerek karşılayanlar; Menderes için Sebilürreşad’da “İlk Müslüman başvekilidir” diye dua okutanlar olduğunu ve ezanın namaz şartlarından olmadığını bilmeyen geri kafalıların oylarını avlamak ve onların taassuplarını okşamak için sandalyeye oturur oturmaz ezanın Arapça okunmasını zorunlu kılan insanlar olarak suçlamaktadır.⁴³⁴

Yaşar Nabi Nayır’a göre

“Ezanın ve Kur’an’ın Türkçe okunamayacağını gösteren hiçbir kanıt yoktur; bunun tersini düşünenler Atatürk’e, devrimlere karşıdır. Bunlar, ezan Arapça’ya çevrilince bayram etmişlerdir. Arap illerinde mantıksız bir Türk düşmanlığı kasırgası esmekteyken bu gibilerin gözünde Arap’tan başka büyük bir millet olmamasını hayretle karşılamaktadır.”⁴³⁵ DP’nin ibadet dilini Arapça’ya döndürmesini, partinin bir yandan

---

⁴³¹ “Ezan Meselesi”, *Sebilürreşad*, Sayı: 80, Haziran 1950, s. 71.

⁴³² Falih Rıfki Atay, “CHP”, *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1950.

⁴³³ Nurettin Artam, “Dahleden Dinimize...”, *Ulus*, 7 Eylül 1941.

⁴³⁴ Artam, “Küfür Niyetine İmam ve Hoca!”, *Ulus*, 28 Şubat 1942.

⁴³⁵ Nayır, *Atatürk Yolu*, İstanbul-1967, s. 51.

sinsi bir ikiyüzlülükle Millicilik taslayıp diğer yandan bunun tam aksi bir yol tutmasıdır. Bu olay, Araplığı Türklükten daha üstün tutan cahil yobazlara cesaret vermiştir.⁴³⁶

Adnan Adıvar'a göre ise:

“Devletin, layik olduğu asıl ezanın nasıl okunacağına karışmaması ile sabit olacaktır.”⁴³⁷

Fakat bu konudaki daha makul yaklaşımlar, Demokratlar'ın Arapça ezan konusunda laiklik prensibini zedeleyebilecek herhangi bir icraat yapmadıklarını göstermektedir. Çünkü yaptığı değişiklikle DP hükümeti Arapça ezanı mecburi kılmamış, sadece onun üzerindeki mevcut yasağı kaldırarak tercihi din adamlarına bırakmıştı. Bunun tersine CHP hükümeti, Arapça ezanı yasaklamak suretiyle dini sahaya müdahale etmişti.⁴³⁸

DP'nin iktidara gelir gelmez Arapça ezan yasağını kaldırmasında dayandığı nokta, Türkçe ezanın millete mal olan inkılaplardan sayılmadığı görüşüdür. Gerek DP'nin hükümet programındaki bu görüş, gerekse iktidarı ele aldıktan sonra Eyüp Sultan Türbesi'ni açması, partinin “İslâm Kurtaran Parti” olarak değerlendirilmesi için yeterli sayılmıştır.⁴³⁹ Şerif Mardin'e göre, “Arapça ezan ve türbe ziyareti ile ilgili yasağın kaldırılması yönündeki kanunlar, laikliğin özünü ilgili olmamakla beraber, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki laikliği zayıflatmamıştır, Cumhuriyetin ilk yıllarının jakoben laikliğine (1950'lerde getirilen değişikliklerin bir kısmının, dine yeni bir rol- demokratik denetim ölçütlerinden biri olma rolü- vermiş olduğu iddia edilebilir. Bu rolün bir sonucu olarak, İslâm, Türk vatandaşlarına, yerleşik demokrasilerde temel sayılan dini hakların verilmesini sağlamaktadır.)⁴⁴⁰ Ortalama Türk vatandaşı 1930'lara oranla daha fazla din özgürlüğüne sahip olmuştur”.⁴⁴¹ DP, politik kaygılara bağlı olarak daha liberal bir tutum takınmasına karşın, temelde Kemalist laiklik anlayışına sahip çıkmıştır,⁴⁴²

---

⁴³⁶ . Nayır, a.g.e., s. 40.

⁴³⁷ Adnan Adıvar, “Din ve Laiklik”, Cumhuriyet, 10 Haziran 1950.

⁴³⁸ Sitembölükbaşı, a.g.e.,s.58.

⁴³⁹ Özek, Devlet ve Din, s. 542.

⁴⁴⁰ Binnaz Toprak, “Türkiye’de Dinin Denetim İşlevi” Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi dergisi, c. 33, Sayı: 1-2(1979), s. 174-5’den aktaran Mardin, Türkiye’de Din ve Siyaset, s. 129

⁴⁴¹ Mardin, a.g.e., s. 129.

⁴⁴² İstar Tarhanlı, Müslüman Toplum Laik Devlet Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul-1993, s. 25-26.

DP'nin Arapça ezan yasağını kaldırmasıyla ezan konusu kapanmamıştır. Daha sonra da Türkçe ezanı savunanlar girişimlerine devam etmişlerdir. Kıbrıs'ta Türkçe ezan okutan Kıbrıs Müftüsü Dana Efendi, 1954 Şubatı'nda Mustafa Kemal Derneği tarafından Türkiye'ye davet edilmiştir.⁴⁴³ Yine aynı tarihlerde Türk Devrim Ocakları İstanbul Teşkilatı, Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan, Kıbrıs'ta ezanın Türkçe okutulmasından örnek alınmasını istemiştir. Türk Dilini Geliştirme Derneği Başkanı Halil Nimetullah da yalnız ezan değil, hutbe ve duaların da Türkçe okunmasını Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan istemiştir.⁴⁴⁴

3.9. Radyoda Kur'an Okunması

Radyo'da Kur'an okunması 1950 yılından önce Arapça ezan, din eğitimi gibi konularla birlikte tartışılmaya başlanmıştır. 1947 yılında radyodan dini yayın yapılması isteği ileri sürülmüş; hatta anket yapılmaya başlanmıştır.⁴⁴⁵ 1948'de İleri Gazetesi bütün İslâm ülkelerinin hatta Avrupa ülkelerinin radyolarında Kur'an okunduğu halde, Türkiye'de okunmamasının üzüntü verici olduğu söylenerek; Diyanet İşleri Başkanlığı'nı göreve çağırılmaktadır.⁴⁴⁶ 1949 yılında Sebilürreşad radyoda dini yayın yapılmasının bir ihtiyaç olduğu ifade edilmektedir.⁴⁴⁷

Bu olay, Doğrusöz dergisinde, "Menderes hükümetinin radyoda Kur'anı Kerim okutma arzusu şüphesiz laisizme aykırı bir hareket asla değildir.", denilerek savunulmuştur.⁴⁴⁸

Arapça ezan üzerindeki yasağın kaldırılmasından sonra radyoda Kur'an yayınlarının başlatılması gündeme geldi. Bu yayınlar, 7 Temmuz 1950 tarihinden itibaren ramazan ayında cuma, pazartesi ve çarşamba günleri saat 20.05-20.15 arası on dakika olmak üzere günde, diğer aylarda ise haftada bir defa Cuma sabahları yapılmaya başlandı. Ankara'da bu iş için görevlendirilen hafızlar Ali Osman ve Ali Güren olmuşlardır.⁴⁴⁹

---

⁴⁴³ Dünya, 20 Şubat 1954.

⁴⁴⁴ Dünya, 25 Şubat 1954.

⁴⁴⁵ Ömer Rıza Doğrul, "Radyomuz Dini Neşriyat Yapmalıdır", Selamet, 3 Ekim 1947, s. 2-3..

⁴⁴⁶ Sebilürreşad, Sayı: 9, Temmuz 1948, s. 132.

⁴⁴⁷ Hüseyin Görür, "Radyo'da Niçin Kur'an Okunmuyor?", Sebilürreşad, Sayı: 53, Temmuz 1949, s. 48.

⁴⁴⁸ Doğrusöz, s.1, 14 Temmuz 1950

⁴⁴⁹ Ulus; Zafer, 8 Temmuz 1950

CHP, bu karan da laikliğin ihlali olarak değerlendirdi. Demokratlar icraatlarını halkın bunu istediği ve dinine bağlı bir toplumun millet için bir kazanç olduğunu söyleyerek savundular. Basın Yayın ve Turizm Umum Müdürü Ahmet Yıldız bu konuda şunları söylemiştir:

“Dinsizliğe taraftar değiliz. Dinsiz bir millet yaşayamaz. Bu bakımdan radyolarımızda dini yayınlara da önem vereceğiz. Halk da bunu arzulamaktadır. Garp memleketlerinde, radyolarından geniş çapta dini yayınlar yapılmaktadır.”⁴⁵⁰

Radyoda Kur'an okunmasını Laikliğe aykırı görerek karşı çıkanlar Sebilürreşad'daki bir yazıda çok ağır bir şekilde eleştirilmişlerdir. “Kızıl kara taassub sahibi bu kişiler, komünistlerden daha fazla bir azap içindedirler, inkılapların elden gittiğini haykırmakta haksızdırlar. İslâmiyet düşmanı olan bu kişiler; Moskova'nın yetiştirdiği kızıl mutaassıplardır. Her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de bunların döküntüleri bulunmaktadır. Kızıl taassup bataklığı içinde kıvranıp bükülen bu solucanları izlemek; Allah'ın onları ne hale getirdiğini seyretmek; baş kaldıranlarını bastonun ucu ile yerine sokmaktan başka yapacak bir şey yoktur. Berlin ve Londra radyolarında bile Kur'an okunurken; Müslüman olan Türk milletinin radyosunda Kur'an okunmasını irtica olarak değerlendiren bu kişiler, her konuda Atatürk Devrimlerinin arkasına sığınmaktadırlar. Sağ olanların diktatörlüğüne son veren milletin, ölümlerin diktatörlüğünü mü yaşatacak, olduğu sorularak, artık diktatörlük devrinin kapanarak ve millet huzur dolu günlere kavuştuğu söylenmiştir.”⁴⁵¹

Dönemin Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki, İstanbul'da yaptığı bir basın toplantısında, bu olayın bütün İslâm dünyasında büyük etkiler yarattığını belirterek; Amerika'daki dini yayını örnek verip günü gelince radyodan dini konuşmaların da yapılacağını söylemiştir.⁴⁵²

Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki, Hafız Ali Osman ve Hisar Camisi imamı Hafız Ali ile beraber, radyo evine giderek; Kur'an'ın plağa alınması hazırlıklarında

---

⁴⁵⁰ “Radyolarımızda Dini Yayınlar”, *Sebilürreşad*, c. 13, Sayı:311.

⁴⁵¹ “Radyo'da Kur'an”, *Sebilürreşad*, Sayı: 83, Temmuz 1950, s. 126.

⁴⁵² *Sebilürreşad*, Sayı: 86, Eylül 1950, s. 167.

bulunmuştur.⁴⁵³ Okunacak Kur'an'ın plaklarını Hafız Saadettin Kaynak, Mihrimah Camisi imamı Esad, Beyazıt Camisi imamı Abdurrahman, Yeraltı Camisi imamı Ali, ve Nuruosmaniye Camisi imamı Hasan ile diğer bazı Ankara hafızları dolduracaktır.⁴⁵⁴

Radyoda Kur'an okunması olayı, Kur'an'ın plağa doldurulmasının dine uygun olup olmadığı hakkında bir tartışmasını başlatmıştır. Hafız Ali Rıza Sağman, "Hazret-i Kur'an Radyo'da Okunabilir mi?" adlı bir kitap bile yazmıştır ve bu kitapta, radyoda Kur'an okumanın dini, milli, siyasi açıdan çok yararlı olduğunu savunmuştur. Radyoda Kur'an okunması; dine bağlılığı artıracak; Türkleri yabancılara tanıttacak; içeride ve dışarıda Türkiye Cumhuriyetine karşı sıcak duyguların beslenmesine yol açacaktır. Ayrıca Türk hafızına Kur'an okuma gücünü gösterme olanağı sağlayacaktır. Çünkü Türk hafızları rakipleri olan Arap hafızlarından daha güzel ve kurallara uygun olarak Kur'an okumaktadırlar. Bundan sonra Türk, atalarının İslâm davasına kılıcı ile yaptığını; artık sesi ile yapacaktır.⁴⁵⁵

Ezanın Türkçeleştirilmesinde "Allahü Ekber"ın Türkçe'ye "Allah Büyüktür" değil, "Tanrı Uludur" şeklinde çevrilmesini savunan ve Atatürk'ün huzurunda bu şekilde okuyarak Türkçe ezanın bu şekliyle kabul edilmesini sağlayan Sağman⁴⁵⁶, o günlerde durumunu şu şekilde Sebilürreşad'a gönderdiği bir mektupta savunmaktadır "...Azim ve pürdehşet bir sel önünde bir ağaca kütük olamadık. Herkes gibi biz de resmi ve sivil köpükler ile gelen bir sel önünde saman çöpü durumuna düşmüştük. Falan kişinin bu selden türkmediğini kimse iddia edemez... 20. asrın başlarında Ziya Gökalp ile tetevvüç eden fikir, bizim 1931'deki o hareketimiz ile fiilen öldürülmüştür. Bu suretle iyice anlaşılmiş oldu ki Türkçe Kur'an olamadığı gibi; Türkçe Kur'an okunamaz da."⁴⁵⁷

3.10. Atatürk'ü Koruma Kanunu

"Atatürk'ü Koruma Kanunu", DP hükümeti tarafından dini propaganda ve faaliyetleri sınırlamak için aldığı kanuni tedbirlerdendi. Böyle bir kanunun çıkarılmasına yol açan

---

⁴⁵³ Cumhuriyet, 6 Temmuz 1950.

⁴⁵⁴ Cumhuriyet, 4 Ağustos 1950.

⁴⁵⁵ Hafız Ali Rıza Sağman, *Hazret-i Kur'an Radyoda Okunabilir mi?*, İstanbul-1950, ss. 4-13.

⁴⁵⁶ Okur, a.g.e., s. 12

⁴⁵⁷ Hafız Ali Rıza Sağman, "Türkçe Kur'an Olamaz ve Okunmaz", *Sebilürreşad*, Sayı: 95, Şubat 1951, s. 312.

en önemli faktör, 1940'ların sonlarında Ticani tarikatı üyelerinin Atatürk heykellerine yaptıkları saldırılar olmuştur. Bu kanunun çıkartılması Celal Bayar'ın fikriydi, Atatürk'ün heykellerine yapılan saldırılardan rahatsız olan Bayar, bunları durdurmak için bir kanun çıkarmak gerektiği konusunda Hükümeti uyardı. Bayar hatıralarında, tek parti döneminde İstiklal Mahkemelerinin geniş yetkilerle faaliyet ettikleri bir zamanda bu çeşit bir kanuna ihtiyaç duyulmadığından bahseder.⁴⁵⁸ 1951 Şubatında Kırşehir'de Atatürk büstünün tahrip edildi⁴⁵⁹ Aynı günlerde, "DP, Samsun Milletvekili Hasan Fehmi Ustaoglu'nun Atatürk ve inkılaplar hakkında yazdığı bir yazı, partilerin, öğrenci kurumlarının ve gazetelerin şiddetli tepkisiyle karşılanması üzerine, Ustaoglu Demokrat Parti'den ihraç edildi."⁴⁶⁰

Aynı zamanda, Demokrat Parti listesinden bağımsız Milletvekili olan Nadir Nadi'nin Atatürk heykellerine yapılan saldırılar üzerine yazdığı, "Artık Yeter" başlığını taşıyan yazısı şöyledir:

"İstiklâl Savaşının büyük kahramanı, Türk devriminin baş yaratıcısı hürriyetlerimizin eşsiz temsilcisi Atatürk'e karşı bir müddettir girişilen tecavüz hareketleri son zamanlarda göze çarparcasına yüreğimize bıçak saplanırcasına arttı. Birbirinden çok uzak yurt köşelerinde, birbirini belki hiç tanımayan, fakat hayret edilecek kadar birbirine benzeyen çember sakallı, karanlık suratlı adamlar rastladıkları büstlere, heykellere saldırıyor, cezbeye tutulmuş "mezcup"lar halinde hırstan kan çanağına dönmüş gözleriyle etrafa donuk bakışlar atıyorlar.

Ve biz devrim nesilleri, bu anlaşılmaz, esrar dolu hareketin mânasını çözemiyoruz, Atatürk anıtlarına karşı işlenen suçlardan yalnız gazetelere aksedenlerin sayısı şimdiye kadar düzineleri çok. aştığı halde, resmi ağızlar, memlekette "irtica" olmadığına dair demeçler veriyor, vicdan hürriyetinin kutsallığından söz ediyorlar, Baş sarıklı adamların Şapka Kanunu ile alay ettiğini, birçok yerlerde kadınların çarşafsız sokağa çıkamadığını, mahalle aralarında gürül gürül Arap harfleri okutan okullar açıldığını görüyor, duyuyor ve yazıyoruz, Aldığımız cevap, bunların mübalağalı olduğunu ima eden bir el işaretinden ibarettir.

---

⁴⁵⁸ İsmet Bozdağ, *Celal Bayar Anlatıyor: Başvekilim Adnan Menderes*, s. 152.

⁴⁵⁹ *Cumhuriyet*, 28 Şubat 1951.

⁴⁶⁰ Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim*, c. 4, s. 275.

Peki bu olanlar nedir? Memleketin en büyük evlâdının hatırasına karşı Ankara gibi bir yerde orduevinin kapısı önünde güpegündüz el uzatabilmek için bir insan nereden cesaret alabilir? Bu yarı delilerin, meczupların, mürtecilerin arkasında pek akıllı, pek usta ve hesaplı bir teşkilat bulunabileceğini düşünmüyor muyuz? Hattâ böyle bir teşkilâtın emrine girmeksizin bu adamların birbirinden habersiz aralarında bu kadar âhenkli bir işbirliği kuramayacaklarını tahmin etmiyor muyuz? Birçok şeyler düşündüğümüze, pek ince tahminlerde bulunduğumuza şüphe yoktur. Fakat dostlar, darılmayın, gücenmeyin, ama bu gidişin sonu hiç de parlak değildir. Demokrasi ile irticayı bağdaştırmak, ateşle suyu bir arada korumaya çalışmaktan farksızdır. Ya demokrasi vardır diyeceğiz ve onu yaşatmak için irticayı da komünizmin de kafasını ezeceğiz; yahut da irtica demokrasiyi alaşağı edecek ve sonra komünizme buyur diyecektir.

Dinin politikaya âlet edilemeyeceğini ilân ederken Atatürk, İslâm dinine şark milletleri tarihinde hiçbir önderin yapamadığı büyük bir hizmette bulunmuştu.

...

İrticaa avans verme konusunda ilk adımı Halk Partisi'nin attığını burada birkaç defa yazdığımı hatırlıyorum, Şunu kesin olarak söylemeliyim ki, Halk Partisi'nin işlediği hata, daha sonra Demokrat hükümetin aynı yolda işlediği hataları mazur görmemiz için bir neden sayılamaz, Bugün göze batan realite şudur: Din maskesi altında demokrasiye, medenî haklarımıza, hürriyetlerimize, devrimlerimize ve onun sembolü aziz Atamıza açıkça saldırılmaktadır, Millî vicdan rahatsızdır ve başlayan kim olursa olsun, bu durumun sorumlusu elbette bugünkü hükümettir, Devrim prensiplerine kayıtsız şartsız bağlılık prensibine bir an önce dönmezsek, demokrasinin bu memlekette kısa zamanda yeniden bir hayal olabileceğini unutmayalım”⁴⁶¹

Ahmet Emin Yalman, “Allaha Niyaz” başlığıyla bu olaylar üzerine endişelerini şöyle dile getiriyordu:

“Bekasını ve istiklâlini korumak; haklarına ve hürriyetlerine sahip olmak, kaderine hakim olmak, müstebitlerin kölesi olmamak gayeleriyle birbuçuk asırdır dış düşmanların şerrine, geri kafalılığa, hasis şahsi ihtiraslara karşı çırpınan, sayısız şehitler veren asil Türk milletinden bu çetin intikal günlerinde hidayetini ve ilhamını esirgeme. Moskofluğun Müslüman memleketlerini hür dünyadan ayrı ve

---

⁴⁶¹ Nadir Nadi, “Artık Yeter”, Cumhuriyet, 28 Haziran 1951.

uzak düşürmek için, aynı zamanda bütün Müslüman memleketlerinde tertip ettiği taassup tuzağına düşmekten Türkiye'yi ve bütün Müslüman memleketleri koru, Yarabbi...Samimi ve temiz hislerle sana bağlı olduğu,Senin yolunda yürüdüğü ve canını bir Mehmetçiğin fedakarlık ve feragat hissiyle Millete adadığı sence malum olan Ahmet Emin kuluna acı, eğer Türk milletinin çilesi dolmamışsa ve yeni bir istibdat devri geçirmesi mukadderse hürriyet ve terakki şehidi sıfatıyla bir an evvel ölmeği ona nasib kıl, yeni bir keyfi idarenin kara günlerini görmekten ve yaşamaktan onu koru Yarabbi...”⁴⁶²

Antidemokratik olduğu, gerekçesiyle İslâmcılar, bazı Demokratlar ve bir kısım CHP'liler bu kanuna, karşı çıktılar. “Atayı Korumak” başlıklı yazısında, rejim bakımından bir gerileme işareti olacağını ve Atatürk'ün ruhunu inciteceğini söyleyen Nadir Nadi, bunlardan birisidir:

“... ”

Fevkalade ahvalden bahsediliyor; ırkçılık, yobazlık ve solculuk maskesi altında gerçek düşmanımızın sinsi sinsi çalışarak masumları zehirlediği ileri sürülüyor. Doğrudur. Tehlike bu kadar yakın olmasaydı:

-Varsın zehirlensin. O zehirin biricik panzehiri hürriyettir!

Diyebilirdik. Bugün bu derece kaygusuz davranamıyoruz. Dikkat ederseniz ırkçıların da, yobazların da, solcuların da Atatürke karşı birlikte cephe kurduklarını görürsünüz. Birbirleriyle bağdaşmaz sanalın bu mezheplerin Atatürk düşmanlığında elele vermeleri gözden kaçacak bir olay değildir. Halkın yüreğinden Atatürk sevgisini söküp atmaya çalışmak, Türk cemiyetine 1918 yılının ümitsiz karanlığına doğru itmekle birdir. Şimdi ne yapalım? Dediğim gibi tehlike bu kadar yakından burnunu göstermeseydi:

-Bırakın, beş on biçâreyi aldatsınlar, Atatürkü bu milletin kalbinden hiçbir kuvvet çıkaramaz!

Der geçerdik. Atatürkün aziz hatırasını korumak maksadiyle kanun yapmak herşeyden önce Atatürkümüze karşı bir saygısızlık olmaz mıydı? “Hürriyetin kötüye kullanılmasından doğacak mahzurların en tesirli bir şekilde izalesi gene hürriyetle mümkündür” diyen o büyük adam, bundan böyle, aramızda yalnız fikir olarak yaşıyacaktır. Fikir ise ancak hürriyete dayandığı nispette fikirdir.”⁴⁶³

⁴⁶² Ahmet Emin Yalman, “Allah'a Niyaz”, *Vatan*, 26 Mart 1951.

⁴⁶³ Nadir Nadi, “İlk Şart: Basın Hürriyeti”, *Cumhuriyet*, 3 Ocak 1951.

Atatürkümüzün hatırasını tecavüzlerden korumak maksadiyle hükümeti bir kanun projesi hazırlamaya zorlayan sebepler elbette iyi niyet esasına dayanmaktadır. Bundan şüphelenmeye hakkımız yok. Fakat böyle bir kanunu lüzumsuz sayanların iyi niyetine dudak bükülmemelidir. Atatürk, cemiyetimizde eserleri ile yaşayan bir yaratıcıdır. Yedisinden yetmişine kadar Cumhuriyetçi ve inkılâpçı gençlik bunu böyle bildiği için bir ayrıca bir Atatürk kanununa yer olmadığını iddia ediyoruz, hattâ daha ileri giderek böyle bir kanunun rejim bakımından bir gerileme işareti yerine geçeceğini söylüyoruz.

... Uzun zaman siyasi bir disiplin havası içinde vakit geçirmeğe alışmış insanların birden dili çözümlünce ileri geri konuşmalar duyulacaktı. Bu arada hükümet hesabına dikkat edilmesi gereken nokta, inkılâp aleyhtarları cereyanları yüz vermemek, yobazların cesaretini arttırmamaktır...

Uzun bir uykudan uyanan yobazların son birkaç yıldan beri bir hayli kıpırdandıklarına şahit oluyoruz. Eski ve yeni iktidarın seçmenleri gücendirmemek kaygusuyla bu kıpırdanmalara göz yumduğunu da kabul etmeliyiz. Birtakım ahlâk düşmanı din simsarları, çıkardıkları dergilerle halkı inkılâp aleyhine kışkırtmaya çalışmışlar, bu arada bazı cahilleri kandırmışlardır. Son üç yüz yıllık tarihin kaydettiği en büyük Türk kahramanı Atatürke yapılan saldırgan yayınların sebebi, o büyük adamın arkasında inkılâbı zedelemektir. Atatürk heykellerine kazma vuranların, büstleri devirenlerin maksadı da başka bir şey değildir.

Hususi bir kanunla bu gibi hareketlerin önlenebileceğini sanmak, hastalığın kaynağını ihmal edip onun görünürdeki arazi ile savaşmaktan farksızdır. Adam neden heykeli kırıyor, büstü taşıyor? Çünkü dört karı istiyor, imam nikahı istiyor, Arap yazısı istiyor, sarıkla gezmek istiyor, 150 yıldır kurmaya çalıştığımız medeniyeti bırakmak, çöle kaçmak istiyor.. Atatürk aleyhine yazarken bunları dilinin altına saklamıyor ki! Tersine asıl maksadı bunları söylemek. Tepiniyor yırtınıyor ve hasret çektiği gerilik nizamına onu kavuşmaktan alıkoyan devlet kuvvetlerine el kaldıramadığı için inkılâbımızın sembolü Atatürke saldırmak, hıncını ondan almak istiyor.

... Bu hareketler bize açıkça gösteriyor ki, İstiklâl Mücadelemizin eşsiz kahramanı, yeni Türkiyenin kurucusu Büyük Atatürk tarihe göçmüş olmaktan henüz uzaktır. O, yukarıda da değindiğimiz gibi eserleriyle aramızda ,bizimle beraber yaşamakta geriliğe karşı savaşmaktadır. Onun hatırasını koruyucu hususi bir kanun çıkarmak bize Atatürkü savaş dışı bırakmakla bir olacaktır.

...

Atatürkü korumak için ayrıca bir kanuna ihtiyaç yoktur ve olamaz. Milletimizi batı medeniyetinin ön safındaki milletler hizasına ulaştırmayı amaç bilen o kahramana karşı vazifemiz yurttaki gerçek hürriyet prensiplerinin, adalet ve eşitlik kaidelerinin temelini kuvvetlendirmeğe çalışmaktır. Demokrasi metodlarında onun yüzünden fedakârlığa kalkarsak, en çok onun ruhunu incitmiş oluruz.⁴⁶⁴

“Atatürk’ü Koruma Kanunu”na, öyle bir kanunun demokratik ülkelerin hiçbirinde olmadığı, demokrasi ile uyuşmayacağı ve totaliter bir anlayışı göstergesi olduğu gerekçesiyle karşı çıkanlar arasında Yılmaz Öztuna da vardır:

“İyi düşünülürse, yalnız bu tek kanunun, Türkiye’de demokrasiyi hemen imha etmeğe ve bir iki sene evvelki totaliter rejimin tekrar teessüsüne imkan vermeğe kati geldiği tebellür eder. Zira “İsanan ve neşren hakaret” diye, mevzu alabildiğine su-i istimaline müsaittir. Mesela bir vatandaş. Atatürk’ün her gece içki içtiğini bir hatıra kabilinden nakletse. “İsanan hakaret” suçu ile tasrih olunduğu üzere ağır cezaya çarptırılacaktır. Keza hiçbir fikir ve kalem erbabı bu mevzua uzaktan olsun dokunmağa cesaret edemeyecektir. Bir tarihçi, Cumhuriyet devrine ait vesikalar neşredemeyecek yazı yazamayacaktır.”⁴⁶⁵

Batılıların milli liderlerini, gerçeklere ulaşabilmek için eleştiriye tabi tuttuklarını, oysa Türkiye’de geçmiş dönemde Peygamberlere, büyük milli kahramanlara hakaret edildiğini, alay konusu yapıldığını söyleyen Öztuna tarihini yanlış bilen bir milletin gelişmeyeceğini belirtmektedir.⁴⁶⁶

Atatürk’ün heykellerine ve resimlerine, yapılacak her türlü saldırıları yasaklayan tasarı Meclisten 25 Temmuz 1951 tarihinde 5816 numaralı Kanun olarak geçti.⁴⁶⁷

3.11. Ticani Tarikatı Eylemleri

Ticani tarikatı mensuplarının eylemleri bu dönem gazetelerinde önemli bir yer işgal etmiştir. Ticani tarikatı, Fas’ta ortaya çıkmakla beraber, 1930’lu yıllarda Türkiye’ye girmiş ve Kemal Pilavoğlu’nun liderliğinde Ankara ve Çorum dolaylarında yayılmıştır.

---

⁴⁶⁴ Nadi, “Atayı Korumak”, Cumhuriyet, 14 Nisan 1951.

⁴⁶⁵ Yılmaz Öztuna, “Atatürk’ü Koruma Kanunu” Sebülürreşad, c.4, Sayı:100. 1951.

⁴⁶⁶ Öztuna, a.g.m..

Türk Devrimlerini “dinsizlik hareketi” Atatürk’ü “Mel’un” şeklinde adlandıracak kadar saldırgan tutumlar sergilemiştir.⁴⁶⁸ 1947’den itibaren çeşitli tarihlerde din adına faaliyet gösteren bu tarikatın birtakım üyeleri, para ve hapis cezalarına çarptırılmak suretiyle hüküm giymişlerdir. Özellikle kamuya açık yerlerde Arapça ezan okumak, Atatürk büstlerini kırmak ve dil orucu (hiç konuşmamak) yapmak üyelerin belirgin özelliklerindedir.

O yıllarda Ticanilerin mahkemeleri basında sıkça yer alan haberlerdendir. Bunlardan örnek olması açısından kaydedebileceğimiz birisi şöyledir:

“Ticani tarikatının iki üyesi, en cüretkar davranışlarını 1949 yılının Şubat ayında TBMM’nde Arapça ezan okumakla sergilemişlerdir. Meclise giriş kartlarını Demokrat Parti Kütahya Milletvekili İhsan Şerif Özgen’den alan Abdullah Koyak⁴⁶⁹ adında birisi, üzeri isimsiz boş giriş kartlarını, Osman Yaz ve Muhittin Ertuğrul adında Ticani tarikatı üyesi iki kişiye vermiştir.⁴⁷⁰ Bu kişiler, mecliste birdenbire birbirlerinin ardı sıra Arapça ezan okumaya başlamışlar ve derhal yakalanmışlardır. Anlaşıldığı üzere bu iki kişi daha önce de çeşitli yer ve tarihlerde Türkçe ezan aleyhinde bulunmuşlardır.⁴⁷¹

Falih Rıfki Atay, bu olayın hemen ardından kaleme aldığı bir makalede, sorunun, dinin politikaya alet edilmesi olduğunu söyleyerek; tekkecilik ve tarikatçılığı “Trahom” gibi salgın bir hastalığa benzetir ve oy kaptırma kaygısı ile ödün verilmeye kalkılırsa, 25 yıllık kurtuluş devrinin bir rüyaya dönüşeceğini belirtir.⁴⁷²

1950 seçimleri öncesine rastlayan günlerdeki (18 Nisan 1950) bir duruşmasında Kemal Pilâvoğlu’nun söylediği sözler basın tarafından ilginç bulunmuştur:

“... Birçok insanların toplanmış olduğunu gördüm. Bu kalabalığa Halk Partisi’ne kaydedildiğini haber verdim ve seçimlerde C.H.P.’ne rey vermelerini söyledim. İktidarı kuvvetlendirmek ve emniyeti sağlamak lâzım geldiğini, tarikatle uğraşmayacağıma dâir, iktidar makamlarına söz verdiğimi anlattım.”

---

⁴⁶⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, c. 9, 1951, s. 317

⁴⁶⁸ Muzaffer Sencer, *Dinin Türk Toplumuna Etkileri*, İstanbul-1968.s. 146.

⁴⁶⁹ *Ulus*, 19.2.1949.

⁴⁷⁰ *Yeni Asır*, 5 Şubat 1949.

⁴⁷¹ *Ulus*, 1 Ekim 1947.

⁴⁷² Atay, “Gerilik”, *Ulus*, 6 Şubat 1949.

“Pilâvoğlu'nun bu ifadelerine göre Saimekadın'daki toplantı tarikatchilik değil, particilik mahiyetinde ve bir C.H.P. propagandası şeklinde idi.”⁴⁷³

3 Mayıs 1950'deki duruşmada 7 sene evvel yapılan aklî muayenesine âit rapor okundu:

“Raporda her ne kadar aklî muvâzenesinde hiçbir bozukluk olmadığı söyleniyorsa da rûhî teşennüşler içinde olduğu, kendini yüksek görme hastalığına müptelâ bulunduğu da bildiriliyordu. Pilâvoğlu, rapor muhteviyatını kabul etti. Mahkeme Pilâvoğlu'nun Numune Hastanesi'nde bir sinir mütehassısı tarafından muâyene edilmesine karar verdi.”⁴⁷⁴

Kemal Pilâvoğlu'nun mahkemelerini izlemeye gelen müridleri, mahkeme salonunda salavat ve tekbir getirmek, mahkemede âsâyîşi bozmak gerekçeleriyle tutuklanmışlar ve bu olaylar vesilesiyle basında yer almışlardır.⁴⁷⁵

Ticanileri gerçekleştirdiği olaylar nedeniyle hükümet de sık sık suçlanmış, bunun üzerine, Başbakan Menderes gericiliğin varolmadığını, CHP'lilerin “Atatürk inkılaplarının bekçileri” olduklarını ilan ederek bu konuyu kötüye kullandıklarını, Atatürk devrimlerinin tek bekçisi, Türk milleti olduğunu söyleyerek hükümeti savunmuştur.⁴⁷⁶

İçişleri Bakanı Halil Özyörük'ün meydana gelen olaylar üzerine protesto gösterileri yapanları suçlayarak, ‘Memlekette irticaa delâlet edecek hiçbir ciddi sebep olmadığını söylemesi üzerine’⁴⁷⁷, Nadir Nadi şu yazıyı yayınlamıştır:

“... İçişleri Bakanı sayın Özyörük'ün memlekette irtica bulunmadığına dair söylediği sözler üzerinde biraz durmak istiyoruz. Ortalıkta ayaklanmış, dağlara çıkmış, yahut da şehirlere baskın yapmış bir irtica hareketi bulunmadığına şüphe yoktur. Bununla beraber son beş-altı yıllık demokrasi tatbikatı boyunca, din işlerini dünya işlerine karıştırmak isteyen ve gittikçe cür'eti artarak sesini yükselten irticaî mahiyette bir kımıldanış görülmektedir. Muayyen bir propagandanın beslediği bu kımıldanış, yurdumuzda gerçek bir demokrasi kurulması uğruna çalışan aydınları

---

⁴⁷³ Cumhuriyet, 20 Nisan 1950; Zafer, 20 Nisan 1950

⁴⁷⁴ Zafer, 4 Mayıs 1950; Vatan, 4 Mayıs 1950

⁴⁷⁵ Zafer, 12 Nisan, 20 Nisan, 4 Mayıs 1950; Cumhuriyet, 20 Nisan, 21 Haziran 1950; Vatan, 4 Mayıs, 13 Haziran 1950; Ulus, 13 Haziran 1950

⁴⁷⁶ Milliyet, 18 Mart 1951

⁴⁷⁷ Milliyet, 23 Mart 1951

üzmektedir. Birtakım dergiler sistemli bir şekilde Atatürk ve inkılâp aleyhinde yazılar neşretmekte, Arap harflerinin, Mecellenin ve birden fazla karı alma usulünün geri getirilmesini istemektedir. Bunların elinde din açıkça siyasete âlet edilmektedir.

...

Bunlar gerçi münferit vakalardı. İnkılâpların dokunulmazlığına dair hükümet adına iki çift söz söylense bu hareketi kışkırtmak isteyenlerin ümidi kırılabilirdi. Şimdiye kadar bu yapılmadığı için yobazların cesareti artmış ve münferit vakalar daha da sıklaşmıştır. Daha geçen gün mahkeme salonunda çember sakallı birtakım kalabalığın hâkim üzerinde nasıl baskı yapmağa kalkıştığını gazetelerden okumadık mı?

Evet bugün irtica henüz olanca azgınlığı ile hortlamış ve memlekette bir 31 Mart vakası, yahut bir Şeyh Said isyanı çıkarmış değildir. Çok şükür bir ikinci Kubilay hadisesi de görülmemiştir. Fakat İçişleri Sayın Bakanı bizden daha iyi bilmelidir ki, hükümet etmek, bir bakıma, basiret göstermek mânasına gelir. İrtica alır yürür de asayiş bozulursa çaresine bakarız, dememelidir. Hazır vakit geçmemişken irticanın cesaretini kıracak tedbirleri almalıdır.”⁴⁷⁸

1951 Şubatında Kırşehir’de Atatürk’ün büstü tahrip edilmesine gösterilen tepkilerin yoğunlaşması üzerine⁴⁷⁹ “Atatürk’ü Koruma Kanunu” tasarısı 4 Mayıs 1951’de Meclise getirilmiştir.

Pek çok kez yargı önüne çıkan ve serbest bırakılan tarikat lideri Kemal Pilavoğlu DP iktidarının ilk yıllarında 15 yıl hapse mahkum edilerek; cezasının bitiminde İmroz Adası’na sürgün edilmiştir.⁴⁸⁰ Resmi kayıtlara göre ticanilerin, 1946’da 20, 1948’de 8, 1949’da 9, 1950’de 5, 1951’de 2, olay çıkardıkları tespit edilmiştir.⁴⁸¹

3.12. Diyanet İşleri Başkanlığına Otonomi Verilmesi Tartışmaları

Kendini dini etkilerden tecrit ettiğini ilan eden teorik anlamda laik bir devlet, din üzerinde otorite kurmaya ve özellikle kendine bağlı bir kurum olan Diyanet İşleri

---

⁴⁷⁸ Nadi, “Var mı, Yok mu?”, Cumhuriyet, 24 Mart 1951.

⁴⁷⁹ Cumhuriyet, 28 Şubat 1951.

⁴⁸⁰ Neşet Çağatay, Laiklik Nedir? Şeriat Nedir? T.T.K. Basımevi, Ankara-1955.s. 43.

⁴⁸¹ Tunaya, İslamcılık Akımı, s.231.

Başkanlığı aracılığıyla dini işleri yakından denetimi altında tutmaya devam etmekteydi. Bu paradoks sık sık sorgulanmıştır. 1948 yılında kurulan Millet Partisi de dini kurumlara otonomi vereceğini beyan etmişti. Gerçek laikliğin din işlerinden hükümet denetimini kaldırmak ve özellikle DİB'nin bağımsız hale getirilmesi teklifi, esas olarak dini çevreler tarafından 1950'lerde sık sık ortaya kondu.⁴⁸²

Diyanet İşleri Başkanlığı'na özerklik verilmesiyle ilgili Ordu milletvekili Fevzi Boztepe'nin Meclis başkanlığına verdiği soru önergesi basında şu şekilde yer alır:

“Mühim bir soru: Diyanet İşleri'nin muhtâriyeti isteniyor. Ordu milletvekili Fevzi Boztepe Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na mühim bir sözlü soru önergesi vermiştir. Ordu milletvekili bu sorusunda ez-cümle şöyle diyor: Bugün Başbakanlığa bağlı olarak idare edilmekte olan Diyanet İşleri'nin, üniversitelerimize benzer şekilde tamamen müstakil bir hale getirilmesi ve muhtâriyetinin kabul ve ilânı icab eder...”⁴⁸³

“Mukaddes din müessesemizin zaman zaman sâbık iktidar tarafından haksız müdahalelerle zedelendiği, bilhassa son genel seçimlerde politikaya âlet edildiği teessürle müşâhede edilmiştir. ... Laikliğin en basit târifi, din ile dünya işlerinin tamamen birbirinden ayrı olarak mütâlâa edileceği mânasını tazammun eder. ... din müessesesini vesayeti altında tutmakta ısrar, laiklik prensipleriyle bağdaşmasına aslâ imkan olmayan bir durum yaratmaktadır. Bu hal, tek parti devrinden miras kalan ve tamamiyle tasfiyesi zarûri olan, anti-demokratik ve anayasaya aykırı mevzuat çerçevesine girmektedir.”⁴⁸⁴

Meclis de bu tür tartışmalara, özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesinin müzakereleri sırasında sahne oldu. 1951 yılında DP Tokat milletvekili Ahmet Gürkan, DİB'na otonomi vermeyi ve vakıfları da finans kaynağı olmaları için DİB'na bağlamayı teklif etti.⁴⁸⁵ DP'nin Konya milletvekili A. Fahri Ağaoğlu ise, birçok bakımlardan bu teklife karşı çıktı. Bir ülkede çoğunluğu teşkil eden bir milletin cemaat teşkilatı kuramayacaklarını iddia etti. Mesela Yunanistan'da Hıristiyan cemaati olamaz fakat Müslüman cemaati olabilirdi. Türkiye'de Müslümanlar tarafından böyle bir teşkilatın

---

⁴⁸² Sitembölükbaşı, a.g.e., s.161

⁴⁸³ Zafer, 17 Haziran 1950

⁴⁸⁴ Vatan 17 Haziran 1950, Sebilürreşad, Sayı: 83, Temmuz 1950, s.125

⁴⁸⁵ “Diyanet Bütçe Müzakereleri”, Sebilürreşad, c.4, Sayı: 100.1950

kurulması, devlet içinde bir başka devlet yaratılması sonucunu getirebilirdi. Öyle anlaşılıyor ki Ağaoglu, dini otonominin dini bölünmeleri ve Müslümanlar arasındaki mezhep kavgalarını arttırmamasından endişe etmekteydi.⁴⁸⁶

Bu günlerde Diyanet İşleri Başkanı A. Hamdi Akseki bir rapor hazırlayarak Vakıfların gelir kaynağı olarak Başkanlığa bağlanması ve özerklik verilmesi gibi düşüncelerini dile getirmiştir.⁴⁸⁷

Menderes, DİB'nin hür olduğunu, hiçbir şekilde baskı altında olmadığını ve milletin çoğunluğunu teşkil etmeleri sebebiyle Müslümanların cemaat teşkilatı kuramayacaklarını savundu.⁴⁸⁸

DP milletvekili Necdet Çağlar, DİB'nin bir süre daha devlet denetimi altında tutulması, din işlerinin hükümetin halka dönük bir hizmeti sayılması devletin dini kurumlara mali yardımda bulunması gerektiğini söylemektedir:

“Dinler, ahlak telkin ettikleri için talim ve terbiye ile ilgilidirler. Bu bakımdan Milli Eğitim Bakanlığı'nın hizmetleri ile alakalı bulunmaktadırlar.

Dinler, polisin giremediği ve göremediği yerlere ancak dindar olanlar tarafından görünen polisler sevkettikleri için, İçişleri Bakanlığı'na yardımcıdırlar.

Dinler, ceza kanunlarının tecziye edemediği suçlara ceza müeyyideleri vazettikleri ve cemiyete faydalı işler yapanlara mükafatlar vaad ettikleri için Adalet Bakanlığına yardımcıdır.”⁴⁸⁹

M. Raif Ogan Sebilürreşad Mecmuasında, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın siyasi etkilerden korunması için otonomi verilmesini savunduğu yazısında:

“Devlet laik olunca, din ve imanı, hürriyet ve vicdan müeyyidesine dayanarak zedelenmekten korumak ve her türlü parti ve politika zihniyetlerinden ve nüfuzlarından uzaklaştırmak üzere kati olarak ihtiyaç vardır.”⁴⁹⁰

demıştır.

⁴⁸⁶ Sitebölükbaşı, a.g.e., s.70

⁴⁸⁷ Sebilürreşad, Sayı: 83, Temmuz 1950, s.125; Sayı: 99, Nisan 1950, s.371.

⁴⁸⁸ “B. M. Meclisinde Dini Müzakereler” Sebilürreşad, c.5, Sayı: 103, 1951, s.47.

⁴⁸⁹ Sebilürreşad, c.5, Sayı: 106, 1951, s.88.

⁴⁹⁰ M. Raif Ogan, “Diyanet İşlerinin Muhtariyeti”, Sebilürreşad, Sayı:87, Eylül 1950.

Dini kurumlara otonomi verilmesi, Prof. Dr. Ali Fuad Başgil tarafında da desteklenmiştir:

“Diyanet teşkilatı bahsinde Türkiye’nin bugünkü durumu, yalnız laikliğe aykırı değil. diyanetin de aleyhinedir. Bugünkü vaziyet, diyanetin siyasete esaretidir. Bu vaziyetteki dini teşkilat ve müesseseler her gün biraz daha sönüp çökmeğe mahkumdur.”⁴⁹¹

3.13. Kur’an’ın Türkçe’ye Çevrilmesi Tartışmaları

Kur’an’ın Türkçe’ye çevrilmesi, Cumhuriyetin kuruluşun dan itibaren gündemde yer tutmuş bir konudur.

Atatürk Arapça’yı “asırlardan beri kafamızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılamayan ve anlayamadığımız işaretler”⁴⁹² olarak değerlendirmiş ve 1928 yılında Harf devrimi gerçekleştirmiştir. Halkın Arapça olarak ne okuduğunu anlamadan ibadet ettiği, her milletin kendi dili ile ibadet edebilmesi gerektiği tezi ile hareket edilerek din dilinin de Türkçeleştirilmesi gündeme getirilmiştir.

1928 yılında Fuat Köprülü başkanlığında oluşturulan bir komisyon hazırladığı “Dini Islahatın Esasları hakkında Layiha” adlı rapordaki öneriler arasında ibadet dilinin Türkçe olması ve camilere enstrümanlar konulması da vardır.⁴⁹³ Bu rapordaki öneriler uygulamaya konulmamıştır.

Kur’an’ın Türkçe’ye ilk çevirisi 1925 yılında Cemil Sait tarafından yapılmıştır.⁴⁹⁴ Daha sonra bu çeviride hatalar olması nedeniyle Diyanet işleri Başkanlığı, Mehmet Akif Ersoy’ çeviri ve Hamdi Yazır’a tefsir yapma görevi vermiştir. M. Akif çevirinin bir kısmını yaptıktan sonra, ilerde Türkçe namaz kılınmasında kullanılabileceği endişesi ile yarıda bırakmış, Yazır “Hak Dini Kur’an Dili Yeni Mealli Türkçe Tefsir” adlı tefsirini tamamlayarak teslim etmiştir.⁴⁹⁵

---

⁴⁹¹ Başgil, “Din ve Laiklik, ”, s.204-205.

⁴⁹² Atatürk’ün Söylev Ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara-1989 c.2, s. 272.

⁴⁹³ Vakıf, 20 Haziran 1928.

⁴⁹⁴ Mumammed Hamidullah, Kur’an’ı Kerim Tarihi, (çev. Mehmet Salih Mutlu), İstanbul, 1965, s.138.

⁴⁹⁵ Fahri Kutluay, “Aydınlatan İki Mühim Sır”, Seblürreşad, Sayı.99, Nisan1951, s. 375

1926'da İstanbul'da bir imam Türkçe namaz kıldırın bir imam bu nedenle görevinden alınmıştır.⁴⁹⁶ Daha sonra bu gazetelerin Cemallettin Hoca isimli imama basının destek vermesi üzerine görevine geri iade edilmiştir.⁴⁹⁷

Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi Kur'an'ın söz ve anlamının birlikte önemli olduğunu Türkçe çevirisi yapılabilse de, Türkçe namaz kılmanın mümkün olmadığını açıklamıştır.⁴⁹⁸

Kur'an'ın çevrilmesine muhalefet ettikleri nokta, çeviri ile Türkçe namaz kıldırılacağı korkusu ve kelime kelime yapılacak çevirilerin Kur'an'ın anlamını veremeyeceği düşüncesidir. Aslında yukarıda bahsedilen örnekler dışında daha önceden de yapıp eski harfler ile basılan Konya'lı Mehmet Vehbi Çelik'in "Hülasat-ül Beyan Fî Tefsîril Kur'an" (1924), Hüseyin Kâzım Kadri'nin "Nur-ul Beyan, bir heyet tarafından hazırlanan tarafından redaksiyonu yapılan" Türkçe Kuran'ı Kerim Tercümesi (1926), yine İsmail Hakkı İzmirli'nin, "Meani-i Kur'an"(1932'de yeni harflerle tekrar basılarak, "Kur'an'ı Kerim Tercemesi" adını almıştır.), Süleyman Tevfik'e ait olan ve farklı isim ve şekillerle basılan, Kur'an-ı Kerim Tercümesi Ve Tefsiri" (1925), "Türkçe Kur'an-ı" Kerim 1926, El Beyan Fi Ayat-il Kur'an" (1927) gibi eserler vardır.⁴⁹⁹

1934'te "Tanrı Buyruğu" adlı bir ciltlik çevirisi yayınlanan Ömer Rıza Doğrul ve "Kur'an Dili Yeni Mealli Türkçe Tefsir" isimli eserinin, 1935'tarihli baskısında Hamdi Yazır Kur'an'ı Kerim'in tam bir çevirisinin yapılmasının mümkün olmadığını, tercümenin çevirenin Kur'an'dan anlayabildiği şeyler olduğunu, bunun da kesinlikle Kur'an'ın yerini tutamayacağını savunmuşlardır.⁵⁰⁰

Atatürk'ün teşvikleri sonucu halkın karşısında ilk Türkçe Kur'an okunuşu Yaşar Okur isimli hafız tarafından 22 Ocak 1932'de İstanbul Yerebatan camiinde gerçekleştirilmiş, ardından Türkçe dua edilmiştir.⁵⁰¹ Daha sonra 3 Şubat 1932'teki Kadir gecesinde,

---

⁴⁹⁶ Vakit, 6 Nisan 1926.

⁴⁹⁷; Milliyet, 11 Nisan 1926

⁴⁹⁸ Cumhuriyet, 3 Mayıs 1926, Vakit, 22 Kanunu Evvel 1927

⁴⁹⁹ Mumammed Hamidullah, Kur'an'ı Kerim Tarihi, (çev. Mehmet Salih Mutlu), İstanbul, 1965, s.84-143

⁵⁰⁰ Ömer Rıza Doğrul, Tanrı Buyruğu, İstanbul 1947; Hamdi Yazır Kur'an Dili Yeni Mealli Türkçe Tefsir c.1, İstanbul-1935, s.15.

⁵⁰¹ Cumhuriyet, 22, 23, 24, Ocak, 1932.

İstanbul'daki bir çok camide ve özellikle Ayasofya Camii'nde görkemli Türkçe Kur'an ve mevlit okuma törenleri düzenlenmiştir.⁵⁰²

Meydana gelen Türkçe ibadet konularında basınının olaylara 1931 Matbuat Kanunu'nun da etkisi ile eleştirel bir bakış açısı ortaya koymamış, benzer tavırlar göstererek İktidarın uygulamalarını övmekle yetinmişlerdir.

Basına yeni özgürlüklerin getirildiği 1950'li yıllarda ise ibadetlerin dili ile ilgili tartışmalar yapılmıştır.

Besim Atalay'ın, Ulus Gazetesi'nde bir yayınlanan makalesinde, bütün insanlığa seslenmek için inmiş bir kitap olan Kur'anı, bütün insanların anlamaları gerektiğini; Türkçe'ye çevrilemeyecek hiçbir yabancı sözcük olmadığını; Kur'an'ın çevrilemeyeceğini söyleyenlerin, işlerine gelince ayetlerin anlamını Türkçe açıkladıklarını söylemektedir. Zaten, Kur'an'ın pek çok dile çevrilmiş olduğunu, hiç kimsenin bir Türk'ün kendi diliyle Allah'a ibadet etmesini engellemeyeceğini; Eğer Kur'an Türkçe okunursa hurafelerin kaybolacağını; böylece gerçeklerin ortaya çıkacağını yazmaktadır.⁵⁰³

Kur'an'ın Türkçeye çevrilmesi konusunda, Ulus Gazetesi'nde T.İ imzasıyla yayınlanan bir yazıda, Kur'an çevirisine karşı çıkanlardan: "Dilleri Arapça ve duyguları Araplardan yana olan eski zaman bilginlerinin kara kaplı kitaplarından cümleler aktaran kişiler" şeklinde bahsedilmekte ve bunların sayılarının gün geçtikçe arttığı; bir Türk'ün tapınış ve yakarışlarında kendi dilini kendi dili olan Türkçe'yi kullanması gerektiği iddia edilmektedir.⁵⁰⁴ Aynı imza ile yazılan başka bir yazıda, Ziya Gökalp anılarak; ruhuna Türkçe Fatıha okunmaktadır.⁵⁰⁵

---

⁵⁰² Cumhuriyet, 2-8, Şubat, 1932

⁵⁰³ Besim Atalay, "Kur'an Türkçe'ye Çevrilemez mi?", Ulus, 18 Mart 1949.

⁵⁰⁴ T.İ., "Din ve Dil Üzerine", Ulus, 28 Nisan 1949.

⁵⁰⁵ T.İ., "Dini Türkçülük ve Ziya Gökalp", Ulus, 4 Ağustos 1949.

İslamcı kesim ise Türkçe tefsir yapılmasına karşı çıkmamakla beraber, Kur'an dilinin Arapça olduğu, Türkçe çevrilmiş Kur'an'ın aslını yerini tutamayacağı ve onunla namaz kılınmayacağını savunmayı sürdürdüler.⁵⁰⁶

3.14. Yılbaşı Eğlencesi Tartışmaları

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Hıristiyan azınlıklar tarafından kutlanan "yılbaşı eğlenceleri", Takvimde yapılan değişiklikten sonra, tek parti döneminde parti ve ziyafetler vermek, tombala oynamak, gece kulüpleri ve diğer eğlence yerlerinde özel programlara katılmak, ülke çapında piyango düzenlemek ve yakınlara tebrik kartları göndermek şeklinde kutlanıyordu.⁵⁰⁷ Daha çok halkın zengin kesimi tarafından kutlanırdı. Kendi görüşlerine göre onlar, Noel'i değil sadece gelmekte olan yeni yılı kutlamaktaydılar. Bu görüş devlet radyosu ve bazı Kemalist gazeteler tarafından da benimsenmişti.⁵⁰⁸

Muhafazakar verilen balolara devlet memurlarının katılmasının zorunlu olmasını eleştirmişler ve yılbaşı gecesi yapılan kutlamaların aslında Hıristiyan adeti olduğunu savunmuşlardır. Yılbaşından önceki günlerde yayınlarında halkı Hıristiyanları taklit etmeyerek, Milli kültüre sahip çıkmaya çağırmışlardır.⁵⁰⁹

3.15. Müzik Tartışmaları

Atatürk müzik konusunu kültür devrimi içinde değerlendirilerek önem vermiş, konuşmalarında müzik anlayışının ve eğitiminin modern bir şekle getirilmesi sık değindiği bir konu olmuştur:

"Ulusal musikimizi modern teknik içinde yükseltme çalışmalarına, bu yıl daha çok emek verilecektir."⁵¹⁰

---

⁵⁰⁶ E. Edip, "Din Herşeyden Üstündür", *Sebilürreşad*, Sayı: 46, Mayıs 1949, s. 329; Ulunay, "Allah-ü Ekber", *Yeni Sabah*, 15 Haziran 1950.

⁵⁰⁷ Aygen Ertentuğ, *Yılbaşı Ağacı ve Noel Baba: Toplumumuzda Bir Kültürel Alıntı Örneği* Belleten, c.LI, Sayı: 200, s. 868'den aktaran. *Sitembölükbaşı, a.g.e.*, s.155

⁵⁰⁸ A. Erdentuğ, a.g.m., s. 867.

⁵⁰⁹ "Yılbaşı", *Serdengeçti*, Şubat 1950.

⁵¹⁰ 1 Kasım 1935' Meclis Açış Nutkundan' aktaran, *Zafer*, 12 Kasım 1950.

“Geçen kurultaydan bu güne kadar, kültürel ve sosyal alanda, başardığımız işler, Türkiye Cumhuriyetinin ulusal çehresini keskin çizgileriyle ortaya çıkarmıştır. Yeni harfleri, ulusal tarihi, öz dili, ilimsel müzik ve teknik kurumları ile, kadını erkeği her hakta eşit modern Türk sosyetesini bu son yılların eseridir.”⁵¹¹

“Güzel sanatlara da alakanızı yeniden canlandırmak isterim. Ankara’da bir konservatuar ve bir temsil akademisi kurulmakta olmasını zikretmek benim için bir hazdır.”⁵¹²

“Geçen yıl Ankara’da kurulan Devlet Konservatuarı müzikte sahnede, kendisinden beklediğimiz teknik elemanları sür’atle verebilecek hale getirilmesi için daha fazla gayret ve fedakarlık yerinde olur”⁵¹³

Atatürk’ün müzik anlayışını ve bu konuda yaptıklarını değerlendiren Mahmut R. Gazimihal, Musikide eski yılların müphem yenilik heveskârlığından yeni yılların fiili başarısına ilk irşatçı Atatürk olmuştur” demektedir.⁵¹⁴

Tek Parti döneminde Türk müziği ihmal edilmiş ve halka benimsetilmeye çalışılan Batı müziği, özellikle sinema, tiyatro ve opera kanalıyla ‘Türk halkına ilk defa ulaştığı zaman, üst tabakanın belli bir kesimine sınırlı ölçüde hitap etmişti. Cumhuriyet döneminde ise Batı müziği resmi bir destek kazanmış, 1928 yılından itibaren yeni kurulan Türk radyosu programında meşhur Batı bestecilerinin eserlerine önemli bir yer verilmişti.⁵¹⁵ 1925 yılında çok sesli Batı müziğini öğrenmek üzere ondan fazla öğrenci devlet bursuyla Batı ülkelerine gönderildiler⁵¹⁶. Kırsal kesimden halkın çoğu ilk defa radyo vasıtasıyla kendilerine tamamen yabancı olan bir müzik çeşidiyle karşı karşıya gelmişlerdi. Cumhuriyet idarecileri Batı müziğini, Batı enerjisi, azim ve ruhunu ülkeye taşımak için çok önemli bir araç olarak görmelerine karşılık, bu müzik halkın büyük bir kesimi için fazla bir mana ifade etmemekteydi. Bu durum, 1948 yılında Ankara Radyosu hangi tip programın ülkenin zevkine en çok uyduğunu tesbit etmek için bir anket

---

⁵¹¹ 9 Ağustos 1935’ C.H.P. 4. Büyük Kurultayındaki Nutkundan’ aktaran, a.g.y.

⁵¹² 1 Kasım 1936’ Meclis Açış Nutkundan’ aktaran, a.g.y.

⁵¹³ 1 Kasım 1937’ Meclis Açış Nutkundan’ aktaran, a.g.y.

⁵¹⁴ Zafer, 12 Kasım 1950.

⁵¹⁵ Naci Serez, “Radio In Turkey.”, Middle Eastern Affairs, c.4, Sayı:4, Nisan 1953.’den aktaran Sitembölükbaşı, a.g.e., s.161.

⁵¹⁶ Gültekin Oransay, Çok Sesli Musiki, Cumhuriyet Donemi Türkiye Ansiklopedisi, c.6, s. 1520.

düzenlediği zaman daha belirgin bir şekilde ortaya çıktı. Ankara Radyosu anketin sonuçlarından hareketle genel müzik için yaptığı yayımın % 60'lık bir payını yerli müziğe ayırdı. Geri kalan % 40'ını da Batı müziğine tahsis etti.⁵¹⁷

Muhafazakarlar 1950'li yıllarda Batı müziği aleyhinde bir tutum içindeydiler. Batı müziğinin devlet tarafından desteklenmesi, onları Türk müziği ve geleneksel değerlerin toplum içindeki yerini kaybedeceği endişesiyle hareket etmekteydiler. Bu nedenle Batı müziği yayınları yapan radyoyu hedef alan eleştiriler yaptılar:

“Fusun ve itriyat arzeden, her zerresinden bu topraktan renk ve korkularını taşıyan musikimizin katilleri sırası geldikçe matbuatın tokadını yiyorlar. Melez zevklerinin vadisinde Garp hayranlığını bağdaş kurduğu kimselerle Ankara Radyosu bu musikinin baş düşmanlarından. Bu memlekette milletin ruh yapısının ifadesi olan musikimizi katletmek vazifesi Ankara Radyosu'nun mukavva bileklerine tevdi edilmiş bulunmaktadır. Hangi telakkinin sahibi olduğunu bir türlü teşhis ve temyiz edemediğimiz bu müessese, yıllardan beri bize ısrar ve inatla Hotantolar müziği dinletti... Bu bobstiller albümü radyo zevkimize tahakküm etmek cüretini nereden alıyor?”⁵¹⁸

3.16. Müstehcenlik ve Güzellik Müsabakaları Tartışmaları

Tek Parti döneminde modernlik ve sanat eseri olarak görülen müstehcenlik müsamaha edilmiş, sinemalar, gazeteler, dergilerde bu türlü resimlerde artma eğilimi görülmüştür.

Türk Kültür Ocağı 1949 yılı Ağustos'unda güzellik dergilerinde hikayelerde, romanlarda, ve ilmi mecmualardaki müstehcenliği kınayan bir bildiri yayımlamıştır.⁵¹⁹

Muhafazakarlar, “gittikçe artan fahişelik, çıplaklık ve ahlaksızlık”tan C.H.P. yöneticilerini sorumlu tutmuşlardır. Onlara göre memleket'te Batılı bir hayat tarzını kabul ettirmek için Batı'nın sosyal kurumlarının gelişmesine önayak olmuşlardı.

“Din ve iman muhtevası boşaltılmış ruhun, kendisi de, maddesi de, cemiyeti de, hayatı da çürür ve kokar... Bizi çürütmek ve kokutmak isteyenler, muvaffak olmak

⁵¹⁷ Naci Serez, a.g.m' s. 129.'den aktaran Sitembölükbaşı, a.g.e.,s.161.

⁵¹⁸ N. Sevilen “Türk Musikisi ve Katilleri”, Serdengeçti, Mayıs 1947, sene: 1, Sayı:2.

⁵¹⁹ Cemal Oğuz Öcal, “Müstehcen Neşriyat”, Sebilürreşad, Ağustos 1949.

için ne lazımsa yapmışlar, muvaffak olu olmadıkları mevzuunda da, bize işte bugünkü eseri bırakmışlardır”⁵²⁰

“Sinemalardan tiyatrolardan tutun da gazetelere mecmualara hatta ticarethanelere kadar bütün müesseseler, ilanlarında, reklamlarında kadından, çıplak kadın vücudu teşhirinden faydalanmağa çalışıyorlar. Bu, kadını istismar değil de nedir? Hani kadınlığın iffet ve şerefi? Nerde kaldı kadının vekarı?”⁵²¹

Büyük Doğu, CHP iktidarının halkevlerinde kız öğrencileri yarı çıplak bir vaziyette jimnastik eğitimine teşvik ettiğini yazmakta ve asılı Türk bayrakları altında vücutları kısmen açık bir şekilde spor yapan kızların Resimlerinin altında, “Türk bayrağının şahadeti altında halimiz” ifadesi bulunmaktaydı.⁵²²

Müstehcenlik tartışmaları ile birlikte güzellik yarışmaları da bu dönemde devletin laiklik uygulamaları ve İnkılaplar çerçevesinde yapılan tartışmalar arasında yer almıştır.

1950’lerin, basınında şiddetli bir tartışmalara konu olan “Güzellik Kraliçesi Müsabakaları”, Türkiye’de 1929 yılında başlamıştır. Cumhuriyet ve Vatan gazeteleri tarafından düzenlenen o yılların güzellik müsabakalarına, katılan kızlar, uluslararası yarışmalarda. Türkiye’yi temsil etmek üzere seçilmişlerdir.

Düzenleyenlere göre uluslararası güzellik yarışmalarına katılmanın amacı: Türkiye’yi bütün dünyaya tanıtmak ve Atatürk inkılaplarını yaymaktır.⁵²³

İslamcılar, Yarışmaları düzenleyenleri, yarışmaya katılan kızları ticari menfaatleri uğruna şöhret ve para vaadiyle kandırmak, Atatürk’ün kirli emellerine alet etmek ve ahlaksızlıkla suçlamışlardır:

“Her inkılap softası kirli, varsa temiz. maksadını, çıkarını sağlamak için inkılapları maşa ve kalkan yapmakla elde etmek istiyor. Atatürk inkılapları ile ve bizzat Atatürk’ün kendisi ile güzellik müsabakalarının doğrudan doğruya hiçbir alakası yoktur.”⁵²⁴

---

⁵²⁰ Münir Çapanoğlu, “Fuhuş Belamız”, *Büyük Doğu* 15 Eylül 1950.

⁵²¹ M. Şevki Özmen, “Ey Feministler ve Sen Ey Müddei umumi Bey Neredésin?” *İslâm*, Ocak 1958.

⁵²² Doğan Nail, “Halimiz”, *Büyük Doğu*, 2 Aralık 1949.

⁵²³ *Cumhuriyet*, 4 Haziran 1950; 21 Ağustos 1952

⁵²⁴ Ahmet Çavdaroğlu, “İnkılaplar ve Türk Kadını”, *Serdengeçti*, Eylül 1952.

“Ne yazıktır ki, biz bu melun programı, bilerek veya bilmeyerek, fakat severek tatbik ediyoruz. Görünmez düşman eller, görünmez düşman nüfuzuna ram olanak güya medeni bir iş yapıyormuşuz gibi Müslüman Türk kızlarının bütün mahrem yerlerini, içlerini çeken bir sürü aygır gibi herifin karşısına seriyor ve onların içlerinden gönüllerimizin beğendiğini, içlerimizin çektiğini derece ve rütbelere payelendiriyor, onları teşhir ve güya taltif ediyoruz.”⁵²⁵

Büyük Doğu’da yarışmaya katılan bir kızın resmini yayınlama sebebi, açıklanırken “... devlet ifadesini de teşhire ortak tuttuğumuz, masum genç kıza ait bu levhayı, sırf facianın göstermek için, haya ve hicap içinde neşrediyoruz” denmektedir.⁵²⁶

İslâmcılar arasında güzellik müsabakalarının en katı tenkitçisi, Necip Fazıl Kısakürek’ti. Özellikle yarışmaların organizatörü Ahmet Emin Yalman’ı, seçtiği güzel Türk kızlarını Amerika’da sattığını iddia ederek, ağır bir biçimde eleştirmekteydi⁵²⁷.

“Ahmet Emin Yalman’ın siyaset sahasındaki marifetleri yetmiyormuş gibi, şimdi o küçük fakat engerek yılanı kadar tehlikeli elini, Türk ailesinin harimine uzatarak Türk kızlarını çırılçıplak teşhire kalkışması hakkında ne düşünüyorsunuz?”

Büyük Doğu’da, Vatan Gazetesi’nin Gülelgül adlı güzellik kraliçesinin Amerikan askerleri tarafından öpüldüğünü gösteren fotoğrafların çıkmasına:

“Resmen ve alenen taahhüt ediyoruz ki, Türk kızına edilen bu iftiranın intikamını nasıl alacağımızı pek yakında göreceksiniz!!!”

şeklinde çok sert tepki gösterilmiştir.⁵²⁸

Beş ay sonra Ahmet Emin Yalman’a karşı Malatya’da gerçekleşecek olan saldırıyı yapan Hüseyin Üzmez’in yukarıdaki yazı ve benzeri yayınlar tarafından kışkırtıldığı gerekçe gösterilerek, Necip Fazıl Kısakürek, Osman Yüksel Serdengeçti ve Cevat Rıfat Atilhan gibi İslamcı basının önde gelen kişileri tutuklanarak gazete ve dergileri kapatılmıştır.

---

⁵²⁵ Cevat Rıfat Atilhan, “Kızlarımızı Çırılçıplak Teşhir Medeniyet Değil Vahşetin En Bayağısıdır”, *Hür Adam*, 27 Ekim 1950.

⁵²⁶ *Büyük Doğu*, 24 Kasım 1950.

⁵²⁷ *Büyük Doğu*, 5 Haziran 1952.

⁵²⁸ *Büyük Doğu*, 9 Temmuz 1952

“Kemalizmle hürriyetin bağdaşmıyacağına dair Ulus’ta yazdığı fikrayı Peyami Safa bana ithaf etmiş. Aynı gazetenin aynı günkü başmakalesinde üstat Hüseyin Cahid Yalçın hürriyetin ancak Kemalizm sayesinde yurdumuzda gerçekleşebileceğini ispat ediyor. Ben de bu güzel yazıyı Peyamiye ithaf ederim.”⁵²⁹

---

⁵²⁹ Nadi, “Var mı, Yok mu?”, Cumhuriyet, 24 Mart 1951.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğunda bilim ve teknikte Avrupa ülkelerinin seviyesini yakalamak amacı ile ortaya çıkan Batılı'laşma çabaları, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde kurumlaşmaya başlamıştır. Özellikle hukuk ve eğitim başta olmak üzere sosyal hayatın bütün sahalarında önemli seküler gelişmeler yaşanmış, Meşrutiyet döneminde Şer'i Hukuk'un alanının daraldığı görülmüştür. Yapılan reformlar, dini bir dayanak bulunarak sunulmaya çalışılmıştır.

Milli Mücadele yıllarında asıl gaye, vatanın, düşman işgalinden kurtarılması olduğundan, Padişah'a, din ve geleneklere bağlı bir politika izlenmiş ve bu yönde kararlar alınmıştır.

Cumhuriyet'in kurulmasıyla beraber Atatürk, özel tarihi şartlardan faydalanarak yaptığı reformlar ile laikliği Cumhuriyetin temel nitelikleri arasına yerleştirmiştir. Cumhuriyetin Batılılaşma yolu ile modernleşmesinde "mihenk taşı" yapılmış, toplumu, geçmişin ve İslâm'ın etkisinden kurtarmak ve yeni bir birey prototipi oluşturmak planlanmıştır. Sosyal hayattaki yoğun laikleşme çabaları ile, heykel, resim, tiyatro, bale vb. gibi batıdan iktibas edilen bütün sosyal yaşam, halka benimsetilmeye çalışılmış, ibadet ve ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi gibi politikalar gündeme gelmiştir. Eski kültürün bütün bağlarından sıyrılmak için, Latin harflerine geçilmiş, peşinden yeni bir milli tarih ve dil politikası geliştirilmiş ve uygulamaya konmuştur.

Kemalistler'in Batılılaşma'yı ana amaç edinmelerinin en önemli sebebi onu, Türkiye'yi çağdaş uygarlığın en üst seviyesine çıkaracak tek yol olarak görmeleridir. Onların gözünde Doğu, geriliğin ve uyuşukluğun sembolü olmuştur. Batı ise ileriliğin ve endüstrileşmenin simgesi olarak, ulaşılması ve geçilmesi gereken bir hedef durumundadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında basın iktidarın çizdiği sınırlar içinde kamuoyunu yönlendirme İnkılapları yayma ve yerleştirme rolü üstlenmiştir. Bu dönem gazetecilerinin bir çoğu II. Meşrutiyet döneminde yayın hayatı içine giren, köşe yazarlığı yapan ve bazıları gazete sahibi olan bu kişilerin, ortak özellikleri, Kemalist ideolojinin

savunucusu olmalarıdır. Bu kişilerin savundukları fikirler, Cumhuriyeti kuran, siyasal yapıyı şekillendiren elit kesimle aynı ortamlarda oluşmuş ve gelişmiştir.

Toplumun modernleştirilmesinde gazeteciler, devlet ve halk arasında ara yapı görevi üstlenerek, toplumu yönlendirici bir rol benimsemişlerdir. İnkıpların benimsetilmesi basındaki yorumlara ana temasını oluşturmuştur. Rejimi her türlü tehdide karşı koruma, yönetici kadro ile gazetecilerin ortak amacı olmuştur.

Gazetecilerin bu dönemde C.H.P. Milletvekili oldukları görülmektedir. Bir vesayet partisi olan C.H.P. ile bu kadar yakın bir ilişkileri olan dönemin gazetecileri demokrasiye karşı da vesayetçi bir anlayışa sahip olmuşlardır.

Tek parti iktidarının bu dönemde, basındaki çok sesliliğe belli sınırlar çizdiği görülmektedir. Takrir-i sükun döneminde ve daha sonraki dönemlerde Vatan, Tanin, Cumhuriyet gibi gazetelere bile kapatma cezaları verilmiş, Zincirli Hürriyet, Marko Paşa Orak Çekiç gibi hükümetin politikalarını eleştiren sol yayınlar sık sık kapatılmıştır. Aynı durum Muhafazakar ve İslâmcı yayınlar içinde geçerlidir. Tevhid-i Efkar, Sebilürreşad, Büyük Doğu ve Millet gibi yayınlar da çok sık kapatılmışlar, bu yayınların Atatürk devrimlerine karşı eleştirilerine, sert tepki gösterilmiştir. Bu nedenle basın, iktidarların uygulamalarını eleştirmekten uzak durmaya çalışmıştır.

Ülkemiz tarihinde 1945-1950 yılları dönemi “Demokrasiye Geçiş Süreci” olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde, II. Dünya Savaşını Türkiye’nin de desteklediği demokratik rejime sahip ülkelerin kazanması, savaştan sonra “soğuk savaş” olarak adlandırılan dönemde iki kutuplu bir yapının ortaya çıkması ve S.S.C.B. ile Türkiye arasında meydana gelen ciddi krizler, savaş yıllarında yaşanan ekonomik düzendeki bozukluklar ve kıtlık, Batılı kredi kaynaklarının çok partili bir siyasi hayat ve liberal bir ekonomi istemeleri gibi sebeplerle. Türkiye’de siyasal rejimin yapısında bir değişim yapılarak, çok partili hayata geçilmesine karar verilmiştir.

Gazeteler, demokrasiye geçiş sürecini desteklemişler ve çok partili hayat için, gerekli olan değişimlerin gerçekleşmesinde kamuoyunu olumlu yönde etkileyerek önemli fonksiyonlar üstlenmişler, devletin temel ideolojik kavramlarının yeni demokratik koşullara uyumunun sağlanmasına katkıda bulunmuşlardır.

Bu dönemde gazeteler genel olarak iç ve dış politika konularında iktidarın uygulamalarıyla uyumlu yayınlar yapmışlar, sağ ve sol cereyanlara hükümetle aynı tavrı göstermişlerdir. Toplumda din konusundaki yasaklardan dolayı önemli bir boşluğun ortaya çıktığı ve inkılaplara karşı bir durum ortaya çıkarmayacak bir şekilde bu boşluğun doldurulması gerektiği basında işlenmeye başlanmıştır. Bu düşünceler ve partilerin seçimlerde halkı yanlarına çekmek için bu yöndeki taleplere sıcak bakmaya başlaması nedeniyle laiklik anlayış ve uygulamalarında yumuşama ve değişimler meydana gelmiştir.

1950'li yıllarda basında da en çok işlenen konulardan birisi laikliktir. Kemalist ve laik düşünceler C.H.P. tarafından siyasi sahada temsil edilmiş ve Ulus, Cumhuriyet, Vatan, Halkçı ve Akis gibi yayınlarla da yayılmıştır. Muhafazakar ve İslâmcı fikirler ise Kudret, Millet, Sebilürreşad, Büyük Doğu, Serdengeçti, Selamet, Ehl-i Sünnet gibi yayın organlarında ifade edilmiş ve D.P. ve Millet Partisi tarafından siyasi alanda temsil edilmiştir. Ulus ve Halkçı CHP'nin, Zafer DP'nin, Kudret Millet Partisi'nin yayın organıdır. Bu iki görüşün temsilcileri, basında şiddetli tartışmalar yapmışlardır.

Bu dönemde, İktidarın basın üzerindeki baskılarını hafifletmesi sonucu, basın organları, halkın savaş döneminde çekmiş olduğu sıkıntılarını, Tek Parti döneminin hoşnutsuzluğunu, C.H.P.'nin halktan kopukluğunu ve değişmesi gerektiği gibi, o güne kadar ifade edilemeyen konuları, yazma imkanı bulmuşlardır. Bu gelişmeler basında resmi ideolojinin dışında, görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. DP'nin ortaya çıkışından sonra, basının olaylara yaklaşımında kendisini, siyasal rejimdeki demokratikleşme ile birlikte yeni ortama uyacak bir biçime değiştirmeye çalıştığı görülmektedir.

İktidarın basın üzerindeki baskıları hafifletmesine rağmen, kendisine karşı muhalefetin şiddetlendiği durumlarda basını kontrol altına almaya çalışmıştır. Basın Kanununun değiştirilmesi girişimlerinde bulunulmuş, bazı gazeteler kapatılmıştır.

1950 seçimleri öncesi ve sonrası Türk basınında laiklik tartışmalarının en yoğun olduğu dönemlerden birisidir. Seçimler öncesi C.H.P.'nin dinsel alandaki politikalarında meydana gelen değişimler, Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenaze töreninde meydana gelen olaylar, Demokrat Parti'nin gittikçe büyüyen tabanının beklentileri Millet Partisinin bazı

tavırları, partilerin muhafazakar kesimi yanlarına çekmek için yaptıkları vaatler gibi ülke gündeminin ilk maddelerini teşkil eden gelişmeler basındaki tartışmaların laiklik etrafında yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Seçim sonrasında D.P. iktidarının Arapça ezan yasağını kaldırması laiklikten taviz olarak değerlendirilen uygulamaları, muhafazakar kesimin iktidardan talepleri gibi sebeplerle laiklik basında en çok işlenen konulardan biri olmaya devam etmiştir.

CHP hükümetlerinin dini sahadaki politikalarını yumuşatma kararı ve özellikle DP hükümetlerinin 1950'den sonra eğitim gibi sahalarda dine taviz verdikleri iddiaları, laikliğin manasının ne olduğu , neyin gerilicilik, olduğu tartışmalarını başlatmıştır. Bu tartışmalarda laikliğin tanımı konusundaki farklı anlayışlar önemli rol oynamıştır.

Laikliği savunan yazarlar, tanımı İnkılaplar çerçevesinde ve sekülerizme bağlı bir şekilde yapmışlardır. Onlara göre; "korkunç olan din değil, taassuptur." Samimi Müslümanların dini inanç ve ibadetlerine karışılması sözkonusu değildir. Onların karşı çıktıkları dini inançların siyasete alet edilmesi, insanların inançlarının sömürülmesi ve din kisvesi altında Cumhuriyet ve Atatürk düşmanlığı yapılmasıdır. Laiklik, dinin siyaset ve dünya işlerinden ayrı tutulmasını ifade etmekte ve devlet kanunları toplum için din emirlerinden daha önce geldiği düşünülmektedir. Fakat, Demokrasiye geçiş süreci başladıktan sonra, C.H.P.nin1947 yılındaki 7. kongresinde yapılan laiklik tanımı laikliklemeden kastedilenin aslında sekülerleştirme olduğunun çok açık bir ifadesi olmuştur:

"Laiklik, yalnız din ile siyasetin arasında bir alaka kurulmaması değil, sosyal hayatın her yönü ile din arasında bir münasebet kurulmamasıdır. Binaenaleyh laiklik, sosyal hayatın her yönünü din ölçülerinden ayırmayı, sosyal hayatın her yönünü, zamanın, hayatın, müspet bilimin verilerine uydurmayı tazammum eder."

Muhafazakar ve İslamcılar ise tanımlarını Batıdaki uygulamalara ve Batılı düşünörlere dayalı olarak oluşturmuşlardır. Onlara göre ise: Laiklik devletin din işlerine karışmamasıdır. Oysa Türkiye'de uygulanan sistem "devlete bağlı din sistemi"dir. Laiklik, gerçek anlamda din ve vicdan hürriyetini ifade etmekte ve teminat altına almaktadır. Fakat Türkiye'de dindar insanların en tabii hakları bile ellerinden alınmış bulunmakta ve en samimi talepleri çok ağır ithamlara maruz kalmaktadır. "Laiklik

dinsizlik değildir” Halbuki C.H.P. iktidarı laikliği dine tamamen sırt d6nmek Şeklinde anlamakta, M6sl6manların din h6rriyetine ortadan kaldırarak, dinsizliğe giden bir yol takip etmektedir.

Kom6nistlik ve kom6nizmle işbirliği bu d6nemde her iki kesimin de birbirine karşı y6nelttiği bir suĉlama olmuştur. Laikler m6rtecileri kom6nistlerin kıŐkırttıđını, gerĉek y6zlerini gizlemek iĉin irticayı 6rt6 olarak kullandıklarını 6ne s6rm6Őler, “nikaplı kom6nizm” ifadesini yazılarında sık sık kullanmıŐlardır. 1946’da Mareşal Fevzi ĉakmak bile Zekeriya Sertel’le birlikte İnsan Hakları Cemiyetinin kurucuları arasında yer aldığı iĉin, kom6nistlerle işbirliği suĉlamasıyla karşı karşıya kalmıştır. Laik ve İnkılapĉı kesime karşı yapan aynı suĉlamayı İslamcı ve Muhafazakar yazarlar ise, laiklik uygulamalarının Rusya’nın yaptıklarından bir farkı olmadığını s6ylemiŐlerdir.

Benzer tartışmalar g6n6n6z basınında da s6r6p gitmektedir. Herkes tarafından kabul edilebilecek bir tanımına ulaŐılamamıŐ olması, yine o yıllarda olduğu gibi tartışmaların temelini oluŐturmaktadır. Her basın organı kendi d6nya g6r6Ő6 doğrultusunda bir laiklik tanımını geliŐtirmeyi tercih etmektedir. Bu durum da sonu gelmez tartışmalara kaynaklık etmektedir. Toplumun ĉeŐitli kesimleri arasındaki uĉurumların ortadan kaldırılması sosyal barıŐın sağlanması iĉin tartışmaların yapıcı bir ortamda gerĉekleŐmesi gerekmektedir. Laiklik konusunda toplumsal bir konsens6s6n sağlanmasında basına ĉok 6nemli ve y6nlendirici bir rol d6Őmektedir. Basının bu sorumluluğuna uygun davranması gereklidir.

KAYNAKÇA

1- Kaynaklar

- ATATÜRK, Nutuk, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul-1960.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I-III Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara-1989.
- Cumhuriyet Halk Partisi Programı, Ankara-1939
- Cumhuriyet Halk Partisi Nizamnamesi, Ankara-1939
- Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü, Ankara-1937 ve 1947
- Cumhuriyet Halk Partisi Yedinci Kurultay Tutanağı, Ankara-1948.
- Demokrat Parti Tüzük ve Programı, Ankara-1946
- İnönü'nün Söylev ve Demeçleri, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Ankara-1946
- TBMM Tutanak Dergileri.
- TBMM Zabıt Ceridesi.
- Türkiye'de Siyasi Dernekler II, Ankara-1950.

2- Gazete ve Dergiler

- Büyük Doğu Mecmuası (Sahibi ve Başyazarı: Necip Fazıl KISAKÜREK, Basıldığı Yer: İstanbul)
- Cumhuriyet Gazetesi (Sahibi: Yunus Nadi, Başyazarı: Nadir Nadi, Basıldığı Yer: İstanbul)
- Ehl-i Sünnet (1947-1950).
- Kudret Gazetesi (1948 Yılı- Sahibi: Ali Rıza Başkan, Neşriyat Müdürü: Nihat Kürşad, Basıldığı Yer: Ankara)
- Son Posta Gazetesi (Sahibi ve Başyazarları: Ali Ekrem Uşaklıgil, Selim Ragıp Emeç, Basıldığı Yer: İstanbul)
- Sebilürreşad (1948-1950).
- Serdengeçti (1947-1950).
- Tasvir Gazetesi (Kurum Sahibi: Ziyat Ebüzziya, Gazete Sahibi: Cihat Baban, Başyazarları: Ziyat Ebüzziya, Cihat Baban, Neşriyat Müdürü: Bahadır Dülger, Basıldığı Yer: İstanbul)
- Ulus Gazetesi (Sahibi: CHP Ulus Müessesesi, Basıldığı Yer: Ankara)

Vakit Gazetesi (Sahibi ve Başıyazarı: Asım Us, Basıldığı Yer: İstanbul)

Vatan Gazetesi (Sahibi ve Başıyazarı: Ahmet Emin Yalman, Basıldığı Yer: İstanbul)

Yeni Sabah Gazetesi (Sahibi: Cemalettin Saraçoğlu, Neşriyat Müdürü: M. Sami Karayel, Basıldığı Yer: İstanbul)

Zafer Gazetesi (Sahibi ve Başıyazarı: Mümtaz Faik Fenik, Basıldığı Yer: Ankara)

3- Kitaplar

AHMAD, Feroz ve Bedia Turgay; **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, İstanbul-1976.

AHMAD, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, Hil Yayın, İstanbul – 1992 (Çev. Ahmet Fethi)

AKGÜN, Seçil; **Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik**, Ankara-1982.

AKYÜZ, Yahya; **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara-1982.

ALBAYRAK, Sadık; **Türkiye'de İslâmcılık-Batıcılık Mücadelesi**, İstanbul-1990.

ARSEL, İlhan; **Demokrasi**, Güven Matbaası, Ankara-1955.

ARSEL, İlhan; **Teokratik Devlet Anlayışından Demokratik Devlet Anlayışına, Şeriat Devletinden Laik Cumhuriyet'e**, Ankara-1975.

ARVAS, İbrahim; **Tarihi Hakikatler**, İstanbul-1984.

AYDEMİR, Şevket Süreyya; **İkinci Adam**, c. II, İstanbul-1985.

AYDEMİR, Şevket Süreyya; **Tek Adam**, c. 3, V. Baskı, İstanbul-1992.

ALTINDAL, Aytuç. **“Laiklik”**, Anahtar Kitaplar, İstanbul 1994

BABAN, Cihad; **Politika Galerisi**, İstanbul-1970.

BANGUOĞLU, Tahsin; **Kendimize Geleceğiz**, İstanbul-1984.

BAŞGİL, Ali Fuat; **Din Nedir? Din Hürriyeti ve Laiklik Ne Demektir?**, Fakülteler Matbaası, İstanbul-1954.

BAŞGİL, Ali Fuat; **Din ve Laiklik**, Yağmur Yayınevi, İstanbul-1977.

BERKES, Niyazi; **200 Yıldır Neden Bocalıyoruz?**, Yön Yayınları, İstanbul-1965.

BERKES, Niyazi; **Atatürk ve Devrimler**, Adam Yayıncılık, İstanbul-1982.

BERKES, Niyazi; **Teokrasi ve Laiklik**, İstanbul-1984.

BERKES, Niyazi; **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul-1978.

BİLGİN, Beyza; **Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri**, Ankara-1985.

- BOZDAĞ, İsmet, **Dünyada ve Türkiye’de- Basın İstibdadı**, Emre Yayınları, İstanbul-1992
- BOZDAĞ, İsmet, **Celal Bayar Anlatıyor: Başvekilim Adnan Menderes**, İstanbul-1986
- BURÇAK, Rıfki S.; **Türkiye’de Demokrasiye Geçiş 1940-50**, 1979.
- CEM, İsmail; **Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi**, Ankara-1978.
- CHP'nin El Kitabı, CHP Beyoğlu İlçesi Evliya Çelebi Ocağı Yayını, İstanbul-1958.
- ÇAĞATAY, Neşet; **Laiklik Nedir? Şeriat Nedir?** T.T.K. Basımevi, Ankara-1955.
- ÇAĞATAY, Neşet; **Türkiye’de Gerici Eylemler**, Ankara-1968.
- DAVER, Bülent; **Türkiye Cumhuriyetinde Laiklik**, Ankara Üniversitesi Siyasal DOĞAN, Mehmet, **İletişim veya Dehşet Çağı**, İstanbul-1992
- Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara-1955.
- DURŞUN, Davut; **Din Bürokrasisi – Yapısı, Konumu ve Gelişimi**, İşaret Yayınları, İstanbul-1992
- DURŞUN, Davut; **Laiklik, Değişim ve Siyaset**, İnsan Yayınları, İstanbul-1995
- DİNÇER, Nahit; **1913'ten Bugüne İmam-Hatip Okulları Meselesi**, İstanbul-1974.
- EROĞUL, Cem; **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, Ankara-1970.
- GERGER, Mehmet Emin; **Din, Siyaset, Laiklik**, İstanbul-1989.
- GOLOĞLU, Mahmut, **Devrimler ve Tepkileri 1924-1930**, Ankara-1972.
- GÖKBERK, Macit; "Aydınlanma Felsefesi, Devrimler, Atatürk", **Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk**, Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul-1983, s. 281-333.
- GÖZE, Ayferi; **Siyasal Düşünce Tarihi**, İstanbul-1983.
- HOCAOĞLU, D. “Laisizm’den Milli Sekülerizm’e Laiklik Sorununun Felsefi Çözümleşmesi”, Selçuk Yayınları ,Anakara -1995
- JASCHKE, Gotthard; **Yeni Türkiye’de İslâmlık**, çev. Hayrullah Örs, Ankara-1973.
- KARA, İsmail; **Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi**, İstanbul-1987.
- KARA, İsmail, **Biraz Yakın Tarih Biraz Uzak Hurafe**, Kitabevi, İstanbul-1998.
- KARAL, Enver Ziya; **Atatürk'ten Düşünceler**, İstanbul-1981.
- KARATEPE, Şükrü; **Tek Parti Dönemi**, İstanbul-1943.
- KARPAT, Kemal H, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul Matbaası, İstanbul-1967.
- KİLİ, Suna; **Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli**, Ankara-1981.

- KILI, Suna; **Türk Devrimi Tarihi**, Ankara-1980.
- KISAKÜREK, N. Fazıl; **Benim Gözümde Menderes**, İstanbul-1968.
- KOCATÜRK, Utkan; **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Ankara-1984.
- KONGAR, Emre, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, İstanbul-1979.
- KÖKER Levent, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, İstanbul-1990.
- KÖKTAŞ, M. Emin, **Din ve Siyaset – Siyasal Davranış ve Dindarlık**, Vadi Yayınları, Ankara -1997
- LEWIS, Bernard; **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara-1993.
- MERT, Nuray. “**Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bakış**”, Bağlam Yayınları, Ankara-1994
- MARDİN, Şerif; **Türk Modernleşmesi**, İstanbul-1991.
- MARDİN, Şerif; **Türkiye'de Din ve Siyaset**, İstanbul-1991.
- MARDİN, Şerif; **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, İstanbul-1990.
- UĞUR Mumcu; , **40'ların Cadı Kazanı**, İstanbul-1990,
- NADİ, Nadir; **Perde Aralığından**, İstanbul-1991
- NAYIR, Yaşar Nabi; **Atatürk Yolu**, İstanbul-1967
- OZANKAYA, Özer, **Atatürk ve Laiklik**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara-1981.
- OZANKAYA, Özer, **Türkiye'de Laiklik**, Cem Yayınevi, İstanbul-1990.
- OZANKAYA, Özer; **Türkiye'de Laiklik Atatürk Devrimlerinin Temeli**, İstanbul-1990.
- ÖZBUDUN, Ergun; **Siyasi Partiler**, İstanbul-1986.
- ÖZEK, Çetin; **Devlet ve Din**, Ada Yayınları, İstanbul-(tarihsiz).
- ÖZEK, Çetin; **Türkiye'de Gerici Akımlar ve Nurculuğun İçyüzü**, İstanbul-1964.
- ÖZEK, Çetin; **Türkiye'de Laiklik: Gelişimi ve Koruyucu Ceza Hükümleri**, İstanbul-1962.
- SAĞMAN, Hafız Ali Rıza; **Hazret-i Kur'an Radyoda Okunabilir mi?**, İstanbul-1950
- SENCER, Muzaffer; **Dinin Türk Toplumuna Etkileri**, İstanbul-1968.
- SENCER, Muzaffer; **Türkiye'de Siyasi Partilerin Sosyal Temelleri**, İstanbul-1982.

- SİTEMBÖLÜKBAŞI, Şaban, **Türkiye’de İslâm’ın Yeniden İnkişafı (1950-1960)**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara-1995
- SOYSAL, Mümtaz; **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul-1987.
- TANİLLİ, Server; **Devlet ve Demokrasi**, Say Yayınları, İstanbul-1985.
- TİMUR, Taner; **Türk Devrimi ve Sonrası**, Ankara-1987.
- TUNAYA, Tarık Zafer; **Batılama Hareketleri**, İstanbul-1952.
- TUNAYA, Tarık Zafer; **Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük**, İstanbul-1981.
- TUNAYA, Tarık Zafer; **İslâmcılık Akımı**, Simavi Yayınları, İstanbul-1991.
- TUNAYA, Tarık Zafer; **Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952)**.
- TUNAYA, Tarık Zafer; **Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılama Hareketleri**, İstanbul-1960.
- TUNÇAY, Mete; **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması, (1923-1931)**, Ankara-1981.
- TURAN, İlter; **Siyasi Sistem ve Siyasal Davranış**, Der Yayınları, İstanbul.
- Türkiye’de İslâmcı Akımlar**, çev: Yılmaz Polat, Beyan Yayınları, İstanbul-1990.
- TÜRKÖNE, Mümtaz’er; **Siyasi İdeoloji Olarak İslâmcılığın Doğuşu**, İletişim Yayınları, İstanbul-1991.
- TÜRKÖNE, Mümtaz’er; **Modernleşme Laiklik ve Demokrasi**, Ark Yayınları, Ankara-1994
- ULUĞ, Hakkı; **Halifeliğin Sonu**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul-1975.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, İstanbul-1975.
- YAVUZ, Hulusi; **Osmanlı Devleti ve İslâm**, İstanbul-1989.
- YETKİN, Çetin; **Türkiye’de Tek Parti Yönetimi 1930-1945**, 1983.
- YİĞİT, Ali Ata; **İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası**, İstanbul-1992.
- YÜCEKÖK, Ahmet N.; **100 Soruda Türkiye’de Din ve Siyaset**, İstanbul-1976.
- YÜCEKÖK, Ahmet N.; **Türkiye’de Din ve Siyaset**, Gerçek Basımevi, İstanbul-1983.

4- Makaleler

- ARSLAN, Ahmet, “İslâm, Laiklik ve Çağdaşlaşma” **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 29 (Temmuz-Ağustos)

- AKŞİN, Sina; "Mustafa Kemal Atatürk'ün İktidar Yolu", **Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk**, Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul-1983, ss. 49-80.
- ARSAL, Sadri Maksudi; "Teokratik Devlet ve Laik Devlet", **Tanzimat**, Maarif Vekaleti Yayını, İstanbul-1940, ss. 59-95.
- BARKAN, Ömer Lütfi; "Türkiye'de Din ve Devlet İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi", **Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri**, T.T.K. Yayınevi, Ankara-1975
- DAVER, Bülent; "Atatürk ve Sosyo Politik Sistem Görüşü", **Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk**, Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul-1983, ss. 245-279.
- DURSUN, Davut "Laikliğin Türkiye'deki İşleyişi Üzerine Bazı Tespitler ve Düşünceler", **Bilgi. ve Hikmet**, Sayı: 2, (Bahar 1993),
- ERDOĞAN, Mustafa; "Laiklik ve Türk Uygulaması üzerine Notlar", **Türkiye Günlüğü**, 1990, Sayı:13, ss:53-59
- ERDOĞAN, Mustafa; "Türk Demokrasisinin Doğum Tarihi: 14 Mayıs", **Yeni Forum**, c. XIII, Temmuz 1992, Sayı: 278, ss. 39-42.
- ERDOĞAN, Mustafa; "Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Deneyimi", **Yeni Forum**, c. XIV, Ocak 1993, Sayı:284, ss. 41-47.
- İNALCIK, Halil; "Osmanlı İmparatorluğu'nda İslâm", **Dergah**, c. III, Ağustos 1992, Sayı:30, s. 1 ve 15.
- KILIÇBAY Mehmet Ali, "Laiklik Ya Da Bu Dünyayı Yaşayabilmek" **Cogito**, sayı: 1994 (Yaz 1994)
- MARDİN, Şerif; "2000'e Doğru Kültür ve Din", **Türkiye Günlüğü**, 1990, Sayı:13, ss. 4-2
- MARDİN, Şerif; "Türkiye'de Din ve Laiklik", **Türkiye'de Din ve Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul-1992, s. 37-80.
- MARDİN, Şerif; "Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk", **Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk**, Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul-1983, s. 21-48.
- TARHANLI, İhtar; **Müslüman Toplum Laik Devlet Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı**, İstanbul-1993
- TURHAN, Fevzioglu; "Türkiye Cumhuriyetinin Temel İlkelerinden Laiklik", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. III, 1987, Sayı:8, ss. 220-225.

TÜRKÖNE, Mümtaz'er; "İslâmlaşma, Laiklik ve Demokrasi", **Türkiye Günlüğü**, 1990, Sayı:13, ss. 36-42

VERGİN, Nur; "Din ve Muhalif Olmak: Bir Halk Dini Olarak Alevilik", **Türkiye Günlüğü**, 1991, Sayı:17, ss. 11-21.

VERGİN, Nur; "İslâm'da Çağdaşlık ve Türk Demokrasisine Geçişte Rolü", **Yeni Forum**, 1992, ss. 37-50.

EKLER

Ek 1: Zafer, 12 Nisan 1950.

YAYIMLANMIŞ PAL dir

ZAFER

DEMOKRASININDIR

No. 348 • Telgraf adresi: Zafer Gazetesi - Ankara CARSAMBA 12 Nisan 1950 • Fiyatı her yerde 10 kuruş. Telefon : 15619 ve 15315 • T

Büyük kayıp karşısında duyulan derin teessür

Şahraman asker bugün eller üzerinde ebedî istirahatgâhına götürülecek

Özge merasiminde bulunmak için İstanbula heyetler gitti. İzmirde umumî teessüre iştirâk etmeyen bazı gazeteleri halk sokaklarda yaktı

İstanbul'da Marşal Fevzi Çakmak, D. Aralık D.Ş. da hastalığı münasır Gençlik Teşkilâtı üyeleri arasında

İstanbul'da Marşal Fevzi Çakmak'ın ebedî istirahatgâhına uğurlanması için İstanbul'dan gelen heyetlerin İzmir'de halk sokaklarında yaktıkları gazeteleri...

İstanbul'da Marşal Fevzi Çakmak'ın ebedî istirahatgâhına uğurlanması için İstanbul'dan gelen heyetlerin İzmir'de halk sokaklarında yaktıkları gazeteleri...

İstanbul'da Marşal Fevzi Çakmak'ın ebedî istirahatgâhına uğurlanması için İstanbul'dan gelen heyetlerin İzmir'de halk sokaklarında yaktıkları gazeteleri...

Yıttığımız büyük asker...

İstanbul'da Marşal Fevzi Çakmak'ın ebedî istirahatgâhına uğurlanması için İstanbul'dan gelen heyetlerin İzmir'de halk sokaklarında yaktıkları gazeteleri...

İstanbul'da Marşal Fevzi Çakmak'ın ebedî istirahatgâhına uğurlanması için İstanbul'dan gelen heyetlerin İzmir'de halk sokaklarında yaktıkları gazeteleri...

İstanbul'da Marşal Fevzi Çakmak'ın ebedî istirahatgâhına uğurlanması için İstanbul'dan gelen heyetlerin İzmir'de halk sokaklarında yaktıkları gazeteleri...

İstanbul'da Marşal Fevzi Çakmak'ın ebedî istirahatgâhına uğurlanması için İstanbul'dan gelen heyetlerin İzmir'de halk sokaklarında yaktıkları gazeteleri...

İstanbul'da Marşal Fevzi Çakmak'ın ebedî istirahatgâhına uğurlanması için İstanbul'dan gelen heyetlerin İzmir'de halk sokaklarında yaktıkları gazeteleri...

İstanbul'da Marşal Fevzi Çakmak'ın ebedî istirahatgâhına uğurlanması için İstanbul'dan gelen heyetlerin İzmir'de halk sokaklarında yaktıkları gazeteleri...

İstanbul'da Marşal Fevzi Çakmak'ın ebedî istirahatgâhına uğurlanması için İstanbul'dan gelen heyetlerin İzmir'de halk sokaklarında yaktıkları gazeteleri...

İstanbul'da Marşal Fevzi Çakmak'ın ebedî istirahatgâhına uğurlanması için İstanbul'dan gelen heyetlerin İzmir'de halk sokaklarında yaktıkları gazeteleri...

İstanbul'da Marşal Fevzi Çakmak'ın ebedî istirahatgâhına uğurlanması için İstanbul'dan gelen heyetlerin İzmir'de halk sokaklarında yaktıkları gazeteleri...

İstanbulda müessif hâc

Gençler mateme hiçbir protesto ettiler, yaradılar

İstanbul'da Marşal Fevzi Çakmak'ın ebedî istirahatgâhına uğurlanması için İstanbul'dan gelen heyetlerin İzmir'de halk sokaklarında yaktıkları gazeteleri...

Halk Partili bir m

daha partisinden i

Başbakan G. müdürle heves etmelerinden :

Yoklamaları nasıl yaptılar?

Perşembe,
13
NİSAN
1950

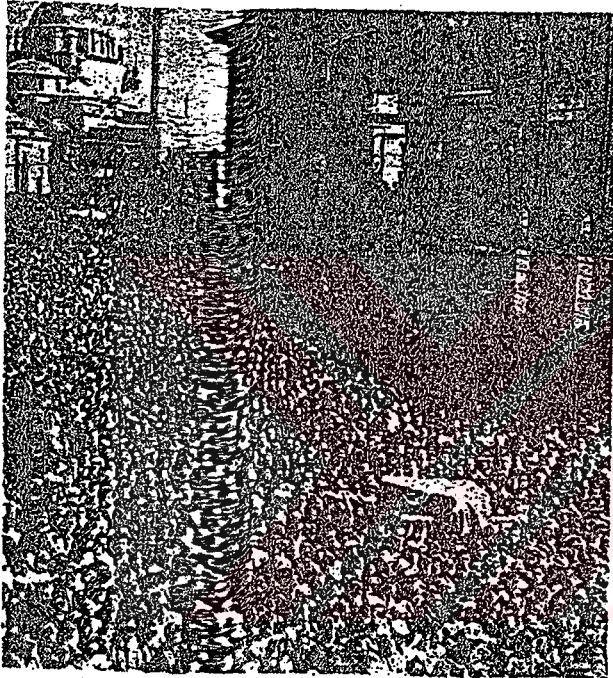
VATAN

Yıl: 10 - Sayı: 3194 «EĞRİYE EĞRİ - DOĞRUYA DOĞRU» Fiyatı: 10 Kuruş

174
**SARK PEYİNİ
MAYASI**

Mevsim dolayısıyla piyasaya çıkardığımız bu mayasın diğer mayasından farklı ve güzeldir. SARK PEYİNİ MAYASINI memleketimizdeki her yerde ediniz.

İstanbul'un bir merasim
al, ebedî istirahatgâhına tevdi edik

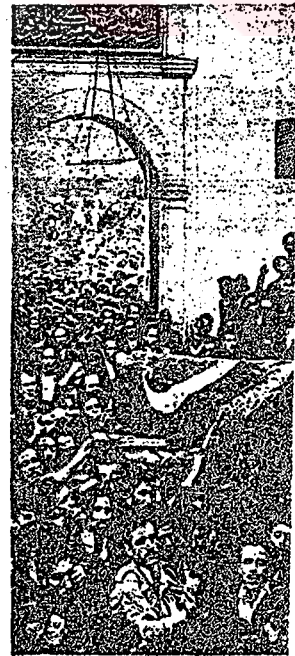
cenaze namazı Beyazıt camisinde kılınırken cenaze mahfeli kalabalıkla ölümlü Eyübe köprüsü geçiliyor

Halk caddelerden tekbir ve tehlil okuyarak geç
Tertip edilen askerî
merasim yapılamadı

Halk, cenazenin top arabası
konmasına müsaade etmedi

Bazı tahrikçiler yol boyundaki camiler
minarelerinden arapça ezan okudu

Perşembe sabahı saat 7.25 de hayatı gözlerini kapayan büyük askerî Mareşal Ferit Cakmak'ın cenazesi bugün Nispetiye'deki evinde durdurulmuştu. Cenaze namazı saat 8.30'ta Eyübe köprüsünde kılınacak ve ardından Eyübe köprüsünden Beyazıt camisine taşınarak kılınacak. Cenaze namazı saat 10.30'ta Beyazıt camisinde kılınacak. Cenaze namazı sırasında halkın caddelerden tekbir ve tehlil okuyarak geçmesi beklenmektedir. Ancak bazı tahrikçilerin arapça ezan okuması ve bazı camilerin minarelerinden arapça ezan okuması nedeniyle cenaze namazının tertip edilmesi mümkün görünmemektedir.

Mareşal Cakmak'ın cenazesi Eyüpe köprüsünde camii önünde

bir dertleşme

Yazan: AHMET EMİN YALMAN

Hayatın her bir anında yaşadığımız acıların bir dertleşme... (Devamı: Sa. 3 58 4 da)

Atakyada sel et hâlini aldı

Ev tamamen yıkıldı. Yollarca ve dükkân hasara uğradı

İç köprüsü çöktü

Atakya 12... (Devamı: Sa. 3 58 4 da)

Mareşal'in eşi (sağda) ağlayarak cenazeyi takip ediyor

Radyo gazetesi

Mareşal'e yapılan cenaze merasiminden bahsetti

Ankara, 12 (Radyo Gazetesi) — Büyük askerî Mareşal Ferit Cakmak'ın cenaze namazının tertip edilmesi mümkün görünmemektedir. (Devamı: Sa. 3 58 4 da)

İki Milyonluk
İzmir — Ankara
İzmir — Ankara
İzmir — Ankara
İzmir — Ankara
İzmir — Ankara
İzmir — Ankara
İzmir — Ankara

ULUS

ADIMIZ ANADIMIZDIR

Almanya için Travelers Çekim
(D. Mark)
İstanbul, Cakarta, Beyoğlu, İzmir, Ankara
(Farklı) şehirlerinde
Her türlü Döviz İşleri Müb. Subeleri
Yeni ve Kredi Bankası

alin cenazesi büyük merasimle kaldırıldı

Zonguldak Lüzümü hakkında istahat alıyor

in dün sabah a'ya döndü

Zonguldak nutku

udutsuz hürriyet telâkki
üyette anarşiye yol açar

zahını yapan Başbakan, ötede beride
ominform ağızile propaganda yapmaga
ine meydan verilmeyeceğini söyledi

Kahraman ve aziz asker

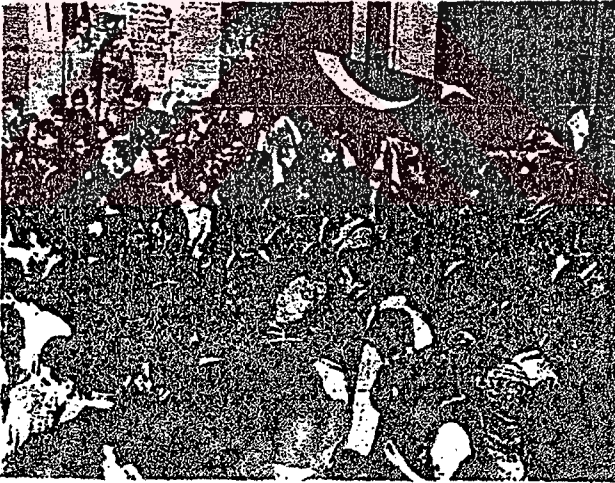
Gençliğin ve halkın elleri üzerinde ebedi istirahatgâha tevdi edildi

Cenazeyi yüz bini aşan muazzam bir insan seli takibetti. Tekbi
tehliller arasında tabut, Nişantaşından Eyüb'e eller üzerinde taş

İstanbul, 12 (s.a.) - Mareşal Ferit Cakmak'ın cenaze töreni bu sabah saat 9 da başladı. Bütün İstanbul halkı büyük askere son razıme bittirini yapmak üzere rahmetli. İktisatçılarından Bayezit camii. İstasyon olan yollar üstünde erke meadlerden oluşan yavaş yavaş Şehirdaki bütün mağaza ve dükkanlar kapalı. Her türlü işleri emil ve emolümler, t. Çarşılar ve diğer bütün bu meadlerde bayraklar yaraya indi rilmis belanmaktadır. Bütün şehre büyük karışın varattı. matem havası hükümdü.

Mareşal'in Türkiye'deki ilk cenazesi olarak merasim başlatıldı. Saatler geçince en bilinen 100 kişi bir süreni içinde tabutun çıkarılması in tizat emilme ve bu salarda a partimında son diol merasim yapıldı. İki saat süre 9 da büyük lakrametere yitil ki 1000 kişiye Türk Vatanı za zımsı olan tabutu apartmanlar çıkardığı zaman, eller üstünde yavaş yavaş ve tehliller arasında yürütme görülmüştü.

Cenaze olayının iki yansıması. İstisnalar ve şüpheli olaylar. Her türlü emil ve emolümler. Her türlü emil ve emolümler. Her türlü emil ve emolümler. Her türlü emil ve emolümler.

ULUS

MECLİSİ
KİTAPLIĞI

ADIMIZLANDIMIZDIR

Almanya için Travelers Çaldırı
(D. Karlı)
Lizabet Çaldırı, Berçin, İsmail, Akın (Aşa-
ğıdaki) Çaldırı, v.
Her Üçü Devle İleri Müb. meclisimize
Yeni ve Kredi Başları

ları
rinca
ner
landı
bile CHP.
iyorlar

Son üç günlük hâdiseler dolayısıyla

İstanbul adliyesince 74 kişi tevkif edildi

Mareşalin cenaze merasimi sırasında irticakârane mahiyette bazı hareketlere teşebbüs eden yüz kişi de nezaret altına alındı

Evvelâ gün ebedî istirahatâtına terâf eden Mareşal Fevzi Çakmak'ın cesetini Barlık Meydanında eber âstüde taşıyanlar.

İstanbul, 13 Nisan. — İlgili meclislerce alınmış "maddeler" göre, 11 Nisan günü ve gecesi Tecrübenin Kanununa aykırı toplantı yapan ve bu toplantıya katılan kişilerin isimleri meclislerce, iddet edilecek surette ve vâzile esnasında mahremetle bahsedilmemesi dolayısıyla kişilerin isimleri yazılması ve tevkif edilmesine karar verilmiştir.

Buğünlerde, Beyrut ve Saltasahmet sâhi ceza yargılcı tarafından baharında terâfî karar verilen vatandaşlar şunlardır:

Orhan Çelbi, Fikret Levent, Necip Dilek, Kasım Çelik, Cemil Aydın, Behir Aydın, Süleyman Hızal, Muhsin Madalı, Yurtan Kızıyıcı, Turhan Varoğlu, Hasan Örnek, Halil Çetkaya, Turhan Çiğ, Mahmut Yalçın, Naem Çalı, Veynel Öğür, Nasse Kaya, Merdân Yarıyan, Yasar Boz, Davut Sor, Ziya Akın, Serif Usta, Avul Çerçobeli, Kayı Türker, Mithat Çakır, İbrahim Ural, Mustafa Kın, Kemal Meserretin, Mehmet Atalay, Ahmet Semiz, Serdar Yalın, Veynel Vakkı Kaçık, Müfit Arcahan, Şevket Doğan, Halil Borhan, Yasar Babacan, Ali Rıza Bülge, Mevlâ Derin, Niholar Alın, Kemal Erçenler, Yılmaz Arslan, Mustafa Örcen, Mustafa Erdemir, Nuri Horoz, Serdar Bülent, Özbek Çelbi, Ertaçrul Yönel.

Seydiköy mahkemesinde devam ettirilmektedir.

Buğün yeniden 11 şahıs soruşturma yapılmıştır. Bu soruşturma 12. 4. 1950 gününde tahakküm eden gece ilâhın suçlarına ilişkin mahkemesinde yapılmıştır. Soruşturma sonuçları hakkında haberler gelecektir.

(Sıra 1 ve 2. 2. nci sırada)

Cumhuriyet

Anarşiyi ve inkılabı aykırılıkları takbih

İstanbul gazeteleri mümessilleri dün bir beyanname neşrettiler

CH.P. İstanbul müfettişi de Partinin son hâdiseler hakkındaki görüşlerini açıkladı

Demokrasi

Muvazenedir

Demokrasi hürriyetler demektir, herkes her işte özgürdür, tabii ki sınırlar dahilinde. Bazı hürriyetçiler bu akıma nizam dâhilinde sınırları koyuyorlar. Böyle kayıtlı parti hürriyeti ve karar nizamı dahilinde demokrasi yok, demektir; der-

ler kişir. Normal vasıtalara vâkıf maksadına anormal yolla erişmek isteyenlerin boğuna aykırılığıdır. Kanunsuz, nizamsız, karar şartsız hürriyet başbelâdır. Düşününüz, herkes, her işte özgürdür. Sizin haliniz ne?

İşinde, dikkat etmek gereken işte bu "hürriyet" lerin kanun ve nizam dahilinde girip girmediği.

CH.P. memleketinde iki devlet vardır: Birisi muntazam devlet otoritesi, öteki gümrah devlet korveti.

İnsanlar ikisinin de kendine göre vazifeleri vardır. Hatta bu vazifeler normal olur, veya olağüstü olur.

Her hükümet alelade hallerde normal vasıtalarla çalışır. Memleket normal kanunlarla idare edilir. Gün gelir, harp olur, karışıklık olur. Halklık, zelzele, su baskını gibi kâhretler memleketi dir-

İstanbul gazetelerinin mümessilleri dün yaptıkları bir toplantı sonunda aşağıdaki beyannameyi yayınlamaya karar vermişlerdir:

14 Nisan 1950 cuma günü "Gazeteciler Cemiyeti" binasında toplanan ve aşağıda imzaları bulunan bir İstanbul gazeteleri mümessilleri, İstanbul ve An-

karada cereyan eden bazı hâdiseler üzerinde görüşerek şu prensipleri yayınlamaya karar verdik:

1 - Yurtta sükunet askeri hâyatın içinde bu yurda büyük ve memleketi kendisine münnettar bırakacak değerli hizmetlerde bulunan ve kahramanlıklar gösteren...

— Arkan Sa. 4, Sü. 4 te —

Mevkuf bulunan 30 Üniversite talebesi

Gencilerin avukatları tahliye talebinde bulundular, Talebe Birliği yeni bir beyanname yayınladı

Tekke ve zaviyeler kanununa aykırı hareket eden bazı kimselerin de ifadeleri alınıyor

Marepa'nın vâkıfını müteakib, Red-yo'vi önünde ve diğer bazı yerlerde vukus gelen hâdiselere sîd tabrikatin ilk kısmı bitmek üzeredir. Delillerin toplanmasına dün de geç vakte kadar devam olmaktadır.

Diğer taraftan, arabca kamet ge-

tiren ve caza okuyanlar, Tekkeler ve Zaviyeler Kanununa muhalif harekette bulunanların ifadelerinin alınmasına da devam edilmektedir. Savcılık bilhassa bu suçlu- lar üzerinde hassasiyetle durmaktadır.

— Arkan Sa. 4, Sü. 7 de —

yer. Demokrat Partinin de, Halk Partisinin de genel idare kurullarında bugün başlıca meşalesi aday çevreleridir. Pazar günü toplanacak olan C.H.P. divanı yüzde 30 ların ilavesiyle listelere son şekliyle verecektir. Hafta başında İktidarı, hafta ortasında da Demokrat Parti namzedlerinin belli olacağı anlaşılıyor. Seçim kampanyası, en hareketli safhasına girmek üzeredir.

Yoklamlarda kazanılmayan milletvekillerinden çoğunun Ankara'da toplanmış olduğunu bildirmiştim. Bugün edindiğim itiba, kazanılmayanlardan ancak sayılı kimselerin listelere alınabileceğidir. Buna mukabil bazı şahsiyetlerin, iki yerden adaylıkları konuşacaktır. Bu arada Başbakan Şemseddin Günaltayın Sivrihisar başta İstanbul'dan da namzed gösterilmesi ihtimali kuvvetlidir. Şükrü Saracoğlu'nun da bu şekilde iki yerden aday-

— Arkan Sa. 3, Sü. 6 da —

Marepa Petain hapisanesinin bahçesinde

Petain tekrar muhakeme

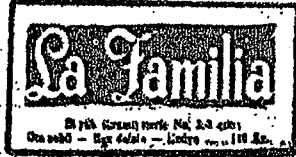
edilmesini istedi

Paris 14 (A.P.) — Marepa Petain, ihanet suçundan kendisine verilen mahkûmiyet hükûmünü boz duruma çalışması hususunda avukatı İornfy'e talimat vermiştir.

— Arkan Sa. 3, Sü. 5 te —

ULUS

Divanı ıyıyor adaylardan bit edilecek

H. P. Grandi İtalyan Vekili Hımsal Uraz

İsmail Hakkı İzmirli

1 Kanununda m deâicilik

İktisadi iş birliği raporu

Türk endüstri istisvası memnuniyet verici bir artışta kaydetmiştir.

Washington, 15 Nisan - (Gazeteciler Birliği) Marcello Pignatelli, İtalyan Ticaret Bakanlığı'nun İktisadi İşbirliği Komisyonu Başkanı olarak Türkiye'ye geldi.

Türkiye ve Yunanistan, İktisadi İşbirliği Komisyonu'nun birinci toplantısında, İktisadi İşbirliği Komisyonu'nun birinci toplantısında, İktisadi İşbirliği Komisyonu'nun birinci toplantısında...

Bu derste İktisadi İşbirliği Komisyonu'nun birinci toplantısında, İktisadi İşbirliği Komisyonu'nun birinci toplantısında...

Türkiye ve Yunanistan, İktisadi İşbirliği Komisyonu'nun birinci toplantısında, İktisadi İşbirliği Komisyonu'nun birinci toplantısında...

(Gazeteciler Birliği)

Dünya Futbol Şampiyonasından çekildik

25 Haziran 1950'de Rio de Janeiro'da yapılacak olan Dünya Futbol Şampiyonası'na İtalya Futbol Federasyonu'nun birinci toplantısında, İktisadi İşbirliği Komisyonu'nun birinci toplantısında...

Bu şekilde Avrupa'dan çekilme kararı İtalya Futbol Federasyonu'nun birinci toplantısında...

İngiltere B. Ekisi bir kokteyl verdi. Üçüncü Türk - İngiliz futbol karşılaşması İngiltere'de...

İrtica hareketleri gençlik arasında infial doğurdu

M. Türk Talebe Birliği'nin beyannamesi

Türk gençliği inkılabı bütün mâna ve icaplarıyla benimsemiştir. İnkılabın ruhuna hâlel getirecek her teşebbüs karşısında bizi bulacaktır.

Onbirinci Devlet Resim ve Heykel Sergisi açıldı

(Sıra 2'inci sayfa)

Fuat Arna gece tevkif edildi

Bir gazetede çıkan yazısı Hükümetin manevi şahsiyetine ve Cumhurbaşkanı hakaretini mazur görmeyen mahiyette görüldü.

İstanbul, 16 (Talebe) - Cumhuriyet Halk Partisi'nin birinci toplantısında, İktisadi İşbirliği Komisyonu'nun birinci toplantısında...

Dün geceli cinayet

Bir genç on iki yerinden bıçaklanarak öldürüldü.

Bir genç on iki yerinden bıçaklanarak öldürüldü. Olayın detayları...

İstanbul, 16 (Talebe) - Marcello Pignatelli'nin Türkiye'ye gelişiyle ilgili olarak...

Sergide bazı bakışlanımların bir grup...

M. Türk Talebe Birliği'nin beyannamesi...

Çakmak ailesi fesekkâr ediyordu.

İstanbul, 15 Nisan - Marcello Pignatelli'nin Türkiye'ye gelişiyle ilgili olarak...

YÜK TARİHİ ve KANLARI
Türkiyenin menşei: Mihalimankıtan evvel ve sonra Türkler: Oğuzhan, Selçukiler, Osmanlı İmparatorluğu; Birinci Dünya Harbinde İttihadçıların siyaseti, harbe nasıl girdik?, İmparatorluğun inkras, Enkılâba bir Nür, Türkiye şıllı aşk ve aşkıun hamiyet; İttihâdî Harbî, Türk İttihâdî: Türkiye Cumhuriyeti, İkinci Dünya Harbinde Cemalür, Türklerin gıyaseti: Yaza ALİ KADEMİ ANID FI.: 250 kr. Satış yeri: İnkılâp Kitabevi ve umumî Kitaplıarda.

Cumh

26 ncı yıl Sayı : 9224

KURUCUSU: YI

Telegraf ve mektub adresi: Cumhuriyet, İst.
Telefonları: Umumî Santral Numarası: 242

Gençlik, yapılan taşkınlıkları kabul ve tasvib etmiyor

Millî Talebe Federasyonu, cenaze törenindeki, inkılâba aykırı hareketleri gençliğin yapmadığını belirtti, (Ü. T. B.) de bir beyanname yayınladı

İvvelki gün tevkif olunanlardan başka dün de 66 kişi hakkında tevkif emri kesildi, bunların bir kısmını işsiz kimseler teşkil ediyor

İnkılâba sadakat ve hürmet

Son günlerde, memlekette bazı iricen alâmetleri belirdi. Ankara ve İstanbul'da büyük çehrelerde haliften önce başlayan bu iricen havas, evvelce karılanacak bir şey değildi. 1909 da vukua gelen ve 1918 tarihinde 13 nisana rastlayan aşkır ve meş'ur 31 Mart İnkılâbı 41 inci yıldönümü sırasında beliren bu alâmetlerden birini tayplanmak mümkün ol-

mu. 31 Mart inkılabının terübi ettigi aşk ve katiyetle analıplınamıy bazı beraber, e zaman İttihâdî, Türkiye muhalif olan bazı inkılabın bu işi terübi edilecekleri ve şakelerine payitahtta meş'urî-ç karnak için, Rumeli'den gıcıkli refiess ve kendilerine tî arca taberlarından Hamdi meş'urî, bir kaç erbaş eide et-ç üsüde bir aşkır hareketin çuk hâkim olmak ve hüküm-çaklık İttihâdîleri en kuvvetli kıl olarak kabul edilmeyi. Fa-ç kâfîrînce müretteb ve müteve-ç kıl kıl meş'urî alâmetleri ter-

Dün tevkif edilenslerden birisi

Mareşal Fevzi Çakmazın cenaze töreninde vukubulan bazı taşkın hareketler gençlik arasında teessür uyandırmıştır. Bu arada, cenazyeye iştirak eden bazı grupların arabca tekkir getirmelerini, gençlik, Atatürk inkılâbına karşı büyük bir saygısızlık olarak vasıflandırmaktadır. Türkiye Millî Talebe Federasyonu, bu hususları açıklamak maksadıyla dün bir basın toplantısı tertib etmiştir. Toplantıda İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği temsilcileri, Birlik genel sekreteri Fahi Güven ve Yüksek Okullar Talebe Birliği mümessilleri hazır bulunmuşlardır.

M. T. Federasyonu adına konuşan Federasyonun ikinci başkanı Orhan Cemal Feriç, ezümle şunları söylemiştir:

— Büyük ölçüde karşı gençlik —
— Arkası Sa. 4, Sü. 6 da —

Suriyede dinî ihtilâflar başgöstermeğe başladı

Hristiyanlar, (İsevî Kardeşler) namı altında birleşerek imtiyazlar istiyorlar

Bakanlar Kurulu toplantısı

Dün Mareşalin cenaze töre-

Kanuni'nin furbesi dün açıldı

Kanuni Sultan Süleymanın türbede, Şin, Vall ve Belediye başkanları Dr. Fahrettin Kerim Gökay, Topkapı müzesi müdürü Tahsin Özyürek, İttihat müzesi müdürü Resat Efendi, Feridun Fikri İslamoğlu ve Vahyettin İleri gelenleriyle kalabalık bir törenle açıldı.

Emniyetin Halkın Adına bir genç, Bakı'nın «Kanuni Sultan Süleymanın Merdivi» adlı uzun şirali okuduktan sonra Vall Gökay, kısa bir konuşma yaptı.

Müzesi kibrinden Vall ve Belediye başkanı Dr. Gökay tarafından açılmış ve törende hazır bulunan halk ve öğrenciler tarafından ziyaretilmiştir.

J.H.P. den istifalar

(Baş 1 içinde) Şundan istifa etmiştir. Esat ras, birçok defalar C. H. P. umumî idare heyeti azalığında bulunmuş, zaman zaman genel kriterliğe vekâlet ettiği de olmuştur. Şark dillerine, şark meclerine ve bu arada ermenice vukufundan faydalanarak neşatta da bulunan Esat Uras, üfrillerin diğli olmayanlarından, en az tesiri olanlarından idi. Yürde yetmişler arasında ranyince, divan azası olması layısıyla, yünde otuzüç gireğini kat'î gösterir ve kendisi rilmis üfriler takiple meşgul ordu. Merkezden de namzet sterilmeyeceğini anlar anlamaz ifaya karar verdiği söylenmektedir.

Bedri Atalay da istifa etti. Ankara, 19 (Telefonla) — alk Partisinin çok eski menplarından olan ve uzun müddet milletvekilliği yapan, dil vrasında da ifrata gidenler arasında bulunan Bedri Atalay Halk artısından istifa etmiştir.

Ankara, 19 (Telefonla) — C. P. milletvekilleri adaylarının m listesinin yarın matbuata rilmesi kuvvetle muhtemeldir. istide yeni sürprizler olacağı, m saatlerde rötuşlar ve ilâvet r yapıldığı haber verilmektedir. istenin nesriyi geçtikten seplerden bir başkasının mukad er istifaları birkaç gün daha çekilmek olduğu söylenmekte ir.

Bir yıldönümü

Memleketimizde kaliteli çocuk ayınları yapmak yolunda büyük başarılar sağlanan Doğan Kardeş yayınevi 23 Nisan'da 5 inç i çalısına yuhı dolduracaktır. Bu münasebetle o gün, Atlas S i temasında büyük bir münasere erip olunmuştur. Konservatör İbrahimilerinden Ferdi Statzer, a Hana Erkanoğlu öğretmenleri tarafından konserler verilmektedir. Muhâsin Ertuğrul'un jübilesinde tyunan, «Büyükbaba» piyesinde öbrülmedik bir muvafakiyet gös

Dür perdesi altında bir kundaklama hareketi

(Baş 1 içinde) hafaza edilmedi ve harici tehlikelere karşı bastırıldı durulması emeline vakfeden büyük bir askerî gücünü bu şekilde istismar etmek sevdiğine düşünmek; merhumu karşı en açık bir bir-mestalizlik ve memleketin yüksek menfaatlerine karşı bir meydan okumadır.

Millet Partisinin şurası bu dercede kaybetmediğini, duyduğumuz rivayetin aslız olduğuna ve Millet Partisi tarafından derhal kat'î bir şekilde teklif edilceğini ümit etmek istiyoruz. Eğer doğru ise, şayesinin ne olduğu (iptidadan malum olan böyle bir ayaklanma teşebbüsünü önlemek, umumî etki ve memleketi nizama muhafaza mer'uliyetini taşıyan kuvvetlerin barındır. Bunu yapmakla büyük askerî ruhu en esaslı bir şekilde şadedilmiş olur.

Mareşal Çakmak'ın cenaze merasimi filmi gösterilmeyecek.

Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenaze merasimini tesbit eden sesli filmi gösterilmesi şimdilik menedilmiştir. Emniyet müdürü

1950 bu filmle ilgili hareketleri, ni müsebbiplerini tesbit etmektedir. Hâten devam eden aslı tahkikatın ve polis tarafından yapılan soruşturmanın sonucunda filmi gösterilmesine müsaade edilecektir.

Diğer taraftan bu hususta kendisiyle görüşen gazetecilere İstanbul Vall ve Belediye rektör Dr. Fahrettin Kerim Gökay:

«Mevzuhabis film, cenaze töreni ile alakadar olduğu için tahkikat sonuna kadar gösterilmeyecektir.» demıştır.

Toplu talebe tenzilatı kaldırıldı.

Ankara, 19 (Telefonla) — Mareşal Fevzi Çakmak'ın ölümü münasebetiyle İstanbul'daki nümayiş gösterisinde tırtan Ulaştırma Bakanlığı talebelerin toplu bir halde bir yerden bir yere gitmesini önlemek maksadıyla bundan böyle grup halinde seyahat edecek talebelere yünde dokuz beş tenzilat yapılmamasına karar verilmiştir. Bu karar Ankara gençliği arasında hayretle karşılanmıştır. Fakülteilerin bu kararı protesto edecekleri söylenmektedir.

Tahrik ve kargaşalığa karşı milli cephe kuruluyor

(Baş 1 içinde) Demokrat Parti lideri Celal Bayar, son günlerin umumî etkilere karşı bir cephe kurulmasını istiyor.

1950 seçimlerinin memleketimizin siyasi hayatında müstesna bir ehemmiyeti olacağına şüphe yoktur. Bu seçimler ya, memlekette millet iradesine dayanarak tam münasif bir hükümetin kurulmasına temel olarak ve yahut memleketi yeniden siyasi buhranlara sürükleyecektir.

Bu itibarla, gelecekte 1950 seçimlerinin esine geçilmemesi mümkün olmadığı gibi gelecek teklif seçimlerin de bu devrede ehemmiyet ve nezaket arzedeceği ihtimalini kabul etmek çok zordur. Bu hakikah bütün gülmüle takdir eden Demokrat Parti 1950 seçimlerinin tam bir huzur ve sükun içinde cereyan etmesini temine çalışmakta, bilhassa son aylardaki faaliyetlerinin esas olarak kabul etmiş bulunmaktadır.

Biz anlıyoruz ki memleket içinde türlü iddikamelerde çalışan muhtelif kuvvetler zararlı maksatların istihsalı için bu seçim devresini bulamaz bir fırsat addedecekler ve bütün gayret ve faaliyetlerini bu devrede huzur ve sükunun ifkâs noktasında taksif edeceklerdir. Görüşlerimizde ne kadar isabet ettiğimizi şimdiki daha iyi anlatabiliriz.

Son zamanlarda husule gelen bazı hâdiselerin manası altında derinde ehemmiyete durulmak

mezburiyeti vardır. Mukaddes mezhurların nasıl istismar edilmekte olduğu ve milli vicdanında yer etmiş duyguların âdi politik oyunlarına ne suretle âlet edilmiş istendiği meydana

çıkıyor. Memleketimizde umumî otoriteyi yıkılmak yolundan maksatlarını istihsale çalışan dış cereyanların son hâdiselerdeki tezahürleri de aşikârdır. Görülüyor ki şundan ve şundan gelen tehlikeli cereyanlar bir mecrada birleştirilmek isteniyor.

Demokratik inkılabın ancak hukukî hakîmiyetinin ve maddî ve mânevî saygının mahfuz tutulmasıyla mümkün olacaktır. İnşanın ve bunu her vesile ile koruyan eden partinin, ederek, bilmiyerek bir taraftan istihsalı köstürükleyen ve diğer taraftan memleketi kardeş kavuşma götürmeğe çalışan tahriklere karşı mücadeleleri kendine vazife bilmekte devam edecektir.

Bu itibarla, ehemmiyet ve nezaketine işaret ettiğimiz şu seçim devresinde milli birliği teşvik ve hâkimiyetinin huzur ve emniyetini istihsal edilecek her teşebbüs bütün kuvvetle kargalanmakla beraber partinin, bu gibi zararlı ve tehlikeli cereyanları önleyerek seçimlerin kanunî hudutları içinde sükun ve emniyetle yapılmasını temin yolunda hükümetin sarfedeceği gayretlere müzaheret etmez de hem bir vatan borcu, hem de kendi kuruluştaki gayretinin tabii bir neticesi telâki etmektedir.

D

21 gün

dur:

vardır,

teye gi yapmış

Buğ

bu me görüştü

intiba

Eğer

yası an

vekkil

şahin

gün ger

da 1

Halbuki

ki ile 3

ve 195

kazanac

sabibi 1

Duru

le izah

— 1

lini sal

hızın bu

partinin

man bir

tinin en

— 40

Parti propagandaları

Hasan Cahit YALÇIN
 ve diğerleri ki Demokrat Parti'nin propagandasını her büyük bir zevceyle zannıyla okuyuyor. Çünkü her yerde bu parti'nin faaliyetlerine şahitler ve gözlemciler var. Bu bakımdan Demokrat Parti için sözleriniz, parti çalışmalarını halkta siyahıya yazarak ve siyahıya yazılmayan kurtarımlarınıza ne kadar katkıda bulunuyor.

Demokrat Parti'nin en büyük lideri Niğazi Bey'in Şehremini Saray meydanında bir toplantıda...

1950 seçimleri için parti üyeleri ve destekçileri büyük bir heyecanla bekliyor. Bu heyecan, parti üyeleri arasında da hissediliyor. Parti üyeleri, parti çalışmalarını hızla sürdürüyor. Parti üyeleri, parti çalışmalarını hızla sürdürüyor. Parti üyeleri, parti çalışmalarını hızla sürdürüyor.

Parti üyeleri, parti çalışmalarını hızla sürdürüyor. Parti üyeleri, parti çalışmalarını hızla sürdürüyor. Parti üyeleri, parti çalışmalarını hızla sürdürüyor.

Parti üyeleri, parti çalışmalarını hızla sürdürüyor. Parti üyeleri, parti çalışmalarını hızla sürdürüyor. Parti üyeleri, parti çalışmalarını hızla sürdürüyor.

Parti üyeleri, parti çalışmalarını hızla sürdürüyor. Parti üyeleri, parti çalışmalarını hızla sürdürüyor. Parti üyeleri, parti çalışmalarını hızla sürdürüyor.

Ulusal Uran İstanbul'da

Ulusal Uran İstanbul'da... (Text continues with details of the event)

Washington, (Usta) — Amerika Birleşik Devletleri Kara Ordusu Komutanı Başkan General G. Lawton Collins Türkiye'nin askeri tahvile yaptığı Reklamdan "bilhassa mütahhaz" olarak...

Tahriklere karşı Demokrat Parti de cephe aldı

Celâl Bayar, milli birliği tehdit ve halkın huzurunu ihlâl edebilecek her teşebbüse karşı koyacaklarını söylüyor

Ankara, 19 Nisan. — Son günlerde unanım edkârı yakından bildiklerimize göre Demokrat Parti'nin görüşü hakkında Celâl Bayar aşağıdaki beyanını yaptı:

D.P. Genel Başkanı Celâl Bayar

1950 seçimlerinin memleketimizin siyasi hayatında müstesna bir ehemmiyeti olacaktır. Bu seçimler ya memleketi millet iradesine dayanan tam mânâsıyla hür bir idareye sürülecektir ya da...

Bu hakikati bütün sınımlarla sınırlanmış olan Demokrat Parti 1950 seçimlerinde tam bir hür ve sükunet içinde seçimin etrafında temine çalışması bilhassa son aylardaki faaliyetlerinin esas olarak kabul etmiş bulunmaktadır.

Bir anlıyorsa ki memleket içinde türlü istikametlerde bulunan müstakbel kuvvetler arasında muabalarımızın istihsal için bu seçimin devrini beklemesi bir fırsat arz eder ve bitmiş olacaktır.

Bu hakikati bütün sınımlarla sınırlanmış olan Demokrat Parti 1950 seçimlerinde tam bir hür ve sükunet içinde seçimin etrafında temine çalışması bilhassa son aylardaki faaliyetlerinin esas olarak kabul etmiş bulunmaktadır.

D.P. Genel Merkezi zor durumda

Adar seçimi yolsuzlukları ile meşgul olunuyor diye şikâyetler arttı (Yarın 5. ve 6. sayı)

çevre karşı koyabilecek durumda değildir. Stratejik Ortak - Değişim hareketleri yapıldığı takdirde istihsal hakkında bir bütün toplantısı yapmış Celâl Bayar, müstakbel memleketin Ekonomik Programı gerçekleştirilmesini beklediği beyanını...

Hamulesi arasında karpit, kâğıt, nit bulunan vapur, kurtarılması mümkün batırıldı — İki itfaiye

Haydarpaşa Mal boşaltma vapurunda

Hamulesi arasında karpit, kâğıt, nit bulunan vapur, kurtarılması mümkün batırıldı — İki itfaiye

Kanuni Türbesi törenle açıldı

Vali Gökay, Kanuni Süleyman'ın şahsiyetini ve başarılarını belirten bir konuşma yaptı

İstanbul, 19 Nisan. — Kanuni Sultan Süleyman Türbesi bugün saat 13.30 da törenle açıldı. Törende Vali ve Belediye Başkanı Dr. Fahrettin Kerem Gökay, İl Genel Meclisi Başkanı, Fatih Kaymakamı, partiler temsilcileri, Tokaya Müftüsü Müftüleri, Kâzım Erman ve Süleymanlılar İhtisat Şişeleri ve katılımlı bir halk topluluğu hazır bulundu.

Törende Emniyet Müdürü Mustafa Sabah Fırat, Sakir Bahadır Kanuni Süleyman'ın irfânî şahsiyetini, başarılarını belirten konuşma yaptı. "Aziz yurttaşlarımız, şu dakikada bulunduğumuz imparatorluğun tarihini anlı ve mihnetle...

Yeni tesislerle

İnşaat ve montaj istihsal senede 3 kat

Şamda Amerikan Elçiliğine bir bomba atıldı

Komünistlerin suykastı olmasın muhtemel görülüyor

Şam, 19 Nisan. (AİP) — Şam Radyosuna göre, Amerika Elçiliğine bir bomba atıldı ve bu bomba hafif hasara sebep olmuş. Bir Amerikan arabası yaralandı. Radyoya göre, saldırının faili veya faileri henüz tahkik edilmemiştir.

Şam, 19 Nisan. (AİP) — Birleşik Amerika Elçiliğine bir bomba atıldı ve bu bomba hafif hasara sebep olmuş. Bir Amerikan arabası yaralandı. Radyoya göre, saldırının faili veya faileri henüz tahkik edilmemiştir.

İki Bank Genel Müdürleri Ferit Namık Gürsoy — Gün geçmiyor ki şehirler bir arızalanmaya başlamasın. Her günün sonunda elektrik kesintileri, su kesintileri, telefon kesintileri, bu büyük olan yeri bular tıkarlar. Halkınca bu kadar, demiyorsanız...

Tarikatçıların duruşması Kemal Pilâvoğlu dün tevkif edildi

Sankiler suçlarını inkâr ediyorlar

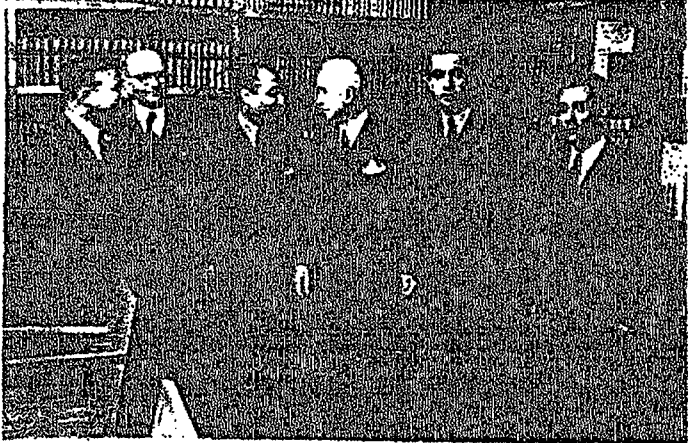

HORTLAĞ 20 Nisan 1950

S A L I
17
OCAK 1950
Yıl: 30 - Ka: 10225
C.E.P. Ulus Müberrriyatı
Cenkleri Caddesi - Ankara
Telgraf: Ulus - Ankara
Ulus Müberrriyatı Merkezi
1950
Fiyatı her yerde
10 kuruşdur

ULUS

İnönü Ziraatçiler Cemiyeti Heyeti ile

İnönü'nün dünkü kabulleri

Çumrubağlara hanel İnönü'nün Çankaya'da Ziraatçiler Cemiyeti İdari Heyetinden Dernek Başkanı Mehdi Kanat, Üçüncü Kâtip Galip Adapet, Yönetici Namık İyemci, Mustafa Vardar ve Hayri

Çerçevden mürettebat dört kişilik bir heyetle kabul buyurmuşlardır. Bu kabulde Tarım Bakanı Cavit Oral da hazır ve Sıra 4 Üçüncü S. 1 inci oturdu.

Dini hisler günlük ticarete mevzu yapılmamalıdır

Şeyh Şeybi, İnönü'nün annesinden ne mektup almış ne de kendisine Kâbe örtüsü göndermiştir. Hac sırasında üç Türk gazetecinin Şeyhe kendiliklerinden böyle bir teklifte buldukları meydana çıktı

Bir yılın bilançosu

Şemsettin Günaltay Hükümeti, menkercil idare mesuliyetini, geçen yıl bugün Hasan Saka Kabinelerinden devralmıştır. O zaman bu sınırlarda yeni hükümetin tasadığı hususiyet ve değeri belirtmiş, ele alacağı işlerin ciddiyet ve önemini belirtmiş ve denk bir başarıya ulaşacağına ümitini izhar etmiştir. Şemsettin Günaltay Hükümeti, daha iy başına gelmez büyük Millet Meclisine sunmuş olan iki vergi kanununu geri almak ve bütçede bunun zaruri olduğu tasarrufu bir za bir zamanda sağlamak suretiyle günün ihtiyaçlarına uygun cevap verilmiş, kesin kararlar alınmış ve kabiliyetini ispat etmiştir. Hükümet programında da, neş ve katli çinileri tasarladığı için ve bu politikaya ait işlerin ana hatlarını belirterek, bu suretle hem Meclisin hem de Millet'in ümitli güvenini kazanmıştır. Aradan geçen zaman ve Hükümetin...

Millet Partisinden Aliyev Milletvekili Hasan Dincel, tarafından bir müddet önce Millet Bakanlarına verilen bir yazılı soru üzerine de Gün Başbakan adına Devlet Bakanı Cemil Sait Barlas tarafından cevaplandırılmıştır. Mevcut olarak İstanbul'da çıkan Hürriyet Gazetesinin Kâbeye gönderdiği bir mahyirli soru raporuna, Barlas tarafından Şeyha Çumrubağlarına varışları tarafından, Kâbe Anıtı tarafından Şeyh Şeybiden bir mektupla Kâbe örtüsünden bir para tutulduğunu, bu örtünün de evdini satması ve bu aydınlar arasında Kâbe örtüsü...

Resat Aydın dünkü deruşman sırasında

Resat Aydın'ın

Meclis'te dünkü Muhalif Millî İdare âm gene dillerine

Makam otomobillerine dair soru sürülen isnatları İçişleri Bakanı ve kaymakamlara da jip arabalar verileceğini söyledi

Cemil Sait Barlas Marshall Yardımının lük yardımın her santiminin hesabını verdik, ver

Büyük Millet Meclisi dün Raif Karadeniz'in başkanlığında toplandı. Günün 4 saatli sessiz bir zamanı geçirdi. Sözlü sorulardan önceki işler görüşüldü, hane teklifi ise, Kamusal olarak...

Beşbakan Şemsettin Günaltay

Günaltay Kabineler yeldönümü

ŞEMSETTİN GÜNALTAY Kabineleri dün birinci defa Hasan Saka Kabinelerine tarihinde Hükümeti teğle memur 17 Ocak 1949 da Kâbe Hürriyet Gazetesinde de yeld Hükümet ile teğle başladılar. Programına aldıkları çeşitli ve ten kısı bir devre içinde tasarruf etmişler, yeld gelişme yeld de muvaffak...

1 - Meclise tevricelikle Hükümetin her bir soru yeld Tarım Kanununa evdine kadar gelmiştir.
2 - Evdiki kanun aykırı teklifler alınmış ve teklifler alınmış mıdır?
3 - İsmail paşaların kendi işleri için kollemler hakkında teklifler yapılmış mı?

Barlas'ın izahları
Yıldırım'ın evdini Devlet Bakanı Cemil Sait Barlas cevaplandırdı. Barlas da, evdine geçmeden önce Yıldırım'ın umumî mahiyetli mahallatına cevap olarak şunları söyledi:
"Benim meclis varışlarının her biri Sıra 4 soru S. 1 inci soru oldu."

Seçim tasarısı üzerinde dünkü çalışmalar

Bir kimsenin ancak bir seçim çevresinde aday göstereceğini tayin eden 27 nci madde üzerindeki müzakerelere bugün de devam edilecek

Seçim Kanununu tasarlama komisyonu, dün Devlet Meclis-vokali Dr. Bahçet Uzun başkanlığında toplandı.

İstanbul'da için miting

Atinalı gençliğin nümayiş maksadıyla yapılan gençlik vekar ve itidal

İstanbul, 16 (s.a.) - Atinalı gençlik bu hafta İhtilal Kibris Adıyaman Yunanistan'dan da İhtilal İsteyen müzakereleri ve İhtilal Kibris'te Rum ortodoksları ile...

VATAN

10 - Sayı: 3219 - EĞRİYE EĞRİ - DOĞRUYA DOĞRU - Fiyatı: 10 Kuruş

Seçim mücadelesi kızıştı

Mayıs ayı da Malatyada konuştu İnönü arasında nutuk düellosu

İnönü'nün tavsiyelerinin siyasi taktik İ.P. lilere telkin etmesini söyledi. İktidat usullerini tenkid etti. «melek iddiası ile dolaşanlardan» bahsetti, birbirine hor bakmasına D.P. sebep oluyor.

Malatya, 7 (Ulusal Muhabir) — İsmet İnönü'nün Malatya'da konuştuğu ve İnönü'nün tavsiyelerinin siyasi taktik İ.P. lilere telkin etmesini söyledi. İktidat usullerini tenkid etti. «melek iddiası ile dolaşanlardan» bahsetti, birbirine hor bakmasına D.P. sebep oluyor.

Halide Edip İzmirde

Partilerin şehrimizdeki toplantıları

Demokrat Parti, dün, şehrimizin muhtelif semtlerinde büyük sayıdaki toplantılarının katılımları seçim toplantıları yapıldı.

İzmirde seçmenlerle uzun süren iki konuşma yaptı İsmet, 7 (Ulusal) — Demokrat Parti İzmir listesinde yer alan Halide Edip Adivar bugün şehrimizde konuşma yaptı ve seçimle ilgili ve iktidat usullerini tenkid etti.

Şembe açılıyor e vardı

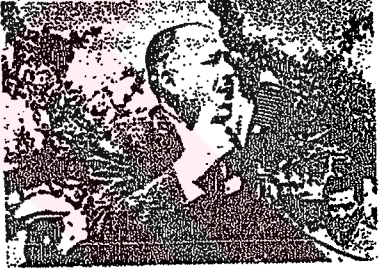
Mediyesi EMİN YALMAN

CANKAYŞEK'E SİLAH GOTÜRDÜM
Honolulu'da karşımıza...

Erim inkılâbın tehdit edildiğini söylüyor

Aydında, Karaosmanoğlu İnönü'nün sözlerini tenkid etti Menderes, C.H.P.nin muhalefette iyi hizmetler yapacağını söyledi

İsmet 7 (A.A.) — Devlet Başkanı Başbakan yardımcısı Nihat Erim bu akşam seçilmiş anayasal meclisinin oturumunda yaptığı bir konuşmada hitaben bir konuşma yaptı.

Ferdî İsmet Karaosmanoğlu ile konuşma yapıyor

Huzurî surette gidin arkadaşlarımız bildiriyorlar

Uç partinin dünkü Kocaeli toplantıları

Demokratlar dün Balıkesir, Zonguldak Mersin ve Antep'te de toplandı

İsmet, 7 (Ankara'dan) — Kocaeli bölgesinde yapılan toplantılarda Demokrat Parti'nin büyük bir başarıyla sonuçlandı.

General Selim Tuhan, Dr. Ziya Altın, Dr. İbrahim Vassaf, Mümin Karaman ve Arzum Altın gibi çok kıymetli adayları vardır. Bir gün içinde Gökçetepe'de Demokrat Parti mitingine ve diğer şehirlerimizde yapılan bir C. H. P. kapalı seçim toplantısına katılma imkânı buldum.

Bir D.P. li öldürüldü

Uç kişi de ağır yaralandı Zonguldak, 7 (Hırvatî surette) — Zonguldak'ta bir D.P. li öldürüldü.

Muhtelit Komisyonunda

Seçim lâyihasının müzakeresi başladı

Tasarı üzerinde münakaşalar oldu

Ankara, 9 (Telefonla) — Seçim kanunu lâyihasının müzakeresi bu sabah Behçet Ürün başkanlığındaki komisyonunda başladı. Komisyonun başkanından başka salonda büyük bir dinleyici kalabalığı vardı. Hükümet namına Nihat Erim ve Adalet Bakanı hazır bulunuyorlardı. Komisyonunda oturacak yer kalmadığı, kapı dışarı dahi dolmuştu. Dinleyiciler arasında Cihat İbrahim, İhsan Dâmit, Eysel, Lütfi Rıdvan gibi ünlüler vardı. Bütün dinleyiciler milletvekilleri arasında si merkâbları, seçim kadriyeti az olanlar bulunuyorlardı. Münakereler açıldıca, komisyonun çalışma şekli tesbit edildi. Cumartesi dahil, her gün saat birer kadar çalışılacak, perşembe günü öğleden sonra da saat yirmiyeye kadar mesaiye devam edilmesini kararlaştırdı. Ahmet Öğür, gazetecilerin de komisyonun çalışmasını teklif etti. Müdürler Özmen, bunun tesarrüfden olacağını, müzakerelerde sabit tutulduğunu, ziyaset divanı münasip görüşlere gazetecilere bir hülâsa verileceğini söyledi. (Devamı: Sa. 4 S. 6 de)

Dünya Greko-Romen şampiyonası

Yaşarlar Celâl, iştirak etmeyecekler mi?

Dünya Greko-Romen güreş şampiyonasına iki kıyasatlı güreşçimiz Yaşar Doğu ile Celâl Atığın iştirak etmeyecekleri söylenmektedir. Bilindiği gibi, bu dünya müsabakalarına katılmamak hususunda bu iki kıyasatlı güreşçimizin gösterdikleri sebepler şunlardır: Yaşar Doğu (Devamı: Sa. 4 S. 1 de)

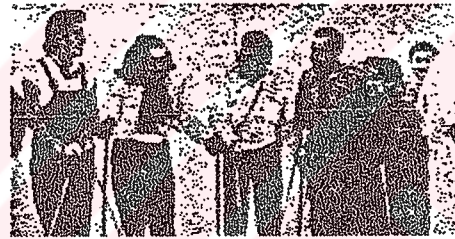

Seyrândağı İngiliz Milletler Cemiyeti toplantısına katılan Bevin

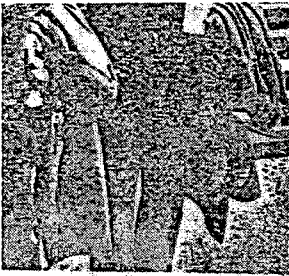
Şayanı hayret bir vesika

C.H.P. dini siyasete alet etmektedir

Ankara, 9 (Telefonla) — Bu günkü Zafer gazetesinde, Halk Partisinin laikliği gözetmediğine, dinî siyasete alet ettiğine dair şayanı hayret bir vesika neşredilmektedir. Bu vesika, Ulus meclisinde bulunan Demokrat Partinin Hâkîyatı, fakat Köyde bir Muhabere adlı bir kitapta, Bu kitap, Halk Partisi müfettihi Niyazi Akın tarafından Ordu Halk Partisi kongresinde dağıtılmıştır. (Devamı: Sa. 4 S. 6 de)

Vatan, 10 Ocak 1950.

Yurt seyahatinden dönüştü Ankara'ya çıkarken

İşi, demokrat kefesini burada biraz daha ağır bastıracağı benziyor.

Cami içinde propaganda

Isparta 5 (Husul) — Bir müddettenberi hâdisesiz ve karışıklık şamiliyet ve nezaket dairesinde devam eden seçim propagandaları maalesef bugün Üzbeli bir hâdise ile neticelenmiştir. (Devamı: Sa. 3 S. 8 de)

Demokrat, bir C.H.P. li tarafından öldürüldü

Parti idare amirlerinin çeşitli ara başvurduğunu bildiriyor

Dünürması Düzceller üzerinde men Şehirli tesir bırakmaktadır. Ayrıca bütün Düzcellerin para yardımını yaparak Düzcede yed Hastalarını taşımak için milletinin parasıyla alınan Jece Sağlık Yurdu doktorunun bu şekilde kullanmaları Düzcelliler tarafından bildiriliyor.

ve me

nce verü sayatım la bekan rca müs-nam emi Brütüm. hiç bir la olan yaturul

Nâzım müsuluk grevine kaldı ç biryey ni her ter gün de di- den güv beşim icil ma ra olan ün son ra çok ve ibti si katılı eke teğ

ca ey yente yakagıyacak gektide par up göv i propagandasına çerince, hak iği bu olarak ermanin banları hoca- ve ma- yi kürtüben indirerek isemiyler- de ve fakat müftü Bekir Şâmez honurmasına devamda ıraz ey- tedüğinden sonra indirilerek ca- miden çıkarmak merburiyeti hâli olmuştur.

Cami içinde propaganda

(Baş 1 içinde)

Ispartanın yirmi kilometre yakınında eskiden duvak olup son yıllarda ilereye geçiren Keçiborluda bugün gerek halklar ve gerekse demokratlar birer şık hava toplantısı tertip etmişlerdir. Her iki partiden de bazı kâmuseler kamyonlarla Keçiborluya gittiğinden ve esasen bugün ilçenin mahallî pazarı oluşmuş- tır. Bu mahallî toplantıya ise de toplantıdan önce birçok kin- diler camie girerek Cuma namaz- larını eda ederken kâfide vız- vermekte olan adı geçen ilçe müftüsü Bekir Şâmez şârl çer- vâle teymlere getirerek soyları- nın C. H. P. sine verildi. Demok- ratlara oy verirkenki hâli dur- umuz. Çünkü Halk Partisinin ba- şı İsmâil Hâkî Partimizin baş- ı İsmâil Hâkî gibî camie kudâ- ca ey yente yakagıyacak gektide par up göv i propagandasına çerince, hak iği bu olarak ermanin banları hoca- ve ma- yi kürtüben indirerek isemiyler- de ve fakat müftü Bekir Şâmez honurmasına devamda ıraz ey- tedüğinden sonra indirilerek ca- miden çıkarmak merburiyeti hâli olmuştur.

Hâdiseye tabii ve sulh yar- gıncılığı vâziet etmiştir. Tahkika-

Ek 16: Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'nde Laiklik Konulu Toplantıyla İlgili Olarak Basına Yansıyanlar.

niye
inmek
ar.
uside
Ter-
hü-
sin-
orta-
dca.
Ec
tama
vred
ta-
bör-
uclu
cani
idigi
var-
mily
va
nza
lode
bir
imik
de
güle
ni
ni
vün
mü-
rildi
tam

açılarak
etmiştir
(D)

Font Strimen

Laikliğin tam mânası nedir?

Hür Fikirler Cemiyetinin hazırladığı bir münakaşa

Rejimimizin temel taşı olan laiklik davasını türlü türlü şekillerde anlayışlar vardır. Bu anlayış farkları, dârin ünlü yandaş tekliflere yol açmakta ve umumî hayatta huzur kurmasına engel teşkil etmektedir. Hür Fikirler Cemiyetinin umumî idare beylediğin yapıldığı toplantıda bu meseleyi kendi azası arasında münakaşa etmenizi teklif etmekteyiz. Şuna karar vermiş ve sırf kendi de arzusuna mahsus olmak üzere 29 Nisan 1950 günü saat 15 de cemiyet merkezinde bir toplantı hazırlanmıştır. Aşağı taraftan müfessitler, bundan evvelki cemiyetin defalarla yaptığı gibi, bir başlangıçta (Devranı: Sa. 3 S. 4 de)

Prences
duğu re
Yukarıda
cast Edin

Vatan, 23 Nisan 1950.

edilen her tarzı ortaya çıkması

Din, laiklik ve irfaca

Dün Hür Fikirleri Yayma Cemiyetinde bir fikir münakaşası yapıldı

Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti üyeleri dün kendi aralarında münakaşalı bir toplantı yaptılar ve din, laiklik ve irfaca mevzuunda fikirler teklif etmişlerdir. Bir boyli kararlı kararlar eden toplantıda:

a) Laikliğin budurdu nedir ve neye göre tesbit edilmek icap eder?

b) Laikliği kabul etmiş olan memleketimizde irfaca nedir ve nereden başlar?

Son fıkranın münakaşası bir hoşii uzaması neticede:

«Dini siyasete (let etmek ve Türk cemiyetini begitmiş medeniyet seviyesinin üzerine çıkarak olan inkilâp prensiplerine muhalifet irfaca nelemesine varmaktadır.

Gündemin dördüncü ve son maddesini teşkil eden «Nüfus hürriyeti karşısında devletin vâzifesi nedir?» meselesi de 20 Mayıs münakaşası edilecektir.

Dini bir inkılâba doğru

Yazan: AHMET EMİN YALMAN

Gecen Cumartesi günü Hür Fikirleri Yayma Cemiyetinin mütevazı merkezinde yit kadim vatandaşlarımızın laiklik mevzuu hakkında çağrılan eden münakaşa, cidden istifade edilecek ve içtimai hayatımıza ışık saçacak bir toplantı olarak geçmiştir. Dün saat 15 de başlayan toplantı, saat 17 de bitmiştir. Gelecek hafta da devam edecek ve seçme bir heyet tarafından birkaç hafta içinde tasarımların tesbit ve ifsa edilerek olan bu münakaşa, din davasının esaslı bir inkılâba esmin bir başlangıçta hizmet edebilir.

Hiçbir parti ile teğâfün şu veya bu hâdiseyle inkılâp olmuştur. Bu prensip iftiharından ele alınan münakaşa, gündemdeki hakikati ortaya koymaya buluruyor. Laiklik esaslanarak cesaretle göstermek, sadece Kemal Atatürk'ün Türkiyemize olan hizmetlerinin edebiyatından biridir. Bütün bu inkılâp hareketinin ve terakkiyatın yolu milletin için açılmaktadır. Fakat buna muvazil olarak din inkılâp yolunu da açık tutmak lazımdır. Laiklik ancak bu şekilde mümkün olurdu. Din müesseseleriyle ilgili, hatta kamu kurumları ile ilgili yobazların anlayışsız hücumlarından da, bizzat şahsi hak ve menfaatlerinden ötürü kullanılan ve masum halkın aklını toztopan yobazların parçasından da kurtarıldı. Bu inkılâp hareketi için açılmaya hazır. İşte bu çok mühim vazife için bir inkılâp uğramıştır. Bundan dolayı da içtimai hayatımızda yeni bir heyecan ve hareketlilik hüküm sürmektedir.

Bu neden yapılmıştır inkılâp eden kurum buraları? Bunun sebeplerinden biri, sivil toplumumuzda dini teşebbüsün düşünce bir ruhu olmaması, millî hareketleri arkadan vâzifesi, yer yer yobazlar çıkarılması vasıta diye kullanılması, medenîliğin kurtuluşu için inkılâp hareketinin esaslı bir hareket olarak çıkarılması toztopan yobazların (Devranı: Sa. 3 S. 4 de)

Vatan, 31 Mayıs 1950.

Ahmet Emin YALMAN Pazartesi
Cebelgiz, Molla Fehri Sokakı, 2022
VATANI
Yıldırım - İstanbul merkez
Büyükdere ve Mecidiyeköy
1911 - İstanbul
1915 - Yeni İstanbul (Etiler)
YALMAN YALMAN

VATAN
HAZİRAN
1950
Yıl: 10 - Sayı: 3247
EGRIYE EGRI DOGRUYA DOGRU

Celâl Bayar'ın başkanlığında toplanan kabine

Hükümet programının tatbikatı görüşüldü

Bugün Mecliste Karadeniz havalisindeki açlık meselesi hakkındaki suale cevap verilecek

Hükümet laiklik esaslarında değişiklik yapıyor

Menderes: Ezanın Türkçe okunmasına mukabil cami içinde duaların din dilinde olması garip bir tezat gibi görünür diyor

Bundan önce, Cumhurbaşkanlığı Celâl Bayarın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu

Ankara 4 (Tülence) - Bakanlar Kurulu bugün öğleden sonra Cumhurbaşkanlığı Celâl Bayarın başkanlığında toplandı. İçişleri ve Sağlık bakanları hazır. Bu toplantıda hükümet programının tatbikatı hakkında görüşmeler yapıldı ve Karadeniz havalisindeki açlık meselesi hakkında suale cevap verilecek.

Mecliste varnaki toplantısında Cumhurbaşkanı ve Havalisindeki açlık meselesi hakkındaki sual takririne hükümet tarafından cevap verilecek mühtemeldir.

Varnaki içişlerinde Dışişleri Bakanlığında Zühür Vellibegova vekalet edecek hakkındaki Cumhurbaşkanlığı tekerresi de ele alınacaktır.

Laiklik meselesine dair
Ezahanın okunması

Ankara 4 (A.A.) - Ezanın din hayatında ehemmiyeti hususunda, Zahirî gayetli basit muharret Mürret Faki Fenikis tarafından bir suale karşı Bakanlar Adnan Menderes aşağıdaki bi

POLİTİKANIN DISINDAKİ UFUKLAR

nhuriyet

KURUCUSU: YUNUS NADI

Pazarlesi 5 Haziran 1950

ve mektup adresi: Cumhuriyet, İstanbul - Posta Kutusu İstanbul No. 268
M: Genel Satış Noktası: İSİM, Yeni İşlek 268, Mektep: 2620

PASLANMAZ

PAL traş bıçağı
Copyright U.S.A. Patent N. 220022

Başbakanın lâikliğe dair dünkü beyanatı

Adnan Menderes, arabca ezan okunması mevzuunda hükümetin görüşünü açıklıyor

Başbakan dedi ki: "Kanunî hükümlerle alakalı olan bu meselenin lüzum görüldüğü takdirde, Meclis Grupumuzca arzı ve Grupumuzca alınacak karara göre hareket olunması tabiidir,

Ankara 4 (AA) — Erzurum din konusunda ayrılmıştı. Erzurumda «Zaferan gazetesi» başkanı İsmail Taş Paşa'nın verdiği bir yazıya göre Başbakan Adnan Menderes aşağıdaki cevabı vermiştir.

« Her tasarruf etimiyet hayatı için gerekli tedbirler doğurur. Cumhuriyet hayatında esas değişikliklerin ya kaldırılması ya da kaldırılmasıdır. Bu bakımdan bir kaç kavramın olmasını gerektirir ki, Büyük Atatürk bir takım tasarrufları ön bahşmişlerdir. Başbakan tasarruf zümresiyle erkinlikle etmek istemiyoruz. Erzurumda.

Erzurum Türkiye okumaması mecburiyeti de böyle bir zorunluluk değildir. Ancak kabul edilmiştir. Zaten da çok kararlı olan bu mecburiyet ve tedbir diğer tedbirlerle birlikte düşünülmüş bir Türkiye'de kabul edilmiştir.

Erzurum Türkiye okumaması mecburiyeti de böyle bir zorunluluk değildir. Ancak kabul edilmiştir. Zaten da çok kararlı olan bu mecburiyet ve tedbir diğer tedbirlerle birlikte düşünülmüş bir Türkiye'de kabul edilmiştir.

— Ankara 5. S. 2. S. 2. S. —

Başbakan Adnan Menderes'in meclisteki konuşması sırasında bir fotoğraf

Öğretmen siyilleri için bir karar

İstanbul'da bulunan öğretmenler için bir karar.

Ankara 6 (Türk Ajansı) — Milli Eğitim Bakanlığı, öğretmenler için bir karar. Öğretmenlerin görevlerini yerine getirmeleri için gerekli olan şartların yerine getirilmesi için bir karar. Öğretmenlerin görevlerini yerine getirmeleri için gerekli olan şartların yerine getirilmesi için bir karar.

Dünya ağır

Köprü, Harriman'ta

Haliç Tersanesi

on. Başkan Truman'ın, yabancılara memleketlere yapılacak silah yardımlarına tasarrüf eden 1 milyar 222 milyon 300 bin dolarlık yeni programı hakkında bugün Ayar Meclisi dış müzakereler ve silahlı kuvvetler komisyonları hüsnarında beyanat verecektir. Müsteşar Genelkurmaylar - Başkan General Omar Bradley'ın ilki günü ifade verecektir.

Ayından cumhuriyetçi Stycer Bridges silah mevzuuna tasarrüf eden kronen tasarısına, baki Almanya'ya mahdüt noktalarda ve kontrola tabi silah verilmesi yolunda bir maddede ilave edilmesini tahmininde bulunmuştur. Bridges, Acheson'un, Alman ittifakı ile batı Avrupa'nın ittifakı arasında bağlanma tarafları olduğunu belirtmiştir.

Ayından demokrat Walter George'la Pat Mac Carran'ın görüşleri aynı merkezdedir. Ayından Pat Mac Carran.

(Soru 5 inci S. 5 üncü sütünde)

Sehrimtede bulunan İngiliz Sadler - Welles Hale Kumpanyasının Müdürü Miss Nipette de Valois'den bir basın konferansı tertip etmiş ve gazetecilerin çeşitli sorularına cevaplandırmıştır. Haberimiz dördüncü sayfemadedir. Konuşmanın İngiliz Hale Müdürü'nün dünkü basın toplantısında göstermektedir.

m sigara
ı inecek

meç usere, komisyonuna... edilmiştir. Meclis 12 Haziran pazarını günü saat 13 de toplanacaktır.

İtiraz vaki olan seçim tutanakları

Yüksek Seçim Kurulu seçim tutanaklarına itiraz vaki olan Milletvekillerine ait evrakları peydar per Büyük Millet Meclisi'ne göndermeye devam etmektedir. Simdiye kadar Girkan Milletvekili Ali Naci Durduk, Gümbüşhane Milletvekili Halis Temdemir, Akkâri Milletvekili Selim Seven, Hacı Milletvekili Abdülhak Çilli, Kastamonu Milletvekili Fahri Keçecioğlu, Zonguldak Milletvekili Sabit A. Tamam, Rize Milletvekili Cemal Kıpçak ve Hülûsiye Bahîr nazımdaki evraklar Meclis Başkanlığına sevk edilmiştir.

Bundan başka 4 Mart'ta seçimlerine vaki itiraza dair tasarrüf olunan rapor da Yüksek Seçim Kurulu tarafından Meclis Başkanlığına sevk edilmiştir.

6.6.1950
ULUS
Arapça ezan meselesi
Menderes'in demeci bir çok tefsirlere yol açtı

Umumiyetle gençler ve münevverler Atatürk'ün inkılap yapısında bir gedik mevzubahis olduğunu belirterek teessürlerini bildiriyor

Ezanın, Arapça okutulması hakkında Başbakan Adnan Menderes'in yaptığı beyanat, çeşitli tefsirlere yol açmıştır. Umumiyetle gençler ve münevverler, Atatürk'ün inkılap yapısında bir gedik mevzubahis olduğunu belirterek teessürlerini ifade etmekte ve bir çokları da işin bu kadarla kalmayacağını görmekte. Demokrat Parti'nin seçim beyannamesinde ezan hakkında bir vaki olmasına, heide yeni inkılabın bu tedbiri almak zaruretini duyması, bu para propagandaclarına itfaden birçok vadediler gibi bu- nun da partileri gelenlerinin malîmîti teahhütünde seçmenlerin buluşuna şükâretleri kanastını birçok kimselerde uyandırmıştır.

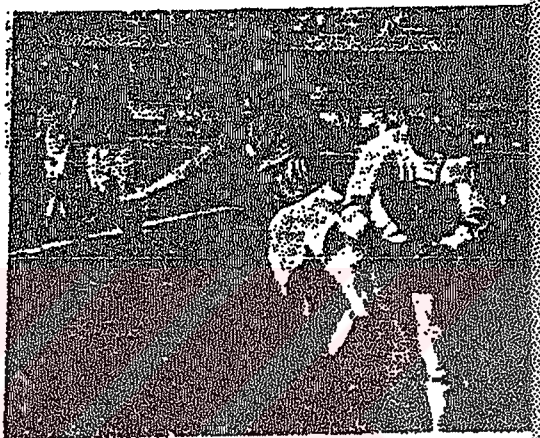
(Soru 5 inci S. 5 inci sütünde)

B. Millet Meclisinde

İtiraz edilen mazhazalar Komisyonu havale edildi

Büyük Millet Meclisi dün saat 13 de Başkanvekillerinden İstanbul Milletvekili Fuat Hülûsi Demirelli'nin başkanlığında toplanmıştır.

Meclisin bu oturumunda, Avrupa Ekonomik İhtilâk Teşkilâtı Bakanlar Konseyi ile Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinde Türkiye'yi temsil edecek üzere Paris'e giden Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün öbâşine kadar heyetinin Ekonomi ve Ticaret Bakanı Zübür Vahidoğlu'nun vekillik edeceğine dair Cumhuriyetkumhûrî tekerar ile Sinop Milletvekili Mahit Tamerkan'a iki ay için verilmesi hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı tekerarleri ve Sakıyıcı, İstanbul milletve-

İstanbul'da yapılan Galatasaray - Hapoel arasında bir anıtsayınca:

Mükâfatlı Spor Anket

Milli Eğitim bakanı maçlarında derece alacak olan takımlar üzerinden tekerarî tahmin yapacak olan okuyucularımız arasından yaptığımız mükâfatlı anketin 1839 okuyucusu katılmıştır. 46 binardan 162 o tam bir tebelle tah- tür. Haberimiz 60'dür.

Eskisehir'de yapılacak evler

Bir kısım vatandaşlar nakti yardım istiyor

medir.

Arapça ezan meselesi

(Basi 1 inci Sayfa'da)

Herhalde itiraz: eie aldıkları on, ordiki gün sonra Meclis'teki sayılı itiraz rapiri komon toki- ben dikkat Başbakanın bu işi eie alması gösden kaçırmıştır.

Haber aldığımızı göre, Demokrat Parti Meclis Grup üyeleri de Başbakanın bu beyanatına çeşitli şekilde karşılık vermiştir. Ezanın Arapça okunması konusundan memnun kulan grupun 70-80 kişi olduğu haber verilmektedir. Buna karşılık, Demokrat Parti Milletvekillerinden münevver ve genç kalabalık bir grupun, cumhuriyet ve inkılabın Türk gençliğine emanet için Atatürk'ün söylediği sözleri hatırlatarak eza duydukları da görülmüştür.

KONYA LEZZET LOKANTASININ
KONYA KÜLTÜRÜNÜN MÜHÜRÜ MİLLÎ
KIR YEMEKLERİ
KONYA KÜLTÜRÜNÜN MÜHÜRÜ MİLLÎ

VATAN

Yılı: 10 - Sayı: 3256 **EGRIYE EGRI - DOGRUYA DOGRU** Fiyatı: 10 Kur
ÇARŞAMBA — 14 HAZİRAN 1950

Başmühandir: **Ahmet Emin YALMAN**

Çaplığı: M. K. Yılmaz

Dün toplanan Demokrat Parti Meclis Grubunda

Arapça ezan okuma yasağı kaldırıldı

Müzakerenin alenî veya hafî olması meselesi uzun münakaşalara yol açtı

Bir milletvekilinin ölçüsüz sözleri üzerine gazeteciler hep birden salonu terketti

Menderes, hücumlara sert bir cevap verdi

Başbakan, C.H.P. nin iktidar hastalarını bayırdan attıktan sonra bir muhalefet partisi olarak ortaya çıkabileceğini söylüyor

Valiler arasında yeni tayinler

Ankara 13 (Telefoto) — Demokrat Parti'nin başkanı ve Başbakan Menderes, bu partiye muhalefet partisi olarak ortaya çıkabileceğini söylüyor.

Afşar Menderes, Demokrat Parti başkanı ve Başbakan Menderes, bu partiye muhalefet partisi olarak ortaya çıkabileceğini söylüyor.

Kongresinin arifesinde Halk Partisi

Yazar: **AHMET EMİN YALMAN**

Ankara 13 (Hava postası) — Ankara'da...

Ankara 13 (Hava postası) — Ankara'da...

Ankara 13 (Telefoto) — Bu günün Büyük Millet Meclisi oturumunda ilk ana partinin, yani Demokrat Parti'nin C. H. P. nin meclis grubunu toplantıya...

Demokrat Parti grubuna giren ilk konuşma sırasına Abdül Potok'un, İsmail ve Sadık Mahmut'un buldukları...

Konulmuş, Meclis'te bir konuşma yapıldı, fakat bu konuşma...

— Kimisi de müdahale etti. Meclis'te...

— Kimisi de müdahale etti. Meclis'te...

— Kimisi de müdahale etti. Meclis'te...

— Kimisi de müdahale etti. Meclis'te...

Amerikadaki komünistler

Meşhur Amerikalı köleciğin mühim siması Jaffe sorguya çekildi

Washington, 13 (A.A.) — 1945'te vukubulan meşhur Amerikalı köleciğin mühim siması Phil Jaffe, dün Ayas Beylerinin...

— Kimisi de müdahale etti. Meclis'te...

— Kimisi de müdahale etti. Meclis'te...

— Kimisi de müdahale etti. Meclis'te...

Başbakan Menderes yapılacak

D.P. valandaş hürriyetçiler, Anayasadaki eseriyle verilecek partide

Ankara, 13 (Telefoto) — Bugünkü D. P. grubunun toplantısında mühim bir mevzu daha vardı. Bu mevzu da, gündemin...

Başbakan parti başkanı olarak yapılacak bir kongrede...

Ankaradaki Fahire ke

yoksa Pertev Kocamaz kurban gidi

İstanbul gazetelerinin yazdığı Fahire ke...

— Kimisi de müdahale etti. Meclis'te...

— Kimisi de müdahale etti. Meclis'te...

— Kimisi de müdahale etti. Meclis'te...

Konun bugün Resmî Gazetede neşredilecek

Öğle namazından itibaren Arapça ezan okunacak

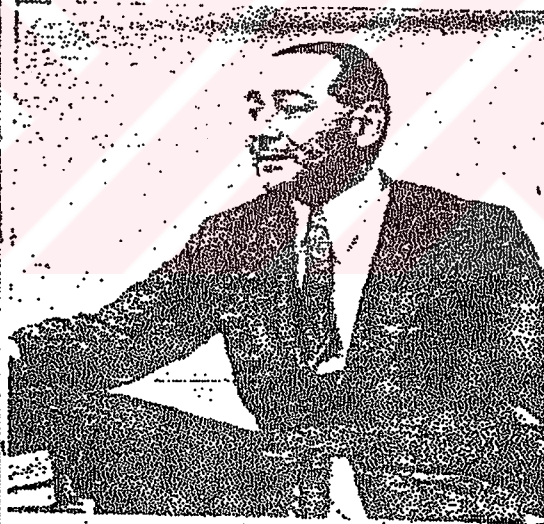
*Kanun teklifinin müzakereleri
Mecliste gürültülü geçti*

**C. H. P., hükûmetle aynı görüşe
sahip olduğunu bildirdi**

FUZULİ MASRAFI

İSTANBUL SERGİSİNE
CLAUSTRA PAVYONU
İÇİN GELEN MEYETİN
FUZULİ MASRAFLARI
İstanbul Sergisindeki U.
Seyran pavyonunu tamim
etmek üzere Ankara'dan 6 ki-
şiden mürettebatlı bir heyetin
yanında geldiğini bildir-
miştir.

Seyran'ın göre Bakan-
lık bütçe dâiri umumî müdû-
resinde faaliyetini göstermek
üzere yalnız resim ve fotoğra-
fların alınması ile ilgili olarak
pavyonun tamiminde 100 bin
Lira'ya yakın bir paranın sar-
fına Bakanlık müsaade et-
miştir. (Devranı, Şa. 4 ŞE. 1 Şa.)

Başbakan Adnan Menderes

Ankara, 16 (Telefonla). —
Meclisin bugünkü toplantısında
ezanın Türkçe okunması hak-
kındaki kayıpla kaldırılması
ve ezan kanununun bir maddesi-
indeki bir fıkranın tadil eden
kanun teklifinin müzakeresi ya-
pıldı ve kabul edildi. Yarı 16
yıldan resmî gazetede ilân
(Devranı, Şa. 4 ŞE. 2 Şa.)

Din müe Devletten

Boztepe'nin Devletin di-
mine son verin

Ankara, 16 (Haber). — O
dinin devlet işlerine müdahale
vasfıyla abartılmasına son verilmes
için karar verilmiştir.

Mukaddes din müesseseleri-
nin zaman zaman, şüpheli şekilde
tarafından, hükümet müdahale
lerle zedelediği ve bilhassa
son genel seçimlerde politikaya
alet edildiği, tezahürle müşahade
edilmiştir.

Laikizm unsurlarına bağlı ol-
duğu her vesile de tekrardan
geri durmayan Cumhuriyet'in
kutuplarının yegane koruyucu-
su olduğunu iddia eden C.H.P.
ula karşıtı sözleri arasında
daima, derin tenaküzar görü-
lmüştür. Laikizmin en basit ta-

ALTTA KALANIN CANI ÇIKMASIN!

Yazan: AHMET EMİN YALMAN

A nkara, 16 (Hava posta-
sıyla) — Dikkatle oku-

VATAN
GRUYA DOĞRU Fiyatı : 10 Kuruş

PASLANMAZ ve OYULMUŞ

PAL
TRAŞ BİÇAKLARI

Oyulmuş U.S.A. Patent N. 2262585

ezanı kabul etti

Harriman

Harriman

**eni bir vazifeye
tayin edildi**

ington, 16 (A.P.) — Baş-
Truman bugün Ekonomik
İşleri idaresinin Avrupadaki
temsilcisi büyük elçi Ave-
Harriman'ı yeni bir vazife
eyin etmiştir. Harriman
an böyle Başkanın hususî
umcusu olarak çalışacaktır.
eli bilhassa Cumhurbaşkanı-
Birleşik Amerika'nın dış
diyeterinin karşılanması-
lı çalışmalarında yardım e-
(Devamı: Sa. 4-58. 1 de)

esesinin

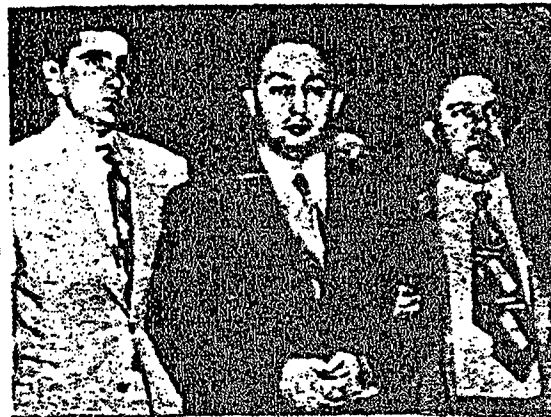
C.H.P. nin Arapça ezan lehine dönüşü

Ankara'da hayretle karşılandı

**Parti Grupunda İnönü, İncedayı, Ortaç,
Tankut ve Eyüboğlu aleyhte rey verdi**

Ankara, 16 (Arkadaşımız
Sabahattin Sönmezden tele-
fonla) — Halk Partisinin bu-
günkü Mecliste arapça ezan le-
hinde rey verdiği hayretle karşı-
landı. Çünkü günlerdenberi Halk
Partisi matbuata arapça ezanı
bir inkilâbî inkâr ve bir irtica-
dönüş diye vasıflandırmaktan çe-
kinmiyordu. Temas ettiği Halk
Partiçiler de, Demokrat Parti tek-
lifindeki bütün ihtirazi kayıtlara
ve bütün inkilâpsever taahhüt-
lere rağmen aynı kanaatle idiler
ve (bu nereye varacak) diyor-
lardı.

Bugünkü Mecliste Halk Parti-
sinin ezanın arapça dahil okuna-
bileceği hakkındaki teklifi kabul
(Devamı Sa: 4-58 4 de)

Slack'tan aldığı sırfarı Ruslar a veren atom casusu Harry Gold

Lokanta ve Gazinosu
Her gün saat 20 den akşam saat 2 ya
kadar konserler bulunur (AK) Meryem'in
Sesleri ve Çiğdem'in Enternasyonal
Akrobat
TRIO MAFFI
Her akşam saat 22.30 da

Cumhuriye

27 nci yıl Sayı : 8288

KURUCUSU: YUNUS NADİ
Telgraf ve telekub adresi: Cumhuriyet, İstanbul - Posta Kartları İstisnası No. 28
Telefonlar: Umumî Sanayi Bakanlığı 2628, Yazı İşleri 2629, Matbaa : 2629

Cumartesi 17 Haziran

Meclis, Arabca Ezan Yasasını

C. H. P. milletvekilleri de kanunu tasvib ve kabul ettiler else beklenmedik sahneler arasında cereyan etti

İkişlara, sıra kapaklarının çıkardığı gürültüler karıştı, Demokratlar kendi milletvekillerinden hatibleri zaman zaman susturmaya kalktılar

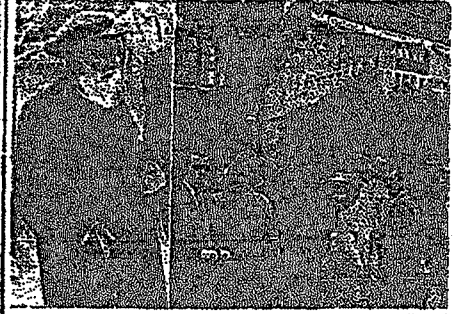
Ne oluyoruz?

7. ve 8. maddeler hakkında görüşler...
Bu kadar kısa bir süre içinde ne bekleyebiliriz?
Devlet meclislerinden milletvekilleri...
Bu kararın bir taraftan...
Bu meclislerin...
Bu kararın...
Bu kararın...
Bu kararın...

Ankara, 16 (Telefonla) — Arabca ezan yasası Türkiye Büyük Millet Meclisinde bugün kabul edilmiştir. Görüşmeler, beklenmedik sahneler arasında cereyan etti. Akşam, sıra kapaklarının çıkardığı gürültüler karıştı. Demokratlar, kendi milletvekillerinden hatibleri zaman zaman susturmaya kalktılar. Hükümet Partisi çevrelerinde even herdeden haberler, muhaliflerin ingitildiği tezmana peşkeşler. Akademiğin...
— Ankara Sa. 3. Ş. 2 de —

hükümetin...
— Ankara Sa. 3. Ş. 2 de —

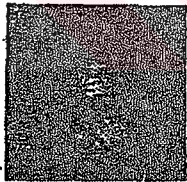
C.H.P. nin bünyesinde beliren görüş farkları

Dünkü meclislerde, konuşma kapakları arasında...

Şeker fiyatlarında yapı ucuzluk tesbit edildi

Toz şekerin kilosunu 30, kesme kuruş indiriliyor. Kararın önümüzdeki günlerde başli

Ankara, 16 (Telefonla) — Önerdiği gibi...
— Ankara Sa. 3. Ş. 2 de —

ZAFER

DEMOKRASININDIR

TEL 21111
Yenisehir
91

Ü tevziatı başlıyor yapılmayacak ve aylık gösterilecek

İçişleri Bakanlığı'nın yeni tevziat esasları hakkında açıklama yapan Bakan Adnan Menteşe.

Talimatın yeni esasları

İçişleri Bakanlığı, Kömür Satış ve Tevzi Müessesasının kömür tevdizatı hakkında yeni bir talimatname hazırlanmıştır. Dün resmî gazete ile neşrolunan bu talimatnameye göre, kömür tevziatı bu sene de eskiden yürürlükte olan beyannamelere istinaden, aynı miktarda kömür üzerinden olacak, geçen seneki esaslar uygulanacaktır. Geçen sene yapılan tahminler Ankara'da acağından verildiği takdirde istinadla verilmeyecektir. Bu sene istinadla da tahminler beyannamelerde yazılı olan miktarlar üzerinden tam olarak verilecektir. Tevziatı Ankara'da 18/6/50 (Çar. Dersim No. 186/50)

Veremle Savaş

Hükümet yeni tedbirler alıyor

Selimiye kıyılarını veremli tıbbî-basent kaline getirilecek

Heber aldığımız göre yeni hükümet memleketin sağlık durumunu da birinci planda ele almış bulunmaktadır.

Selimiye kıyılarında yavaş yavaş yurtda bir afet belini almak istidatını gösteren veremle karpın bir müddetle açmak karardır.

Bu cümleden olarak İstanbul'daki Selimiye kıyılarında askerden tahliye edilmişlerdir. Kıta bir verem tedbirleri halinde getirilecektir. Bu hususta asker ve sivil mahkemeler arasında temaslara başlanmıştır.

Bu temaslara ve tedbirler mabnet netice verdiği takdirde en kısa bir zamanda Selimiye kıyılarında yapılacak ve bir takım işlemler yapılacaktır ve ilazında sivil mahkemelerden sonra hastahaneler yanında kalın veremli kıyılara yerleştirilecek ve tedavi edilmek suretiyle halikâ tıbbî tedbirler ve bu suretle veremli kıyılardan da tahliye olacaktır.

İlk Arapça ezan dün bütün yurtda okundu

Yasağın kaldırılmasının Ramazan tesadüf edildi ayrıca ve geniş ölçüde memnuniyet uyandırdı

Arapça ezan yasağının kaldırılması bütün yurtda olduğu gibi şehirlerimizde de büyük memnuniyet uyandırmıştır. Ramazan yıldızlığına girmesi Ramazanın ilk gününde yapılmasını sevince bir kaç daha ezan ve işe bir memnuniyet vermiştir. Ezan, Ramazanın toratı da tesadüf edildiği ve öteki resimler de de yapılmıştır.

Ayrıca öteden beri ezan Arapça okunması serbest olduğu Bağdatlılar tarafından emsalleriyle bildirilmiştir.

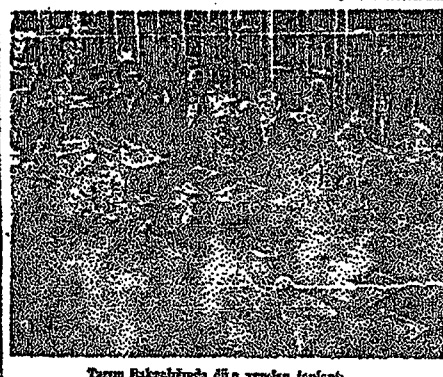
İlk ezan ilk defa Arapça - tuncular camilerinde okunmuş ve ilahiyat büyük bir serin ve heyecanla dinlenmiştir.

hsan Soyak havza lefalâkasını kesti

İks Umum Müdürlük köşüğünde bançı uzmanlar mısafir edilecek

İks (Teletela) -- E. Kömürleri İşletmesi Umum Müdürü H. Soyak, bu hafta zanaatçıları almak suretiyle köşüğünde de olan iddianın tıbbî tedbirleri, Kendisi buradan

İks köşüğünde ayrılmış bulmaktadır. Eski Kömürleri İşletmesi Umum Müdürüne vekâletle tayin edilen ve evvelce Bağdatlılık Yüksek Mühüratı Hıncı'da bulunan yüksek müdürlüğü Yusuf Çarada hususla bir faaliyetle vekâlet çalışmalarına devam etmektedir. Selefine yapıldığı umum müdürlük köşüğünde Çankayam bir model olarak geçen Yusuf Çarada köşüğünde istenmiş ve buradan hava emenajın plânında verilecek olan Amerikalı uz-

Tarım Bakanlığında dün yapılan toplantı

Öncüler. lanacak

FIKİRLER ve TENKİDLER

Taassuba, irticaa ve lâikliğe dair...

130

Kör

Bareme

A dan F

«Müslümanlık, Rühbanlığı menetmiştir. Bırakınız bizi, Allahımızla, dinimizle başbaşa kalalım»

TAZAN:

CEMAL BARDAKÇI

Şerikçe yitirdiği büyük mütefekkirlerin, din ilimlerinin ilk safında yer alan yâce mütevevvel (Mevlâna Abdürrahman Camî) ya göre şahir uleması üç tayfadır: Müntâzâ, vâkil, kadîr...

Müntâzâlar da üç tayfededir: Birinci tayfeden olanlar Allahın korkakları, işlerini bilgilerine uydururlar, fetvalarını tevalâriyle berberler. Bilgiyi; mânevî makamlara yükselmek mânevî kurtuluşu etmek için tahsil ederler ve yayırlar, gözetirler dünyâ mânevîden ve mevkîlerinden uzak tutarlar.

İkinci tayfeden ise (Hak) dan korkakları yoktur. Bilgi edinmek ve yaymaktan maksatları, ahiret servah kazanmak ve Tanrıya yaklaşmak değil, mal ve mevki tahsil etmek, halkı başlarına toplamaktır. Bu gibiler eğri yola giderler, tekrâr ehlî ilimlere haset, ümitsiz ve emâ ederler, (Hakk) kat etmezler, lâf ebeyle bittir hak suretinde gösterirler.

Vâkillerden bir tayfe de; bir nice mânasız ve uydurma sözler ezberlemişlerdir ki bu sözlerde din bilgîsinden eser yoktur. Bu tayfeye mensup olanlar başlarına adam toplamak, servet toplamak, kârli mevkiler elde geçirmek, şöhret kazanmak için ilimle dolup dururlar. Padîşahların, devlet, hükümet adamlarının, süflü kişilerin meddahlığını yaparlar. Kâh halkın hoşuna giden sözler söylerler, kâh onu dâliyle düğünler ve doğru yoldan saparlar; kâh olur ki dünyâyı halkın şundan ederler, ki ki onlar terk edip kendileri alırlar... Kâh her işde, her sözde dâme ayrıklık bularak ahiret ezab emrinde mübâhâge ederler, halkı ya'se, hayrete düşürürler. Bazan da her harekete izin verirler, her şeyi helâl, mübah gösterirler, ruhsat kaplarını ardına kadar açarlar. Böylelikle insanların kalblerinden Allah korkusunu kaldırır. Uydurma hadîsler naklederek fitneler ve taassuplar gösterirler. Müslümanları taassuba teşvik ederler, aidiyetle çalınır. Çehennemden ateşin âlemleridirler işte bunlardır.

Bu fâhil adamlar, daha Selçukîler devrinde diğer lâik din âlimlerinden Anadoluya alınmaya başlanırlar, köylere, kasabalara yerleştirilir. (Camî) nin dediği gibi, Türkler arasında fit-

neler salmağa, taassup sokmağa koyulmuşlardır. Fakat Osmanlı Padîşahlarından İkinci Bayezid'in saltanatı zamanına kadar bu kötü işlerinde esaslı bir başarı elde edemediler. Çünkü din ile dünya işlerini birbirinden kat'î olarak ayıran ve bütün dinler, mezhepler karşısında mutlak bir boy görürlük gösterilmesini emreden eski (yasa) bin hükümleri Türkler arasında hâlâ yaygındır.

Gerçi eski çağlarda türlü dillere girmiş çökme olan Türkler, Müslümanlıkla karşılaşınca, sevimli akılları, hiç şaşmayan reddiyoları sayesinde onun emâli, emâde, emâ tabii bir din olduğunu, zorluk değil, kolaylık emrettiğini, kendilerinin vicdanî inancıyla, yaşayış, düşünüş tarzlarına, ruhi hâleleriyle uyup uygun bulduğunu anlamışlar ve ona dört elle sarılmışlardır. Zamanla Müslümanlık; onlar için toplanan, birleştirilen, iman (İtîyâclarını) hâkikî karpulayan bir mânesese hallik almış, millî bir din olmuştur. Türklerle Müslümanlık birbirleriyle öyle kaynaşmışlardır ki birini veya diğerini reddetmeden, herşey etmeden onları birbirinden ayırmak imkânı kalmamıştır.

Fakat bu böyle olmakla beraber, tarihlerinin hiç bir devrinde Türkler, yakalarını dinî taassuba kapırmamışlardır. Dinî bir vicdan işi bilmişler, kendini tabii tanrıya ulaştıracağı sandığı yolu seçmekte herkesin hür ve serbest kalmış "erkitli" kâusatından asla ayrılmamışlardır.

Yukarıda söz konusu jobazlar, İkinci Bayezid devrinde, büyük din, astronomi ve matematik âlimi Tokatlı Molla Lâîfiye haset ve ümitsizler, "vâcin" damından yıldızlara hareketlerini gösteriyor, Allahın işine şarh yapıyor, unuk, kâfir oldu, ötre onu jurnal ettiler ve - zavallıyı idam ettirdiler. İşte bundan sonra jobazlar padîşahlık âitlik

ederler, mâddî kuvveti de ellerine geçirdiler. Kendilerini barış koyanları, hattâ işlerine gelmeyen devlet adamlarını uydurdukları fetvalarla yok etmeğe başladılar. Yüksek hükümet makamlarına musallat oldular. Devletin resmî, fertlerin hususî işlerine burunlarını soktular. Bu suretle milletle hiç bir ilgisi olmayan resmî bir taassup kurulmuş, vicdan, düşünce, söz hürriyeti ortadan kaldırılmış, dilmeçlere kilit vurulmuş oluyordu.

İşte tam o tarihlerde başlayan Anadolu İhtilâları, gasbe edilmiş olan bu hürriyetleri tekrar elde geçirmek hedefini güdüyordu. Yoksa Türkler hiç bir vakit din namına ayak lanmamışlardır. (Anadolu İhtilâları) ve (Değişmelerle mütegalibeden neler çekti?) adlı iki kitabında umu ızadıya açıkladığı ve su görmez delillerle ispat olunduğu gibi, son dört yüz yıl boyunca Anadolu'da bağgösteren İhtilâlar ve İhtilâların hiç biri, dinî taassup eseri değildi. Hep si de kötü idareler, zulümler, soygunculuklar yüzünden patlak vermişti. Fakat zamanın padîşahları, hükümetleri, büyük, küçük memurları ve jobazları, kendi zulümlerini, istibdatlarını, cinayetlerini, kötülüklerini, bazarlıklarını örtbas etmek için bütün o şâhnamalara dinî ve mezhebi taassup damgasını vuruyorlardı. Bu yolda öyle kesif propaganda yaptılar ki zaman zaman milletin mukadderatını ellerine geçirenler, hep bu anlız idâcının gerçekliğine inanır oldular ve bu kanun testir altında yanlış, isabetiz kararlar aldılar, kanunlar yaptılar, gördükler gösterdiler, dilmeçlerini serbest gelişmesine engel olan baskılara yol açtılar.

Ne yazık ki aramızda bu köksüz iddia ve ismâdlara inananlar hâlâ bulunuyor! Bu

gibilerin baskın ile yanal hükümetlerin de etkileri tuttukları yola girmedi, millî bünyemize, secliyemize uygun düşmeyecek kanunlar çıkarılması lâiklik: benim gibi geçmişi elemle, hürriyetle hatırlayanların rahatlarına, uykularını kaçırıyor, ızdırab düşmelerine sebep oluyor.

Cumhuriyetimiz, Gençlik yasasının din ile dünya işlerini birbirinden ayıran hükümlerini yeniden yürürlüğe koymakla, lâiklik esasını kabul etmekle, jobazların elinden mâddî kuvveti çekip almış oldu, dişlerini söktü. Onları, etraflarına zarar veremeyecek bir duruma soktu. Bu sayede millet de, hiç şüphesiz gerçek din âlimleri de geniş bir nefes aldılar. Şimdi jobazlar, din namına mânasız ve uydurma sözlerini istedikleri kadar tekrarlasınlar, diledikleri kadar gazete ve kitap çıkarınsınlar. Artık onlardan korkulmaz. Çünkü kendilerini dinleyecek, okuyacak kimse bulamayacaklardır. Bu millet, o sözlerin ve yazıların altında çözülmeyecek halince niyet ve maksatları çok çabuk bulur, sezer, meydana çıkarır.

Bundan böyle memleketin idareci vazifesini omuzlarına alacak olanlar, bu milleti hak kile tanımalıdırlar. Onu müteassup sanarak ve bu taassuptan tehlikeli hareketler doğabileceğine ihtimal vererek acele kararlar ve tedbirler almaktan kaçınmalıdırlar. Bixce yapması gereken iş bir daha bu jobazların eline mâddî kuvvet geçmesine engel olmak, yâni lâiklik esasını sunması yapışmaktır.

Sonra (Din) in namî dünyanı süflü işlerine karıştırmamamıza istiyorsak, hükümetlerin de (Din) işlerine müdahalesini arzu etmiyoruz. Zira bugün olmasa da ileride lik tîdarı eline geçirecek herhangisi bir partinin mekteplerde kendi çıkarına göre din tedrisatı yaptırmağa, dini kendî nîfîsünü devam ettirmek yolunda istismara kalkışmasından korkuyoruz. Müslümanlık rühbanlığı, yâni Allah ile kul arasında üçüncü bir şahsın girmesini yasak etmiştir. Bırakınız bizi, Allahımızla, dinimizle başbaşa yalnız kalalım.

mevzulardan b-sere olduğu den haberlerden sun oluyoruz. s-ten habere gö-mündeki güne- Barem Kanun-inceleyecek, te-yet ve İhtisarı-retile tîdillere-sarıy da kiğ- serkeedecektir.

Barem kanun- mîmlere verdiği- az veya çok b-ğ- zamanlarda- ha serbest gün- olarak alının- anıstabildiği t-ğ- için, habe- memnuniyeti t- te yarınmak g- Sürî diploma- tutan Barem İ- idarecî sitemim- ve ahliki haya- rırtarı dokunm- İhtidâr partîlis- dâhil, bilimsyen- Bir kâim me- den fasla iş- ad- beryâhî bir- kü- deta -fatlı ve- şirâciiri bare- sında yaratılm- terile bir nev- kurulması, belki- kâyetlerine yol- lığı, karstıyee- lüğü huzî arığı- eden vâidandığı- herakığı, hattâ v- Halk Partisi Mc- neticeye götürl- nusunu zaruret- ve İrtîgâ- mese- çîlise bile kâim- nusunu sakatlığı- ya besicemîş p-

Arapçada -B- ten sonra... di- Ne care ki, Ade- kâmeti, bu Baz- bir çok taraflar- tan sonra ele a- belunuyor Fak- relerin tarabel- tîmîş olduğu- - - - - - Sac-

Pencerede- tevkif- Edebiyat Fak- den İsteyan İst- li bir geç- Ne- kânı odasına gi-

Truman'ın Bayar'a mesajı

Amerikan Cümhur
Başkanı bayranımızı
tebrik etti

Cumhuriyetin 27 nci yıldönümü münasebetiyle - Birleşik Amerika Devletleri Başkani tarafından Cümhurbaşkanımıza çekilen tebrik teligrafıyla cevabının metinleri aşağıdadır:

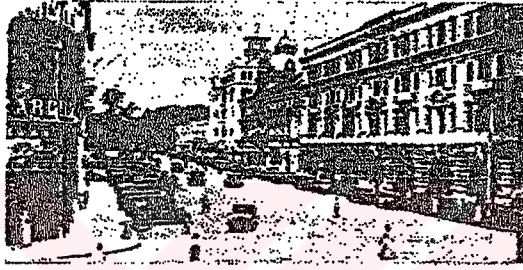
*
Ekselâns Celâli Bayar,
Türkiye Cümhurbaşkanı

Ankara
Türkiye Cumhuriyetinin 27 nci yıldönümü vesilesiyle Birleşik Amerika halkı ile beraber size ve vatandaşlarınıza en iyi temenni ve tebriklerini sunarım. Türkiye ve diğer hürriyetsever milletlerin Birleşmiş Milletler Anayasasının gaye ve prensiplerine gösterdikleri kuvvetli ve faal müzaheretin, ruhla sağlanmasını ve insanlığın ve milletlerin huzuruna (Soru No. 4 Sö. 5 te)

Kahramanlarımızla beraber ANKARA'DAN KURE'YE Serendip adası

Askerlerimiz, Türkleri Seyfülislâm
diye tanıyan islâmlar arasında

Türkçe bilen, Türklere hayran Amerikan sefir
-Kolombo'nun büyük oteli- Birlik Komutanlığımızı
kolunda bulunan Ay Yıldızı öpenler

Seyhan'ta büyük turistik oteli Grand Oriental Hotel

Yazan
POYRAZOĞLU

Kure Harp Muhabiridir.

Kolombo limanı cidden ferah... Uzak Doğudan Batıya geçen bütün gemilerin uğraşı. Hint Okyanusunun hemen tam ortasında düşen büyük limanda üç tarafta 16 kadar büyük gemi yatıyordu. Bundan başka biz ve arkamızdan da üç gemi daha geldik... Daha da o kadar gemi alabiliriz. Biz doğru rühtün yanaktık. Büyük borulardan mazot almaya başladık. Limanda doklar, entrepolar, soğuk hava depoları, bir kaç fabrika ve teatralar, iki büyük havuz. Bağcı aşçı demiryolu, ve atla gelebilen bütün tesisat tamamdır. Mevuzların birisinde tamir (Soru No. 3 Sö. 7 de)

Mekteplerde mecburî din dersi ve vicdan mes'elesi

Bu dersler için bugünkü şartlar altında mümkün olduğu kadar dindar münevverlerden ve meselâ memur, zabıt, avukat ve doktorlar arasında hoca tedarik etmek lazımdır. Bu kimselerden bu kutsal hizmeti ücretsiz bile yapacakların çıkacağını tahmin ederim.

Yazan: Ord. Prof. Ali Fuad Başgil

Geçenki yazımızda gösterdik ki (*) mecburî din dersleri, bugün Türkiye'de hüküm süren

diyanet bürhanının doğurduğu bir zaruret ve, Medeni Kanun ile, çocuk velilerine tanınmış bir

hakkın istimalini süren mümkün kılma vasıfının devletçe yerine getirilmesidir.

Filhakika eğer bugün, gayri müslim vatandaşlar gibi, müslim halkımız da kendi vasiyetleriyle çocuklarına din bilgisi ve terbiyesi verebilme imkânına malik olsaydı; o halkın da dinî terbiyat yapan, din hürriyetini (Soru No. 2 Sö. 4 te)

Din derslerine dair tebliğ

Milî Eğitim Bakanlıktan tabii edilmektedir.
Bakanlar Kurulu kararı mucl-

bince, 1950 - 1951 ders yılı başından itibaren (Bekutulların 4 ve 5 (Soru No. 4 Sö. 4 de)

(* Zafer'in 39/10/1950 tarihli sayısında çıkmıştır.

AKINTIYA KUREK

Tamamı tamamına
intibak!

Şu et kombinasyonu hikâyesine Vedat Dıralı cevap veriyor

Bu için esasen yıla milyon lira dağıtılmış da 25 milyon dolarmış!

Fehlî ama neden dolar hesabı? Sterlinge vurusunuz daha az olmaz mı?

Evet doğru! Russell Dorr'un boyanmış karpuzunda hesap mı kaldı hesaplık?

Bu boyanmış hayları bayılı kalktı!

Ezranet değil Russell keması! — YEDEKÇİ

iyet

o. 246
24290

Perşembe 2 Mart 1950

MAHMUT MAKAL BİZİM KÖY

Türk köyünün enlak garabetli bu de-
rece kesin, gâliben bir bulâbla bendenün
seren bir başka kitabı okuduğumun strala-
madır Madı

Bu kitabı okuyan hiçbir milliyetçi ve
inkılâbî Türk göndü Brantöstenen bir-
kaç gece kurtulamad. Faik Rıfkı Atay

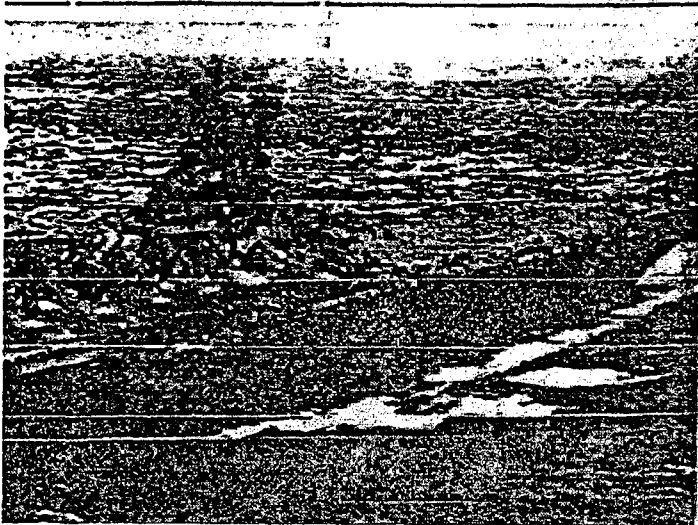
Kitabı bitirdiğinde nâmen eserini arzua-
dizi Mahmut Makal'a eminsenler ve mü-
teakkir kalacaklardır. Çihal Neban

VARLIK YAYINLARI 1 Lira

Türk büyüklerine aid türbeler açılacak ²⁰⁵

Meclis, dünkü oturumunda buna dair kanunu kabul etti

Bu münasebetle söz alan Millî Eğitim Bakanı bu türbelerin batıl itikadlara kaynak ve sahne olmasına müsaade edilmeyeceğini söyledi

Ankara 1 (Telefonla) — Büyük Millet Meclisinde okunan kanun tasarıma takviminden bugün yeni bir roknat kâğıtları. Bir ikid müstes-
na diğerlerinde müzakere dahil a-
çılmadan birer birer okunup çoğu
öncelikle, iyadilikle kabul edilmiş-
tir. Milletvekillerinin bugün ko-
nuşma hürriyetinde hayli lütakir ol-
dukları müşkülüyordu. Fakat ka-
nunların bu derece hızlı çıkışında,
Başkan Feridun Fikri Döğünselin
kâğıt kâğıt, başkanlık divanı kâ-
ğıtlarından Necmeddin Fakir Sıla-
nın maddeleri okuyuşundaki erişil-
mez süratle de son derece tesirli ol-
du. — Ankara, Sa. 3. S. 2 de —

Mümtaz Faik Feniğin tevkifi

Ticaneler dün yine mahkemede "Allah Allah,, diye bağırdı

Bundan bir müddet evvel Ticani tarikatı şeyhi Kemal Pıllavoğlu Üçüncü Asliye Ceza Mahkemesinde yargılanırken bu tarikata mensup olan yüzlerce mürid adliye binasına dolarak koridorlarda ve mahkeme salonunda salâvat getirmiş ve "Allah, Allah" diye bağırarak ve böylelikle mahkemenin sükûnetini ihlâl etmişlerdir. O gün yakalanan Ticani tarikatı hâfesi ve 17 arkadaş mahkeme koridorlarında ve mahkeme salonunda Arapça ezan okumak, tekbir getirmek ve mahkemenin sükûnetini ihlâl etmek suçundan haklarında açılan dâvaya dün 4 üncü Asliye Ceza Mahkemesinde başlanmıştır.

Öğleden sonra saat 14 de başlayan duruşmada ilk önce sanıkların bünyetleri tesbit edilmiş ve sorguları yapılmıştır.

Bundan sonra hadise günü mahkemenin intibatesi temin maksadıyla sırada bulunan 3 emniyet memuru da dünkü duruşmada şahit olarak dinlenmiş ve ifadelerinde sanıkların hep bir ağızdan tekbir getirdiklerini Allah Allah diye bağırdıklarını ve bu suretle mahkemeyi müşkül bir duruma düşürdüklerini söylemişlerdir.

Bu sırada sanıklardan Yusuf Özcan mahkemede yeniden tekbir getirince ve Allah Allah diye bağırmağa başlamıştır. Bunun üzerine hâkim Talât Karay sanığı dışarı çıkarmıştır. İkinci bir şahit dinlenirken de bu defa da sanıklardan Muzaffer Karadeniz aynı şekilde hareket et-

miş ve Allah Allah sesleriyle mahkeme salonunu çınlatmıştır. Bu sahnin da mahkemeden dışarı çıkarıldıktan sonra duruşmaya tekrar devam edilmiş bu sefer de Şakir Yul denkiydi vüde gelerek 40 yaşından fazla olmasına rağmen çocuk gibi oynamaya başlamıştır.

Neticede duruşma diğer şahitlerin dinlenmesi için talik edilmiş ve sanıklar mahkeme salonundan çıkarken hep bir ağızdan "Allah Allah" diye bağırılmışlardır. Adliye binasının önünde belkiren Cezzevi kamyonuna bindirilirken yine aynı şekilde salâvat getiren sanıklar hal-kin toplanmasına sebebiyet vermişler ve "Allah Allah" şvazeleri arasında cezaevine götürülmüşlerdir.

Leo Hochstetter

Türkiyeden ayrıldı

İstanbul, 12 (a.s.) — İktisadi İktisadi İdaresi Türkiye basın temsilcisi Leo Hochstetter yeni varifesi başına gitmek üzere bu sabah uçakla Parise hareket etmiştir.

Mr. Hochstetter hareketinden önce kendisi ile görüşen arkadaşımıza şunları söylemiştir:

—1943 senesindenberi Türkiyede bulunduğum müddet zarfında, bir çok ilerlemelere ve bir çok değişimlere şahit oldum. Türkiyeden çok hızlı hauralarla ayrılıyorum ve Türk halkının misafir perverliğini her zaman hatırlıyacağım. Bugün bütün dünya Türkiyenin siyaset sahalarında gösterdiği büyük gelişmeyi yakından takip etmiş ve demokratik inkişafı büyük takdirle karşılamıştır. Türkiye, muhakkak pek yakında ekonomik sahada da çeşitli gelişmeler yapacak ve hayat seviyesini daha 99% yükseltecektir. Marsşel vardır.

D. P. Meclis Grubu bugün toplanıyor

★ (Baş tarafı 1 incede) eden bir teklifte bulunacaktır. Teklifin müzakeresinin Grubun müstaceliyetle kabul edileceği ve yarınki toplantı gündemine alınacağı söylenmektedir.

Mazbataları inceleyen milletvekilleri

★ (Baş tarafı 1 incede)

Dün de saat 10 dan itibaren çalışmalarına devam eden ihzari komisyondan bir haber alınmamakla beraber, Hatay, Trabzon ve Erzincan Milletvekilleri tutanaklarına yapılan itirazların ehemiyetli olduğu söylenmektedir.

Dün Meclis içtımını müteakip tutanakları inceleme ana komisyonu toplanmış ve ihzari komisyonlar da tetkik edilen bazı mazbatalar üzerinde konuşmuş ve bunlardan bir çoğunu kabul etmiştir.

Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü geldi

★ (Baş tarafı 1 incede)

Komutan ile Dışişleri Bakanlığı ile gelenleri ve yakın dostları tarafından karşılanmıştır.

Cumhurbaşkanı adına Cumhurbaşkanı başkanlığı umumî kâatibi Cemal Yeşil ile bagyaver Yarbay Cevdet Tolga Dışişleri Bakanına hoş geldiniz demıştır.

Dışişleri Bakanı gardan ayrıldıktan sonra Başbakanlık binasına gitmiş ve oradan da Adnan Menderesle birlikte Cumhurbaşkanlığı köşküne giderek Feriste yapılan toplantılar hakkında intibalarını bildirmiş ve harici temasları hakkında izahat ver-

D. P. Meclis Grubu bugün toplanıyor

Demokrat Parti Meclis Grubu baş kan vekilinden.

